

JEVREJSKI ALMANAH
ZA GODINU 5689

IV. GODIŠTE.

JEVREJSKI ALMANAH

ZA GODINU

5 6 8 9

1928—1929

IZDAJE:

SAVEZ RABINA KRALJEVINE S.H.S.

UREDIO JE:

Dr. LEOPOLD FISCHER, NADRABIN U VRŠCU.

IV. GODIŠTE.

VRŠAC 1928.

NAKLADA SAVEZA RABINA KRALJEVINE S.H.S.

LEBENSWEISE DER KÖNIGLICHEN
KUNST- UND WISSENSCHAFTS-
AKADEMIE
VERLAG
1928

COPYRIGHT 1928. BY
SAVEZ RABINA KRALJEVINE S. H. S.

ARTISTIČKI ZAVOD UD. J. E. KIRCHNER-A — VRŠAC.

SADRZAJ.

Gospoda saradnici »Jevrejskog Almanaha« sami odgovaraju za oblik i sadržaj svojih rasprava.

Strana

Jevrejski Kalendar za godinu 5689, sredio Dr. Isak Alkalay, Beograd	5
Fotografija Dr. Samuela Weszela	19
Dr. Samuel Wessel, napisao Dr. H. Urbach, Zemun	20
Govor Vrhovnog Rabina na pogrebu Dr. S. Weszela	24
A. Schopenhauer: Čisti Monoteizam	27
Архивска грађа о Јеврејима у Србији, написао Др. И. Алкалај, Београд	28
Robertson Smith: Religija Izraela	41
Dekret o naseljenju Židova u Varaždin, napisao Dr. Rudolf Glück, Varaždin	42
Jevreji u Vojvodini, napisao Dr. Josip Holländer, Beograd	53
Iz prošlosti jevrejske opštine u Dubrovniku, napisao Dr. Moric Levi, Sarajevo	59
Osnivanje subotičke jevrejske opštine, napisao Dr. Mirko Vidor, Subotica	71
Jules Michelet: Čast Jevrejima	75
Dr. Leopold Fischer: Historija Jevreja u Somboru	76
Religija i filozofija, napisao Dr. L. Roth, Murska Sobota	77
Karl Budde: Zadaća Jevrejstva	81
Naša životna borba, napisao Dr. Hinko Urbach, Zemun	82
Edvard Lamparter: Talmud	91
Jevrejska historiografija, napisao Dr. Simon Guttmann, Sombor	92
Jevreji u antropološkom i etnografskom pogledu, napisao Dr. Gustav Réthy, Daruvar	96
Kartanje u Jevreja i borba protiv njega, napisao Dr. Mavro Frankfurter, Vinkovci	100
Chrysanth: Moral jevrejska religije	106
Jevrejska diaspora, napisao Dr. Leopold Fischer, Vršac	107
Aimé Pallière, Narod Izraelov	117
Habiri i Hebreji, napisao Dr. Beno Heisz, Sisak	118
P. J. Proudhon: Dobrotvornost	120
J. Weigl: Čudorednost Jevreja	120
Ceremonijalni zakon u svetlosti proroka, napisao Dr. L. Weissberger, Brod na Savi	121
O religioznom i kulturnom životu Jevreja u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj god. 1371—1496 s osobitim obzirom na područje današnje Slovenije, napisao Dr. Hinko Schulsinger Đakovo	128

	Strana
Talmudske izreke	137
Historija starih prevoda Biblije, napisao Dr. Mavro Niedermann, Vel. Bečkerek	138
Talmudske izreke	144
Postanak hebrejskog novinarstva, napisao Dr. Vilim Steiner, Vel. Kikinda	145
O tumačenju Svetoga Pisma, napisao J. L. Deutsch, Ludbreg	151
Talmudske izreke	156
Pismo kazarskog kralja	157
Čudesa proroka Ilije. Po izvorima Seder Elijahu raba preveo L. F. Orhim, napisao A. Kahn	162
Zabrana odela, tragikomična blagdanska pripovest iz jednog ruskog gradića	171
Dr. Mavro Frankfurter: Jibbum	175
Talmudske izreke	177
Književni pregled, ocenio Dr. Leopold Fischer, Vršac	179
Ministarske naredbe	231
Udruženje jevrejskog Milosrda »Dr. Bernard Singer« u Subotici	236
Statistika Jevrejstva u Kraljevini S. H. S.	237
Pomažući članovi Saveza Rabina Kraljevine S. H. S.	256

JEVREJSKI KALENDAR

za godinu

5689

OD STVORENJA SVETA,

koja odgovara gradjanskoj godini po novom,
od. 15. Septembra 1928. do 4. Oktobra 1929. godine.

Sredió:

Dr. I. ALCALAY

vrhovni rabin.

Jevrejska 5689. godina zove se još 689 (תרפ"ט) po skraćenom sistemu (לפ"ק). Ona je puna Prestupna Godina sa 13 meseca, 55 subotom, 385 dana. Počinje u subotu, a prvi dan Pashe pada u utorak. Zato je njen znak ו"ש t. j. † za sedmi dan sedmice koga dana počinje godina, ש za punu godinu (שלמה), t. j. da meseci Hešvan i Kislev imaju po 30 dana, i ה za peti dan sedmice na koji dan pada Pasha. Ona je, po redu, osma godina 300. mesečevog (lunarnog) kruga od 19, a peta godina od 204. sunčevog kruga od 28 godina, računajući od stvorenja sveta.

Napomena :

Vreme početka svake subote (קבלה שבת) u ovom kalendaru važi samo za Beograd; ostala mesta naše Kraljevine moraju se upravljati prema zalasku sunca u svakom mestu posebice.

Tekufot (Solstitia) izračunate su po Mar Samuelu.

T I Š R I

1928, 15. Sept.—14. Okt.

30 dana

5689 תשרי

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פְּרָשׁוֹת	Odeljci iz Proroka הַפְּטוּרִים
Sept. 15	Subota	Tišri 1	Nova God. א' דר' השנה	Gen. 21. Num. 29, 1-6 ויהי אחר	1. Sam. 1, 1-2, 10 ויהי איש
16	Nedelja	2	Nova God. ב' דר' השנה	Gen. 22. ויהי אחר	Jer. 31, 2-20 כה אמר ה'
17	Ponedeljak		Post Gedalje צום גדליה	Num. 29, 1-6 Ex. 32, 11-14; ויהל משה	Is. 55, 6-56, 8 דרשו
18	Utorak	4			Sef. nemaju
19	Sreda	5			
20	Četvrtak	6			
21	Petak	7	Subota počinje קבלת שבת 17,35		
22	Subota	8	האזינה שבת שובה	Deut. 32	Hos. 14, 2-10; Joel 2, 15-17 ili 27. — Sef. Hos. 14, 2-10; Mih. 7, 18-20 שיבה
23	Nedelja	9			
24	Ponedel.	10	Dan Izmirjenja יום כפור	Lev. 16. אחרו מות	Is. 57, 14-58, 14 ואמר סלח לנו
25	Utorak	11		Num. 29, 7-11 po podne: Lev. 18 כמעשה ארץ מ'	po podne: Jona Sef. dodaju Mih. 7 18 20
26	Sreda	12			
27	Četvrtak	13			
28	Petak	14	קב"ש 17,31		
29	Subota	15	Praznik Koliba א' דסכות	Lev. 22, 26-23, 44 שיר או כשב	Zeh. 14 הנה יום בא
30 Okt. 1	Nedelja	16	Praznik Koliba ב' דסכות	Lev. 22, 26-23, 44 שיר או כשב	I. Kralj 8, 2-21 ויקחנו אל המזב
2	Utorak	17		Num. 29, 12, 16	
3	Sreda	18		Num. 29, 17-25	
4	Četvrtak	19	polupraznici חיל המועד	Sef. 29, 17-22	
5	Petak	20		Num. 29, 20-28	
6	Subota	21	Osmi dan Sukota*) שמיני עצרת	Sef. 29, 20-25	
		22	הושענא רבה קב"ש 17,07	Num. 29, 23-31	
				Sef. 29, 23-28	
				Num. 29, 26-34	
				Sef. 29, 26-31	
				Num. 29, 26-34	
				Sef. 29, 29-34	
				Deut. 14, 22-16, 17	
				עשר העשר	
				Num. 29, 35-30, 1	
7	Nedelja	23	תקופה (300 jutro) שמחת תורה	Deut. 33, 1-34, 12 ואת הברכה	Jos. 1 ויהי אחרו מות משה
8	Ponedeljak	24	אסרי הג	Gen. 1, 1-2, 3 בראשית	Sef. 1, 1-9
9	Utorak	25		Num. 29, 35-30, 1	
10	Sreda	26			
11	Četvrtak	27			
12	Petak	28	קב"ש 16,55		
13	Subota	29	בראשית	Gen. 1, 1-6, 8	I. Sam. 20, 18-42 מחר הדש
14	Nedelja	30	Nov Mesec א' דראש חדש	Num. 28, 1-15	

*) Čita se kod Aškenaza Koelet.

HEŠVAN

1928, 15. Okt.—13. Nov.

30 dana

5689 השון

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרות
Okt. 15	Ponedeljak	Hešvan 1	Nov Mesec ב' דראש חדש	Num. 28, 1—15	
16	Utorak	2			
17	Sreda	3			
18	Četvrtak	4			
19	Petak	5	קב"ש 16,43		
20	Subota	6	נח	Gen. 6, 9—11, 32	Is. 54, 1—55, 5 Sef. 54, 1—10 רני עקרה
21	Nedelja	7			
22	Ponedeljak	8			
23	Utorak	9			
24	Sreda	10			
25	Četvrtak	11			
26	Petak	12	קב"ש 16,32		
27	Subota	13	לך לך	Gen. 12, 1—17, 27	Is. 40. 27—41, 16 למה האמר
28	Nedelja	14			
29	Ponedeljak	15			
30	Utorak	16			
31 Nov. 1	Sreda	17			
1	Četvrtak	18			
2	Petak	19	קב"ש 16,21		
3	Subota	20	וירא	Gen. 18, 1—22, 24	II. Kralj. 4, 1—37 Sef. 4, 1—23 ואשה אחת
4	Nedelja	21			
5	Ponedeljak	22			
6	Utorak	23			
7	Sreda	24			
8	Četvrtak	25			
9	Petak	26	קב"ש 16,12		
10	Subota	27	חיי שרה	Gen. 23, 1—25, 18	I. Kralj. 1, 1—31 והמלך דוד
11	Nedelja	28			
12	Ponedeljak	29	יום כפור קטן		
13	Utorak	30	Nov Mesec א' דראש חדש	Num. 28, 1—15	

KISLEV

1928. 14. Nov.—13. Dez.

30 dana

בסלי 5689

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרות
Nov. 14	Sreda	Kislev 1	Nov Mesec ב' דראש חדש	Num. 28, 1—15	
15	Četvrtak	2			
16	Petak	3	קב"ש 16,05		
17	Subota	4	תולדת	Gen. 25, 19—28, 9	מלך 1, 1—2, 7
18	Nedelja	5			
19	Ponedeljak	6			
20	Utorak	7			
21	Sreda	8			
22	Četvrtak	9			
23	Petak	10	קב"ש 15,59		Hos. 12, 13—14, 10
24	Subota	11	ויצא	Gen. 28, 10—32, 3	יבירה יעקב Sef. 11, 7—12, 12 ועמו תלואים
25	Nedelja	12			
26	Ponedeljak	13			
27	Utorak	14			
28	Sreda	15			
29	Četvrtak	16			
30 Dec. 1	Petak	17	קב"ש 15,55		
	Subota	18	וישלח	Gen. 32, 4—36, 43	Obad 1, 1—21. חזון עבדיה
2	Nedelja	19			
3	Ponedeljak	20			
4	Utorak	21			
5	Sreda	22	אימרים יתן מל וקטר (בברך השנים) (ברך עלינו)		
6	Četvrtak	23			
7	Petak	24	קב"ש 15,53		
8	Subota	25	וישב, חנוכה	Gen. 37, 1—40, 23 Num. 7, 1—17 Sef. 6, 22—7, 17	Zeh.: 2, 14—4, 7 רני ושמחו
9	Nedelja	26		Num. 7, 18—29 Sef. 7, 18—23	
10	Ponedeljak	27		Num. 7, 24—35 Sef. 7, 24—29	
11	Utorak	28		Num. 7, 30—41 Sef. 7, 30—35	
12	Sreda	29		Num. 7, 36—47 Sef. 7, 36—41	
13	Četvrtak	30	Nov Mesec א' דראש חדש	Num. 28, 1—15 Num. 7, 42—47	

T E V E T

1928, 14. Dec.—1929, 11. Jan.

29 dana

5689 טבת

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פֿרשיות	Odeljci iz Proroka הפֿטור
Dec. 14	Petak	Tevet 1	Nov Mesec 15, ⁵² קב"ש ב' דראש חדש	Num. 28, 1—15 Num. 7, 48—53 Gen. 41, 1—44, 17 Num. 7, 54—8, 4	I. Kralj. 7, 40—50 ויעש חירום
15	Subota	2	Osmi Dan Hanuke מקץ		
16	Nedelja	3			
17	Ponedeljak	4			
18	Utorak	5			
19	Sreda	6			
20	Četvrtak	7			
21	Petak	8	קב"ש 15, ⁵⁵		
22	Subota	9	ויהי	Gen. 44, 18—47, 27	Ezek. 37, 15—28
23	Nedelja	10	Post Teveta צום עשרה בטבת	Ex. 32, 11-14; 34, 1-10 ויהל משנה	Is. 55, 6-56, 8 ה' דרשו Sef. nemaju
24	Ponedeljak	11			
25	Utorak	12			
26	Sreda	13			
27	Četvrtak	14			
28	Petak	15	קב"ש 16, ⁰⁰		
29	Subota	16	ויהי	Gen. 47, 28—50, 26	I. Kralj. 2, 1—12 ויוקרבו ימי דוד
30	Nedelja	17			
31	Ponedeljak	18			
Jan. 1929	1 Utorak	19			
2	Sreda	20			
3	Četvrtak	21			
4	Petak	22	קב"ש 16, ⁰⁶		Is. 27, 6—28, 13, 29, 22-23 הבאים ישרש Sef. Jer. 1, 1—2, 3 דברי ורמיהו
5	Subota	23	שמיה	Ex. 1, 1—6, 1	
6	Nedelja	24	10, ³⁰ u תקופה		
7	Ponedeljak	25			
8	Utorak	26			
9	Sreda	27			
10	Četvrtak	28	יום כפור קטן		
11	Petak	29	קב"ש 16, ¹³		

ŠEVAT

1929, 12. Jan.—10. Febr.

30 dana

שבט 5689

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרות
Januar 12	Subota	Ševat 1	Nov Mesec יארמ ראש חדש	Ex 6, 2—9, 35	Is 66 כסאו השמים
13	Nedelja	2			
14	Ponedeljak	3			
15	Utorak	4			
16	Sreda	5			
17	Četvrtak	6			
18	Petak	7	קב"ש 16,23		
19	Subota	8	בא	Ex 10, 1—13, 16	Jer. 46, 13—28 הדבר אשר
20	Nedelja	9			
21	Ponedeljak	10			
22	Utorak	11			
23	Sreda	12			
24	Četvrtak	13			
25	Petak	14	קב"ש 16,33 Nova Godina drveća		
26	Subota	15	בשלה שבת שורה ר"ח לאילנות	Ex 13, 17—17, 16	(Sud. 4, 4—5, 31 ודבורה Sef. 3, 1—31 ותשר דבורה)
27	Nedelja	16			
28	Ponedeljak	17			
29	Utorak	18			
30	Sreda	19			
31 Febr. 1	Četvrtak Petak	20 21	קב"ש 16,41		
2	Subota	22	יתרו	Ex. 18, 1—20, 26	{ Is. 6, 1—7, 6; 9, 56 בשנת מות Sef. 6, 1—13 המלך עזרהו
3	Nedelja	23			
4	Ponedeljak	24			
5	Utorak	25			
6	Sreda	26			
7	Četvrtak	27	יום כבוד קטן		
8	Petak	28	קב"ש 16,15		
9	Subota	29	משפטים	Ex. 21, 1—24, 18.	I. Sam. 20, 18—42 מחר חדש
10	Nedelja	30	Nov Mesec ראש חדש	Num. 28, 1—15	

A D A R I.

1929, 11. Febr.—12. Mart

30 dana

5689 אדר ראשון

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פְּרָשִׁיּוֹת	Odeljci iz Proroka הַפְּטוּרוֹת
Febr. 11	Ponedeljak	Adar 1	Nov Mesec ב' דראש חדש	Num. 28, 1—15	
12	Utorak	2			
13	Sreda	3			
14	Četvrtak	4			
15	Petak	5	קב"ש 17,00		
16	Subota	6	הרומה	Ex. 25, 1—27, 19	I. Kralj. 5, 26—6, 13 וה' נתן
17	Nedelja	7			
18	Ponedeljak	8			
19	Utorak	9			
20	Sreda	10			
21	Četvrtak	11			
22	Petak	12	קב"ש 17,11		
23	Subota	13	הצוה	Ex. 27, 20—30, 10	Ezek. 43, 10—27 אתה בן אדם
24	Nedelja	14	פורים קטן		
25	Ponedeljak	15			
26	Utorak	16			
27	Sreda	17			
28	Četvrtak	18			
Mart 1	Petak	19	קב"ש 17,20		{ I. Kralj. 18, 1 (ili 20) — 39 ויהי ימים רבים Sef. 18, 20 — 39 וישלח אהאב
2	Subota	20	כי תשא	Ex. 30, 11—34, 35	
3	Nedelja	21			
4	Ponedeljak	22			
5	Utorak	23			
6	Sreda	24			
7	Četvrtak	25			
8	Petak	26	קב"ש 17,30	{ Ex. 35, 1—38, 20 Ex. 30, 11—16	II. Kralj. 12, 1—17 בן שבע שנים Sef. 11, 17—12, 17 ויכרות יהודיע
9	Subota	27	ויקהל פ' שקלים		
10	Nedelja	28			
11	Ponedeljak	29	יום כפור קטן		
12	Utorak	30	Nov Mesec א' דראש חדש	Num 28, 1—15	

ADAR II. (Veadar)

1929, 13. Mart—10. April

29 dana

5689 אדר שני

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פְּרָשִׁיּוֹת	Odeljci iz Proroka הַפְּטוּרוֹת
Mart 13	Sreda	Veadar 1	Nov Mesec	Num. 28, 8—15	
14	Četvrtak	2	ב' דראש חדש		
15	Petak	3	קב"ש 17,40		
16	Subota	4	פקודי	Ex. 38, 21—40, 38	
17	Nedelja	5			
18	Ponedeljak	6			
19	Utorak	7			
20	Sreda	8			
21	Četvrtak	9			
22	Petak	10	קב"ש 17,48		I. Sam. 15, 2—34
23	Subota	11	ויקרא פ' זכור	(Lev. 1, 1—5, 26 Deut. 25, 17—19	כה אמר ה' Sef. 15, 1—34 ויאמר שמואל
24	Nedelja	12			
25	Ponedeljak	13	יום אסתר Post Ester	Ex. 32, 11-14; 34, 1-10	(Is. 55, 6—56, 8 / Sef. nemaju דרשו ה'
26	Utorak	14	פורים Purim*)	Ex. 17, 8—16	
27	Sreda	15	שושן פורים		
28	Četvrtak	16			
29	Petak	17	קב"ש 17,58		Ezek. 36, 16—38
30	Subota	18	יום פ' פרה	Lev. 6, 1—8, 36 Num. 19	יהי דבר ה' Sef. 36, 16—36
31 April 1	Nedelja	19			
2	Ponedeljak	20			
3	Utorak	21			
4	Sreda	22			
5	Četvrtak	23			Ezek. 45, 16—46, 18
6	Petak	24	קב"ש 18,06		כל העם הארץ
6	Subota	25	שמיני פ' החדש	Lev. 9, 1—11, 47 Ex. 12, 1—20	Sef. 45, 18—46, 15 כה אמר אדני ה'
7	Nedelja	26	תקופה (18,00)		
8	Ponedeljak	27			
9	Utorak	28			
10	Sreda	29	יום כפור קטן		

*) Cita se knjiga o Esteri.

N I S A N

1929, 11. April—10. Maj

30 dana

5689 ניסן

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פְּרָשִׁיּוֹת	Odeljci iz Proroka הפְּטוּרָה
April 11	Četvrtak	Nisan 1	Nov Mesec ראש חדש	Num. 28, 1—15	
12	Petak	2	קב"ש 18,15		
13	Subota	3	חוריע	Lev. 12, 1—13, 59	II. Kralj. 4, 42—5, 19 ואיש בא
14	Nedelja	4			
15	Ponedeljak	5			
16	Utorak	6			
17	Sreda	7			
18	Četvrtak	8			
19	Petak	9	קב"ש 18,24		II. Kralj. 7, 3—20
20	Subota	10	מצרע, שבת הגדול	Lev. 14, 1—15, 33	וארכעו אנשים III Mal. 3, 4—24 וערבה לה'
21	Nedelja	11			
22	Ponedeljak	12			
23	Utorak	13			Jos. 3, 5—7; 5, 2—6, 1, 27
24	Sreda	14	Post prvorodenih		ויאמר יהושע
25	Četvrtak	15	הענית בכורים Pasha א' דפסח	(Ex. 12, 21—51) (Num. 28, 16—25) משבו (Lev. 22, 26—23, 44)	בעת ההיא II. Kralj. 23, 1 (III 4)—9.
25	Petak	16	Pasha. prvi dan Omera	שיר או כשב	וישלח המלך
27	Subota	17	ב' דפסח קב"ש 18,31	(Num. 28, 19—25) (Ex. 33, 12—34, 26) ראדה ארתה (Num. 28, 19—25)	(Ezek. 36 37—37, 14) כה אמר אד' Sef. 37, 1—14 היתה ערי'
28	Nedelja	18		Ex 13, 1—16 Num. 28, 19—25	
29	Ponedeljak	19	polupraznici	Ex. 2, 24—23, 19 Num. 28, 19—25	
30	Utorak	20	Pashe חיל המועד	Num. 9, 1—14 Num. 28, 19—25	
Maj 1	Sreda	21	Pasha ז' של פסח	Ex. 13, 17—15, 25 Num. 28, 19—25	II. Sam. 22 וידבר דוד Is. 10, 32—12, 6
2	Četvrtak	22	Pasha ח' של פסח	Deut. 15, 19—16, 17 Num. 28, 19—25	עוד היום
3	Petak	23	אסרו חג קב"ש 18,40		
4	Subota	24	אחרי מית	Lev. 16, 1—18, 30	Ezek. 22, 1—16 ויהי דבר ה'
5	Nedelja	25			
6	Ponedeljak	26			
7	Utorak	27			
8	Sreda	28			
9	Četvrtak	29			
10	Petak	30	Nov Mesec א' דראש חדש קב"ש 18,48	Num. 28, 1—15	

* Cita se kod Aškenaza Pesma nad Pesmama.

I J A R

1929, 11. Maj—8. Juna

29 dana

5689 אייר

Grad. kal.	Dani sedmlice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroke הפטרות
Maj 11	Subota	Ijar 1	Nov Mesec ראש חדש קדשים	Lev. 19, 1—20, 27 Num. 28, 1—15	Is. 66 השמים כסאי
12	Nedelja	2			
13	Ponedeljak	3			
14	Utorak	4			
15	Sreda	5			
16	Četvrtak	6			
17	Petak	7	18,57 רב"ש		
18	Subota	8	אמר	Lev. 1,—24, 23	Ez. 44, 15—31 והפחנים ויהו בשנת
19	Nedelja	9			
20	Ponedeljak	10			
21	Utorak	11			
22	Sreda	12			
23	Četvrtak	13			
24	Petak	14	19,04 רב"ש		
25	Subota	15	פסח שני בדר	Lev. 25, 1—26, 2	Jer. 32, 6—27 ויאמר ירמיהו
26	Nedelja	16			
27	Ponedeljak	17			
28	Utorak	18	33. Dan Omera ליל בעומר		
29	Sreda	19			
30	Četvrtak	20			
31 Juna 1	Petak	21	19,10 רב"ש		
	Subota	22	בחקתי	Lev. 26, 3—27, 34	Jer. 16, 19—17, 14 ה' עזי ומעוזי
2	Nedelja	23			
3	Ponedeljak	24			
4	Utorak	25			
5	Sreda	26			
6	Četvrtak	27	יום כפור קטן		
7	Petak	28	19,16 רב"ש		
8	Subota	29	במדבר	Num. 1, 1—4. 10	1. Sam. 20, 18—42 מחר חדש

SIVAN

1929. 9. Juni—8. Juli.

30 dana

5689 סיון

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פְּרָשִׁוֹת	Odeljci iz Proroča הַפְּטוּרוֹת
Juni 9	Nedelja	Sivan 1	Nov Mesec	Num. 28, 1—15	
10	Ponedeljak	2	ראש חודש		
11	Utorak	3			
12	Sreda	4			
13	Četvrtak	5		(Ex. 19, 1—20, 23	Ez. 1, 1—28; 3, 12
14	Petak	6	Praznik Sednica	בחדש השלישי	ויהי בשלשים
15	Subota	7	19,20 א' דשבועות קב"ש Praznik Sednica 1)	(Num. 28; 26—31 Deut. 14, 22—16, 17 Num. 28, 26—31	(Hab. 3, 1—19 הפלה לחבקוק Sef. 2 20 3, 19
			ב' דשבועות	עשר העשר	וה' בחיכל קדשו
16	Nedelja	8	אסרו חג		
17	Ponedeljak	9			
18	Utorak	10			
19	Sreda	11			
20	Četvrtak	12			
21	Petak	13	קב"ש 19,22		
22	Subota	14	נשא	Num. 4, 21—7, 89.	Sud. 13, 2—25 ויהי איש אחד
23	Nedelja	15			
24	Ponedeljak	16			
25	Utorak	17			
26	Sreda	18			
27	Četvrtak	19			
28	Petak	20	קב"ש 19,23		
29	Subota	21	בהעלתך	Num. 8, 1—12, 16	Zeh. 2, 14—4, 7 רני ושמחי
30 Juli	Nedelja	22			
1	Ponedeljak	23			
2	Utorak	24			
3	Sreda	25			
4	Četvrtak	26			
5	Petak	27	קב"ש 19,21		
6	Subota	28	שלה לך	Num. 13, 1—15, 41	Još. 2 וישלח יהושע 2
7	Nedelja	29	יום כפור קטן		
8	Ponedeljak	30	Nov Mesec אדר א"ש חדש תקופה 1,30 ujutru	Num. 28, 9—15	

1) Čita se knjiga o Ruti, kod Sefarda u oba dana.

T A M U Z

1929, 9. Juli—6. Avgust

29 dana

תמוז 5689

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroke הכפרות
Juli 9	Utorak	Tamuz 1	Nov Mesec ב' דראש חדש	Num. 28, 1—15	
10	Sreda	2			
11	Četvrtak	3			
12	Petak	4	קב"ש 19,18		
13	Subota	5	קרה	Num. 16, 1—18, 32	I. Sam. 11, 14—12, 2 ויהמר שמואל
14	Nedelja	6			
15	Ponedeljak	7			
16	Utorak	8			
17	Sreda	9			
18	Četvrtak	10			
19	Petak	11	קב"ש 19,13		
20	Subota	12	חקת־בלק	Num. 19, 1—25, 9	Miha 5,6—6, 8 וזהה שארית
21	Nedelja	13			
22	Ponedeljak	14			
23	Utorak	15			
24	Sreda	16			
25	Četvrtak	17	Post Tamusa יום שבועה עשר בתמוז	Ex. 32, 11-14; 34, 1-10	{ Is. 55, 6—56, 8 דרשו ה'
26	Petak	18	קב"ש 19,07		{ Sef. nemaju
27	Subota	19	פינחס	Num. 15, 10—30, 1	Jer, 1, 1—2, 3 דברו ורמוזה
28	Nedelja	20			
29	Ponedeljak	21			
30	Utorak	22			
31 Avgust 1	Sreda	23			
2	Četvrtak	24			
3	Petak	25	קב"ש 18,59		
4	Subota	26	מטות־מסעי	Num. 30, 2—36, 13	{ Jer. 2, 4—28; 8, 4 שמעו דבר ה' Sef. 2, 4—28; 1, 2
5	Nedelja	27			
6	Ponedeljak	28			
7	Utorak	29	יום כפור קמץ		

A B

1929. 7. August.—5. Sept.

30 dana

אב 5689

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרות
August 7	Sreda	Ab 1	Nov Mesec ראש חדש	Num. 28, 1—15	
8	Četvrtak	2			
9	Petak	3	קב"ש 18,49		
10	Subota	4	דברים שבת חזון	Deut. 1, 1—3, 22	חזון ישעיהו Is. 1, 1-27
11	Nedelja	5			
12	Ponedeljak	6			
13	Utorak	7			u jutru: Jer. 8, 13—9, 23
14	Sreda	8		Deut. 4, 25—40	אספס אספס
15	Četvrtak	9	Post Aba* צ' תשעה באב	בי תוליד בנים po podne: Ex. 32, 11—14; 31, 10	דרשו ח' 8, 56—55, 6 Sef. Hos. 24. 2—10
16	Petak	10	קב"ש 1839	ויהל כושה	שובה ישראל
17	Subota	11	ואתחנן שבת נחמו	Deut. 2, 23—7, 11	Miha 7, 18—20 Is. 40, 1—26 נחמו נחמו עמו
18	Nedelja	12			
19	Ponedeljak	13			
20	Utorak	14			
21	Sreda	15	חמשה עשר באב		
22	Četvrtak	16			
23	Petak	17	קב"ש 18,28		
24	Subota	18	עב	Deut. 7, 12—11, 25	Is. 49, 14—51, 3 והאמר ציון
25	Nedelja	19			
26	Ponedeljak	20			
27	Utorak	21			
28	Sreda	22			
29	Četvrtak	23			
30	Petak	24	קב"ש 18,15		
31	Subota	25	ראה	Deut. 11, 26—16, 17	Is. 54, 11—55, 5 עניה בערה
Sept. 1	Nedelja	26			
2	Ponedeljak	27			
3	Utorak	28			
4	Sreda	29	יום כפור קטן		
5	Četvrtak	30	Nov Mesec ראש חדש	Num. 28, 1—15	

* Čita se plač Jeremijin.

E L U L

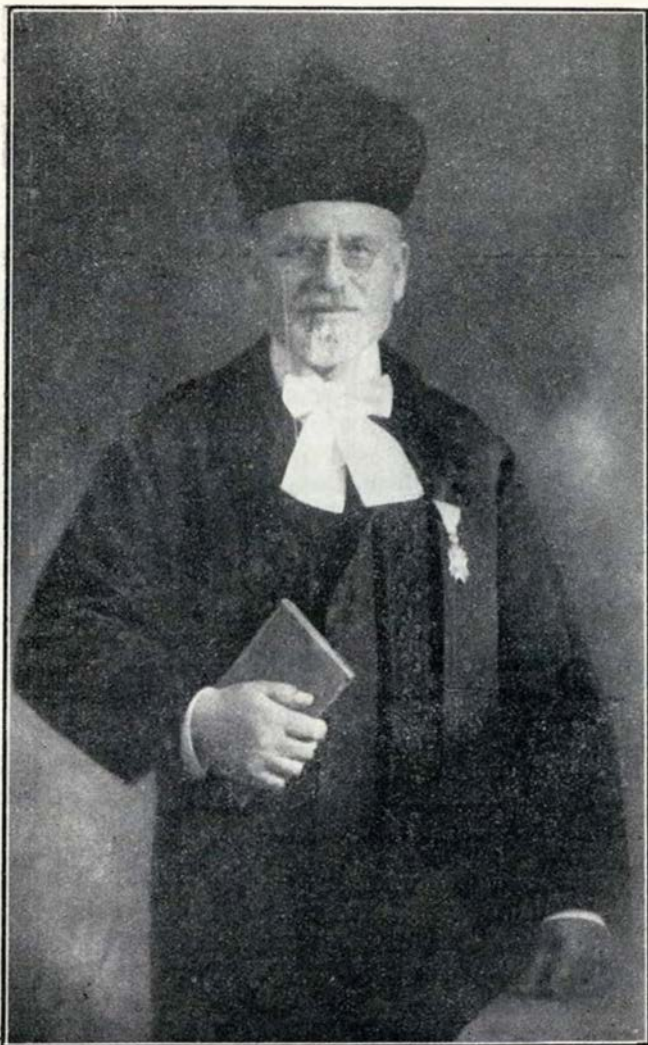
1929, 6. Sept.—4. Okt.

29 dana

אלול 5689

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פֿרשיות	Odeljci iz Proroka הפֿטרות
Sept. 6	Petak	Elul 1			
7	Subota	2	18,03 קב"ש ב' דראש חדש Nov Mesec שפטים	Num. 28, 1—15 Deut. 16, 18—21, 9	Is. 51, 12—52, 12 אנכי אנכי
8	Nedelja	3			
9	Ponedeljak	4			
10	Utorak	5			
11	Sreda	6			
12	Četvrtak	7			
13	Petak	8	17,49 קב"ש		
14	Subota	9	כי תצא	Deut. 21, 10—25, 19	Is. 54, 1—10 רני עקרה
15	Nedelja	10			
16	Ponedeljak	11			
17	Utorak	12			
18	Sreda	13			
19	Četvrtak	14			
20	Petak	15	17,36 קב"ש		
21	Subota	16	כי תבא	Deut. 26, 1—29, 8	Is. 60 קומו ארץ
22	Nedelja	17			
23	Ponedeljak	18			
24	Utorak	19			
25	Sreda	20			
26	Četvrtak	21			
27	Petak	22	17,23 קב"ש		
28	Subota	23	מצבים וילך	Deut. 29, 9—31, 30	Is. 61, 10—63, 9 עוֹשׂ אִישׁ
29	Nedelja	24	Selihot*		
30	Ponedeljak	25	משכימים לסליחות		
Okt. 1	Utorak	26			
2	Sreda	27			
3	Četvrtak	28			
4	Petak	29	קב"ש 17,09 ערב ר"ה		

* Sefardi kažu Selihot za vreme celog meseca Elula.

Dr. Samuel Weszel,
nadrabin aškenaske opštine u Sarajevu,
rođen 25. maja 1871., umro 19. aprila 1928.

Dr. Samuel Weszel.

Napisao nadrabim **Dr. H. Urbach**, Zemun.

Dne 19. aprila o. god. iznenado je preminuo Dr. Samuel Weszel, nadrabim Sarajevske opštine u Dubrovniku, kuda je samo nekoliko dana pre došao na oporavak, pošto se u zadnjim mesecima osećao slab i umoran, a da nije ni sam pomislio na ozbiljnije eventualnosti. Ta iznenadna vest o njegovoj smrti sve je potresla kao grom iz vedrog neba. I sada, meseci ma kasnije, titraju mi još svi živci od uzbuđenja, lativši se pera, da mu napišem nekrolog na ovom mestu, jer sam ja iz neposredne blizine mogao pratiti postanak, dizanje i kulminaciju ove sjajne, prvoklasne zvezde, koje je na jedanput nestalo iz naše sredine. Bilo mi je 18 godina, kad sam ga po prvi put susreo na rabinskoj školi u Bratislavi među najnaprednijim drugovima kao talmudistu na glasu, koji me već onda privlačio harmoničnim, ustalozanim, blagim i iskrenim bićem svojim. Za vreme moje službe u Tuzli pristupio sam mu još bliže, i od onda me usrećio i svojim prijateljstvom, koje je postalo sve čvršće našim češćim sastancima. Pa ni smrt me ne može rešiti, dubokog osećanja ljubavi prema uzvišenoj, andeoskoj duši njegovoj, koja se podigla u više sfere, da tamo proširi svoj sveti delokrug. Ali ne samo mi, bliži prijatelji i drugovi gledamo na njega sa takim osećanjima ljubavi i strahopoštovanja, nego i svaki čovek, koji je imao sreću, da se pobliže upozna sa ovim pravim istinitim uzor rabinom, kakvih smo uvek imali na svoju sreću u svojoj prošlosti, koji su našu historiju ne samo pratili, nego i stvarali, koji su naše rane lečili i naše boli ublažavali, i kakvih se danas na žalost vrlo malo nalazi među nama. Ostali svet samo sluti, oseća ovaj teški gubitak. Ali mi rabini znademo, što smo mi i što su oni u njemu izgubili: Ne samo razboritog, učenog, revnog i požrtvovnog člana uprave našega Saveza Rabina, nego i idealnog, istinitog kolegu, koji bejaše תהשתוביבברי u nutrini svojoj kao i prema vani, dobar, iskren i otvoren, savršen i besprekoran u svakom postupku svome. Izgubili smo pobožnog, moćnog i voljnog borca za sva naša uzvišena nastojanja, brata i oca, druga i savetnika, pa se nalazimo u dubokoj žalosti zajedno sa širom i užom porodicom, sa osirotelom opštinom i sa njega dostojnom skrušenom udovicom, te duboko potresenim sinom jedincem. S toga nije ni čudo, da mi je svaka reč jadikovka. Samo s mukom mogu preći na vanjske podatke kratkog, ali radom, naporima i plodovima bogatog njegovog života.

Iz prave jevrejske sredine, od pobožnih i učenih roditelja, u porodici Mojsija Weszela i Sare Hirschfeldove, u kojoj bejaše ljubav prema tori od vajkada živa tradicija, rodio se u Váczu 25. maja 1871. U 7. svojoj godini ostao je bez oca i majke i kao siročje morao si je sam zarađivati svagdašnji nasušni hleb, dok su druga deca provadala vreme u igri i šali. Rano ga čeliči zbilja života i daje mu svoj značaj u ozbiljnosti, čvrstoj volji i istrajnosti. Ali i pored teške životne borbe nije mu srce okorelo, nego je ostao blag i dobar prema svakomu i sačuvao si detinjsku, mladenačku dušu do svoga zadnjeg časa. Beše mu 10 godina, kada ga je neko kod kupanja u Dunavu zlonamerno gurnuo u dubinu. Nije znao plivati, a voda ga već poklopila, ali kao nekim čudom ipak se spasio. U tom je trenutku dečak odlučio, da se oduži Bogu za spasenje tim, da mu posveti čitav život svoj, pa da postane rabinom. Sve je svoje snage posvetio nauci, dok nije svoj cilj postigao. Sa 10 godina čitao je »maftir«, sa 13 davao je »seder« i išao je u veliku »ješivu« u Bonyhad, sa 16 poučavao je mnogo starije mladiće, sa 18 počeo se baviti sa profanim znanjem i sa 20 držao je kod R. Elije Munka u Altoni niz vrlo uspeših predavanja u hramu na opće zadovoljstvo. Učitelji mu bejahu još i sledeći čuveni rabini: Moše Pollak (Bonyhad), Pinkas Steiner (Ilok), Flaut (Nove Zamky), Tigermann (Tapolčan), Menahem Katz (Prossnitz), David Friedmann (Vrbovo), Kuttna (Eisenstadt), David Neumann (Lackenbach i Bratislava), Simha B. Schreiber i Löb Gross (Bratislava). Sve je svoje učitelje zadivio oštromnošću i dubokim znanjem. Dobio je naslov »Morenu« u Gömörö-u i rabinsku diplomu u Bratislavi. R. Kuttna mu je rekao jednom prilikom, da ima temeljito znanje, ali da mu još nešto fali: »hučpa«, jer da je i odviše skroman, pa će mu teško biti u životu. Cesto se pokojnik sećao tih reči u životu, ali nikad nije odstupio od te svoje velike skromnosti.

U Bernu i Münchenu je studirao filozofiju i semitsku filologiju kod glasovitih profesora Hommela, Jellineka, Minora, Duhma i Steina, pa je promovisan za doktora filozofije. U praktičnoj se pedagogiji usavršavao u Hamburgu, Beču i Baselu, odakle su ga pozvali za rabina u Rotterdam, a naskoro iza toga u Sarajevo. 1. novembra 1898. nastupio je tu svoje mesto kod aškenaske opštine. Godine 1900. oženio se sa Paulom, kćerkom privatnog naučenjaka Isaka Robinsohna iz Charlottenburga, koja mu je postala odana i požrtvovna pomoćnica, sa mnogo razumevanja i požrtvavnosti u teškom, ali uzvišenom pozivu.

Svoj poziv pokojnik je voleo nada sve, bio mu odan svom dušom, i postignuo u njemu neobične uspehe. Odmah u početku svoga delovanja pokazao je toliko razumevanja za instituciju »Hevre Kadiše«, da ga je naskoro izabrala svojim počasnim članom. Osnovao je prvo »Židovsko Omladinsko Društvo«, u koje je prvi put znao okupiti sefardsku i aškenasku omladinu na zajedničkom radu. Iz toga se temelja docnije, god. 1912. razvilo

»Židovsko Nacijonalno Društvo«, čiji je on bio prvi član osnivač. Zajedno sa svojom suprugom osnovao je godine 1901. »Židovsko-Aškenasko Gospojinsko Društvo«. Mnogo je doprineo svojim neumornim radom, da je opština sagradila doličan veličanstven hram, koji je posvetio godine 1902. Velikih je zasluga imao oko osnivanja i delovanja »Ahdusa«, društva Jevreja sa Istoka, i omladinskog društva »Makabija«, čiji je bio protektor.

Ogroman je rad razvio na polju veronauke, kojoj je posvetio svoje najbolje snage, davajući na svim školama u Sarajevu do 40 sata nedeljno. Njegovo je delo i »Nastavni plan za jevrejski vjeronauk«, koji je tadanja Zemaljska Vlada uvela za sve škole Bosne i Hercegovine. Bio je odličan govornik. Govorio je toplo i ubedljivo, sa zasebnom personalnom notom, blago, ali katkada je znao i karati nepristrasno, neštedeći nikoga. Dikcija mu beše krasna, odavajuća neobičnu inteligenciju i duboko poznavanje Jevrejstva. Dubok je utisak postigao svojim popularnim uporedenjima, uzetim iz Talmuda, Midraša, ili narodnih priča. Njegovi patriotski govori činili su dubok dojam i stekli mu priznanje državnih vlasti. Zadnji svoj govor održao je na zadnji dan Pesaha — 7 dana pre svoje smrti.

Njegov veliki doživljaj bio je I. cionistički kongres u Baselu god. 1897., na kojemu je došao u lični dodir sa svim velikanima nacionalnog pokreta. Nikad nije izgubio zanos i oduševljenje, nego je neumorno radio na obnovi Jevrejstva u galutu i u Erec Izraelu.

Od znanstvene je vrednosti njegovo delo o »Das Targum zum Buche Ruth«, koje je izašlo u Berlinu god. 1898. na nemačkom jeziku i u kojoj je obradio aramejsku parafrazu te biblijske knjige na temelju sravnivanja hebrejskih, sirskih i arapskih vrela. Za »Jewish Encyclopediju« napisao je historiju jevrejskih opština u Bosni i Hercegovini: u Sarajevu, Travniku i Mostaru. Napisao je mnogo znanstvenih članaka i predavanja, koje se nalaze u rukopisima, jer ih nije obelodanio samo usled svoje skromnosti.

Poverenjem njegovih kolega postavljen je za člana uprave Saveza Rabina i Glavnog Odbora Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština.

Sve ovo 30-godišnje plodonosno delovanje njegovo naišlo je na potpuno razumevanje kod opštinaru. 7. februara 1919. imao sam čast, da kao mladi tuzlanski rabin prisustvujem proslavi desetogodišnjice, koju mu je njegova opština sa puno ljubavi priredila, izabравši ga jednoglasno svojim nadrabinom. A godine 1921. očitovala se ljubav celokupnog građanstva na elementaran način, kada su proslavili 50. rodendan njegov. Još sjajnija beše slava 25. godišnjice njegovog službovanja godine 1923., kojom ga je prilikom Kralj Aleksandar odlikovao ordenom Svetog Save IV. stepena i, pošto je baš onda bio u lidži, lično čestitao opšte poštovanom svečaru.

Na prvu ozbiljniju vest iz Dubrovnika o njegovoj bolesti pohitali su predstavnici njegove opštine sa porodicom bolesniku, koji je tu, okružen od svojih milih, 19. aprila o. god. u 11 sati pre podne mirno izdahnuo pobožnu i blagu dušu svoju. Smrtni ostaci su njegovi autom prenešeni u Sarajevo, gde je 20. aprila sahranjen u prisustvu visokih funkcionera svih vojnih i državnih vlasti, 12 sveštenika i tugujućeg naroda od oko 10.000 ljudi.

Vrhovni Rabin, dr. Isak Alkalay iz Beograda, dr. Moric Levi, nadrabin sefardske opštine u Sarajevu i zagrebački nadrabin dr. Gavro Schwarz oprostili su se od njega dirljivim govorima u ime Saveza Rabina i svojih verskih opština. U ime opštine pokojnikove praštao se pun iskrenog bola njen potpredsednik inžinir Oskar Grof a u ime učenika dr. Ludvig Neuer.

Na kraju je i jedini sin, advokat dr. Josip Weszel izlio jadi tužnog srca svoga u nekoliko krvavih i potresnih reči, spomenuvši onu legendu o izgoreloj palači:

»Neki je čovjek imao prekrasnu palaču, koja bijaše ukras i ponos cijeloga grada. U prostoriju, koja je sadržala najljepše vrijednote imao je pak pristupa samo jedan, i to najpouzdaniji prijatelj. Najednom sijevnu, i ta prekrasna palača izgori. Stanovnici tugovali su iskreno i svaki je istakao vrijednosti te palače. Tada progovori onaj, koji je imao pristupa u unutrašnjost najdragocijenijih prostorija: Ako Vi oplakujete gubitak, koji ipak ne možete ni slutiti, koje su dragocijenosti propale, što ću da kažem ja, kojem su otvorene bile i najnutarnije i najvrijednije prostorije?! — Dragocijena palača, koja je izgorila, to je moj otac, dobar i blag, dragocijen i vrijedan. Meni je bilo dano, da u najdublje nutrine njegove dragocijene duše proniknem. Svako osjeća bolni gubitak, ali ja znadem procijeniti one njegove najveće vrednote, koje su općini sakrite. Ja znadem, da je natkrilio sve čistoćom, čednošću, blagošću i rijetkim sposobnostima kao čovjek široke koncepcije, pobožne duše, podrobne naobrazbe, a ujedno našao je najveće zadovoljstvo u svom djelovanju kao rabin, za svoje ideale, za porodicu u širem i naročito u užem smislu...«

Zatim mu se zahvalio ispred majke, verne mu suradnice, sestre i u svoje ime na svemu dobrom, koje im je u tolikoj meri podelio, na odgoju, u koji je žrtvovao sve svoje slobodno vreme, svoje vanredno znanje i iskustvo. Istakao je retki odnošaj porodične harmonije između majke i oca, oca i sina, jer je izgubio smrću oca i najboljeg prijatelja, koji je imao duboko razumevanje za velike i male brige svagdašnjice.

Te sam reći dobrog sina, koji je u svakom pogledu vredan i dostojan velikoga oca svoga, namerno citirao, jer one dodiruju srodne žice i u srcima rabina, pa ne bismo ni mi mogli naći prikladnijih reči, da izrazimo svoje osećaje. Ali moram istaći i vrednost sina, jer je on živi pomen ocu svome. Po plemenitom plodu se može poznati, kako je plemenito bilo stablo, iz kojeg je taj plod izrastao. Ali i svi su valjani članovi mlađeg naraštaja njegove opštine plod odanog i svesrdnog vaspitanja njegovog.

A bolje ga ne mogu karakterisati, nego što je to on sam nehotice učinio u svome članku »Rabin i općina«, koji je obelodanio u našem I. Almanahu. Jer tu je u zbijenim, jasnim rečima ocrtao program rad, lične kvalitete i načela rabina, sadržaj njegovog saveza sa opštinom, odnošaj njegov prema svojim vernicima, prema opštinskom odboru, prema braći inog smera i prema građanima druge vere, prema državi i otadžbini. Te zahteve postavlja on rabinima, jer ih je on oživotvorio u radinom životu svome. Kao čovek istine skroz i skroz samo je ono tražio od drugih, što je i sam bio. Tako dobijemo o njemu sliku gorostasa među patuljcima.

Nije dovršio svoj rad, ako je i mnogo uradio. Ali mi smo se još mnogomu nadali od njega. Pa i on je mislio još mnogo uraditi, ali mu je Providnost božja drukčije sudila. Jedva je započeo, a nije dovršio svoje memoare, kojima je na čelo postavio sledeće lapidarne reči :

»Božji pečat je Istina. Za nju sam mnogo trpio, velike žrtve doprineo. Ali ona mi je dala gordu svest i časove uzvišenja. A ta dobra ali i stroga vila pratila me kroz moj dosadašnji život, pa da me prati i do kraja moga bivstvovanja!«

Blago mu i slava mu, što nikad nije krenuo sa staze Istine!

ובר צדק לברכה

Govor Vrhovnog Rabina

na pogrebu Dr. S. Weszela.

אני לו על שברי נחלה מכרתו ואני אמרתו אז זה חתי ואשאני אהלו שדד וכו' »Avaj meni sa mojih muka, duboke su i ljute rane moje, i ja rekoh, to je bol pravi, valja mi ga podnositi. Opustošen je šator moj i sva su užeta moja pokidana.«

Ožalošćena Gospodo i Gospode!

Onoga dana, kada se prorok Eljau uzdigao u visine nebeske, u vihoru i oluji, dođoše njegovi verni učenici proroku Jeliši s pitanjem: »Znaš li, da ti Gospod uzima danas učitelja, ures glave tvoje?« A Jeliša odgovara: »Znam to i ja, ali — čutite!« Čutite, ta reč otkide mi se sa duše i srca i jedini je odgovor, koji mogoše dati srcu i razumu svome, kada me juče prenerazi kobna vest, da je nestao jedan veliki učitelj vere, budni stražar tradicija, zaslužni rabin naš. Najlepši nakit sa naše glave oduzet je i otet našoj zajednici i jedan pastir dobri, ljubljeni i poštovani, uzdigao se u nebeske visine. Skrušeni, tužni i zapanjeni pred svirepošću smrti mi stojimo danas sa jednim bolom. A taj bol je tako jak i tuga je naša tako duboka, da se oboje jedino može izraziti ukočenim pogledima, grobnom tišinom i nemim čutanjen. Tako sam i ja ledeno začutao, kada dobih nesrečne glase o Dr. Samuilu Weszelu, da je se vinula u svetle visine njegova čista, plemenita, pobožna i svetla duša, vinula se pred nama svima, kao što se prorok Eljau uzdigao sa zemlje nebu.

יְרוּחַ לְהָ וְהַתְחַלֵּל לָךְ I prema Tebi, Gospode, najviše nam priliči ćutati. אֵיכָּפוּ שְׂהוּיָא מִפִּיל לָךְ הַלְלִים הַלְלִים שְׂתוּק. Ako nam srce naše Ti razdireš žaokom bola, ako nam zadaješ duboke i ljute rane, ipak ne smemo i nećemo mi na Tebe, Svemogućí Stvoritelju, nikada roptati. Ćutanje je najveća reč bola. Ali mene danas poziva bolna dužnost da učinim kraj ćutanju, da kažem reč prijatelju, da izgovorim poslednju hvalu i oprostajno zbogom!

Ne tužiti, dakle, i ne buniti se protivu neumitne volje Tvoje, Gospode Bože naš, no da se zarijemo stojički u svetinju bola, da ga nosimo, mirno kao određeni teret sudbine da mu rečima oduške damo. Reći ćemo veličinu tuge naše ovoj pobožnoj zajednici, da je saopštimo svima svesnim Jevrejima, da je nesreća, koja zadesi sve nas velika kao more. אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וְיִרְשׁוּ. Oče, oče naš, kola Izrailjeva i konjici njegoví! Kako si nam iznenada otrgnut iz naše sredine! Teško je i preteško ojađenoj supruzi i ljubimcu sinu, jedincu, muka je i žalost svima nama, nesreća za celu jednu opštinu, tuga i bol za celokupnu našu zajednicu, jer izgubimo najboljeg među najboljima, najučćenijeg među učćenima. Najlepši ures sa naših glava skinut je, oduzet nam je dragoceni nakit, kojim se dičismo i ponosismo. I moj poziv i kolegijalna dužnost i intimno prijateljstvo naše nalažu mi da savladam ćutanje i predstavim ovaj neizmerni gut-bitak naš.

«Pravednik cveta kao palma». I životu i delima svojim pokojnik je bio za duše i duševnu sreću ljudsku ono, što i palma lišće u svoji u putnike i namernike. Svežine i hlada, moralnog i duhovnog, davao je on, služeći predano svome Bogu i svome Jevrejstvu. Govoriti kako je on visoko shvatao svoj poziv, značilo bi preživeti njegov vek. Svaki njegov dan, svaki trenutak u njegovom delovanju značio je novi plod uma njegova, novo otkriće velike mu duše. Bio je idealni pastir, kome je teško naći ravna. Prožet svešću, da je njegova uloga ovde da pruži sreću pastvi i bližnjima, da duše oblagorodi, da moralno ojača, uzdigne i uteši, da obraduje, da blagoslovi, on se toliko uživao u veličinu sveštentičkog poziva, da je važio kao ideal jednoga rabina. Iako se igde kada čula po koja neugodnija reč o tome staležu, s ponosom se ukazivalo na Dr. Weszela, de se demantuje svaki prekor i kritikovanje. Kao pravi rabin, bio je isto tako veliki učitelj, kao i veliki sveštenik, t. j. učio veri i nauči najsavevnije, kao što je savesno vršio sve obrede. A kada se smatra da je uzor i ideal učiteljima našim Mojsije, a pastirima našim Aron, מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּהַנְנוּ וְשִׂמְיָאֵל בְּקִרְיָאֵי שְׂמוֹ. שקול שְׂמוֹאֵל כְּנֶגֶד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, pokojni Dr. Samuilo Weszel tako lepo i harmonično ujedinió u sebi oba velika uzora i Mojsija i Arona, t. j. i naučno-pedagošku spremu i vrednoću, i moćnu i uticajnu sveštentičku funkciju.

Naše su reči slabe da prikažemo njegov plemeniti rad i obavljanje njegovih dužnosti u opštini. Sam on je tako živo i reljefno predstavio svojim vernima dužnosti jednoga rabina u

njegovoj opštini. Svi koji smo čitali ovaj njegov lep rad, njegov govor pri proslavi svoje dvadesetpetgodišnjice rada, osetili smo odmah da je pok. Dr. Weszel crtajući figuru idealnog rabina, mogao stvoriti taj ideal polazeći od sebe i iznoseći svoj lični rad. I zbilja harmonija i progres može vladati u jednoj opštini samo onda, kad je na čelu njenom kao rabin samo takav čovek kao što je Dr. Weszel. »Jahin i Boaz«, ti stubovi, na kojima stoje naše zajednice, biće čvrsti i večni samo tako, ako jedan od tih stubova bude kao što je naš zaslužni i nezaboravljeni Dr. Weszel. Snagu i život Jevrejstva održaće samo ljudi, kao što je bio onaj, koga danas gubimo.

Zato suobilati i divni plodovi, koje je ostavio ovaj pravednik, ta palma našeg Jevrejstva. Iako je bio do krajnosti skroman i povučen, svuda se osećala duša i ruka njegova, njegov rad i njegova reč. »I u hramu, i u kući, i u omladini«, kao što je on sam stavio rabinu u dužnost, i u njegovoj opštini, i u njegovom gradu, i u celoj našoj državi. Jer vrli naš pokojnik bio je, isto tako, veliki kao sveštenik, kao što je bio duševan i veliki kao čovek i karakter, isto tako dobar Jevrejin kao što je bio lojalan građanin.

I tako, Samuilo, veliki trudbeniče i pravedniče, mogao si podobno proroku Samuilu, uzdignute glave i uspravna stava stati ponosno pred celom opštinom, pred celokupnom javnošću, celoga svoga života i reći svima: »הַנְּנִי עִנּוּ בִּי נֹגֵד ה' וְנֹגֵד בְּשִׁיחֵי« »Odgovorate mi pred Gospodom i pred pomazanikom njegovim. Kome sam uzeo vola ili kome sam uzeo magarca? Kome sam učinio nasilje? Kome učinili na žao?« I svi mi, bez razlike odgovaramo: »לֹא עֲשָׂקְתָנִי וְלֹא רִצַּחְתָּנִי וְלֹא לָקַחְתָּ מִי אִישׁ מֵאוֹמֶה« »Nisi se silio, niti si kome učinio krivo. Bio si primer nekoristoljublja i nesebičnosti, imao si pred očima samo opštu korist pojedinaca i zajednice, zaboravljajući redovno na sebe i na svoje.

*

»Pravednik cveta kao palma.« Dr. Weszel cvetao je u svome domu. I kada pomislim na njegov dom, koji je on podigao, sa drugom svoga života i svojim dragim jedincem, »אֵי לִי עֵל שְׁבִרִי« meni je teško od muke«, jer dom njegov beše mesto, u kome beše obilje ljubavi i sreće, u kome je bilo puno svetlosti i toplote, koje sva srca zagrevahu. To je bio primeran dom, istina skroman, ali bogat zadovoljstvom i vedrinom. U tome domu kao u kući našeg praoca Avrama bilo je ulaza i vrata sa svih strana tako, da se umoreni putnik nije morao truditi da nađe ulaz i pristup. U kući pokojnikovoj cvetale su sve vrline, moral i naravstvenost, u njoj se učilo veri i pobožnosti i ona je zato bila pravi hram Božji, koji je ožario verom i pobožnošću svagoka ko bi jednom prešao njen prag. I hram taj ostao je pust i vatra na njemu ugasi se . . .

»Pravednik cveta kao palma.« Naši mudraci vele: kada umiru izbranići, nema im zamene. Oni su podobni

palmi. Kada je čupaš iz korena i odvojiš iz zemlje, onda joj nema života. I u tome naš dragi pokojnik sličan je palmi. Teško je njemu naći zamene. Njegova opština kao i svi mi za navek ga izgubismo. A njegov nestanak tek će se osetiti na svima poljima naše kulturne delatnosti.

A kakvu reč utehe da nađemo za njegovu bolom satrvenu suprugu? A šta za njegovog milog jedinca Josipa? O, oni su tek sve izgubili. Vid očiju svojih, zlatne krune sa svojih glava. I drug u životu, i hranitelj, i prvi prijatelj, i zaštitnik, sve je izgubljeno. נפשו קשרה בנפשי. Njihove duše bile su tako spojene međusobno, da će im trebati mnogo napora i snage, da se iz očaja otrgnu i životu vrate. Meni je preteško, isto tako, uvaženi i tužni pratioci, jer sam i ja izgubio ne samo druga po visokom pozivu, već ličnog i retkog prijatelja. Nismo bili uvek zajedno, ali sva naša sretanja značila su za mene časove radosti i sreće. Jer biti u društvu sa takvim čovekom kao što je pokojnik, i slušati njegove pametne reči, i osetiti njegovu blagorodnu dušu, značilo je poverovati u ljubav i iskrenost i uvideti da nisu iluzorne, već da su one tu, da one postoje ma da kao retke biljke.

I zato ojadena stegnuta srca dovikujem svima vama, tužna braćo i sestre: תמרים הניעו ראש על צדיק כחמר »Priklonite svoje glave vi tužne palme i odajte poštu pravedniku, koji liči na palmu!« I kada i vi i ja zajedno plaćemo, to znači da time odajemo duboku poštu učitelju i majstru našem. Ali najveću poštu i priznanje mi ćemo mu ukazati, ako ne zaboravimo voleti svetlost, koju je on širio, disati miris, koji je on razvejavao, živeti po nauci, koju je on propovedao, služiti u duhu, koji je on uneo u vašu sredinu i širiti čovekoljublje i mir, kao što je on činio. To će biti, radimo li tako, najveća uteha u ovom bolu. I tako živeće Dr. Weszel kao naš Jakob na večita vremena, jer ne umire nikada onaj, koji je pravednik.

Učitelju naš veliki, prijatelju moj verni, pastiru naš dobri, ti si služio ljubavi i istini. Podi u večni mir i pod Bogom ljubavi i istine budi molitelj za svoju porodicu, za svoju opštinu i za sve nas, koji te u srcima nosimo.

Slava ti!

Čisti Monoteizam.

Jevrejstvu se ne može osporiti slava, da je ono jedina, zaista monoteistička religija na svetu: nijedna druga religija nema objektivnog Boga, stvoritelja neba i zemlje.

(A. SCHOPENHAUER, Parerga und Paralipomena, I. § 13.)

Архивсна грађа о Јеврејима у Србији.

Написао врховни рабин Др. П. Алкалај, Београд.

Овом приликом доносимо даље податке из Државне Архиве,¹⁾ и то такве који су, на жалост, пропали за време рата, али су, срећом, сачувани у појединим научним испрживањима Г. Тих. Р. Ђорђевића, која је он обрађивао у разним својим студијама и написима. Г. професор Ђорђевић ми је љубазно ставио у грађу на расположење, да је објавим у Јеврејском Алманаху, пошто јој је то најгодније место за публикување. Такав Алманах и треба да, у својим радостима, сачува историјске и културне податке и документа, који се тичу Јеврејства у нашој држави.

Ови су архивски подаци пропраћени и коментарисани од стране Г. Ђорђевића у његовој књизи „Из Србије Кнеза Милоша“, у нарочитој глави, под насловом: „Јевреји“. (Стр. 152—163).

Иако бисмо имали да овој синтези Г. Др. Ђорђевића додало неке своје примедбе, објашњења и допуне, ми за сад одлажемо тој посао и само ћемо изложити, без икаквог коментара, хронолошки редом, силе изворе за грађу историје наших Јевреја, јер држимо да је прва и важнија објективна обавеза купити што већу грађу, да би се, ма и у најширим контурама, могла конструисати историја Јевреја у нашој држави.

*

1.

9 маја 1824 године пише из Београда Ђорђе Шевровић Кнезу Милошу: — »Ове недеље дођоше два татарина: Први ферман ради кадџе да ресим од 40 пара 100 гроша више да не би узео. Суда преко кесана прегледати и по закона (!) И, даље, други татар донесе ферман ради ђумрук тарифа и Чифути да престану од сваке службе царске свуда по царској држави, тарифа нова само због московске стоке и московских поданика«.

(К. К. Царске канцеларија 1824)

2.

10 маја 1824, пише из Београда Јован Обреновић Кнезу Милошу: — »Јучер, пошто смо ми овде дошли, дозвоа је четврти везир све Чивуте овдашње и прочитао им је царски ферман, с којим искључавају се сви Чивути отправања какове ли буд царске службе, особито ђумрука каквог му драго рода, и определиће се на њино место Христијани. Следством истог фермана измењен је Чивути, тамниџија овдашњи, и његово место занимао

¹⁾ Види Јеврејски Алманах, III, Др. Алкалај, Архивска Грађа о Јеврејима у Србији.

је Ђорђе Базрђан баша везиров, само за време док се други нађе, који ствар разумева.»

(К. К., Јован Обреновић 1824).

3.

„Тештер арачки вароши Београдске 1825. лета“. — [За 1825. годину сачувао се: >Тештер арачки вароши Београдске«, из кога се види колики је био број еснафа, чланова еснафа и број арачких глава те године. На крају овога >тештера« налази се извод, у коме је назначен само број арачких глава. Томе изводу, који ја за 1825. годину саопштавам овде у целини, додајем још рубрику: >Број чланова еснафа«. Што је овај број мањи од >числа арача«, то је због тога што су у число арача, код појединих заједница, ушли и браћа, синови, калфе, оргаџи, и шегрти (код касана чак и чобани) њихови као арачке главе, који се нису сматрали за чланове еснафа, а улазили су у арачке главе]:

Ред. број	Число арача	Попис свију еснафа глава арачких	Број чланова еснафа мајстора	Број до-маћина	Напомена
1	101	Еснаф бакалски	60		
2	28	„ ковачки	11		
3	7	„ оланчарски	6		
4	112	„ абаџијски	39		
5	56	„ магазијски	25		
6	31	„ мумџијски	13		
7	93	„ папуџијски	38		
8	13	„ кујунџијски	9		
9	26	„ тузегџијски	10		
10	97	„ ћурџијски	40		
11	199	„ болтаџијски	87		
12	19	„ мутавџијски	7		
13	9	„ бојаџијски	5		
14	10	„ грнчарски	6		
15	28	„ калпакџијски	14		
16	70	„ дунђерски	27		
17	39	„ свиџајски	12		
18	273	„ терзијски	90		
19	70	„ ћеримиџијски	--		Овде је само списак људи, а мајстори нису издвојени.
20	19	„ ћучиџијски	7		У изводу стоји само еснаф ћучиџијски, а у тештеру на додатном месту „Еснаф ћучиџијски и самарџијски“
21	240	„ и (самарџијски) механиџијски	85		
22	10	Клер црковни	—		
23	22	Еснаф јогурџијски	10		
24	70	„ касавски	18		
25	21	„ баштованџијски	12		
26	18	„ берберски	6		
27	169	Варошани равних начина житељи			Број домаћина није могућно извести.
28	41	Коняк Јего Сјаџелства			
29	208	Јевреји			

Ред. број	Число арача	Писме свију еснафа глава арачких	Број чланова еснафа мајстора	Број домаћина	Напомена
30	638	Страни и бењари у вароши живушчи			Број домаћина није могуће извести.
31	280	Сава-махала		155	
32	40	Батал-џамија		91	
33	27	Палидула		70	
	3229	Арача по 3 кр. 12 пара наплаћено			

4.

„Тештер арачки вароши Београдске 1827. леша“. — [И за 1827. годину очуван је Тештер арачки вароши Београдске из кога вадим исте податке и на исти начин као и за годину 1825]

Ред. број	Число арача	Преводим суму из свију еснафа	Број чланова еснафа мајстора)	Број домаћина	Напомена
1	1342	Бењари у Београду живушчи и јапанџије			Број домаћина није могуће извести.
2	156	Еснаф болтаџијски	60		
3	60	" лончарски	27		
4	120	" папуџијски	42		
5	379	" тераџијски	92		
6	122	" абацијски	35		
7	249	" механџијски	100		
8	128	" бјакалски	68		
9	96	" ђурџијски	36		
10	70	" магавџијски	33		
11	25	" калпакџијски	14		
12	21	" тудекџијски	8		
13	17	" мутаџијски	9		
14	12	" бојаџијски	7		
15	14	" кујунџијски	7		
16	13	" џучиџијски	6		
17	105	" касабски	24		
18	75	" дунђерски	45		
19	43	" ковачки	17		
20	29	" умџијски	17		
21	47	" смиџијски	18		
22	29	" баштованџијски	18		
23	43	" јогурџијски	15		
24	171	Варошани разног реда			
25	239	Јевреји			
26	27	Еснаф берберски	7		
27	11	" чарукџијски	6		
28	9	" грнчарски	3		
29	44	Двојани Јего Сјјателства			
30	15	Тераџије	3		
31	4	Ајаси		4	
32	319	Сава-махала		178	
33	206	Палидула		111	
34	36	Батал-џамија		22	
	4276	Арачи по 3 гр. 12 пара	14110,32		

Овде саопштавам извод занимања и заната ван еснафа:

Тек број	Занатлија	Народна равног рода	Јевр. Јего Српја- телства	Јевреји	Београди у Београду живућии и београди	Сава- мехала	Битал- уамија	Палмала	Сврга
1	рабадија	5	1		4	7		6	28
2	аласа	2			2	1			5
3	дунђера	3			27	5	1	2	38
4	асуџија	8			1	2	1	2	14
5	анчаја	2	2						4
6	бакала	4		3		1			8
7	капамација							1	1
8	сакација	2							2
9	табака	1			3	4		1	9
10	шалитриција							4	4
11	курчија	5						2	7
12	свирча								—
13	механија	7		2		13		10	32
14	мутавија								—
15	тутунџија	2		1					3
16	налбанта	3				1			4
17	самарџија				1				1
18	тамиџија								—
19	кочијаша				1	4		1	6
20	качара					3			3
21	терзија	1		16		3		1	21
22	касана							3	3
23	ужсара					2			2
24	папуџија	1							1
25	ташџија	4							4
26	ткача	1							1
27	абација	5			1				6
28	воденичара								—
29	пољака					1		1	2
30	колара					3	1	5	9
31	кокичара	1							1
32	бантолана					6			6
33	брадвара								—
34	шупера	2							2
35	шурџија								—
36	грнчара	1							1
37	догрмаџија	1							1
38	кованџија	1							1
39	учитеља	2				2			4
40	клисара	1							1
41	ђакона	1							1
42	малера	1							1
43	амала	1							1
44	симиџија	1							1
45	магаџија	1				1	1		3
46	калпаџија	1				3			4
47	туфегџија	1	1						2
48	трговаца	1			7				8
49	ћерамиџија	1			2	1			4
50	вишегџија					1			1
51	баџрџана		1						1
За пренос,		74	5	22	49	64	4	39	257

Тек број	Занатлија	Варшана разног рода	Двор Јего Сија- телства	Јевреји	Београду живућим и бекари	Сава- макала	Багала цамаја	Паличула	Свега
	Пренето :	74	5	22	49	64	4	39	257
52	сеива		4		8				7
53	меулицја		1						1
54	кефеција		1						1
55	подрумција		1						1
56	асталција		1						1
57	воденичара		1		2	4			7
58	баштована		1		1			16	18
59	винорација	1	1		1	8			6
60	полицаја		1						1
61	телала			1					1
62	казаса			5					5
63	тенећеција			1					1
64	сарача			1					1
65	хеџима			1					1
66	лекара				1				1
67	кирајдија				19	8			27
68	овчара				1		2	3	6
69	ћумурција				2				2
70	кујунција				1				1
71	кадрмција				10				10
72	кпација				1				1
73	екмеција				6				6
74	скелегија				1				1
75	слуга					20		4	24
76	гајдација				1				1
77	говедара							2	3
78	кечеција					1			1
79	пандура					3		1	4
80	ковача					1	2	1	4
81	грнчара					1			1
82	млекара						1		1
83	чесмеција						1		1
	Свега :	75	17	31	98	107	10	66	404

Напомена. — У број Јевреји занатлија треба додати још двадесет и две особе: учитеља, попова и ђака, које су забележене уједно.

5.

23 децембра 1832, пишу из Пожаревца „Јевреји Пожаревачки“ Кнезу Милошу: — >Принуждени јесмо пред Ваше Сијателство коленоприклоњеним приступити и милостиву Вашу десницу и скут љубити који се далас на ниједну страну ослонити немамо кромје на Бога и на Вашу Светлост надежду имајући да би сте благоизволели милост обратити на нас. Због пореза и проче дације, јербо смо нас осмина са свим сиротиња. Смјљујте се шедрољубиви покровитељу на нас који се свагда за Ваше здравље и светле фамилије Ваше Богу молимо. Остајемо у надежди Вашему Сијателству . . . <

(К. К., Нах, Пожаревачка 1832).

6.

26 августа 1833, пише из Шапца Саломон Азријел, хирург Кнезу Милошу: — »Ниже подписани усуђујем се као прави син Србије целивати свјетљешии скут и милостивјејшу десницу и молити Вашег неочењеног милосердија, будући сам по височајшем дозволенју прошастог лета дошо овде у Шабац и почео болне, који су ме позивали лечити. Но будући да многи још и не разумевају, нити се оснивају и најмање на докторство. Зато остављам па Ваше свето правдољубије. Како онде гди слабо занат пасира човек нужно живити мора, а особито су заната тога пужди. Зато се ја усуђујем целивати Вашој Светлости штедри скут да би се и па мене као и па проче сироте прострео, и да би ми од вароши шабачке макар колико уречене плате благоволели одредити, за које се и ја обећавам свроте и ко нема одкуда да плати и без плате лечити, за то остајем у надежди височајшег помилованија. А к тому ако би се и те милости лишио, оно поне толико усуђујем се молити да би ми дозвољти благоволели у Београду лечити.«

(К. К., Нах. Шабачка 1833.)

29 августа 1833, издао је на ову молбу Кнез Милош слесће: — Рјешеније: — Упуђује се општани шабачкој да га она за плату погоди, ако добровољно хоће.«

(К. К., Нах. Шабачка 1833.)

7.

28 децембра 1833, — пише из Пожаревца »Аврам Исаковић Јеврејин« Кнезу Милошу: — да је дошао у Пожаревац пре 6 месеца из Софије, где је имао два дућана и 30.000 гроша у есману. Кад је дошао Караџејзин син у Софију, а он, како су који знали, опакo су распарчали што је било у дућану, а у 30.000 гроша имао сам дућан 13.000 гроша којекоме, које ја дојста не нићарим, али немам откуда да исплатим, а дужници не престано долазу за повце«. «Зато припадам покорно, да би ми учинили милост, дати ми једно варче писма, да не би ме дужници за време дирали.«

(К. К. Нах. Пожаревачка 1833.)

8.

15 јуна 1834, No. 1641, пише Сво Нароши Србски Кнезу Милошу: — »Суд окружија и вароши Београда писмом својим од 29 маја т. г. Nr. 496, исвестио нас је да у Београду у јеврејској аври од давни времена обичај би да су ради кusura и њипих просјака с печатом тугорским, кад од олова, а кад од воска, имали неке знакове, које је знакове каса авре јеврејске од недеље до недеље у добром повцу палмаћивала. Но будући да су Јевреји видели да су им се у оба ова знака злоупотреблевија чинила, то је пре два месеца о том суду београдском

предстало обштво јеврејско с молбом да им се допусти неке знакове од жуте тенејке ради речених потреба од једне паре и пет пара оградити за једно 300 гроша, додавши и то да су на ово и од честитог везира дозволеније добили. — Уважавајући речени суд како молбу реченога обштества тако и дозволење везирско, и узевши у призрење и пређашње њине обичаје допуштво им речене знакове њине до 300 гроша начинити и, само у аври и међу њиним просјацима, употребљавати. Но ови знакови унусте се пекако и у чаршију, које случајно председатељ суда београдског, Тодор Бојанић, пославши да му се салата купи и добивши у кусуру од једног гроша једну жуку јеврејску пару, дознаком одмах у суду обзнаи и наредба се у суду учини те се сви ови јеврејске авре знакови покупе. — На питање реченог суда зашто су их у чаршију упустили, одговорило је обштво јеврејско да то са знањем њиним није учињено, но да су просјаци њини, не имајући ситних пара, а купујући у чаршији леба и лука, принуђени били ове знакове у залог оставити, док добре паре оном допесу, коме су их зајужали. — Исти суд београдски јавио пам је да се речени знакови јеврејске авре у тамошњој чаршији нашло и покупило до 13 гроша, а у каси авре јеврејске 312 гроша и 35 пара заједно с горњих 13 гроша и да је све те знакове покупио и узаптио и приложивши неколико знакова речених комада, иште од нас настављеније како му у томе смотренију поступи ваља. На које питање реченога суда, не знајући му Суд Народни довољнога решења дати, усуђује се иступвар Вашој Светлости, ради височајшега у томе призрењају благоразмотренија, с најдубљим страхопочитанијем представити, попиљући речене знакове <

6 јула 1834, Nr 2011, оав је решење Кнез Милош: — да одобрава да Јевреји имају својих знакова за поткусуривање, али с тим да се они само у аври употребљавају, а никако у чаршији, и да ће који више таквих пара градио буде него што им је дозвољено и онај чрез кога се такове паре до чаршије провук, без сваког изјатија оловом заливен бити <

(К. К. Н х Пожаревачка 1829.)

9

29 јула 1834 нише из Пожаревца Менахем Евреј Кнезу Милошу: — да је пре три године страдао у Ћуприји од Турака, који су га похарали преко ноћ, те је морао пребећи у Пожаревац. Због тога моли Кнеза Милоша да поради да га кредитори причекају за дуг.

(К. К. Н х Пожаревачка 1834)

10

30 јуна 1835 године нише из Београда Вучић Петрић Кнезу Милошу: — »Овдашњи варошани од толико година чуње кулук, кад и где што потребује, а Чиџути од толико година

кулдука не дају, не знам зашто, пак је нашим људима противно, што и они, т. ј. Чифути, кулук не дају, за које питам Вашу Светлост хоћемо ли и њих на кулук игонити, требаће нам да помогну сад око купљења сена, или да их не дирамо «

(К. К., Београдеки Коњак 1835).

11.

3 септембра 1835, *Nr. 912*, илше *Исправничесиво Округија Београдског Соселу*: — »да се овде у Београду налази један Јевреј, по имену Арон Елма, који је из Букурешта, имајући и пасош од тамошње власти, овамо дошао и знаде солдачке цокуле правити и препоручује се, ако би какових младића или солдата било, учити цокуле правити, да бв их он рад истоме занату учити «

(Држ. Савет 1835).

12.

31 децембра 1835 године, *Nr. 46*, — *полковник Стефан Стојановић из Неготинска јавља Кнезу Милошу*: — »Неки Илија Бороговац, Јевреј и мајстор од еполета, са своја четири друга из Букурешта, јучер, донавши овде у Неготин, данас преко Зајечара, с дружином својом у Крагујевац отишао је. Он се изјасњава да по упуствованију Господина Михаила Германа у Србију долази.«

(Кнеж. Канц. Пах. Неготинска 1835)

13.

5 јуна 1836. године илше *Кнез Милош Стефану Стојановићу, полковнику у Негошину*. — »Будући нам је потребан онај способни шнајдер из Видина, то препоручујемо Вам да се постарате час пре послати нам га овамо.«

(Кнеж. Канц. Пах. Неготинска 1836).

11. јуна 1836. године, *Nr. 404*, *оговара Стефан Стојановић Кнезу Милошу*. — Да је Лазара Јевреја, шнајдера из Видина, позвао, али да је он одговорио да је заузет оделом Ђехаја бега, и да ће, чим га, за 10 дана, сврши, доћи у Неготин, одакле ће се упутити у Пожаревац, Кнезу Милошу.

(Кнеж. Канц. Пах. Неготинска 1836).

9. јула 1836. године илше *Стефан Стојановић Кнезу Милошу*. — Да је шнајдера Лазара преко свог ађутанта звао, али да овај није могао доћи, нешто због послова Ђехаја бегу, а нешто због тога што му Ђехаја не да тескеру. Због тога је, видећи да је шнајдер Кнезу Милошу неопходан, молио писмено Ђехаја бегу, да шнајдеру допусти на неко време остати у Србију, и он је, најзад, допустио, те га са четири калфе шаље преко Милановца у Пожаревац.

(Кнеж. Канц. Пах. Неготинска 1836)

14.

15 јуна 1836, *№. 248*, пише из Зајечара Исправничества Окружија Црногорског Совету: — да су >неколико Јевреја из Видина овде у Зајечар дућане од житеља овдашњих под кирију поузимали и овде трговину своју имајући обтавају, а проца им фамилија сва у Видину живи. Тако истима Јеврејима има како су овамо дошли сада о прошлом Ђурђеву дне већ две године, и није до сад од њих ништа наплаћивано, нити су у пореском тефтеру стављени«. За тим Исправничество пита хоће ли и на њих о овом Ђурђевском полгођу што порезе ударити.

27 јуна 1836, *№. 1464 А. одговара Савету* — да је учинио о овоме представленије Кнезу Милошу, и да је он одговорио >да се порез на исте Јевреје, на трговину као и на меане, по 6 талира на годину удари«.

(Држ. Савет 1836.)

15.

29. септембра 1836, године пише Алекса Симић из Београда Кнезу Милошу. — >Јутрос послао сам Вашој Светлости по доктору Монастирлији ону чоју, што смо из Беча добавили за Вашу Светлост. Сад покорњејше јављам Светлости Вашој да сам од оне беле чоје одсекао за кесу на калпак Ваш колико је требало, јербо пре тога писмо могли наћи овде ни беле чоје, ни белог атласа, а кад калпак буде готов, послаћу Вам га одмах с перјаницом новом заједно, која је готова и донешена овде«.

12. октобра 1836. године пише Алекса Симић из Београда Кнезу Милошу — >Данас по Вуду и Пери Милетином веспокорњејше пиљем Вашој Светлости калпак и перјаницу у четири фунте клободана, који сам набавио по заповести Вашој за оне новце, које сам од продатог руског клободана узео, од којих претекло је код мене девет цванцика.

>Нови фес Ваше Светлости, који се овде прави, није још готов из тог узрока, што је Чифутин покварио један вез, који треба на фес одозго да дође, па сад прави други«.

(Кнеж. Канц. Београдски Конак 1836.)

23. октобра 1836. године пише Алекса Симић из Београда Кнезу Милошу. — . . . Овом приликом веспокорњејше шаљем Вашој Светлости Ваш нови фес, који је овде калпацлија право«.

(Кнеж. Канц. Београдски Конак 1836.)

16.

5 маја 1837 године, *№. 1552*, пише Кнез Милош из Крагујевца Јовану Обреновићу: — >Овдашњи шнајдер, Јеврејин, долази тамо к Вама да узме мере за униформе, како од војених, тако и статских чиновника, којима ће он, и по узданом пропису, униформе направити. Препоручујем Вам, дакле, да објавите та-

мошћим чиновницима да је инајдер дошао узети мере за грађење униформи.»

(Кнеж. Канц., Јован Обреновић 1837).

17.

13 септембра 1837, *Nr. 747*, ишише *Исправническо Окружија Крајинског Кнезу Милошу*: — »Одговарајући Исправничество Крајинско на височајше предписаније Ваше Светлости Милостивјејшег Њаза и Господара нашег од 22 августа т. г., *V. Nr. 3385*, касателно оних поданика турских који би из Турске у Србију долазили, а путне тескере имали не бја, или би пак више од годину дана у Србији бавили се, па тескеру не променули, да се ти к Вашој Њажевској Светлости шиљу, издано; најучтивје јављам да се у Окружију Крајинском такових турских поданика не налази окром у Неготину и Кладову неколико из Видина Јевреја, који дућане држе, но ти своју дацију у Видину плаћају, премда од више година овде живе и своји трговину воде. У будуће пак, ако би се по височајшем пропису турских поданика овде појавило, то ће такове исправничество неотложно Вашој Светлости оправљати.»

(К. К. Нах. Неготинска 1837).

18.

8 септембра 1839, *V. Nr. 1959*, ишише *Наместническо Попечителству Внутренних Дела*: — »Обштество јеврејско у Београду предало је Наместничеству прошеније, молећи се да се Јеврејима дозволи у дане недељне отвараи дућане, или ако не то, да им се друго какво олакшање учини. Наместничество, узевши предмет овај у разсужденије, са согласјем Совета решила је да се просба Јевреја не уважи, из узрока што, док би даним им дозвољенијем к отварању дућана у недељне и празничне наше дане нарушили празновање недеље и празника и повредили уредбу у том смотрењу издану, којом се обдржавање оних препоручује. Олакшица друга пак не може да им се учини због тога што је правителство наше издајући речену уредбу имало и њих у виду, опредељивши вторник за пазарни дан нарочито њих ради.

»Сообштавајући дакле решење ово Попечителству Внутренних Дела, Наместничество препоручује му да оно о том речено Обштество извести.»

(Министарство Унутрашњих Дела 1839).

19

5. децембра 1840. године ишише *есаиф терзијски у Београду Кнезу Михаилу*: — »Како год што су сви овдашњи еснафи због незаведеног поретка и неположених правила својих до сад из многих узрока и многе неугодности претрпели, тако је исто и наш свеподањејше долеподписани, у Београду настојећи, терзијски

еснаф веч од више година од стране овдашњих дућанџија јеврејских не у малој мери и све то више притешњен, тиме што поменути Јевреји, који вообште сваки своју дућанску и осим ове другу трговину и радњу притјажавају, видећи да се ни у једном еснафу поредак не заводи и да њима, осим свију осталих еснафа, наш еснаф најприметнију корист приети може, не само од правих мајстора калфе претамљују и такове код себе, да им за њихов рачун раде, обдржавају, већ и оне еснапе, које им калфе наше израђују, јавно по својим дућанима, као и сами терзије, који су занат свој као шегрти, калфе и после признани за мајсторе, изучили, продају и со тим свима нама, а најпаче онима, који су помеђ нама најсиромашнији прекомерно украћење уживљења наносе.

»Од свију предпоменутих Јевреја, против којих ми с препорночном тужбом предстајемо, ниједан није терзилук учио, нити је правлно у еснафу за мајстора признан, већ сви идући на нашу коначну пропаст, наше калфе, као што је наведено, претамљују, те их по својим собама, да кришом раде, обдржавају и таковим их поступком развраћају, да сваку послушност и покорност правим мајсторима отдавати отричу.

»Наш еснаф, састављен из више од 90 мајстора, а ниједан од нас осим једне угле другога уживљења нема, а сви смо поред свега, што као и већа част београдских житеља, у гривтовима никаквих добара не притјажавамо и својих сопствених дућана немамо, већ знатну кривију плаћајући у туђим бинама седимо, с надлежним данком обтерећени и из једнаственог тог пачина радње (терзилука) себе и задружину своју обдржавамо. А на против Јевреји, познати као трговци, у стању су и другим начином радње живити, нити би им пујдно било, да то из злобе не чине, наш занат побијати, и против нас, који смо и с друге стране, што се сад више европејске неже ли турске хаљине носе, угњетени, разних струка убвточна измишленија употребљавати.

»У оваковој, као што је наведено, крајности находечи се, и да се не би ово злоупотребилије, чрез небреженија нашег од стране Јевреја, на нашу и коначну пропаст умложило, по закљученију еснафском, отважили смо се и Вашој Светлости верноподано обратити се свепокорњејше молечи, да би чрез надлежне власти, како претпоменутих овдашњих Јеврејима, који нам у занату нашем велику штету наносе, препјаствовати, да у својим трговинама готове сашивене еснапе не продају, тако и сваком оном који га учио није, ил за мајстора у еснафу признан није, да га нигди кришом, осим јавно код право мајстора, под строгу казну, радити не сме, благонаклоно и милостивјејше украћити не отрекла се; а што се тиче онх еснапа, које су претпоменути Јевреји до сад предуготовили и у свој дућан на продају сместили, за такове се ми сви обвезујемо, да ћемо им, по праведној процени еснафа нашег и трговачког, колико год вредни буду, уједнички драговољно платити».

(Државни Савет 1841)

31. децембра 1840. године, В. Nr. 2690 ише Кнез Михаило Совету. — »Као што је Совету познато још нису никакве уредбе установљене за трговачки ред и за еснафе у отечеству нашем. Равно је и то познато Совету, да због оскудности у положителним правилима у овим важним струкама, до сад је многе неугодности трговина отечества нашег трпила, и еснафи наши били су много препјатствоватни у совершеном упражњавању дела својих.

»Обстојателства ова дала су повод да ми је еснаф терзвјски у Београду налазећи се поднео % приложено прошеније.

Све ово узимајући у расужденије, ја се палазим побуђен препоручити Совету, да он обрати своје внимавије на предмет овај и да на конач тај определи једну комисију, које ће дужност бити да уредбе за трговачки ред и за ове еснафе у отечеству нашем, прво од Београда почивући, сочини, имајући између прочег и то мотрити да уредбе ове стању нашем сходне буду«.

1 фебруара 1841. године Nr. 1097. од 1840. године ише Совету Пошкителству Внутрених Дела. — »Спроведено Совету с писмом Њихове Светлости Књаза од 31. декем. 1840. В. Nr. 2690. прошеније трговачког (!) еснафа обштине београдске узевши Совет у расужденије тога је мишљења, да се касателно положителних правила за трговачки ред и остале еснафе у отечеству нашем Управителству Вароши Београдске препоручи да оно речени предмет чрез поједине еснафе предузети, о томе међусобно посаветовати се. правила она која су до сад при себи имали и набуђавали обстојателно списати, а и друга нова, која би за сходна наши к онима додати, па по том сверху миценија својих Совету својим путем представљеније, даљег решенија ради, поднети ускори.

»При чему прикључавајући Совет у вопросу стојеће прошеније препоручује Попечитељству да оно изволи по преднаведеном поступити«.

14 јуна 1841. године II Nr. 2229. и II Nr. 2119, 2225, 222 ише Попечитељство Внутрених Дела Совету. — Сходно препоруки Високославног Књажества Србског Совета од 1 фебруара т. г., Nr. 1097, од године 1840. изтребовало је Попечитељство Унутрених Дела средством Управитељства Вароши Београдске правила свију еснафа ових приложена овде % у 12 комада, која шље Високославному Совету на даље употребљеније.

»К овима прилаже Попечитељство Внутрених Дела још два акта: један од стране механицја смедеревских обезателство, који је Попечитељство Правосудија попечитељству овом доставило, а други, који је Началничество Окружија Шабачког поднело и којим желања своја механицје и екмкције шабачке, касателно еснафа њиног излажу«.

(У прилогу има, међу тим, десет нацрта разних еснафских уредаба београдских еснафа и три нацрта из других вароши Србије!).

1) Види: Тих. Р. Борђевић, Архивска грађа за занате и еснафе у Србији од другог устапка до еснафске уредбе 1847 године (Српски Етнографски Зборник, II, XXXIII, стр. 166—189).

20.

9. јула 1845. године пише Попечителство Внутарних Дела Совету : — »Обшћество београдско посредством Управитељства Вароши Београда поднело је попечителству овоме прошење, којим жалећи се да велико угњетеније у трговини због долазећи и умножавајући се Евреја трпи, који су, вели, спољашње радње, магазе, коже, ћурчиљук, брашно и проче заузели, у исто време моли да би се ове оволике радње страни Евреја ограничиле и тиме грађанству нашем од стране правителства у помоћ притекло.

»Попечителство није могло засад обшћини по предмету овог молбеног захтевања њеног никаквог удовленије учинити зато, што не има никаквог правила, на које би се основати могло. А да ова секта људи све трговине наше и особито ове у Београду у њиховим предпрјатвјама трговачким јако убије и упропашћује, о томе је и само попечителство уверено : но како се за сад Еврејима никакво ограниченије у предозначеним радовема трговине овдашње поставити не може, а како је опет са друге стране ово за наше трговце необходимо нужно да се у колико год учини, попечителство је изискало списак свих овде наодећи се сталних и привремених Евреја и такови овде % у прилогу доставља Високославном Совету, да би он по овоме при считавању устројења еснавског и преднаведена обстојателства у привреније узети и потом у једно расудити благоволио, неће ли се моћи устројењем истим ограничење какво за Евреје у трговини поставити <.

(Списак Јевреја у Београду 1845. године.)

По приложеном списку било је 363 јеврејских породица са 410 муњких и 677 женских глава ; 120 породица имао је својих кућа, остале су биле кирајнице турских кућа.

По занимању били су :

1. Ситничари (дућаније)	47
2. Кожари	30
3. Болтације	29
4. Сарафи	8
5. Тенечејије	6
6. Торбари	5
7. Шпекуланги	5
8. Иглари	4
9. Терзије	4
10. Шнајдери	3
11. Криачи	3
12. Црквени чауши	3
13. Самсари	3
14. Трговци с брашном	2
15. Попови	2
16. Бади	76
17. Скитнице	86
18. Гробари	4

19. Габели	3
20. Шахтери еврејски	4
21. Алвацје	17
22. Учители	3
23. Механције	5
24. Казаси	36
25. Надничари	81
26. Апотекари	1
27. Дуваницје	17
28. Прекупци	69
29. Трговци	216
30. Типографи	6
31. Јогуџије	18
32. Свирачи	21
33. Млекари	28
34. Телали	102
35. Чауши гробарски	2
36. Хазан црковни	1
37. Учитель „	3
38. Служе „	41 ^{*)}
39. Просјаци	27 ^{**)}
40. Без занимања	67 ^{***)}

(Држ. Савет 1845.)

Religija Izraela.

Ono u čemu se zapravo razlikuje religija Izraela od ostalih religija, mora da se traži u biću Bogu, koji se lično objavio svom narodu i koji traži od njega način života, koji odgovara njegovom duhovnom biću kao pravednom i pomirljivom Bogu. Razlika između jevrejskog Boga i Boga ostalih naroda je ta, što on ne traži žetve, već zahteva, da se čini, što je pravo, da ljubav vlada i da se pokorimo Bogu.

(ROBERTSON SMITH: Das Alte Testament, seine Entstehung und Überlieferung, Freiburg i. B., 1905. str. 284.)

*) Овај број не представља људе који су без већ и са породицама.

***) Dto

****) Dto

Dekret o naseljenju Židova u Varaždinu

Napisao nadrabim **Dr. Rudolf Glück**, Varaždin.

Iza kako je 2. siječnja 1782. izašao od Židova u Austriji i Ugarskoj željno isčekivan Toleranzpatent cara Josipa II., nastupilo je znatno poboljšanje osobito u socialnom položaju napram dotadanjem stanju. Onaj iznimni ponizujući položaj Židova jednim je mahom presječen. Oni od sada nisu više trebali nositi ponizujuće znakove (žutu krpu) i nošnje, već su veletrgovci i njihovi sinovi te honoracijori smjeli nositi i sablju, koja je bila znak odlikovanja.

Nije im se više nalagalo, da na nedjele i svetkovine imadu do 12 sati ostati u kućama (Srv. Pribram I p. 379 §§ 30. i 31. Judenverordnung 1754 Mai 5.) te se nisu trebali ukloniti, kad su susreli procesiju ili se kraj njih nosilo venerabile. Od sad smjeli su po volji polaziti javne lokale, stanovati među kršćanima u svakom kraju, te si držati po potrebi i više služinčadi. (Pribram I. p. 480. §. VII.). Obnovljeno im je pravo, koje su i dosada imali, da polaze sveučilišta i ine visoke škole te akademije umjetnosti, te im je dozvoljeno i preporučeno, da si osnuju kršćanskim pučkim školama jednakopravne pučke škole. Prestala je također osobna maltarina, koje se od Židova i goveda ubirala, (Srv. Pribram I. p. 425 Leibmautzahlung 1776 abgeschafft 1785 p. 501). Dana im je sloboda, da si mogu odabrati bilo koju granu obrta i trgovine. No mnogo toga što su priželjkovali i čemu su se nadali ostalo im je i nadalje zabranjeno. Odmah na početku u tom je patentu pisalo: „Nije naša najviša volja, da se Židovima dozvoli u pogledu vanjskog trpljenja kakovo proširenje dosadanih prava, nego i u buduće ostaje kod toga, da nesmiju osnivati svoje posebne općine na čelu sa pročelnikom njihove nacije, te ostaje kao i do sada svaka pojedina njihova obitelj po trpljenju izdanom im od naše vlade pod zaštitom zemaljskih zakona; nadalje nesmiju održavati javno bogoslužje i imati javne sinagoge. Nije također naša namjera ovom našom odredbom povećati broj Židova u našim zemljama, ili privući strane Židove, kad nema za to naročitih razloga ili ako dotični nemaju osobitih zasluga“.

Građanska i majstorska prava nisu im ni sada bila podjeljena, te nisu smjeli sticati dobra i kuće.

Nadalje bilo je osobito naglašeno, da se tolerancija odnosi samo na glavu obitelji i na djecu, za koju se on. ima skrbiti, ni pošto pak na sina toleriranog oca, koji se oženi i želi osnovati svoje vlastito kućanstvo, ili na kćer, koja se uda za netoleriranog ili stranog Židova.

Preuzak je okvir ovog uvoda, da se ispita, dali su povlastice, koje su Židovi ovim Josipovim patentom dobili, doista bile i maksimum onoga, što im se u ono vrijeme moglo dati. Jer za to bi trebalo ne samo prikazati opće naziranje onoga vremena o židovskom pitanju i položaj, koji su oni u opće zauzimali, nego bi valjalo prikazati i socialnu strukturu tadanje države i općenite prilike onoga vremena. No valja naglasiti, da je položaj Židova u nekim evropskim državama, kao u Holandiji i Polskoj bio daleko povoljniji nego u austrijskim zemljama.

Neposredna posljedica ovih odredaba patenta bila je ta, da su od sada oblasti, u čiju je kompetenciju spadalo provadanje ovih odredaba, poklanjale mnogo veću pažnju Židovima, nego što su to prije činile i ništa nije pažnji tih oblasti izmaklo. Za sve postojali su sada zakoni i odredbe, za školstvo, zdravstvo i za davanje imena (1787). Oblasti su strogo bdile nad točnim provadanjem odredaba Toleranzpatenta, i vršen je strogi nadzor nad stranim Židovima kontrolom putnica i prijavnica.

Nije moguće ovdje prikazati djelovanje oblasti u svim područjima, te historijat postajanja raznih odredaba. Napomenuti valja, da su obiteljske liste često i posve nepotrebno bile preispitane i kontrolirane, da su obavljani izvidi po kućama i da su prekršaji policijskih propisa bili strogo kažnjavani.

Odviše komplicirani način postupka o nadziranju Židova, dali se točno drže odredaba patenta, te veliki broj Židova, koji su u zemlju dolazili, onemogućio je točni nadzor, te je često ustanovljeno, da su se strani Židovi zadržavali u zemlji, a da nisu imali dozvole boravka. Pokazalo se, da nisu ni poslije izdane odredbe, kojima se htjelo usavršiti nadziranje Židova, to stanje popravilo.

Od god. 1777., od kad su se prvi Židovi u Varaždinu naselili, pa do izdanja edikta god. 1807. izdano je 6 naloga za izgon Židova, koji su opet povučeni i Židovima dozvoljen daljnji boravak i to god. 1790, 1791, 1793, 1794, 1796 i 1805.

Ovo nesnosno i teško stanje za Židove trajalo je sve do god. 1807, kad je 29 u Varaždinu nastanjenih židovskih obitelji dobilo dekret o nastanjenju (Einsiedlungsdekret), koji je sadržavao 5 poglavlja i 72 paragrafa i u njemu poimence navedene obitelji dobile su pravo stanovanja u gradu Varaždinu.

No i ovaj dekret donio je Židovima nastanjenim u gradu Varaždinu mnoga gorka razočaranja, te su se brzo rasplinule nade, koje su Židovi u nj stavljali. Postupci vlade a napose neke gospode sa gradskog magistrata, koji su mrzili Židove, imali su tendencu, da ne samo osujete pomnoženje naseljenika, nego da i umanje dosadajući njihov broj, te da otežaju njihov socialni napredak.

Veliki broj naredaba spomenutog edikta, te njihov sadržaj jasno dokazuju opravdanost napred spomenute tvrdnje.

Posebno valja istaknuti naredbu sadržanu u caput 2. § 8., kojom se zabranjuje svakoj kćeri ili udovici, da se uda za stranca,

koji bi ovdje ostao i stvorio novu obitelj. Takova je odredba bila strašna i za tadanje vrijeme i prilike, daje udovica ili kćer, koja se htjela udati za Židova, koji nije obitavao u gradu, morala napustiti grad, u kojem je kroz dulje vrijeme živjela i gdje su odnošaji njezini već bili sredjeni, te otići u nepoznatu tuđinu.

No kraj svega toga imao je spomenuti edikt tu povoljnu ustanovu, da je dozvolio Židovima, da si sagrade sinagogu, drže rabina i šahtera i osnuju svoju općinu.

Broj 1465—1807.

Dekret o naseljenju Varaždinske Židovske Općine.

Nos Franciscus Kukuljevich Judex Substitus Consul Capitanus Caeterisque Liberae, ac Regiae Civitatis Varasdinensis jurati Senatores damus pro Memoria tenore praesentium significantes, quibus expedit Universis, quot, dum Nos 13. Mensis et Anni Currentis infrascriptorum in Domo Praetoreo Senatorea Loco quippe celebrandorum Consessuum nostrorum Magistratualium solito, fine pertractandorum publicorum negotiorum et administrandae causantibus Justitiae convenissimus, simulque, adinvicem Constituti fuisset, eorum et ibidem relata sint Nobis Acta Deputationis in Obiecto qualiter pro Judaeis gremialibus ellaborandarum constitutiones, et Regulamenti deducta per Nos quoque approbata et ratihabita, quorum Tenor sequens est.

GLAVA I.

O broju njihovom i naseljenju.

§. 1. U obim jurisdikcijama ima 20 obitelji i to:

1. Vidua Rebeka Jakob Moissessohn,
2. Vidua Regina Hirschel,
3. Vidua Neufeld,
4. Löbl Jakobsohn,
5. Jacobus-Sohn,
6. Hirschel Jakobsohn,
7. Joseph Graf,
8. David Kornitzer,
9. Jakob Kohn,
10. Joachim Koschut,
11. Wolf Tenzer,
12. Moises Steiner,
13. Abraham Hirschel,
14. Judas Singer,
15. Vidua Jakob Ehrlich,
16. Simon Kuh,
17. Moises Pscherhof,
18. Abraham Kuh,
19. Abraham Broch,
20. Joseph Pscherhof,

21. Moises Blass,

22. Israel Kuh,

23. Wolf Singer.

Unutar jurisdikcije tvrdjave:

1. Salamon Ehrlich,

2. Moises Blühweiss,

3. Salamon Kuh,

4. Joseph Braun,

5. Isaac Glauber,

6. Rabin Jacobus Anholzer¹⁾.

§ 2. Osim ovih nije nikome dozvoljeno, da se nastani.

§ 3. Dogodi li se ipak, da se koji Židov useli, treba predstojnik općine odmah da javi magistratu i da pismeno zatraži, da bude odstranjen, a općina će ga odstraniti zabranom polaska sinagoge i uskraćenjem mjesta za sahranu u slučaju smrti. Ipak, da ne dođe do dozvole boravka u gradu, ako koji strani Židov preko roka, koji mu je vlast dala, ostane, ima židovska općina za svaki treći dan duljeg boravka 20 dukata u zlatu za kazan plaćati sa pravom regresa od dotičnog stranca²⁾.

§ 4. Ove obitelji upisati će gradski činovnik u registar, a registar se čuva u sinagogi³⁾.

§ 5. U isti će registar biti uneseni i sinovi, kad se ožene i stvore obitelj.

§ 6. Kad koja obitelj izumre, ne smije biti nadoknađena drugom obitelji. Ime obitelji izbrisati će se iz registra.

§ 7. Svakoj je obitelji slobodno, da sebi najmi stan, ali joj je zabranjeno po državnim zakonima, da kupi zemljište.

§ 8. Prigodom godišnje konskripcije treba da se navede svako djetе obojega spola, koje je 10. godinu navršilo.

GLAVA II.

O vjerskim dužnostima i s ovima spojenim obredima.

§ 1. Židovima je dozvoljena sinagoga, banja i groblje.

§ 2. Smiju držati rabina⁴⁾.

§ 3. Dozvoljeno im je održavati u Mojsijevim zakonima navedene praznike i obrede.

§ 4. Udovicama i sinovima dozvoljeno je prijavivši vlasti, za stranog muža se udati, odn. donijeti žene sa strane, ali im se preporuča, da uzimaju domaće kćeri.

§ 5. Jednako se ne smije udati ni kćerka, ni udovica bez dozvole magistrata.

§ 6. Uzima li domaćeg sina, dobiti će bez zapreke dozvolu.

§ 7. Jednako će joj se dozvoliti poći za strana čovjeka, ako se snjime odseli.

§ 8. No ni u kojem slučaju ne smije se udati za strana čovjeka, koji bi ostao ovdje i osnovao novu obitelj.

§ 9. Nijedan mladić ne može da bude vjenčan, dok ne pridonese školsku svjedodžbu, da znade pisati, čitati i računati⁵⁾.

§ 10. Rabin i obitelj, koja se o tom ogriješi, kazniti će se prvi put globom od 20 dukata, drugi put zatvorom od mjesec dana a treći put izgonom.

§ 11. Uzimanje u kuću na mjesto djeteta dozvoljeno je, ako nema muške djece, nego samo jedna ili više kćeri, onda će muž jedne kćeri zamijeniti sina, a ostale kćeri treba da pođu sa svojim muževima. Međutim posiniti može se samo domaći čovjek.

§ 12. Mrtve treba da sahrane po policijskim propisima te dosta duboko¹⁾).

GLAVA III.

O političkim dužnostima.

§ 1. Židovi treba da se drže općenitih redarstvenih propisa te su u tom pogledu podvrgnuti istim zakonima, koji vrijede za ostale stanovnike grada.

§ 2. Poreze i sve druge daće treba da godišnje redovito plaćaju.

§ 3. Kod gašenja vatre treba da sudjeluju sa ostalim stanovnicima najpripravnije, svaka obitelj treba da drži u kući posudu sa vodom, a na mjestu, gdje se nalazi sinagoga, treba da imaju 2 ljestve i 4 vile²⁾).

§ 4. Ako prime pod krov stranca, treba da pasoš predade predstojniku, a ovaj će ga donijeti gradskom sucu. Gradski sudac izdati će cedulju za ličnu sigurnost, koja vrijedi za tuzemca 3 dana, na dan sajma 5 dana, za inozemca vrijedi jedan dan, na dan sajma ili prigodom blagdana 3 do 6 dana. Svaki dulji boravak stranca podleži kazni napomenutoj u § 3. I. glave.

§ 5. Svakoj je obitelji dozvoljeno, da drži stranog slugu, ali treba takovog prijaviti gradskom sucu i predati mu pasoš sa napomenom, koliko će ga vremena držati kod sebe u službi³⁾).

§ 6. Svakome je dozvoljeno trgovati sa domaćom robom proizvodima po općenim propisima, ali

§ 7. treba da se čuva svake prevare u mjeri ili novcu, a svi ugovori treba da su sastavljeni u hrvatskom ili njemačkom jeziku i pismu.

§ 8. Svima je zabranjeno živežne namirnice prekupovati ili kupovati na trgu u svrhu daljnje prodaje. Naprotiv

§ 9. dozvoljeno im je za vlastitu upotrebu sve vrsti namirnice i druge predmete na trgu kupovati u svako doba, no zabranjeno im je, kako su do sada često činili, nješati se u pazar drugih.

§ 10. Dozvoljeno im je, ako to smatraju za potrebno, držati vlastitoga mesara iz svoje sredine.

§ 11. Otvorenu radnju (trgovinu) dozvoljeno im je držati uz pristanak slavnog magistrata.

§ 12. Zaostaju li malodobna djeca, treba da se sazove obiteljsko vijeće pod predsjedanjem predstojnika općine, u tom će se vijeću imenovati skrbnik i odrediti način uprave nad imovinom.

§ 13. Pred tim ima se imetak po predstojniku općine u prisutnosti pouzdanika magistrata popisati i stručnjaci imadu imetak procijeniti.

§ 14. Svaki je Židov dužan da oda strane, koji bi se u grad uvukli.

§ 15. Svi su dužni prijaviti, ako im se nudi na prodaju sumnjiva roba.

§ 16. Židovska općina bira na tri godine crkvenog predstojnika, koji polaže račun, jednako treba da biraju rabina po dosadanjem običaju i koljića.

§ 17. Predstojnika bira općina iz svoje sredine između 4 kandidata; predstojnik zadržati će svoju čast doživotno.

§ 18. Predstojnik gubi čast:

- a) ako je pod optužbom zbog zločina,
- b) ako zlo postupa sa udovicama i siročadi,
- c) ako očito čini nepravdu ili čak prevaru.

U svim tim slučajevima ima općina javljajući ime crkvenog predstojnika stvar prijaviti magistratu, tražeći disciplinarni postupak i dozvolu, da izabere drugog općinskog predstojnika.

19. Izbor svakog općinskog predstojnika obavlja se u prisutnosti jednog po magistratu imenovanog gradskog vijećnika.

§ 20. Služba predstojnika općine te predstojnika hrama je bezplatna, beriva rabina i koljića određuje općina.

§ 21. Samo rođeni tuzemac može biti izabran predstojnikom općine.

GLAVA IV.

O pravima i dužnostima opć. predstojnika.

§ 1. Predstojnik ima pravo sve manje prepirke među privatnicima izravnati i u njima odlučivati.

§ 2. U slučajevima vjerskih običaja odlučuje sporazumno sa rabinom i predstojnikom hrama.

§ 3. Za dugove i ugovore do svote od 50 for. odlučuje sam bez priziva, kod iznosa do 200 for. isto sam sa pravom priziva na gradskog suca i dalje sa prizivom na magistrat. Nasuprot tome

§ 4. glatko izravnanje dozvoljeno mu je bez obzira na svotu.

§ 5. Dužan je voditi sudbenu knjigu, u koju će unijeti vse odluke i izravnanja.

§ 6. Nijedan zaključak, nikoja odluka općine ne vrijedi bez njegovog znanja i njegove privole.

§ 7. Ima pravo zahtjevati od općine i privatnih lica svaku čast i posluh.

§ 8. On je vršioc svih zapovijedi magistrata i odredaba policije te je odgovoran za točno izvršavanje. Za to

§ 9. ima pravo, ako mu se tko ne pokori, u lakšim prestupcima, gdje se radi o novcu, kazniti ga do globe od 20 for. u korist crkve. U slučajevima većega prestupka ima prekršitelja predati gradskom sucu, da ga zatvori.

§ 10. U svim slučajevima, ako mu se koji od općinara ne pokori, može od gradskog suca zatražiti policajca za eksekuciju.

§ 11. Dužnost mu je nadzirati rad skrbnika oko odgoja si-

ročadi i oko uprave nad njihovom imovinom i prema tomu, ako bi opazio, da je odgoj loš i uprava loša, ili ako bi mu rođaci prijavili nešto slično, dužnost mu je sazvati obiteljsko vijeće te odrediti, što je potrebno za bolju obskrbu siročadi i za bolju upravu nad imetkom.

§ 12. Dužnost mu je paziti na to, da udovice mogu pristojno živjeti i da im se ne dogodi nepravda.

§ 13. Dužnost mu je brinuti se za bolesne i siromahe, da ih općina izdržava.

§ 14. Da predstojnik hrama točno vrši svoju dužnost i da svake godine točno polaže račun.

§ 15. Strance mora prijaviti i njihove pasoše gradskom sucu predati.

§ 16. Treba da od svih općinara traži, da strance prijave i kazniti će one, koji to ne bi činili.

§ 17. Zato ima pravo nadzirati kuće, polaziti u nje u svako doba i da mu to bude lakše,

18. može sebi izabrati jednoga ili dva pomoćnika među općinarima, koji će njegove odredbe izvršiti.

19. Svaki općinar dužan je pod teretom globe do 50 for. vršiti službu pomoćnika, ako ga predstojnik izabere takovim.

§ 20. Ako državne ili gradske potrebe zahtijevaju izvanredne prinose, mora predstojnik na cijelu općinu otpadajuću svotu uz pripomoć starijih članova općine razdijeliti savjesno među sve općinare, te ima bez odgode ove prinose sakupiti i nadležnom mjestu predati.

GLAVA V.

O k a z n a m a.

§ 1. Ako općina na mjesto izumrle familije primi stranu, potpada kazni napomenutoj u § 3. I. Glave.

§ 2. Ako koja obitelj kod konskripcije zataji dijete, koje je navršilo 10. godinu života, služavku, slugu ili drugo koje obitelji pripadajuće lice, platiti će za svako zatajeno lice 20 for. globe u dobrom novcu.

§ 3. U redarstvenim prestupcima potpadaju općim u zemaljskom zakoniku određenim kaznama.

§ 4. Bukne li u kojem bilo dijelu grada požar, treba bez odgode najmanje četvorice od općine da priteknu u pomoć sa posudjem s vodom i barem jedan sa kopačom, inače će se općini nametnuti globa od 10 dukata u korist vatrom oštećene obitelji.

5. Kogod uzme pod krov stranca i ne oduzme mu pasoš te ga ne uruči predstojniku, jednako, ako ko god primi stranca bez pasoša te ga ne prijavi odmah, potpada globi od jednog dukata u policijsku kasu, isto tako potpada globi i predstojnik općine, ako ne ispuni dužnosti svoje po §§ 15. i 16. IV. glave.

§ 6. Kogod primi stranog slugu bez pasoša, ili ne izruči

pasoš prema § 5. III. glave, potpada istoj kazni napomenutoj u predašnjoj točki.

§ 7. Svaka prevara u mjeri, vagi ili novcu kazniti će se sa dvostrukom vrednošću za oštećenoga te trodnevnim zatvorom.

§ 8. Kogod kupi za prodaju na trgu određene namirnice, perad i slično, drva, sijeno, voće na ulicama ili pred gradom, izgubiti će kupljenu robu, te će se uz to prvi put kazniti još sa polovicom vrijednosti, drugi put u cijeloj vrijednosti, a treći put još sa zatvorom od 2 dana.

§ 9. Kogod se upusti u kupovanje robe a vidi, da ju već drugi kupuje, biti će kažnjen prvi put sa onom svotom, koliko više nudi od drugoga kupca, drugi put još i zatvorom od 3 dana a kup neće vrijediti u oba slučaja.

§ 10. Ako tko znade za koju sumnjivu osobu te ju neprijavi, potpada kazni od 2 dukata u korist redarstvene kase, a ako je ova osoba zločinac, još će odgovarati po kaznenom zakonu kao jatak.

§ 11. Tko kupuje ukradene stvari od sumnjivih osoba, smatrat će se kao sukrivac krađe, i oduzet će mu se kupljene stvari.

Ovaj dekret o naseljenju Židova vrijediti će u svako vrijeme te tako dugo, dok zeinajlski zakon o naseljivanju i regulisanju židovskih općina ne odredi pobliže i stalnije odredbe.

Super quibus praesentis nostras sigillo minori subscripcione. Publici Notarii nostri, et roboratas extradandum esse duximus, et concedendas pronte et extradidimus, atque concessimus Litteras Decretoriae Testimoniales. Datum in Libera et Regia Civitate Varasadinensi Expeditionis die 30 a. 9 bris. 1807.

Extradat Lad. Ebner Ord. notarium m. p. (L. S.)

Opaske.

1. Jakob Anhalzer bio je rabin u Varaždinu od 1800. do 1809. god.

2. 18. augusta. 1806. Broj 16240, 25. septembra, 1808. Broj 19164. Od strane vlade svim je municipijima u svim zemljama naredeno, da ne smiju primiti Židove, koji se bez dozvole useljuju (slična naredba zemalskog namjesništva iz god. 1725. štampana je u „M. Zs. Sz.“ II. 203)

Ova naredba kao što i intimati navedeni u spomenutim naredbama ostala su, bez uspjeha. Židovi bili su primljeni a uselivši se osnovali su kućanstvo i obitelj. Koristila je Židovima ljubomor, kojim su plemićke kongregacije stare zakone htjele sačuvati u kreposti, čega radi bi naredbe vladine često bacile „ad acta“ sa nekim počitanjem. Vlastodršci običavali bi zato češće reći: „Kraj takvog je postupka županija nemoguće vladati“. A prvaci municipija odgovarali bi nato: „Kraj takovog postupka vlade nemoguće je slušati“. (B Ch. 896, 863).

3. Obiteljski registar broj 2. a.

4. Srv. Pribram: Povjest Židova u Beču. Strana 527. od god. 1784.

Zabrana osnivanja židovske bogomolje. Srv. nadalje Pribram

svezak II. str. 187. od god. 1800. do 1812. Kupnja kuće za osnutak židovske bogomolje, ženskog kupatila i škole u Beču.

5. Pod 15. aprila, 1786. odredila je vlada cara Josipa II., da se ne smije Židovima, koji se ne bi mogli iskazati, da su propisanu osnovnu školu svršili, izdati ženidbena dozvola (Grassl: Ehen der Juden, strana 23.) Srj. Pribram II. Povjest Židova str. 71 (Židovski ženidbeni propisi). Ipak su se zbivale razne nepravilnosti. Dolazili bi iz Moravske takovi, kojima tamo nije bilo dozvoljeno, da se žene, u Ugarsku i nuz-zemlje, da se tu ožene. Moravske oblasti saznale su, da je obavljeno vjenčanje jednog židovskog para iz Moravske u Ugarskoj, pri čem su se mimoišli moravski zakoni te su isposlovale intimat ugarskog namjesništva od 13. aprila, 1813, pod broj 8624 upućen na ugarske municipije, u kojem se među ostalim veli: „Da se ne bi slični slučajevi dogodili i na području drugih jurisdikcija, pozivate se, da svim židovskim općinama Vašeg područja odluku Njegovog posvećenog Veličanstva okružnicama saopćite, da se nesmije obaviti kopulacija vanjskih židovskih obitelji pod prijetnjom: teške kazne za prekršitelje, niti po domaćim, niti po stranim rabinima“. Ovaj je intimat 18. aprila, 1820. pod br. 10416 na strogo održavanje ponovno proglašen. (Srj. B. Ch. 396—863.).

6. Glava II. § 12. od god. 1777. postojala je naredba, prema kojoj u Ugarskoj nijedan mrtvac prije 48 sati nije smio biti sahranjen, izuzev slučajeve, gdje liječnici drugo odrede, time se je htjelo prepriječiti da ne budu polumrtvi ili prividno mrtvi pokopani. U drugim zemljama Austrije bila je ova naredba u posebnom članku za Židove izdana, te se je najstrože morala provodjati. Taj članak glasi: „Pošto se je dogodilo, da su Židovi svoje mrtvace, dok su još bili topli, običavali sahranjivati, općenito se zabranjuje, da se koji Židov ili kršćanin prije izminuća 2 puta po 24 sata sahrani izuzev izvanredne slučajeve teške zarazne bolesti. Okružne vlasti imaju strogo nad tim bditi, te prekršitelje kazniti globom u korist redarstvene blagajne već prema imućvenim prilikama prekršitelja“. Od god. 1786 vrijedi još ova naredba: „Pošto se je naišlo na zlorabu običajnu kod židovskog naroda, koja je u protimbi sa uzdržavanjem čovječanstva, da se mrtvaci još isti dan, katkada nekoliko sati poslije smrti sahranjuju, koji običaj nije ništa drugo nego zlo tumačenje zakona, te ima na neki način neko praznoverje za temelj, ne smije se ni jedan Židov prema općem naređenju sahraniti prije nego mine 48 sati poslije smrti. Ako je u izvanrednom slučaju drugo nužno, to treba da županijski fizik stvar temeljito prouči, a županijska oblast ima nad tim bditi, da se ova zabrana u svako doba vrši i da se pod bilo kojom izlikom ne prekrši.“ Drugo jedno naređenje traži, da treba dvije glavne tačke, koje se tiču naredbe o sahrani Židova, uvažiti. A te su: Običaj Židova, da više obitelji kod Židova zajedno stanuju, te bi mrtvo tjelo, kad je 48 sati među njima ležalo, lako izazvalo zarazu osobito subotom i drugim praznicima, na koje dane im je zabranjeno mrtvace sahraniti, te bi mrtvo tijelo zbog toga katkada ležalo preko određenog roka nesahranjeno.

Da se tomu izbjegne, dozvoljeno je, da se u mjestima, gdje nema posebno odjelene prostorije n. pr. mrtvačke komore za preminule, županijski fizik pozove, da okolnosti izvidi, i da se po njegovom mišljenju obzirom na narav bolesti, ili obzirom na druge prilike, koje trulež pospješuju, skрати rok za sahranu u oči subote i drugih praznika.

Ali razumjeva se samo od sebe, da nesmije doći do zloporabe te se samo onda ima ovo uvažiti, ako u istinu prijeti opasnost. U tom slučaju treba fizik, da to pismeno najavi kod vlasti, ili fizik sam, ili ako je on zapriječen, aprobovani ljekar. Vidi A. W. Gustermann's Kirchenrecht 2. Sv. § 339 i 3. Sv. § 588.

O ranom sahranjivanju Židova pisalo se je i sa židovske strane često i mnogo. Već u מאסף godište III. p. 203, spominje se ova stvar te kao I. dodatak IV. godišta zbornika מאסף spomena vrijedni esej od 35 stranica od Markusa Herza o ovom lošem običaju.

Čini se, da nisu ni često obnovljene odredbe i zabrane, niti žalosna, jezovita iskustva pomogla. Još u pedesetim godinama prošloga stoljeća našao se prinukan rabin Fassel, govoreći o šestoj zapovjedi (10 riječi str. 108 i sl.), sa propovjednice odvrćati svoju općinu od ranog sahranjivanja mrtvacu. Govor izašao je u tisku god. 1854. U primjedbi spominje nekoliko strašnih primjera, te u drugoj stavci piše: „Svečano izjavljujem sa ovog mjesta, da ću, ako me Gospod Bog sa ovog svijeta pozove, onoga prokleti i kao ubojicu pred prestoljem božjim optužiti, koji prije punih 48 sati poslije smrti lješinu moju bude sahranio. I gdje god sam bio i gdje god jesam, od mrtvozornika sam tražio takovo obećanje. A ako nema opasnosti za kakovu zarazu to molim, da se moja lješina otvori“.

A da nebi tkogod mislio, da se samo pobornici reforme bore protiv rane sahrane, neka se ovdje čuje i skroz ortodoksno stajnište. Dr. B. H. Auerbach u svojoj „Povjest Židovske Općine Halberstadt“ (izdana god. 1866.) jednako odlučno govori protiv rane sahrane (p. 144) te iznosi nekoliko groznih primjera, te svršava svoju raspravu ovim riječima: „Protiv takovih činjenica ne može da vrijedi ono, što o ovom predmetu čitamo u יעב"ץ וז"ם o Možda, ako ר' יעקב (יעב"ץ) פיעשה הוי kao moj pokojni otac (poznat kao jedan vd najortodoksnijih rabina i možda najveći kabalista svoga vremena, u mladosti svojoj boreći se zbogom i tvorom za ranu sahranu, poslije spomenutog strašnog događaja postade odlučan protivnik iste), promijenio bi i on svoj nazor. On dalje iznosi, da je od 1790. do 1830. u Metz u fungirajući u svom מקוטהור (Str. 8., gdje on i drugi takodjer iz ס'וברנות iznose primjere prividno mrtvih) njegove nazore prihvatio.

7. Cap. 3 § 3. prisp. broj 13 od 1. X. 1831. Tada je varaždinsko Židovstvo prinulo pohvalni dekret od gradskog magistrata radi svog odličnog držanja prilikom jednog velikog požara.

8. Dne 29. aprila, 1821. izdata je opet srednjovječna zabrana, da se drži kršćanska služinčad, ali još tokom iste godine opet je ukinuta.

Dne 26. marta 1811. godine došla je iz Budima slijedeća naredba k oficijelno izdatom dekretu o naseljavanju varaždinskih Židova: „Gegen den, von diesem Magistrate unter 2. Jänner, v. J. Nr. 25 hieher gemachten Bericht, womit die Art vorgeschlagen wird, wie die hiesigen Juden künftig zu regulieren und ihre zu sehr vermehrte Zahl zu vermindern wäre, wird hiemit zurück bedeutet, dass die Juden, von welchen in diesem Berichte die Rede ist, entweder solche sind, welche in der Stadt Varaždin und dem anstossenden Schlossgrund vor dem Jahre 1790 hinein gekommen, welche demnach, weil sie unter dem Schutze des Gesetzes stehen, nicht mehr weggeschafft werden können, oder aber solche, welche nach dem Jahre 1790 mit Wissen und Erlaubniss des Stadtmagistrates in der Stadtjurisdiktion sich sesshaft gemacht haben, oder aber durch die Herrschaft in dem Schlossgrund aufgenommen worden sind. Diese, wenn sie nur keine Ausländer sind, sondern Inländer und wenn sie auch von andern österreichischen Ländern hiehergekommen wären, da die Zirkularverordnung vom 18. August, 1806 Nr. 16240 nur die Einwanderung der Ausländer verbietet, könne es ihnen durch den Magistrat zugestandenem Vorteil der Aufnahme, ohne ihr Verschulden nicht beraubt werden und es versteht sich von selbst, dass die durch die Herrschaft aus dem Schlossgrund aufgenommenen Juden ohne Verletzung der Herrschaftsrechte von dannen nicht können vertrieben werden, umsoweniger, da es der Billigkeit und der Rechtsordnung zuwider wäre, wenn so viel Familien ihren alten Sitz ohne ihr Verschulden zu verlassen und nur in dem Reiche nicht ohne Beunruhigung anderer Menschen, auch bei den Herumwanderern nicht ohne Gefahr öffentlicher Sicherheit zu suchen gezwungen würden. Diese ganze Verordnung hat demnach blos auf jene Juden den Bezug, welche Ausländer erst nach der allerhöchsten Normalverordnung vom 25. Juli, 1805 Nr. 6996 in diese Stadt eingewandert sind. Zuletzt kann der Abraham Hirschel, vorausgesetzt, dass er mit seinem Weibe wegen Verhehlung des Diebstales die gerichtliche Strafe ausgehalten hat, indem wegen des nämlichen Verbrechens niemand zweimal bestraft werden könne, blos deshalb nicht abgeschafft werden. Gegeben aus dem kgl. hungarischen Statthaltereirechte, Ofen, den 26. März, 1811.

Euch geneigter

Joseph Palatin m. p.

Karl Ragaly m. p.

Jevreji u Vojvodini

Napisao advokat **Dr. Josip Holländer**, Beograd.

Gdje god se kod nas govori o vojvođanskim Jevrejima, pokazuje se njihovo najrazličitije prosuđivanje, ali gotovo nikada ne nailazi čovek ma i na najmanje razumevanje. Međutim su postali odnošaji prema njima sve intenzivniji, mnoga lična iskustva su imala svoje dejstvo, mnoge su bludnje o njima uklonjene, a potpuno ujedinjenje vojvođanskih Jevreja sa ostalim Jevrejstvom naše države je danas već na najboljem putu. Ne leži u mojoj moći, da pospešujem tok i ritam ovog procesa. Ali hoću da tu prikazem sliku vojvođanskih Jevreja tako osvetljenu, da iz nje izbiju na javnost općenito jevrejske pokretne snage, koje su uplivilisale na razvoj ovoga malenoga skupa Jevreja i na duševno njihovo raspoloženje. Vojvođanski Jevreji sačinjavali su pre rata samo maleni odlomak mađarskog Jevrejstva. Ne samo po broju, nego i po važnosti bili su neznatni deo celokupnog mađarskog Jevrejstva, koje je umelo, da si stvori snažnim duhom i velikim svojim uplivom velike jevrejske institucije u Budimpešti i u većim pokrajinskim mestima, kao u Požunu, Marmaroš-siget-u, Velikom Varadinu, Satmaru, Koložvaru itd., znamenite kulturne centre. Cela historija vojvođanskih Jevreja nije starija od 100 i nekoliko godina, pošto je pre toga postojala za Jevreje zabrana naseljavanja u gradovima. A i od toga se vremena može da uzima ozbiljno u obzir samo poslednjih 40 godina, kada su naime nastale velike jevrejske opštine sa krasnim novosazidanim sinagogama u Subotici, Novomsadu, Somboru i Bečkereku. Ali i ta je historija samo jedan deo opšte historije mađarskih Jevreja, jer su svaki duševni poticaj dobili iz Budimpešte. Ove su opštine predstavljale napredan, neološki smer, dok su konzervativci, ortodoksi stanovali više po selima i uzduž reke Tise (u Petrovomselu, Senti, Adi i Molu) i tamo provađali svoj život po strogoj verskoj tradiciji.

Duh se Jevrejstva obilato ispoljavao u Budimpešti i u pokrajinskim središtima u podizanju veličanstvenih, humanitarnih, verskih i znanstvenih ustanova. Vojvodina je međutim u ovima potpuno oskudevala, i nije imala ni jednog pokrajinskog centra za svoje Jevreje, tako da pre svetskog rata ne može biti ni govora o vojvođanskom Jevrejstvu kao o nekoj jedinici sa karakterističnim pokrajinskim obeležjem.

Stoga ćemo tu često govoriti o mađarskim Jevrejima, misleći pri tome zapravo na vojvođanske Jevreje.

U prvom redu moram ovde da nabacim pitanje mađarske asimilacije i time u vezi i pitanje asimilacije vojvodanskih Jevreja; problem, koji je često puta bio krivo tumačen i još nije svestrano rasvetljen.

Nemam nameru, da to pitanje rasvetlim sa svih mogućih tačaka gledišta, jer koreni toga problema počivaju tako duboko u historijskim slojevima jevrejske narodne duše, da mi je bilo nemoguće prodreti do istih.

Zato ću se ograničiti samo na one momente, koji se odnose na postanak, obim i značaj asimilacije Jevrejstva u Vojvodini. Kako je zapravo bilo pre te mađarske asimilacije? Jevreji su se uselili u Vojvodinu u drugoj polovini 18. veka, za vreme vladanja carice Marije Terezije i cara Josipa II., te su se nastanili ponajviše u novim naseobinama. Ovi su Jevreji dolazili većinom iz Nemačke i Češke, donevši sa sobom životne prilike i versku kulturu, u kojoj su živili nemački i češki Jevreji toga vremena, te su ove životne prilike i tu kulturu presadili ovamo. Dah velikog kulturnog pokreta Mendelsohn-a provejavao je doduše svojim svežim zrakom i taj zatvoreni, getu sličan jevrejski milije, ali u toj velikoj daljini Mendelsohnove ideje nisu mogle tako snažno uticati, kao što su uticale u Nemačkoj i Češkoj.

Tako je došlo, te su Jevreji nastanjeni u Vojvodini i dalje zadržali svoju tradicionalnu, jednostrano religioznu kulturu, od koje su se Jevreji u Nemačkoj i Češkoj već potpuno emancipirali. Vojvodanski su se Jevreji separirali, tako od kulturnih nastojanja Evrope, kao i od života u nacionalnom pogledu veoma šarolikog pučanstva, sred kojeg su živili raštrkano.

Bilo im je zabranjeno, da si kupuju polja i da se stalno nasele, tako da su u sred plodne i bogate zemlje provadali oskudan i siromašan život. Iz jevrejskih duša nije doduše nikada nestala čežnja za kulturom i napretkom, ali prva polovina devetnajstoga veka — doba apsolutizma i revolucije, nije bilo prikladno, da zadovolji kulturna nastojanja Jevreja. Šačica Jevreja, bačena sudbinom u ovaj kraj, bila je odsečena od centara ne samo svetovne, već i religiozne kulture. U toj su atmosferi živili Jevreji sve do godine 1867. Ta je godina bila za Ugarsku polazna tačka rapidnog nacionalnog i gospodarskog uspona. Od te godine datira asimilacija ugarskog Jevrejstva. U oduševljenju nad vlastitim oslobođenjem proglasio je mađarski narod godine 1868. emancipaciju Jevreja, t. j. dao im je građansku ravnopravnost. Od toga vremena stalo je ugarsko Jevrejstvo da upija u sebe mađarsku kulturu, da ju unapređuje svim svojim silama, tako da je za kratko vreme stajalo u prvoj liniji na području gospodarstva, znanosti i umetnosti. Kao toliko puta u historiji, pokazali su Jevreji i sada svoju sposobnost, da unaprede jednu tuđu kulturu. Istina, da se ubrzo pokazala i reakcija tog elementarnog prodiranja u vidu antisemitskog pokreta osamdesetih godina, čiji su se valovi visoko ustalasali.

Ali državni su faktori pravodobno spoznali ogromni učinak jevrejske snage stavljene u službu mađarskih nacionalnih aspi-

racija. Zato su god. 1895. recepcijom izjednačili do onda tek tole Iranu jevrejsku veroispovest sa velikim hrišćanskim crkvama. Jevrejska je blagodarnost obilno uzvraćala taj gest. Iz rabinskog seminara i jevrejskih preparandija vejavao je mađarsko-šovinistički duh, koji je ispunjavao sve jevrejske institucije. To je u velikim potezima proces asimilacije ugarskih, a snjima i vojvođanskih Jevreja.

Na taj je način velik deo ugarskog Jevrejstva zamenio svoj dosadašnji „žargon“ mađarskim jezikom, svoju čisto versku kulturu mađarskom svetskom kulturom. Dali možemo prigovarati toj brznoj metamorfozi? Odgovor nam nato daje historija Jevreja. Jevreji su poslednjih 2000 godina, živili raštrkano, lutajući među narodima, pri čemu su oplodavali tuđe kulture, sada na jednom mestu, sada na drugom, isticali su svoje sposobnosti, sada u tom, zatim opet u drugom ruhu. Ali pri tome su radu oplodili i samo Jevrejstvo, koje je postalo sposobno, da ispunjava svoj historijski i božanski poziv, neovisno doduše od vremena, ali ipak u skladu sa duhom vremena. Period asimilacije vojvođanskih Jevreja trajao je dakle svega 50—60 godina; jedan kratak čas u životu Jevrejstva. Kako duboko su prodreli koreni tog Jevrejstva u tuđe tlo? Kakve je sokove upijalo to korenje? Koje je promene i deformacije prouzrokovala cirkulacija tih tuđih sokova u tom malom ogranku sveukupnog Jevrejstva?

Na ta bi pitanja smeo odgovoriti samo nakon svestranih studija etnografskih i socioloških. Za sada dajem samo izraza mom dubokom uverenju i osećaju, kada tvrdim, da ono, što je jevrejsko, karakteristično jevrejsko, nije usahnulo u toj maloj grani Jevrejstva. Samo je lišće te grane poprimilo boju okoline.

Ja ne podcenjujem opasnosti asimilacije. Ali nehotice mi se nameće pitanje, dali nije baš ta sposobnost asimilacije u tome ponosnom narodu, koji se toliko razlikuje po svojim običajima od ostalih naroda, dali nije i ta sposobnost, ma koliko nam se pričnilo paradoksom, pridonašala održavanju nacionalne individualnosti Jevrejstva? Bilo, kako bilo, sigurno je asimilacioni proces prošlog stoleća bila jedna eminentna historijska potreba sa gledišta podizanja kulturnog nivo-a a Jevrejstva, ili bolje reći sa gledišta stvaranja jednog novog kulturnog sloja u Jevrejstvu, što je tek omogućilo, da se opet podiže nacionalna samosvest u Jevreja.

Na tom je stepenu asimilacije izbio svetski rat. Jevreji Vojvodine udovoljili su potpuno svojim građanskim dužnostima, oni su, zatomiivši svoj užas i svoje zgražanje nad krvoprolicem, sude-lovali u ratu kao dobri građani i vojnici.

A ipak! Ono što se već toliko puta dogodilo u toku jevrejske historije, ponavlja se opet: po svršetku rata okrenula se poražena vojska i prevareni, ogorčeni narod protiv svojih ratnih drugova i sudionika svojih patnja, ili protiv vlastitih svojih ratnih žrtava. Nećemo, da se osvrnemo na političke tendence, koje su rukovodile vodstvo armije i državni aparat, kada su izazvali progon Jevreja, tek hoćemo da konstatujemo žalosnu činjenicu, da

je mesec novembar god. 1918. bio period najveće katastrofe za vojvodansko Jevrejstvo. Vojnici, koji su se vraćali sa fronta zajedno sa seoskim ološem zapalili su i opljačkali stotine jevrejskih kuća, proterali su stotine starosedelačkih porodica jevrejskih sa njihovih ognjišta, izvršili su bezbrojna nasilja, a na mnogim su mestima čak i prolivali nedužnu krv. To je poslednja scena mađarskog imperija! Koli mračne, toli jevrejske slike!

U tom je momentu ušla pobedonosna srpska vojska u Vojvodini. Služice na čast trupa i vodstva na večna vremena, da su uzeli u zaštitu Jevreje te obezbedili telesnu i imovnu sigurnost onih Jevreja, koji su se vraćali svojim razorenim kućama. Ali veliki deo tih Jevreja, seoskih izbeglica, ostao je trajno u gradovima, donevši u te opštine svoje religiozno mišljenje, svežu krv i sveži duh. Tek sada, u najnovije vreme počinje opet povratak u sela, usled pogoršanja gospodarskih prilika. Prvi nastup srpskih trupa bio je od presudnog značaja za duševni pravac, za novu orijentaciju vojvodanskih Jevreja. Počeo je proces prilagođivanja novoj državi, novoj domovini, proces, koji neoslabljeno traje sve do današnjeg dana. Vrlo je teška i škakljiva stvar, bez potrebne distance govoriti o historijskim događajima, te nismo u stanju, da im ocenimo zamašaj, jer smo sprečeni svojim svakodnevnim poslovima i brigama. Ipak mogu da kažem, čvrsto uveren, da će me danas već svako razumeti, da su vojvodanski Jevreji postali izvan sumnje lojalni, dobri građani naše Kraljevine, građani svesni svojih državljanskih dužnosti; to je jasno dokazala historija poslednjih 10 godina celom svetu. Mogu da kažem iskreno i otvoreno, da su vojvodanski Jevreji od početka bili svesni značaja historijskih događaja i da nisu gajili nikakve varave nade. Prirođeni, nasledeni im „raison d' être“ našao je bez oklevanja pravi put, kojim su odmah i krenuli.

Već sam spomenuo opšte poznati fakat, da su mađarski Jevreji smatrali Ugarsku pravom svojom domovinom, koju su branili svojom krvlju i imetkom. Usprkos svih kasnijih kleveta, dalo je ugarsko Jevrejstvo na žalost ogromne žrtve u životu svojih sinova. Veliki deo jevrejske mladeži iz Vojvodine počiva u zemlji brojnih ratnih područja pod neoznačenim huncima ili pod krstom zajedničkih grobova.

Mora i može se naći razumevanja za položaj tih Jevreja da nije lako bilo breme osećaja, koje je teretilo duše i da nije lako bilo bez kolebanja, čvrstim korakom produžiti putem, kojim se krenulo.

Već je samo po sebi teško snašati jedan teret, i samo duševna harmonija je u stanju, da nam daje te nadčovečne snage, koja je zato potrebna. Ali baš u tom slučaju nestalo je te harmonije, a nastao je duševni raskol.

Preko granica čuo se prvo samo jauk i zapomaganje nastradale braće, ubijenih bez krivice i nekažnjeno; zatim je došao sistematski, organizirani antisemitizam. Numerus clausus i slični zakoni delovali su kao hladan tuš na uređano telo. S preka su prekinute veze, koje su dosada spajale; paia je koprena sa očiju

i tako je postepeno padao i teret s duša. Postupak sa Jevrejima u Mađarskoj i njihov tamošnji položaj paralizirao je privlačnu snagu ranijih osećaja i olakšao je novu orijentaciju. Ubi bene, ibi patria. Neću da primenjujem bezuslovno tu latinsku izreku na vojvodanske Jevreje. Jevreji su svuda i svagda bili verni i dobri građani svoje domovine, to je i osnovni uvjet njihove egzistencije; u Vojvodini prepoznali su oni također taj postulat, koji im stavlja egzistencija njihova. Ali time još nije ispunjena sadržajem reč „patria“. A to je baš ono, na što hoću otvoreno da ukažem ovde a o čemu još mnogi sumnjaju: naime, da je već otpočeo taj duševni proces, da je naša država već na putu da postane domovinom vojvodanskih Jevreja, te se oni već osećaju kao sinovi te domovine. Na kolovratu historije predu se već hiljadu niti, koje će da ih vezuju domovini nerazrešivom vezom ljubavi.

Ali to se preobraženje osećaja ne sme smetati nestrpljivošću. Mađarska se kultura ne može svući kao pohabano odelo, mađarski se materinji jezik ne može najednom zaboraviti ili staviti van dejstva. Materinji jezik je deo našeg sopstvenog „ja“, te bi se instinkt matere protivio, ako bi joj hteli zabraniti, da govori sa svojim detetom na tom jeziku. Deca nove generacije biće zaista vezani sa novom otadžbinom i po svome jeziku.

U tom pogledu moram da apeliram u prvom redu na ostale Jevreje naše Kraljevine, koji bi morali da stoje najbliže svojoj braći u Vojvodini, da nasmognu nešto razumevanja i strpljivosti i da se ne plaše, ako iz usta vojvodanskih Jevreja čuju po koju mađarsku reč pa da to ne smatraju nekom provokacijom.

Na koncu da se dotaknem još jednog važnog pitanja: Položaja vojvodanskog Jevrejstva prema sveukupnom Jevrejstvu, osobito pak prema Jevrejstvu naše Kraljevine. U pogledu nacionalnog uverenja vojvodanskih Jevreja postoje tri mišljenja. Prema jednome mišljenju su oni mađarski nacionalci, prema drugome anacionalan a prema trećemu antinacionalan elemenat. Pri pitanju asimilacije došao sam do rezultata, da su vojvodanski Jevreji u dnu svoje duše ostali Jevreji unatoč nesumnjivo znatnog upliva asimilacije. Jedno je sigurno, da mađarsko nacionalističko raspoloženje ne postoji više u Jevreja. Šta se tiče dviju poslednjih nazora, mislim da sam na pravom putu, kada polazim sa pretpostavke, da postoje dve vrste nacionalizma: Jedan, koji je prešao u meso i krv, koji deluje latentno, ispod svesti, često nehotimično, te se ispoljava u životnim prilikama i ciljevima; a drugi, to je politički nacionalizam. Ne polažem važnost na to, da moj naziv bude tačan, već bi nazvao jedno nacionalnim osećajem, a drugo nacionalnim uverenjem. Mislim, te nije potrebno dokazati, kako jevrejska religija nije samo religija, ili konfesija, već da sadržava u sebi mnoge elemente, koji nisu čisto konfesionalne naravi. Baš s obzirom na ovo jevrejska religija nije nikada mogla postići onu univerzalnost, što ju je postigao na pr. katolicizam.

Dali Jevrejstvo čini još uvek jednu biološku rasu, ne mogu baš tvrditi, ali nepobitan je fakat, da su Jevreji jedan narod, kome pripadaju svi oni, koji imaju u sebi jevrejskog osećaja. Na

cionalni je elemenat toliko vezan sa konfesionalnim, same ritualije sadržavaju toliko nacionalnoga u sebi, te se mirne duše može tvrditi, da ne može biti anacionalan onaj, u čijem je srcu ostao barem jedan trag jevrejske religije i tradicije.

Bio bi veoma zahvalan, ako bi ko od rabina autentičnije i opširnije prikazao tu unutarnju nerazdeljivu vezu između religioznih i nacionalnih elemenata naše vere.

Ja ukazujem ovde samo na činjenicu, da je jevrejsko tlo u Vojvodini tako obilno nagnojeno tim elementima, da je bogata žetva jevrejsko-nacionalnih ideja unapred osigurana za dugi niz godina kraj minimalnog obrađivanja. Ne smemo omalovažavati ovo tlo, koje sadržava u sebi takvo blago; blago, koje je kroz 2000 godina osiguralo Jevrejstvu narodni opstanak bez političke organizacije. Ovom se prilikom moram dotaći i pitanja antinacionalizma, koji se predbacuje vojvodanskim Jevrejima. Ostavljam ovde na stranu verske fanatičare, koji u političkom cionizmu vide profanizaciju mesijanske misli, već hoću da govorim samo o onim tradicionalnim Jevrejima, koji važe kao anticioniste. U dušama tih Jevreja živi cioniska misao, i oni se oduševljavaju i političkim ostvarenjem te misli, samo način borbe i potpuna separacija religioznog od političkog elementa, ili bolje reći, omalovažavanje religioznog sadržaja cionističke ideje je razlog, koji ih zadržava od aktivnog učešća u borbi, ili koji ih tera u tabor protivnika. U drugim zemljama bili bi ovi Jevreji mizrahiste ili religiozni nacionaliste, u Vojvodini važe kao antinacionaliste.

U kratko rečeno, može se objektivno i sa zadovoljstvom konstatovati, da je politički nacionalizam, to jest cionizam pokazao od postanka naše države pa do današnjeg dana veliki napredak. Kada se pomisli, da do svišetka svetskog rata nije postojala u Vojvodini nijedna cionistička organizacija, onda ne možemo podceniti postignute, doduše čedne, ali ipak приметljive rezultate. Ne ću prećutati, da je posle prvog oduševljenja nastupilo neko oslabljenje, neka reakcija; ali poznata je stvar, da je to put, kojim napreduje svaka ideja. Sigurno će pozvane vođe cionizma bolje moći da ocene današnje stanje stvari, ali mislim, da se nisam prevario, kada sam prikazao razvitak i napredovanje te ideje. Sigurno je, da se na tom polju mora još koješta uraditi. Međutim, ako će naše vođe raditi i dalje istom energijom te istim strpljenjem, kojim su otpočeli, uzimajući pri tome u obzir specialne osobine ovoga tla, onda nema te nepogode, koja bi mogla poništiti očekivanu bogatu žetvu.

To bi u glavnom bilo sve, što sam inao da kažem o Jevrejima u Vojvodini. Nisam naveo niti historijskih, a niti statističkih podataka. Ali ako mi je uspelo, da prikazem sudbinu vojvodanskih Jevreja u takvom svetlu, te se mogla u njoj ugledati ona slika, koja je poznata iz sveopšte jevrejske historije, onda sam postignuo svoj čedni cilj, naime da po istoj sudbini pokazem na potrebu jevrejske solidarnosti i jevrejskog bratstva.

Iz prošlosti jevrejske opštine u Dubrovniku

Napisao nadrabin **Dr. Moric Levi**, Sarajevo.

Svakom posjetiocu našeg lijepog Dubrovnika, koji imade interesa i smisla, ne samo za vanredne prirodne ljepote ove biser-varoši na uzornom Jadranu, nego i za stare i velebne kulturne spomenike, kojima Dubrovnik obiluje, mora da pobudi pažnju šetajući po „Stradunu“ natpis „Žudioska ulica“ na ulazu u jednu malu ulicu pokraj palače stare Dogane.

Sam naziv „Žudioska“ upadan je među slavenskim imenima svih ostalih ulica. „Žudios“ znači na španjolskom Jevreji-Židovi. Ovako su sebe nazivali jevrejski doseljenici iz Španije i ovo je ime ostalo u ulici, u kojoj su se oni nastanili. Onde, u „Žudioskoj ulici“, bio je stari „Ghetto“(-mahala) jevrejskih doseljenika iz Španije i Portugalske, koji su u tadašnjoj Dubrovačkoj Republici starih patricija našli zaklon i utočište od progona krvoločne inkvizicije.

Dr. Đuro Korbler u svom djelu „Život i rad humaniste Diodaka Pera, Portugalca“ na strani 97. piše slijedeće:

„Još u početku 15. stoljeća dosta španjolskih Židova, koji moradoše ispred inkvizicije bježati iz domovine, bilo se zaklonilo u Tursku državu naročito u Solun, pa i u Dubrovnik, koji bijaše tada pod turskom zaštitom. Desilo im se doduše i u Dubrovniku katkada, da bi ih oblasti zbog svakojakih osvada, ili kleveta progonile, ali svaki je takav progon bio kratkotrajan. Poslijednji veći progon u 16. stoljeću pretrpjeli su Židovi god. 1547. (vidi Razzi, La storia di Ragusa str. 111.)“ Po tom dakle Jevreji iz Španije doselili su se u Dubrovnik odmah iza njihovog progona god. 1492., a Dubrovačka su im vlastela dozvolila, da smiju u jednoj zasebnoj ulici sagraditi sebi svoje domove i držati hram (scola) za bogoslužjenje.

Dva su dalmatinska grada otvorila svoja vrata ovim nesretnim izbjeglicama, Dubrovnik i Split. I u jednom i u drugom gradu nastanilo se je oko 30 do 40 porodica, a taj se broj, u koliko se može ustanoviti iz raznih jevrejskih i inih izvora, nije se nikada povećao, jer su se kasnije iseljavali u razna druga mjesta na Balkanu. Profesor Novak izdao je jednu kratku monografiju o istoriji Jevreja grada Splita i o zaslugama istih oko podizanja trgovine i prometa, te naročito ističe nastojanje i rad Jevrejina Daniela Rodriga (1577.) oko osnivanja trgovačke luke u Splitu.

O jevrejskoj koloniji grada Dubrovnika imamo samo kratke razbacane bilješke, što po jevrejskim knjigama tamošnjih rabina.

što po povjesnicama Dubrovačke republike od raznih autora i slično. U arhivu jevrejske opštine grada Dubrovnika čuvaju se stari protokoli (pinkes) sa sjednica starih uprava prije dva i tri stoljeća, pa i u samom gradskom arhivu stare Dubrovačke republike jamačno se nalazi još mnogo raznih dokumenata i podataka o životu i radu jevrejskih doseljenika u Dubrovniku. Iz ovih navedenih izvora dala bi se sastaviti jedna lijepa monografija o Jevrejima grada Dubrovnika, koja bi svakako bila dovoljno zanimljiva za poučavanje historije Jevreja na Balkanskom Poluotoku. Nema sumnje, da su se jevrejski doseljenici u Dubrovniku istakli svojim radom u kulturnom i u ekonomskom životu stare Dubrovačke republike. Da spomenemo samo dva poznata imena između prvih doseljenika: Amata Lusitana i Didaka Pira. Obojica su došla u Dubrovnik oko god. 1555., kada je Papa Pavao IV. osnovao inkviziciju u Jakinu (Ancona) i potjerao Jevreje, koji su se bili tamo doselili iz Španije. Amatus Lusitanus, pravim svojim imenom Juan Rodriguez, Jevrejin, rodom iz Portugalske god. 1511., bio je čuveni ljekarski naučenjak i anatom, poznat po cijelom tadašnjem naučnom svijetu. Bježeći ispred inkvizicije u Portugalskoj došao je u Jakin, a odatle pošto je Papa Pavao IV. osnovao i tamo inkviziciju, u Dubrovnik, gdje je boravio tri godine (1555.—1558.), odakle se je kasnije iselio u Solun, gdje je napokon i umro kao ugledni i poštovani ljekarski naučenjak. U „Jewish Encyclopedia“ s. v. Rodriguez veli se, da je grad Dubrovnik upravo pozvao Amata, da se ondje naseli, želeći valjda, da imade tog proslavljenog ljekarskog naučenjaka u svojoj sredini, od koga bi mogao imati grad i praktičnu korist. I zbilja u svom velikom i opsežnom medicinskom djelu „Curationum medicinalium etc.“ Amatus je posvetio pažnju i zdravstvenim prilikama grada Dubrovnika. Dr. Körbler u gore citiranoj knjizi na str. 58. veli slijedeće:

„Amatus Lusitanus raspravlja o zanimljivim doživljajima svoje lječničke prakse u Dubrovniku u VI. knjizi toga spisa, koja je rasprava i danas zanimljiva, jer vješto crta zdravstvene prilike Dubrovnika i njegove okoline, koje u glavnom ostadoše iste do danas“.

Amatus je bio viđena ličnost i u najodličnijim krugovima vlastele Dubrovačke republike, uživao je čast i ugled kao proslavljeni ljekarski naučenjak, i jedno je vrijeme bio tjelesni liječnik samoga Pape Inocentie u Rimu.

Drugi znameniti Jevrejin, koji se je sa Pirenejskog poluotoka doselio u Dubrovnik, bio je Jacobus Flavius Evorenzis, poznat pod svojim pjesničkim pseudonimom Didacus Pyrrhus.

U „Radu“ Jugoslovenske Akademije od god. 1917. štampana je jedna naučna i veoma interesantna studija od Dra Đura Körblera, opsežno djelo, namijenjeno isključivo pjesničkom radu i životu ovog velikog humaniste i latinskog pjesnika. Kao Amatus Lusitanus i Didak je morao kao Jevrejin napustiti svoje rodno mjesto i zavičaj Evoru u Portugalskoj, gdje se je rodio god. 1517.

i bježati ispred inkvizicije god. 1535. Didak se je sastao sa svojim, već od prije poznatim, prijateljem Amatusom u Jakinu, koje mjesto je i on morao napustiti osnutkom tamošnje inkvizicije, te se odatle doselio u Dubrovnik god. 1557., valjda na poziv svoga prijatelja Amatusa, koji se je već dvije godine prije bio doselio u Dubrovnik. Amat je svojim uticajem uplvisao na dubrovačku vlastelu te je tako Didak bio postavljen za učitelja humanističkih jezika i literature u dubrovačkoj školi. (Körbler str. 162). Kao humanista i opšte proslavljeni latinski pjesnik svoga doba istakao se je svojim obilnim i opsežnim pjesničkim i nastavnim radom u Dubrovniku, te je mnogo uticao na kulturni procvat i napredak stare dubrovačke literature. Djelovao je onde kao vaspitatelj i pjesnik skoro punih 50 godina i uticao je svojim pjesničkim radom posredno na videne i poznate književnike tadašnjega doba, kao što su bili Dinko Ranjina, Dinko Zlatarić, Antun Medo i još mnogi. (Körbler str. 139).

O znamenitosti Didaka za grad Dubrovnik i uopšte o njegovom opsežnom književničkom i nastavnničkom radu i o zaslugama, koje si je on stekao za književni procvat ovoga grada dovoljno nam je citirati završnu riječ dr.-a Körblera u njegovoj knjizi o Didaku (str. 169), gdje on veli slijedeće;

„Svakako je Didak zavrijedio, da ga se Dubrovčani i danas sjete sa zahvalnošću, jer malo je i rođenih sinova njihova grada bilo, koji bi mu bili toliko koristili, koliko taj došljak Portugalac, koji je pretežni dio svog nastavničkog i pjesničkog rada namijenio upravo dubrovačkoj koristi i slavi“.

Didak je živio u Dubrovniku oko 50 godina i umro je kao starac od 80 godina, zadnjih godina 16. stoljeća, ili početkom 17. Sahranjen je valjda u Herceg-Novom, a to se izvodi iz jedne njegove pjesme „De exilio suo“, u kojoj on izražuje želju, da bude sahranjen u tom mjestu. On bi se rađe, veli, u svojim starim danima selio u Palestinu, da bi njegove kosti bile onde u zemlji pradedova sahranjene, no pošto mu se želja nije mogla ispuniti, on odredi, da ga sahrane u Herceg-Novome (Körbler str. 113.). Grad Herceg-Novom pripadao je tada Turskoj državi i u tome je valjda naš Didak nalazio veće jamstvo, da će kao Jevrejini moći mirno u grobu počivati, nego u Dubrovniku, gdje moguće Jevreji u ono doba nisu još smjeli imati svoja javna groblja.

U „Jewish Encyclopedia“ s. v. Flavius nalazimo slijedeće: „Flavius Eborensis, ili Didaccus Pyrrhus; pjesnik, rođen u Evori, Portugalska, 4. aprila 1517., umro je u Ragusi na Siciliji, god. 1607.“ — „On je pripadao tako zvanim „Adumim“-ima, a to bijaše jedna stara španjolska porodica, koja se je kasnije većim dijelom nastanila u Italiji i prisvojila sebi nadimak „de Rossi“. „Njegovi su roditelji, da izbjegnu progonstvo poprimili kršćanstvo, ali su ovoga sina uzgajali u ljubavi prema Jevrejstvu i preporučili mu, kada je ovome bilo tek 17 godina, da napusti

svoje rodno mjesto i da se odseli tamo, gde bi mogao javno ispovijedati svoju vjeru. God 1536. Flavius je otišao u Flandriju, a odatle u Svajcarsku, a god. 1552. nastanio se u Jakinu. On je bio priznat, kao najveći latinski pjesnik svojega doba i bio je autor mnogih vrijednih pjesničkih djela, od kojih su nekoja i izdana (slijede imena izdanih djela Didakovih)«.

Kako vidimo „Jewish Encyclopedia“ određuje tačno datum rođenja i god. smrti Didaka, dočim Kōrbler veli, da je umro koncem 16. ili početkom 17. stoljeća i to u Dubrovniku, te da je onde valjda i zakopan, a ne u Herceg-Novom (str. 113.). U „Encyclopediji“ se je ali, kako vidimo, potkrala velika greška, što se zamjenjuje naš Dubrovnik-Ragusa sa istoimenim gradom Ragusa na Siciliji. Porodica de Rossi je i danas poznata u Italiji i dala je Jevrejstvu velikih rabinskih naučenjaka.

Kada sam u februaru god. 1917. bio u Dubrovniku, u namjeri, da prikupim podatke o istoriji Jevreja toga grada, imao sam sreću upoznati tamošnjeg viđenog i poštovanog starinu g. Vida Vuletić-Vukasovića, poznatog historičara i znanstvenog radnika, koji mi je najpripravije sa hvalevrijednom ljubaznošću i susretljivošću dao mnoge upute i podatke iz istorije Jevreja u Dubrovniku; te mi je ustupio nekoliko bilježaka iz svog privatnog povjesničkog rada o tom predmetu, koje evo ovde u glavnome iznosim:

Jevreji su se nastanili u Dubrovniku već početkom 15. stoljeća, moguće i prije. Mattei u svom djelu „Documenti della chiesa di Ragusa“, a isto tako Dr. K. Vojnović u svojoj „Crkva i Država, u Dubrovačkoj republici“ str. 23. i 74. citiraju jednu odluku Consilia od 30. augusta 1407.¹⁾, koja im dozvoljava se dakle stanovati u gradu, ali im se zabranjuje, da se bave trgovinom. U „Annales Ragusinis Anonymi“ na str. 88. i 89. priča se slijedeće: Na dan 5. augusta 1502. uhvaćeno je 10 Jevreja u Dubrovniku, pod sumnjom da su oni ubojice neke žene, koja je nađena sasjecena u pećini na Pločama povrh vinograda Marina Džona, na putu koji vodi na Brgat. Isti su Jevreji bili mučeni pred senatom, te su pod torturama priznali, da su oni posjekli dotičnu ženu. Među njima se je nalazio meštar Mojzes, liječnik, Jevrejin, iz Dubrovnika, koji je također priznao, da je on začetnik toga ubijstva. Od tih 10 Jevreja dvojica su izdahnula pod mučilima, četvorica su živa spaljena na lomači, a ostala su četvorica protjerana u Tursku. Ovaj slučaj spominje također i Dinko Ranjina u svojim „Analima“ str. 273.

God. 1514. sveštenstvo a naročito Dominikanci tražili su, da se bezuslovno Jevreji protjeraju iz Dubrovnika, pozivajući se na to, da su i druge kršćanske države, a naročito Španija to učinile. Na to je senat, da udovolji donekle sveštenstvu, izdao naredenje, da se svi Jevreji imadu protjerati iz grada osim onih, koji

1) „Ebrei inhabitare possint dummodo mercaturam non exercent.“

se bave trgovinom, ili vrše liječko zvanje.¹⁾ Prema tome dubrovačka su vlastela djelomice udovoljila zahtjevu sveštenstva, izdajući ovo naređenje onako, da bi ipak oni Jevreji, koji bi bili njima počudni, mogli i dalje živjeti u Dubrovniku. Jevreji su imali svoje zaštitnike u samoj vlasteli. Svaki je vlastelin imao svoga Jevrejina, koji je imao da se brine za sve njegove domaće poslove i da vodi knjige i račune poslovanja vlastelina u redu. Uz to je on morao poučavati djecu svoga vlastelina u čitanju, pisanju te poznavanju talijanskog jezika, a vlastelin bi mu ostavljao slobodne ruke, da radi po svom najboljem znanju i nahodjenju. Kada bi djeca poodrasla — tako piše starina Vukasović — vlastelin bi pitao svoga Jevrejina: »Šta ćemo od Nikše, Salamone?« »Pošalji ga, gošparu, u Bolonju!« »A šta ćemo od Pjerka?« »U Salerno, gošparu!« »A šta od Šiške?« Šiško bijaše (čulum), neznalica, nije ništa razumio. Na to bi se Salamon počeošao iza uha, malo se zakašljao, te iza kratke pauze bi rekao: »Gošparu, učini ga kanonikom!«. Po tome se dakle vidi, od kolikog su uticaja bili Jevreji u domu vlastelina.

Carigradski sultani, naročito Sulejman II., zauzimali su se više puta za Jevreje kod Dubrovačke republike, te pošto Dubrovnik bijaše u ono vrijeme pod nekim protektoratom Turske Carevine Sultanova je preporuka uvijek imala dovoljan učinak. Preporukom Sulejmana II. Dubrovnik je odmah nakon godine dana primio progone Jevreje natrag (1516.). Mattei u »*Dokumenti della Chiesa di Ragusa*« piše: »Ponovno bili su Jevreji god. 1545. protjerani iz Dubrovnika, ali im i ovoga puta sam car Sulejman II. priskoči u pomoć i spase ih od velike oluje, što se bila nadvila nad njihovim glavama«. U koliko se dade ustanoviti, nije se više izdalo od strane senata nijedno naređenje o protjerivanju Jevreja, kako smo to gore istakli (vidi Körbler str. 97). Jevreji su odsele nesmetano boravili u Dubrovniku, svakako pod iznimnim zakonima i skućenim pravima, kao što bijaše skoro i u svim kršćanskim državama tadašnje Evrope.

Iz rabinske literature poznato nam je ime Arona Koena, iz Lunela, koji je između 1610.—1625. god. bio rabin u Dubrovniku, te je izdao zbirku propovjedi pod imenom „Zekan Aaron“ (vidi „Sem Agedolim“ s. v. Zekan Aaron). Za njegovo se je doba god. 1622. vodila velika parnica pred sudskim vijećem (Consilium Rogatorum) grada Dubrovnika protiv Jevrejina Isaka Ješuruna zbog objede ritualnoga umorstva. Jevreji Dubrovnika su kod te nedaće mnogo trpjeli i bili u velikom strahu za svoj život, ali napokon Isak Ješurun bi pušten nakon 3 godine raznih tortura i tamnice na slobodu. Opširno o tom interesantnom i kulturnom zanimljivom procesu nalazimo u brošuri profesora C. A. Kaznačića „*Processo di Isak Jesurun*“, izdan u Dubrovniku god. 1882.

1) Ova naredba doslovice glasi: (S. C. 4. maja 1515. Rogatorum 1515.) „Expellantur omnes Judei et Marani a civitate et locis nostris, nec de caetero habitare possint, nisi quousque vendiderint merces et officiales sanitatis sint executores hujus partis“.

U septembru 1680. nadbiskup dubrovački izdaje strogi nalog, da Jevreji i Jevrejke moraju nositi na svom odijelu značke, da se time razlikuju od kršćana, da ne smiju držati kršćanske sluškinje ispod 50 godina, da se ne smiju sprijateljiti sa kršćanima, i da ih nitko ne smije osloviti sa „Signori“, gospodin ili slično. Oni stanovahu u posebnoj za njih određenoj mahali (Ghetto) i plaćahu godišnju kiriju od 250 zlatnih dukata Dubrovačkoj republici, valjda za stanove, koje je ista njima u Ghettu ustupila.¹⁾

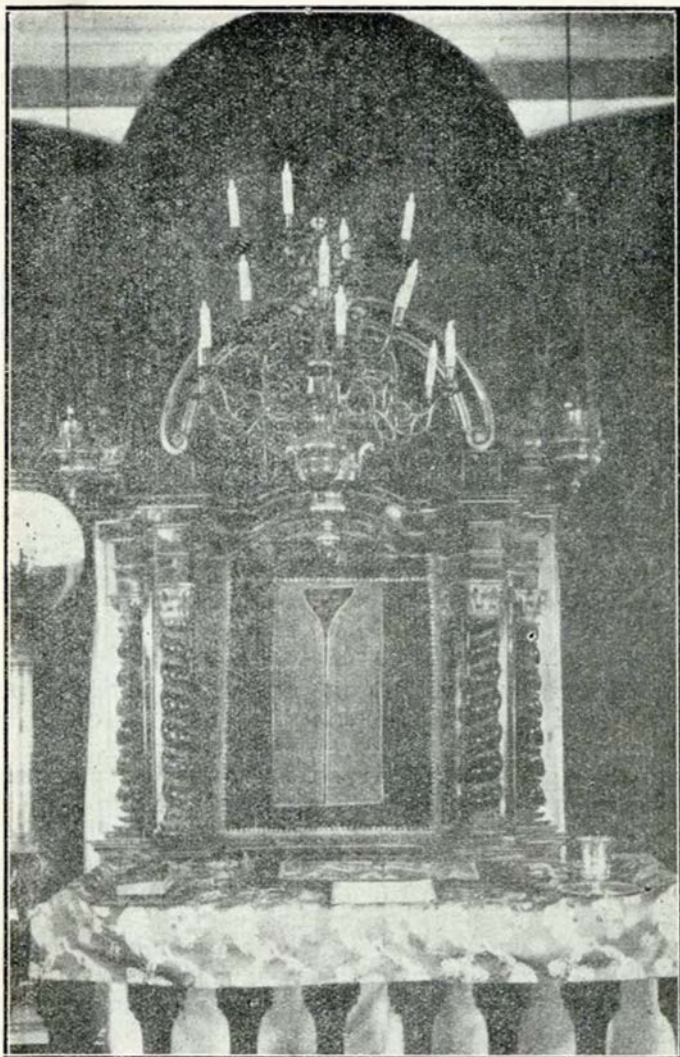
God. 1622. senat izdaje strogi nalog, da Jevreji ne smiju držati dadilje kršćanske, niti u opšte kršćanske sluškinje u kući pod pretnjom, da će se dotična dadilja, ili djevojka kazniti javnim šibanjem i progonstvom iz grada za vrijeme od 5 godina. Jevrejin, koji bi ovo naređenje prekršio moraoce platiti za kaznu 200 zlatnih dukata i biće protjeran iz grada za 5 godina. „Hebraei non possint habere, neque tenere in eorum domibus pro servitiis propriis, neque nutrices, nec famulas christianas, et Hebraeo, qui contrafecisset, solventi ducatos aureos ducentum et quod sit banitus per dictum quinquenium a civitate et dominio nostro“ (Kaznačić, Jesurun str. 31.) Nadalje se zabranjuje Jevrejima, da ne smiju, niti jedne noći prenočiti izvan Ghetta bez naročite dozvole senata i da nitko od njih ne smije ni u koje doba prodavati robe makar koje vrsti pod kaznom od 200 zlatnih dukata i progonstva od 5 godina.²⁾

O broju jevrejskih porodica, koje su već početkom 17. stoljeća u Dubrovniku boravile, imamo tačne podatke u knjizi „Jesurun“ (Kaznačić str. 31.). Za vrijeme ovoga procesa bili su Jevreji od senata konfinirani, te nijesu smjeli nikud izvan grada izlaziti. U spisku, koji se je tom prilikom od senata sastavio, nalazimo 47 porodica i, ako za svaku porodicu računamo poprečno po 5 duša, bilo je god. 1622. u Dubrovniku oko 250 Jevreja. Navješćemo ovde imena ovih porodica, jer je to od interesa za proučavanje seobe i širenja Jevreja sa Pirenejskog poluotoka po raznim mjestima na Balkanu i po drugim zemljama. U ovome „Decretum Senata“ spominju se slijedeće porodice: Abenun, Arari, de Alva, Abentar, Abentur, Aslanus, Baruch, Benun, Ben Natan, Ben Habit, Danon, Israel, Coen, Lumbrozo, Lanciano, Camargo, Chaviljo, Maestro, Oef, Pernica, Salom Senior, Servadio, Speriel i Uziel. Od svih ovih porodica nije danas nijedna više zastupana u Dubrovniku.

Za mog kratkog boravka u Dubrovniku minule godine, prelistajući stare protokole tamošnje Jevrejske Opštine, zapala mi je u ruke jedna knjiga „Matice“ ove vjerske Opštine od god. 1816.,

¹⁾ U S. C. od 18. aprila 1625. Rogatorum anno 1625., stoji: „Prima pars est de decernendo, quod Sinagoga Hebraeorum debeat solvere ducatorum aureorum 250 pro anno afflictu septem domorum Ghetti ipsi assignatarum pro habitatione, quam solutione facere debeant eodem modo, quo eam prius facebant.“

²⁾ Nemo Hebraeus possit extra Ghattum pernoctare . . et quod ullo unquam tempore non possint vendere per terram nostram mercimonia, cujusvis sint qualitatıs.“ (Kaznačić str. 32.)

Iz unutrašnjosti stare sinagoge u Dubrovniku.
Ehal-Akodeš — Svetište.

sastavljena valjda po nalogu tadašnje nove Austrijske uprave. Kako je poznato Dubrovačka je republika izgubila svoju samostalnost god. 1808., kada je Napoleon I. okupirao Dalmaciju i osnovao t. zv. Ilirsku Republiku. Bečki Kongres god. 1816. povratio je Dalmaciju Austrijskoj kruni, koja je ujedno zaposjela i Dubrovnik. Naređenjem dalmatinskoga guvernera od 20. augusta 1816. pozivlju se sve crkvene vlasti, da moraju voditi tačne matične spiskove o svojim pripadnicima, kao i u drugim zemljama pod Austrijskom krunom. Jevrejska Opština u Dubrovniku morala je sastaviti tačan spisak svojih pripadnika i voditi ispravne matične knjige. Ovaj prvi matični spisak od god. 1816. je nama u cjelosti sačuvan, te je za nas u toliko od važnosti, što po njemu možemo ustanoviti kretanje odnosno selenje Jevreja Sefarada po raznim mjestima na Balkanu. Po ovom spisku bilo je god. 1816. 308 jevrejskih duša u Dubrovniku. Broj duša po porodicama dijelio se je :

Angel,	3	Janni,	10	Navarro,	1
Aser,	2	Campos,	6	Pardo,	24
Ascoli,	7	Cohen,	1	Penso,	6
Amona,	1	Constantin,	12	Russo,	7
Ambonetti,	17	Cusin,	2	Tolentino,	35
Cerf,	2	Castro,	1	Terni,	21
Citanova,	2	Consolo,	1	Valenzin,	29
Benedetto,	1	Luzzena,	19	Vitale,	9
Bolafia,	2	Levi,	5	Viterbi,	1
Erenfeld,	1	Mandolfo,	47	Voltera,	2
Fermo,	5	Maestro,	26		

Ako usporedimo ovaj spisak sa spiskom jevrejskih porodica od godine 1622. ustanovićemo, da samo dvije porodice i to Maestro i Koen se nalaze i u spisku od god. 1816., te da za vrijeme od skoro 200 godina broj Jevreja u Dubrovniku porastao samo za 60 duša, što dokazuje, da su se Jevreji u Dubrovniku nalazili u neprestanom kretanju t. j. doseljivali su se i iseljivali iz raznih i u razna mjesta na Balkanu i po drugim zemljama, valjda zbog njihovih trgovačkih odnosa a moguće uslijed drugih nepovoljnih okolnosti za njihovo slobodno kretanje u gradu Dubrovniku. Od svih gore navedenih porodica jedino još porodica Tolentino, što je iz god. 1816. zastupana u Dubrovniku. Interesantna su u tom spisku imena ženskih lica. Muškarci su nosili opšte poznata biblijska imena, dočim žene nose skoro isključivo španska imena, koja su sa većim djelom i po našim krajevima sačuvala, a ta su : Allegre, Anna, Bien Venida, Bella, Boena Ventura, Blanka, Boena, Boena Vida, Brunetta, Clara, Consuelo, Colomba, Dibbora, Ester, Esperanza, Estreja, Dulse Gentilla, Gracia, Gioya, Judita, Lidia, Laura, Leticia, Lea, Ordonia, Perla, Palomba, Rachelia, Ribecca, Reina, Rosa, Sara, Sarina, Saretta, Venturina i Victoria.

Među rabinima, koji su u Dubrovniku živjeli najmarkantnija je ličnost Jakob Pardo, sin velikog jevrejskog naučenjaka i rabina grada Sarajeva, Davida Pardo.

Staro skupocjeno zavjesje (Parohet)
pred svetištem Dubrovačke sinagoge.
Za ovo zavjesje, koje je veoma bogato goblenski umjetno
izvezeno veli tradicija tamošnjih Jevreja, da su ga dose-
ljenici donijeli sa sobom iz Španije.

David Pardo u svom djelu „Šošanim le-David“, koje je izdao u Mlecima god. 1752. spominje u uvodu svoja 5 bratića iz Dubrovnika, koji su ga izdašno potpomogli kod izdavanja ove knjige, što dokazuje, da je ova porodica dulje vremena boravila stalno u Dubrovniku.

Jakob Pardo je djelovao kao rabin u Dubrovačkoj općini najmanje oko 40 godina. U svom djelu „Kehilat Jaakov“, koje je on izdao god. 1784. u Mlecima, bilježi svoje ime, kao rabin grada Dubrovnika. Dan i godinu njegove smrti nalazimo tačno zabilježeno u spomenutoj matičnoj knjizi dubrovačke jevrejske općine kako slijedi: Jakob Pardo, rabin; supruga mu Bella, rođ. Campos; rođen, u Splitu dan i godina nepoznata; roditelji: David i Blanka; umro: u vlastitoj kući Priech ul. br. 88. u Dubrovniku dne 8. januara 1819.; zakopan 10. januara 1819. na jevrejskom groblju u Dubrovniku. Jakob Pardo je bio veoma plodan spisatelj. Napisao je dva opsežna djela „Kehilat Jaakov“ i „Miškenot Jaakov“ komentare za prve knjige proroka (Neviim Rišonim) i za knjigu Jezaje, te je priredio izdanje remek djela svoga oca Davida t. j. prvog djela „Hasde Davida“. U uvodu knjige „Kehilat Jaakov“ on se sa zahvalnošću sjeća porodica: Pardo, Mandolfo, Amboneti, Constantini, Luzzena, Maestro, Campos, Janni, Valenzin, Levi, Tolentino, Cita Nova, Ventura, Voltera, Terni, Vitale i Russo, koji su ga poduprijeli u izdanju ovoga djela.

U spomenutoj matičnoj knjizi od god. 1816. sačuvale su nam se slučajno kao prilozi pet molbi jevrejskih mladoženja, upravljene na okružnoga kapetana grada Dubrovnika, da im se izda dozvole da mogu stupiti u brak.

Poznato je, da je u srednjem vijeku vladao strogi zakon u mnogim kršćanskim državama, a naročito u Njemačkoj, po kojem su se jevrejski brakovi smjeli sklapati samo u strogo određenom broju. Na taj je način državna vlast strogo kontrolirala, da broj privilegovanih jevrejskih porodica, koje bi smjele, da borave u jednom gradu ne poraste, te dok se ne bi jedno mjesto ispraznilo, smrću ili iseljenjem, nebi — ili veoma teško — se dozvolilo sklapanje novoga braka. Marija Terezija je u Austriji izdala u tom smislu stroga naređenja, te su kasnije i u Austrijskom „Opštem Građanskom Zakoniku“ od god. 1811. unešeni i §§ 123. i 124., koji glase:

§ 123. Kod Jevreja s obzirom na njihovu religiju postoje ova odstupanja od opšteg bračnog prava, koje je u ovoj glavi određeno.

a) s obzirom na bračne prepreke.

§ 124. Radi zaključenja punovažnog braka moraju zaručnici dobiti odobrenje od okružne vlasti, u čijem se srezu nalazi Opština, kojoj jedna i druga stranka pripada.

Jevreji grada Dubrovnika morali su dakle kao i ostali Jevreji u Austrijskoj državi moliti dozvolu za stupanje u brak. Donosimo ovdje tačan prepis jedne ovakove molbe u originalu i pre-

Stari nadgrobni natpis sa starog jevrejskog groblja u Dubrovniku sa legendom : „Ovdje počiva uvažena i ugledna gospoda Gracia, supruga starine Isaka Anboneti, preminula 16. mjeseca Kisleva god. 5510.“ (u decembru 1750.)

vodu, jer držim, da je ovakav dokumenat od kulturne zanimljivosti, naročito obzirom, što su nam se ovakovi dokumenti u originalu veoma rijetko sačuvali.

Inclito Imperial Regio Capitanato Cirkulare
di

R a g u s a.

Angelo Viterbi, figlio di Salamone, industriale, nativo di Splato ed da molti anni domiciliato a Ragusa vorrebbe unirsi in matrimonio con Lidia, figlia di Mosse Penso, pure domiciliata a Ragusa.

Egli e quindi che in virtu del § 124. del Codice Civile Universale austriaco si fanno un dovere di umilmente far conoscere le loro volonta ad esso Inclito Capitanato implorando perche piaciale accordare loco il permesso, essendo liberi fra di loro in perentela come consta dal dimesso certificato.

Ragusa, li 9. Marzo 1821.

Angelo Viterbi, sposo.
Lidia Penso, sposa.

No. 1904/229

Il Capitanato accorda il consenso richiesto a tenore dell'Articolo 124. del sovrano Codice Universale.

Dall' I. R. Cap. Circ. di Ragusa, li 11. Marzo 1821.
In assenza del sig. Cap. Circ.

G. Tromba.

Velemožni carsko-kraljevski okružni kapetanat
u

D u b r o v n i k u.

Angelo Viterbi, sin Salamonov, industrijalac, rodom iz Splita, od više godina stalno boraveći u Dubrovniku hito bi se sjediniti u braku sa Lidiom, kćeri Mojsija Pensa, koja takorder stalno boravi u Dubrovniku.

Prema tome u smislu § 124. austrijskog Opšteg Velikog Građanskog Zakonika isti smatraju svojom dužnošću da najpouzdanije stave do znanja ovu njihovu želju ovom velemožnom kapetanatu s molbom, da blagoizvoli podijeliti im dozvolu, jer među njima nema nikakvih rodbinskih zapreka, kako to svjedoči izdani im certifikat.

Dubrovnik, 9. marta 1821.

Angelo Viterbi, vjerenik.
Lidia Penso, vjerenica.

Br. 1904./229.

Ovaj Kapetanat podijeljuje ovijem zatraženu dozvolu pozivom na čl. 124. iz Suverenog Opšteg zakonika.

Iz Ces. Kralj. Okruž. Kapetanata.
U odsutnost g. okružnog kapetana.
G. Tromba.

Osnivanje subotičke jevrejske opštine.

Napisao Dr. **Mirko Vidor**, Subotica.

Godina 1775. Već se gomilaju oblaci na zapadu Evrope, iz kojih će nastati besna oluja, da sruši trošan feudalistički svet. Misao čovečjih prava već greje duše, a munje novih ideja — slobode, jednakosti i bratstva — već sevaju u tami.

Stara feudalistička Mađarska još ne sluti o tome ništa. Gospoda provadaju svoje vreme sanjivo, leno, sito, pušeci svoju lulu. Siromašan pak narod živi kao stoka, koja se upreže u jaram. Osim magnata, sveštenika i plemića ima u državi još »Grka, Jermena, Židova i Cigana«, ali ko će ih smatrati ljudima?

Na prašnim putevima, na masnom humusu Bačke, u vatri žarkog letnjeg sunca, u jesenjoj kiši, u bezdanom blatu, u zimskom mrazu, u dubokom snegu, vuku se bednici Jevreji iz Pakša, Jankovca i Baje sa vunom, kožom na pognutim leđima. Zavirkuju u veliki seoski grad Svete Marije, velika carica — kraljica Marija Terezija nameravala je baš u ono vreme, da mu podeli svoje ponosno ime —, ali opet se žurno udaljuju, jer ne smeju tamo stanovati.

Žure se, da bi stigli kući na »erev šabat«. Kući, u svoju kolibu od blata sa slamnatim krovom, koja se nalazi u nekom kutu zemljišta po milosti vlastelina, ili biskupa. Jevrejin se žuri, na putu huškaju pse na njega, pljuvaju za njim, premlate, isprebijaju i opljačkaju ga; to sve ne čini ništa, samo ako sretno stigne kući pre zapaljenja sveća. Umiva se, oblači svečano odelo i sa radošću pozdravlja prastari šabat, umiljatu, divnu nevestu, dan odmora. Ubogaljen, zgažen mu duh oslobada se kao čarolijom svoga tereta, postaje čovekom, uspava se rečima starim hiljadu godina, zaboravlja prošlost i sadašnjost, sanja o lepšoj, boljoj budućnosti, kada će i njega smatrati čovekom država i društvo, za koje su njegovi stari stvorili osnove morala, prava i pravde. »Jevreji ne učestvuju u pravima države«. Naredba kralja Ferdinanda iz god. 1647. stavila je Jevreje Mađarske izvan prava i zakona. Nisu smeli stanovati u gradovima, niti da se bave zanatom i trgovinom. U vreme Marije Terezije platili su poseban porez, da bi ih trpili (Toleranzsteuer). Grad Svete Marije — kako se tada zvala Subotica — sklopio je 28. juna 1743. god. ugovor sa komorom u Požunu, po kojemu senat grada može primati Grke, Jermene, Jevreje i Cigane u varoš¹⁾.

¹⁾ Graecorum, Armenorum, Judaeorum et Ziganorum admissio a solo oppidani huius magistratus arbitrio dependebit.

Po novom ugovoru od 8. marta 1749. zabranjeno je primanje Jevreja i sličnih naroda za stalne stanovnike.

7. augusta 1775. god. odobrio je gradski senat Jakovu Herschel, Jevrejinu iz Pakša, da se naseli u gradu. Dozvolio mu je nadalje, da može torbariti sa vunom i kožom i prodavati u svome stanu košer jelo i vino. Jakov Herschel je dakle prvi član i osnivač velike današnje jevrejske opštine u Subotici.

Postepeno dolaze još više porodica. Dne 7. novembra 1794. naseli se Salomon Hajduška iz Topole, kojemu je dozvoljeno izuzetnom kraljevskom dozvolom, da može radnju otvoriti. U arhivi jevrejske opštine nalazi se priznanica od 17. februara 1797. god.²⁾ po kojoj je taj Salomon Hajduška (Heyduschka) kupio kuću torbara Jakoba Hirscha putem zakonite dražbe za 600 forinti, i to od peštanskog stanovnika Isaka Ofenheimera. Taj je Jakob Hirsch istovetan sa Jakovom Herschel, osnivačem opštine, koji je na osnovu naredbe od 23. jula 1787. dobio ovo novo ime.

U ovoj se godini nalaze u varoši već 20 jevrejskih muževa sa 12 porodica. Po naređenju cara Josifa dobili su oni nemačka imena. Ovi Jevreji nisu bili imućni. Više puta su se obratili gradskom senatu, da ne primi nove Jevreje u grad, jer i sami ne mogu da žive, a novi bi došljaci dovodili u opasnost njihovu siromašnu egzistenciju. Postupak tih 12 porodica ne može se nazvati liberalnim, ali opet ne smemo da to kvalificiramo egoizmom onih, koji su već »intra dominium« i da ih zato osuđujemo. Moramo uzeti u obzir tadašnje prilike, da bi mogli razumeti »antisemitizam« nastanjenih jevrejskih porodica. Jevrejski zanatlija mogao je da radi samo za svoje jednogverce zbog specialnog karaktera svog esnafa; nije mogao držati otvorenu radnju, niti se baviti redovnom trgovinom.

Ovo je stanje bilo faktično katastrofalno za jevrejske porodice, koje su teškom mukom životarile. Gradski senat je rešio, da neće primiti više Jevreja povrh tih 12 porodica, koje su već bile nastanjene. Kao protuusluga platili su Jevreji taksu od 60 forinti gradskom senatu. Kasnije, godine 1788., ublažili su to strogo rešenje, i senat je izjavio, da je voljan i »drugim poštenim Jevrejima« dati dozvolu za boravak, »ako žive poštenim životom, imaju svoje redovno zanimanje i ne žive od varanja hrišćana«.

Ali u isto je doba senat isterao iz grada sve one Jevreje, koji po njegovom mišljenju nisu odgovarali ovim uvetima. Međutim na intervenciju kraljevskog komesara Jovana Bacho vratili su se naskoro opet isterani Jevreji. Josip II., veliki Habsburgovac, dozvolio je Jevrejima, da osnivaju svoje škole, da mogu slati decu i u javne škole, da se bave zemljoradnjom, da uzimaju zemlju u zakup i izuče zanat. Ukinuo je naročite znakove za Jevreje, kao i lični porez.

²⁾ akt br. 1 opštine.

Godine 1794. nalaze se u gradu osim prvih 13 porodica (12 starih i Hajduška), još 8 porodica, koje su dobile dozvolu za prolazan boravak. To su bili učitelji i sluge, ukupno 29 lica, a svega je bilo u gradu 97 Jevreja. Prvi posao nastanjenih porodica bio je, da organizuju svoju opštinu. Hram nisu mogli zidati, službu Božju održavali bi u kući jedne porodice. U septembru 1786. obratili su se Jevreji gradskom senatu s molbom da im dozvole osnivanje svoje crkvene opštine i biranje svoga predstavnika. Taj predstavnik (jevrejski sudija) imao je mnogo veći delokrug, nego što ga danas imade poglavar opštine.

On je zastupao jevrejsku opštinu pred vlastima, vršio je repartaciju zemaljskih i gradskih poreza ¹⁾, kao i opštinskih prireza. Imao je zajedno sa rabinom pravu jurisdikciju nad članovima opštine. Gradski senat odobrio je osnivanje opštine, ali nije dozvolio slobodan izbor poglavara, već je postavio Jakova Herschel (alias Hirsch) za predstavnika. Taj Herschel nije bio odviše popularan u jevrejskoj opštini. Može biti, da ih je vredao postupak vlasti, jer su se stalno žalili i opetovano obraćali senatu s molbom, da si sami biraju svoga predstavnika, eventualno u prisustvu »dviju gradskih senatora«. Jovan Popović, tadašnji senator podupirao je ipak Jakova Herschel i pretio je Jevrejima sa 25 batina, ako neće ponovo izabrati Herschela. Međutim Jevreji se nisu dali zastrašiti ni od batina, te su u oktobru 1788. godine izabrali predstavnikom Lovru Gaignera na 2 godine. Gradski senat oduzeo je 1798. godine autonomiju jevrejskoj opštini sa motivacijom, da svaki stanovnik varoši potpada pod nadležnost senata i tako ne mogu ni Jevreji stvoriti zasebnu opštinu. Ali ta naredba nije nikada izvršena. 10. marta 1789. mole Jevreji, da im gradski senat doznači zemljište, gde bi mogli zidati svoj hram. Senat toj molbi nije udovoljio.

Kada su se Jevreji žalili zbog toga kraljevskom komesaru Jovanu Bacho, doneo je isti rešenje u korist Jevreja. U svojoj odluci od 24. jula 1789. naredio je gradskom senatu, da prodaju Jevrejima zemljište uz redovnu cenu, da bi mogli zidati svoj hram. Senat je nato odgovorio sa pasivnom resistencijom, te je taj akt stavio u arhivu. Bacho urgira izvršenje svoga naređenja već posle mesec dana (10. augusta), ali bez uspeha. Prvog decembra šalje ponovo dopis u taj stvari, a ujedno izveštava senat o izdatom kraljevskom naređenju, po kojemu se dozvoljava Jevrejima, da o svome trošku zidaju hram. Prošlo je 10 godina, a Jevreji još uvek nisu imali hrama. Dne 26. marta 1799. god. obratili su se Jevreji, nastanjeni u gradu Maria Theresiopolis ponovo ugarskom kraljevskom namestništvu radi odobrenja zidanja hrama.

Molba je napisana na nemačkom jeziku i glasi :

1) taxa cameralis, porez zaštite.

Am 26-ten März 1799.

An

Eure Hochlöbl. König. Hungarische
 Stadthalterey

demüthigst gehorsamstes Bitten Sämtlicher in der König.
 Freystadt Maria Theresiopel in Bacser Comitatz in
 Schutz genommenen 12 Familien:

Um gnädigste Erlaubniss Ertheilung auf ihre
 eigene Umkosten ein Bethaus errichten zu dürfen.

Per Carolum Leithner

Jur. Citt. Cancellistam.

Hochlöbl. König. Hungarische Stadthalterey!

Dahier Endesunterfertigte als von Einem löbl. Maria
 Theresiopel Stadt-Magistrat mit Begnehmigung Seiner
 Exzellenz des wirkenden Herrn Obergespanns v. Bacho
 in Schutze genommene 12 Juden Familien reichen
 laut benehmigenden Original unsere dringendst gehor-
 samste Bitte bey dem hiesig. löbl. Stadt-Magistrat ein,
 uns die Erlaubniss zu ertheilen, womit wir auf unsere
 eigene Kosten, da sich die Familien nicht nur von
 Tage zu Tag mehren, sondern auch immer mehr und
 mehr sich hier einschleichen, auch allda verbleiben,
 sein Bethaus errichten dürfen, da uns aber diese Bitt-
 schrift mit dem Bescheide: gegenwärtiges Gesuch
 findet keinen statt, zugestellt wurde, alle Glaubens-
 genossen hingegen, wessen Religion sie immer sind,
 vermöge von Sr. Majestät selbst allerhöchst heraus-
 gegebenen Toleranz-Patent ihre Bethäuser haben und
 halten, doch für uns Armen keine Hoffnung übrig,
 diese Erlaubniss errichten zu dürfen, zu erhalten, als
 gelanget von Ew. Hochlöbl. K. Hungarischen Stadt-
 halterey unserem demüthigst fustfälligstes Bitten: Hoch-
 derselbe geruhe uns armen verlassenen Schäflein die
 höchste Gnade angedeihen lassen, die Bestätigung
 eines auf unsere eigene Kosten zu errichtenden Beth-
 hauses zu ertheilen, die wir dormalen nur um unseren
 Gebet verrichten zu können gleich diesen irrenden
 Schäflein in einem Häuschen zusammenkommen müs-
 sen, auch dieses Gebeth niemalens mit gemein Eifer
 und Versammlung des Geistes, wo wie in einem ordent-
 lichen Bethause verrichten können.

In Getrostung dieser unser demüthigst billigsten
 Bittes Gewährung erstrebende

Einer Hochlöbl. K. Hungarischen Stadthalterey
 Sign. M. Theresiopel dem 26-ten März 1799.

Unterthänigste demüthigst bittende
 Potpisi.

Na ovu dirljivu molbu dobila je jevrejska opština 1. decembra iste godine sledeće rešenje:

45038.

Mit dem Bescheid hinauszugeben, dass S-e Majestät die ingesuchte Errichtung auf eigene Kosten eines auch zum Gebrauch der in den benachbarten Ortschaften wohnenden Juden dienen sollenden öffentlichen Bethauses oder Synagoge allergnädigst zu bewilligen geruhen haben und unter einen hat wegen des Nöthigen an das Batscher Comitatz ergehen.

Ex Consilio Thes. L. J. Ligeo.

Ofen, d. 1.-ten Dber 799.

Anton v. Hofmann.

Nastupio je toliko isčekivan, veliki momenat. Stiglo je odobrenje, da jevrejska opština može graditi hram. Time je tek opština bila faktično osnovana.

Tako je jevrejska veroispovedna opština krenula svojim putem i započela svoj rad za budućnost, koja nam je sada već historijska prošlost.

Siromašni ljudi sa svojim siromašnim sredstvima položili su temelj današnjoj velikoj jevrejskoj opštini u Subotici.

Čast Jevrejima!

Ja volim Jevreje! Nisam propuštao ni jednu priliku, a da se ne bi setio njihovog mučeništva, porodičnih im vrlina i čudnovatih talenata, koje su razvili u našim danima. A kako da čovek ne bude ganut udesom tog naroda, oca hrišćanskog sveta, kojeg je tako proganjao, razapeo rođen mu sin? Ako hoćemo, da budemo iskreni moramo si priznati: „Njegove smo mane mi proizrokovali, a vrline su njegova svojina“. Čast tom strpljivom narodu, na koji je svet stalno udarao krve toliko stoleća, a koji je toliko patio još u naša vremena u Rusiji! Slava tom vernom narodu, čiji nam je starodrevni kult sačuvao tip, od kojega smo izašli, i kojemu se opet vraćamo, a to je domaće sveštenstvo, kome pripada budućnost. Čast živoj mu energiji, koji je probudio u našim danima sa dalekog Istoka toliko nenadanih talenata, učenjaka i umetnika na svim područjima! (JULES MICHELET, Bible de l'Humanité, 1864.)

Historija Jevreja u Somboru.

Stogodišnjica jevrejske opštine u Somboru služi kao povod Dru Simeonu Guttmann, da nam prikaže historiju somborskih Jevreja u lepo opremljenoj, zgodnoj knjižici na mađarskom jeziku ¹⁾).

Tek god. 1789. dobili su dozvolu 3 jevrejske obitelji, da se nastane stalno u Somboru, a dotle su se Jevreji smeli zadržavati u gradu samo preko dana, da svrše svoje poslove. Usled stalnog priseljavanja narastao je broj Jevreja lagano i postepeno; još god. 1827. bilo je u Somboru samo 12 porodica. Ipak su već god. 1825. sagradili sinagogu i ritualno kupatilo. Jevrejska opština kao takva utemeljena je tek 1827. (22. XII.) godine. Te je godine ujedno osnovana i Hevra Kadiša. Saobraćajni jezik tih Jevreja bio je nemački jezik ispremešan za jevrejskim izrazima, kojim su jezikom tada govorili Jevreji u celoj zemlji. Na tom su jeziku i sa hebrejskim slovima sastavljeni statuti veroispovedne opštine i Hevre Kadiše. Opština se razvija stalno dalje. Već god. 1822. namestili su Jevreji učitelja »za poučavanje sirote dece«. Ali tek god. 1852. je osnovana jevrejska škola. S vremenom nastaju i druga jevrejska udruženja, tako se god. 1871. osniva jevrejsko žensko društvo, god. 1886. društvo za negovanje bolesnika »Bikkur Holim«, a tek god. 1920. jevrejsko omladinsko društvo.

Somborska jevrejska veroispovedna opština spada dakle — kako vidimo — u red mladih naših opština, ali unatoč tome broji se danas među najnaprednije opštine naše zemlje. Ona je poslednjih godina pokročila napred snažnim koracima te joj je prvoj uspelo u našoj zemlji, da energično pobija asimilaciju. Somborska je opština imala toliko odvažnosti, da se vrati iskonskoj jevrejskoj tradiciji i da prekine sa oponašanjem hrišćanske muzike u sinagogama.

Time je ona dokazala, da je snažan stub prave jevrejske zajednice.

Autoru je uspelo, da daje suhoparnoj materiji privlačivu formu te nam je mesto nabranjanja statističkih podataka pružio pripovest, koja može da služi gradivom za historiju Jevreja u našoj zemlji.

Dr. Leopold Fischer.

¹⁾ A Szombori Zsidók Története. Szombor 1928, 143 str.

Religija i filozofija

Napisao nadrabin **Dr. L. Roth**, Murska Sobota.

Kad je reč o filozofiji religije, treba imati u vidu, da ona sadrži u sebi dva pojma, koji su sasvim različni jedan od drugoga i čije se suprotnosti jasno osećaju u modernom našem shvaćanju. Skoro bi mogli reći, da ta protivnost vlada celom filozofijom novoga veka. Iz ove protivnosti potiču granični pojmovi, koji u glavnome predstavljaju moderno mišljenje. Filozofska istraživanja idu danas zatim, da svesno skuće religijske pojmove, da odrede granice religioznom mišljenju. Naravno, da pri tome svome radu nauka ne postupa samo u negativnom pravcu. Ona se ne zadovoljava time, da podvrgava istraživanju vrednost religijskih pojmova i da skući njihovo pravo na priznavanje. Ona ide i dalje u pozitivnom pravcu, te nastojava, da nam prikaže, kako je čovečanstvo došlo do religioznih predodžaba. Filozofija hoće da nam pokaže onaj nužni proces mišljenja, iz kojega nastaju religijski pojmovi. Samo ako filozofija preuzima na sebe zadaću, da rasvetli ove temelje i da im odredi značaj, tek onda je ona filozofija u pravom smislu reči, t. j. stvaralačka ideja.

Pri ovom postupku prihvaća filozofsko umovanje potrebu religioznog shvaćanja sveta, da mu zatim stavi nasuprot svoj vlastiti niz misli. Filozofski svladati nešto znači rastumačiti činjenice i staviti nasuprot jednom načinu tumačenja drugi način tumačenja. Ko ne ume da prikaže komponente jedne misli u njenoj neizbeživoj nužnosti i da tome nasuprot postavi jednu drugu nužnost, taj nije filozof. Ako se pak filozofija podigne do visine produktivnog stvaranja na osnovu tumačenja činjenica, tada ona sama nije ništa drugo nego religija.

Jer i cilj i svrha je religije, da predobije ljudsko mišljenje za to, da bi se čovek stvaralački predao idejama. Ali ne samo to, da se filozofija i religija dodiruju u svojoj svrsi, ne samo da nam se u našem umovanju prikazuju kao dve planete, koje lete različitim putevima istom cilju, već su filozofija i religija i po svom poreklu identične. Ova misao nastaje sama po sebi. Ako dvojica jure prema jednom te istom cilju, i ako se nalaze na putu u stalnoj međusobnoj borbi, ipak mora da su zajedničkog porekla. To nam potvrđuje i historija. Kada čovek prvi put izađe iz samoga sebe, i nastoji, da razume svoju okolinu, počinje neizmerna težnja za shvaćanjem sveta. Iz ove težnje se rađa mitos narodne poezije, koja najbližu okolinu vidi živu ili odumrljenu.

Šuma i polja, zeleni gaj i plavetilo dalekog horizonta ostavljaju svoje tragove u ljudskoj duši. Teturajući kao u snu prolazi čovek pored raznolikosti prirode. Let oblaka, neprestano menjanje oblika i boja, draž prelaznih niansa njihovih davaju krila slutnji njegovoj. Sa jakom osetljivošću i neslomljenom čulnošću podaje se tim utiscima sviju stvari, sa žudljivim okom upija bogastvo boja u svemiru. Retke prirodne pojave, kao n. pr. jake oluje, rađaju u njegovoj duši čuvstvo straha. Prirodne katastrofe proširuju njegovo svakodnevno, slabo iskustvo. Večna borba elemenata, neprestano trvenje i uništavanje, koje se odigrava pred njegovim očima, ruše mu primitivnu predodžbu o svetu. Počinje da se pita, zašto nastaje ova ili ona pojava. Ta se pitanja isprva i za dugo vreme odnose samo na stvari njegove okoline. Probudeni razum nastoji rastumačiti vanjske pojave, očigledne promene i da im pronade uzrok. Tek mnogo kasnije dolazi čovek do toga, da ispituje svoju sposobnost spoznaje.

Pitanje, dali je spoznaja u opšte moguća, pretpostavlja već visoki stepen znanja. Zato nisu prve predodžbe ljudskog roda nauke o spoznaji (Psychologia), već pokušaji tumačenja sveta (Kosmologia). Tumačenje sveta i nastojanje, da se rastumače nove, napadne kozmičke pojave, to je početak iztraživanja u religiji i filozofiji.

Ali baš u ovim prvim pokušajima ljudskog umovanja, u tom detinjastom mucanju ljudske duše opažamo jedan znak, koji ostaje karakterističan, kako za filozofiju, tako i za religiju. A to je antropocentrična tačka gledišta, koja prevladava u tim prvim pokušajima tumačenja sveta. Večni odnos prirodnih događaja prema čoveku i ponašanje istog prema njima ostaju za dugo vreme obeležje filozofije. Ali za religiozno mišljenje ostaje to obeležje za sva vremena. Dok čisto filozofska spekulacija sve više ide zatim, da steče objektivnih kriterija spoznaje, i nastoji, da mnoštvo događaja svede na jednu šemu, koja tako reći u sebi nosi evidenciju svih tih pojava, dotle religiozno mišljenje ostaje stalno izraz osećaja. U tom razmatranju prevladava „ja“, subjektivna potreba. Ovde zvuče i u najčišćim i najapstraktnijim pojmovima takvi zvuci, koji podsećaju na ona čuvstva čoveka, kada je izašao iz rajskog zelenila, čeznuljivo gledanje u vremena, koja će doći, sanjalački pogled u prošlost, u Aeone, koji leže tako reći pod pragom spoznaje. Religija ostaje ono svečano raspoloženje, koje nas proročkim okom vodi u daleka vremena, kada ne bude više današnjeg našeg bivstvovanja, kada će naš individualni „ja“ promeniti svoje biće. Religija, to je neprestana anticipacija budućnosti, merena i zamišljena prema individualnom biću, trajno oslobođenje individualnosti od spona vremena i prostora, da bi se tim jače isticao sopstveni ja, delimično samopožrtvovanje, da se dođe do općeg potvrđivanja samoga sebe, — po nekad — zapostavljanje zbilje u korist jednoga sna, jednog večitog, beskrajnog sna, koji kano reka izvire iz nepoznatih klisura i u beskonačnom toku teži ka okeanu snova.

Jest, kako filozofija, tako i religija potiču iz večitog tla ne-

poznatih velikih osećaja i bore se kao neprijateljska braća za svoj opstanak, zaboravljajući pri tome na svoje zajedničko poreklo. One potiču iz subjektivnog momenta u čovečjem „ja“, koji misli i oseća.¹

Spoznaja sveta bila je zadaća, kojoj su se svesno i nesvesno podali, a spoznaja samoga sebe je onaj konačni rezultat, koji svesno hoće da postignu. „Kad je čovek prvog dana svog bivanja vidio zalazak sunca, doneo je taj događaj u odnos sa samim sobom. Pitao se bolno, dali svet propada zbog njegovih grehova? ...“ Ali već idućeg jutra vidi, da je to prirodni tok stvari. Isto tako se bojao, kada su u jeseni postajali dani sve kraći: „Možda je došlo vreme, kada će nestati sveta, jer sam se izneverio svom pozivu?“ (Aboda zara 8 a.) Etika i kosmologija neposredno se tu vezuju u prirodnu celinu.

U toj je legendi hteo talmud prikazati misao, kako spoznaja u početku sadrži i subjektivne elemente. Taj subjektivni elemenat ostaje i nadalje obeležje, kako filozofije, tako i religije, te ga nazivamo i u najzrelijim njihovim tvorevinama. Odatle dolazi poznata izreka Fichte-ova: „Svaki čovek ima takvu filozofiju, kakav je on u dnu svoje duše“.

U toku misaonog razvitka odvajaju se filozofija i religija jedna od druge. Obadve reke izvire iz jednog „Eden“-a, zatim šumeći se odvajaju i opet sastaju u daljnjem svom toku, prodirujući se međusobno u stanovitim razmacima vremena, te nam se čini, kao da među njima vlada večiti mir. Ali kano u vrućem krateru vriju i kipe razni elementi, da se zatim odele i počinju samostalan život. Ti se elementi opet i opet prodiruju međusobno, kao da im stvaralačka prasnaga u većitom livanju stalno menja oblik: tu ih nestane, da bi tamo iznova nastali u drugom obliku. Svako oko drugačije vidi svet, svaki mislioc raspoređuje formu i sadržaj prema drugačijim odnosima. Svetlo i sena, bitno i nebitno — ili kako Heraklit kaže, stvari odozgo i odozdo — to su ti odnosi, po kojima se grupišu pojave, kad gledamo na svet. Nisu to stalni tipovi stvari, niti stvari same, već samo elementi mišljenja, koje unašamo u njihovu ocenu, nianse i prelevanja u bojama, koje u svom intenzitetu i sastavu odaju snagu naših osećaja. Polako i postepeno kristaliziraju se svi subjektivni titraji mišljenja i čuvstva, te postaju čvrste tvorevine. Iz prvih se rađaju pojmovi i stavke spoznaje, dok čuvstveni elemenat ukrašuje pojmove čiste spoznaje subjektivnim težnjama za delovanjem, t. j. vrednošću, koju ti pojmovi imaju za našu bit. Iz spoznaje izvire samo jedna zapovest: Upoznaj se, što bolje moguće, sa istinom. Nastoji, da se tvoje mišljenje o stvarima poklapa sa istima! Shvati smeštaj materije i razmer njenih oblika po mogućnosti na taj način, kako oni realno postoje neovisno od Tvoje spoznaje. Shvati cvetanje cveta u savezu sa semenom, iz kojeg je iznikao, sa tлом, koje ga je hranilo, sa snagom sunčanog žara, koja ga je izmamila na svetlo. Traži uzroke njegovog postanka, i to po mogućnosti onaj uzrok, koji je osnova svih pojava: cveta, stabljike, prašnika, pešića, zametka, kao i osobine tla, te topline sunčanog zraka!

Čuvstveni pak elemenat dobija od cvatućeg cveta, od raskoši njegovih boja, od tajanstvenog njihanja njegovog neku zraku topline, neko upućivanje na samoga sebe. Stono goni čoveka, da prisposodi cvet sa svojim vlastitim životom, da svoj vlastiti „ja“ oceni u odnosu prema bivstvovanju cveta. Isti nam po nešto kazuju sa svojim nagonom za održavanjem i umnoženjem: kao da bi cvet slutio, da će doći jedan sutrašnji dan, kada će se drugi cvetovi sunčati na istoj stabljici u cvetu raskošnih boja. Spoznaja i osećaj crpe odatle probitak, koji nije jednak, kao što su i ta dva načina shvaćanja različita. Sposobnost shvaćanja u tom pogledu od vjkada je različita bila u čoveka. Bilo je ljudi, koji su živili samo za jednu tih vrsti spoznaje, i celih naroda, kod kojih je prevladala ona druga vrsta. Jedni imaju više deskriptivan pogled na stvari, oni se zadovoljavaju sa opisom činjenica i tumačenjem vanjskih pojava po njihovim uzrocima i posledicama. Tačka im je gledišta kauzalitet, oni se pitaju: odakle?

Drugi način gledanja odnaša sve na čoveka, meri veze spoljašnjeg sveta u odnosu prema ljudskim osećajima. Kuda žuri, kuda šumi ta reka, do kojih ćemo se snova probuditi? I šta je svrha svih tih snova u nama i oko nas?... Ko tako pita, taj već ima religiju, bez obzira na odgovor, koji si nađe na ta pitanja, svejedno, dali se ta očajna pitanja svršavaju sa velikim upitnikom i niš etnim izmrcvarenjem samog sebe, ili vode preko vremena i prostora u svetove, gde sva ta pitanja, svi ti uzdisaji iščezavaju u blagoj harmoniji: svejedno, samo to pitanje već je religija. Jer religija u najdubljem smislu reči znači: oceniti događaje i činjenice sa stanovišta vlastitog „ja“. Za religiozno se mišljenje u tom najdubljem smislu zrcali svet pojava u vlastitom „ja“. Bitno je za religiozno mišljenje, da sve događaje sveta svede na činjenicu: „misaonog i osećajnog ja“.

Ovde nailazimo na prigovor, da se ta osebina ne podudara potpunoma sa religioznošću. I to iz dvojakih razloga:

Prvo taj subjektivitet nipošto ne izcrpljuje religiozne predodžbe. Religija, kako nam se pojavljuje u historijskom životu naroda, svojata za sebe skrajnu spoznaju, t. j. spoznaju poslednjih uzroka onoga, šta biva, i onoga, šta treba da bude. Jer historijske religije ne zadovoljavaju se time, da izražavaju osećaje pojedinog „ja“, ili da u njemu probude te osećaje, one nastupaju tvrdeći, da poznavaju svetski „ja“.

Drugo pak mora se primetiti, da gornja definicija karaktera religioznosti nije dovoljna, jer ne ističe dovoljnom jasnoćom specifičan karakter religioznog mišljenja u opreci sa filozofskim mišljenjem. Jer filozofija, kao nauka o općenitom, gleda, da se i sama na taj način ograniči prema pojedinim naučnim područjima, da preko specifične spoznaje pojedinih grana znanosti teži za napredovanjem do općenite generične spoznaje. Da filozofija u tome svome nastojanju dobija jaku dozu subjektivnosti pri ocenjivanju činjenica, to nam dokazuje njena historija. Koliko miclioca, toliko slika u svetu; dakle i filozofija je carsivo snova, kojim vladaju nebrojeni carevi.

Prvo se dakle prigovara onoj po nama određenoj definiciji religije, da su iz nje eliminirani pojmovi, koje religija svojata za sebe. Gde se govori o sadržaju stanovitih verskih nazora, tamo se moramo izjasniti o tačnosti tih prigovora. Ali ovde je dovoljno istaći, da subjektivni momenat ostaje bitan za religiozno shvaćanje i naziranje. Dali ćemo to označiti kao „metafizičku potrebu“, koja nas upućuje u više sfere, ili kao granicu, stavljenу našoj individualnoj spoznaji, koja si u vidu te granice maštom stvara pojmove, da bi popunila tu prazninu (Fr. Albert Lange): u obadva slučaja postoji naš karakteristikon. Naravno, da pojedinačna i iscrpljiva obeležja religije nastaju tek u borbi historijskog života. Ali u tom slučaju izgubimo opštu značajku religije, a mesto toga dobijamo čitav niz pojedinih historijskih tipova religije. Ako pomislimo na religiju, koja je vladala kršćanskim Zapadom za vreme Skolastike, dobićemo sasvim drugu sliku, nego što je ista religija imala za vreme Patristike. A opet drugačiju u mišljenju jednog Augustina, Tome, ili njegovog prethodnika, Maimonid-a. Ali to su sve objektivne forme, u kojima se pojavljuje jedna iskonska snaga, koju hoćemo da označimo kao taku u njenim subjektivnim uvetima. Nama se tu radi o „štimmung“-ima, o zvucima, koji titraju u svim oblicima religioznog mišljenja. Dali će se to pojaviti u poetičkoj formi, u kojoj se opisuju unutarnja raspoloženja, ili dali će napredovati do stroge formulacije, kako nam se ukazuje u sistemu kulturnih religija: „religiozno“ sačinjavaju u obadva slučaja subjektivni elementi osećaja.

Religija i filozofija jedno su dakle po svom biću, jedna im je polazna tačka i sličan im ostaje zadatak: stvaralačko delo misli i osećaja. Način njihovog delovanja, koje stvara norme, zamčuje obima trajan opstanak. Ako se ipak njihovo delovanje ispoljuje u oštrom sukobu, te se u ljudskom životu pojavljuje više u borbi nego u slozi: uzrok je tome različiti sadržaj, a ne različiti zadatak, koji im ostaje uvek zajednički: stvarati vrednote, koje prevazilaze čulni svet, jedan svet, koji predstavlja jedinstven sistem ciljushodnosti; to je konstruktivno delo, kako religiozne, tako i filozofske ideje. A upućivanje na protivštine religije i filozofije neka ukazuje na delokrug stvaralačkog im rada.

Historija kulturnih religija je ono područje, na kojem se zbiva ovo stvaralačko pretvaranje vrednota, i ona sačinjava prema tome predmet religiozno filozofske kritike.

Zadaća Jevrejstva.

Izrael je određen, da služi jedino istinitom Boga, da sam gaji jedino istinitu religiju i da ju raznese među narode sveta, dok ne leže obraćeni do Božjih nogu.

(KARL BUDDE: Die Religion des Volkes Israel, Giessen 1900, str. 201.)

Naša životna borba.

Napisao nadrabín **Dr. Hinko Urbach**, Zemun.

Životna je borba Jevrejina teža od borbe kojega god drugog čoveka. Ali nije dosta, da se za to pitanje interesuju naši ljudi, kojih se u prvom redu tiče, nego treba, da se tu zainteresuju i naše žene. Jer su nam one najbolje pomoćnice u toj borbi, bez kojih bi svako naprezanje ostalo uzaludno. A bez uspeha u životnoj borbi nema ni haljina, niti nakita, ni zabave, niti razonode, niti išta, što žene obično interesuje. Ali i inače smatram, da naše žene imaju dosta ozbiljnosti i interesa i za ozbiljnija razlaganja o pitanjima, koja zasecaju u bit i suštinu našega života.

Da sam im htio laskati, mogao bih reći, da je žena najgenijalnije stvorenje, da bež žene ne bi bilo života na zemlji, niti lepote, draži, miline i poezije, ni obitelji, ni deteta, niti ljudskoga društva. Ali žene same znaju, da niti bez ljudi ne bi svega toga bilo. Takovo preterivanje mogle bi smatrati omalovažavanjem njihovog mentaliteta. A jevrejskoj ženi ne treba laskati, jer ona ima i dovoljno istinitih vrlina. A obadva su pola upućeni jedno na drugo. Ne samo kod zabave i razonode, ne samo u nežnoj ljubavi i na poetičkoj strani života, nego i u ozbiljnom radu i u životnim borbama. Biblija veli (I. M. 2. 18) da nam je žena pomoćnica, a rabini su primetili (Jeb. 63 a), da nam je ona pomoćnica, ako to zaslužujemo, ali protivnica, ako se ne pokazujemo vrednima njene pomoći. A pošto smo mi Jevreji uvek bili idealni supruzi, to se nadamo, da i od naših žena zaslužujemo, da nam budu verne saradnice u životu. Stoga se obraćam i na naše gospođe, jer je naša borba za život postigla svoj vrhunac, gde naše sile malaksavaju i gde smo upućeni na ovu moćnu pomoćnu četvu, koju predstavljaju naše mile žene, bez koje ne bismo mogli dalje, pa kamo li da stignemo do konačne pobeđe!

Bez borbe nema života. Ali ako se i svaki čovek bori za opstanak, za napredovanje, za životna blaga, za položaj u društvu, za čast i priznanje, za slobodu i za ideale naroda i čovečanstva, ipak je borba Jevrejina uvek teža, skopčana sa nesrazmerno više muka i napora, te sa trošenjem više živih energija — samo zato, što je Jevrejin i što na svome putu nailazi na tako velike i često nesavladljive zapreke i poteškoće, koje za celi ostali svet oko nas ne postoje. Jevrejin mora najbolje sile svoje potrošiti na odstranjivanje, ili savlađivanje tih vanjskih zapreka, koje

ne leže u nama samima, koje nam samo mržna, zavist, zla volja i predrasuda naše okoline bacaju pred noge. Za prosečnog Jevrejina je to jedna nesavladljiva rabota, koja mu istroši živce i pod kojom na kraju mora posrnuti. Samo najtalentiraniji i najotporniji među nama postižu svoje životne ciljeve. Ali i oni ih samo kroz kratko vreme mogu uživati, jer ta užasna i nadčovečna borba nas smoždava prije vremena i uništava telesne i duševne snage naše. To je tragika pojedinaca kod nas, ali ujedno i tragika celoga naroda našega. Jer užasna individualna borba svakog pojedinca toliko nam najboljih snaga apsorpira, da nam i pored najbolje volje nedostaje dovoljno vremena i mogućnosti, da se u onoj meri posvetimo radu na narodnom i općem dobru našega Jevrejstva, kako bi to u istinu trebalo.

Pa kako da tomu zlu priskočimo? Poteškoće životne borbe smanjiti ne stoji u našoj moći. S njima se borimo od vekova, a uvek smo ih znali prebroditi. Sama borba učinila nas je sposobnijima za borbu i razvila je u nama invenciju, živahnost duha i otpornu snagu našu. Sama borba, kako god ona bila teška, ne bi još bila za nas nesreća. Ali je nesreća, da se naša otporna snaga danas sve više i više slabi i umanjuje. I to s razloga, što nam danas ne dostaje uverenje, da li je i potrebno ono naše nadčovečno naprezanje kao Jevreji. A i onaj, koji se ne može odlučiti na taj sudbonosni korak, da svoj narod izdaje i da sa sebe zbaci onaj teret Jevrejstva, ipak se samo sa pola snage bori, bez vere i oduševljenja. Pa zato mu je Jevrejstvo i teret, koji mu smeta, te mu ne da, da razvije sve snage svoje. Dok su stari naši puni vere i ljubavi snažno koračali napred i sa lakoćom pobeđivali i u mnogo težim prilikama. S toga smo imali u prošlosti i javne radnike, čiji nam slavni uzori svetle u slavnoj historiji našoj. Pa treba opet osnažiti staru veru u nama, a ako to u nama samima nije više moguće, barem u deci našoj. Jer je vera u sebe i u narod svoj neiscrpivi izvor energije, koji nam jedino može pomoći u borbama budućnosti.

Gledajmo u prvom redu, kako je teška današnja borba već kod naše dece i omladine. Jevrejsko dete kod nas nema ni pojma, kako su sretna srpska, mađarska, ili nemačka deca, koja polaze svoju vlastitu narodnu školu, gde je sve u skladu sa narodnim osećajima, tradicijama i idealima, koje su u rođenoj kući svojoj sa materinskim mlekom usisali, i koji se i dalje slobodno i skladno mogu razvijati u vlastitoj školi, u toplim zracima ljubavi i razumevanja učitelja iste krvi i istoga porekla! A kako je tuđa i neprirodna već i sama atmosfera u jevrejskoj kući, u kojoj bi jevrejsko dete moralo uhvatiti čvrstog korena! Današnja je jevrejska kuća nešto polovično i nepotpuno. Jer jevrejska nije više — a srpska ne može da postane. Manje ili više odnarođena, ne pruža ona više detetu onih jevrejskih ideala i tradicija, koje su i roditelji sami odbacili. Jevrejsko dete u mnogo slučajeva ne bi ni znalo, da je ono jevrejsko, da ga ne bi potsetile pakosne psovke

i zajedljive primedbe nekih drugova, ili učitelja na njegovo Jevrejstvo. Tako je mnogo puta prvi i trajni utisak Jevrejstva nanj mučan i ponizujući i budi u njemu, ili inat, ili prezir prema zajednici, čiji je član, ali s kojom ga ništa uzvišenijega ne veže. Zar je onda čudo, da se takova omladina i sama smatra inferiornom, pa da se i sama požuri, da prvom prilikom sa sebe zbaci i zadnji trag svoga Jevrejstva?

A to je sveta zadaća naših žena, da stvore u našim kućama onu tradicionalnu atmosferu prave pobožnosti, uzvišenih tradicija i jevrejskog duha, onu harmoniju duše, ljubavi, istine, lepote i plemenitosti. A nemojte potcenjivati duboki etički značaj obrednog života u jevrejskoj kući! To će uvek ostati savremeno! Jer nas uči na nesebično delanje, na vršenje dužnosti, na vršenje takih radova, koji nedonašaju neposredne koristi, ali nam duboko ulevaju u dušu osećaj nerazrešive pripadnosti našem narodu. A to nam čeliči veru i otpornu snagu i osnažuje nam i decu za borbu života.

U psalmima (105,15) nalazimo jednu rečenicu, koja ovako glasi: „Ne dirajte u moje pomazanike i ne vređajte proroke moje!“ A rabini u Talmudu (Šab. 119 b) tumače taj stih, da se tu pod „pomazanicima“ (ili „mesijima“) razumevaju deca naša, i pod „prorocima“ rabini i učenjaci. Rabini vam ovim tumačenjem savetuju, da čuvate veru u nežnim dušama dece vaše. Nemojte nas rabine vređati time, da smo mi neki nesavremeni nazadnjaci! Prastara je vera naša večna i preživeti će sve pokrete promjenljivih moda, kao što je i Bog večan i nepromenljiv. A deca su naša oni pomazanici božji, naše mesije i spasitelji našega naroda od svega zla današnjice, ako im ne kvarimo andeoske, idealne dušice materialnim shvaćanjem naše depravirane današnjice!

Jedan drugi stih u psalmima (8, 3) veli: „U ustima male dece i one, koja sisaju, utemeljio si snagu protiv neprijatelja svojih, da bi nestalo neprijatelja i osvetnika“. To znači, da je moć detinjske duše neograničena. Ona veže majku nerazrešivim vezama za dete, još pre nego što je ono progovorilo. A Vi majke, ne prekidajte ove božanske veze profanisanjem i unašanjem niskog i trivialnog shvaćanja svakidašnjice! Jer je ta veza osnova jevrejskog morala i jer se preko majke veže dete za celu jevrejsku zajednicu. Jevrejin treba da vrši 613 verskih propisa, od kojih je samo jedan malen broj obavezan za jevrejsku ženu. Ove su naime oproštene od mnogih obreda, jer — kako rabini vele — one imaju tu svetu dužnost, da decu otpremaju za školu. Ne samo time, što ih oblače, što ih snabdevaju knjigama i užinom, nego i time, što im daju još pre polazjenja škole onu duhovnu spremu, koja je jedino dar jevrejske majke. A duh jevrejskog deteta ima svoj upliv i svoje blagotvorno delovanje i natrag na roditelje, koji će od njega i sami postati boljim, plemenitijim, pobožnijim i u svakom pogledu vrsnijim Jevrejima. Svetlost, kod kojeg dete svakog večera kod kuće pravi školske zadaće svoje, rasvetljuje celu kuću. Pri-

mer je deteta isto vaspitno sredstvo za starije i za same roditelje, što je primer starijih za dete. Dete stotruko vraća svaku zraku ljubavi, dobrote i plemenitosti svojoj okolini. To je velika moć detinjske duše, koja je kadra, da prepородi i ceo narod svoj.

Razume se, da ta jevrejska duša, usađena detetu od jevrejske majke, samo u jevrejskoj se okolini može pravilno razvijati: u jevrejskoj školi i jevrejskoj sredini, koju smo mu dužni stvoriti, i pod cenu najvećih žrtava!

A šta da kažemo o mukama onoga jevrejskog deteta, koje ne može biti primljeno u školu radi nepravednog zakona, ili si-dedžijske prakse „Numerus claususa“, u zemljama, gde to ruglo svake kulture postoji? A ta je nepravednost uperena isključivo na Jevreje i ne tišti nikoga, sem jevrejske omladine! Koliko muka muči to jevrejsko dete, koliko žrtava podnaša u najnežnijoj mladosti, koliko gladi mora pretrpeti u tuđini zato, što je žedno znanja i nauke, koje mu uskraćuje rođena zemlja njegova! Takova se deca moraju potucati po tuđim zemljama, raditi i zarađivati i napeti svu snagu svoju, da bi pored teške borbe za život mogli i učiti, i to u ranoj mladosti, kad im je tako potrebno toplo gnezdo roditeljske kuće, da bi pravilno razvili telesne, duševne i moralne sile svoje. To je užasno mučeništvo, koje omladina ni jednog drugog naroda ne mora pretrpeti.

A kad naša omladina odraste i hoće, da si osnuje svoje vlastito gnezdo i svoje ognjište, opet stoji ona pred teškom i krupnom borbom za izvor bračnoga para svoga. Svakomu je poznato, da su karakterne i kulturne osobine, duševnost i pitomost izabranika od presudne važnosti po sreću u braku. A to znači, da Jevrejina samo sa Jevrejkom može biti trajno sretan, jer samo harmonički mentalitet njihov je podesan za odgoj i vaspitanje novog jevrejskog naraštaja. Ali jevrejski mladić, koji si traži jevrejsku ženu, i jevrejska devojka, koja se hoće udati za Jevrejina, stoje oboje pred teškim problemom usled preimućstva nejevrejske okoline, u kojoj se mi gubimo. Ne mislim, da ne bi bile jevrejske devojke isto tako lepe i primamljive kao druge, ili da jevrejski mladići ne bi bili od istih vrlina kao ostali. Naprotiv, sam uverenja, da su naše žene — za nas barem — lepše, bolje, dražesnije i milije od drugih! A isto tako, da ni naši mladići ne zaostaju od ostalih u ničemu. A ipak se oni danas tako teško spajaju za život, i mešoviti su brakovi tako česti postali, da je to već za zdvajati o budućnosti našega naroda. Jer da se ne varamo: u mešovitom braku su naši za nas izgubljeni — najkasnije u drugom pokoljenju. Jer tu deluje vreme protiv nas, kao i heterogene mase naše okoline. Jer prirodni zakoni o privlačenju telesa među sobom važe i za narode: veće mase privlače sitnije i manje se gube u većima. To je za nas žalosna, ali prirodna i razumljiva stvar. Moramo si naime predočiti, da nas Jevreja nema niti pola procenta celoga stanovništva u državi. Jevrejski mladić vidi oko sebe 199 raznih lepotica Srkinja, Hrvatica, Nemica ili Mađarica,

i to na izbor plavih, smeđih i crnomanjastih, dok mu pođe za rukom, da naide na jednu jedincatu jevrejsku devojku, koja baš ne mora biti uvek jedna od najlepših! A isto se tako i jevrejski mladići gube u nejevrejskom društvu. Dokle je jevrejska omladina tražila rasonodu isključivo, ili bar pretežno, u jevrejskom društvu, bila je stvar drugačija. Centrifugalne sile nisu prevladale, ier nam je težište uvek ostalo u jevrejskom krugu. Ali taj je krug danas razbijen i ne postoji više. I sve se težnje pojedinaca sve više udaljuju od njega, dok ih na jedamput nestane bez traga. A stvari napreduju u ovom pravcu u geometrijskoj proporciji, tako da se ozbiljno moramo pitati, šta će biti od nas i od celoga četiritisućletnog Jevrejstva?

Pitanje tuđih žena zaista je za nas najopasnije i najkobnije. Tokom vremena nisu nas mogli uništiti niti verski progoni, niti rasni antisemitizam. Ako su nam tu i tamo oduzeli građanska, ljudska, politička i narodna prava, to smo se otpornije borili sa onim teškim prilikama, kojima smo se ipak znali prilagoditi, koje smo ipak nadjačali, izvojtivši si na kraju i svoja prava, čim je pobedila ideja prava i pravednosti na svetu. Preboleli smo i inkviziciju i pokolje krstaških rulja, pogrome carizma i boljševizma. Ali nećemo moći preživeti navalu ove najnovije opasnosti, koja nam preti potpunim rasparčanjem i rastapanjem među ostalim narodima, čim se u većoj meri ušuljaju među nas tuđi muževi i tuđe žene.

Istina je, da još nisu današnje antisemite otkrili ovaj primamljiv ali sudbonosan otrov za nas. Ali što nam to vredi, ako i bez njih, sami od sebe srljamo u propast svoju! Faraon, najstariji neprijatelj naš, htio nas uništiti ubijanjem muške dece i nije imao uspeha. (II. M. 2, 22). Ali odmah iza njega je drugi dušmanin naš izmislio protiv nas onaj otrov tuđih žena, koji je — ako i prolazno — ali ipak užasno dejstvovao, dok nisu odlučno ustali protiv toga borci i revnitelji kao Pinhas, unuk Aronov. Bileam je trebao naš narod prokleti. A kad nas je morao — i protiv volje — blagosiljati, rekao je kralju Moabskome: „Pre nego se opet vratim narodu svomu, hoću, da ti savetujem, šta će taj narod učiniti s narodom tvojim“ (IV. M. 24, 14). Nije rečeno u Bibliji, što mu je savetovao, ali se to vidi iz načina, kako je Balak sa Jevrejima postupao. Jer se odmah iza toga priča, da su došle Moablanske kćeri i zavele narod Izraelski, koji je stao činiti preljubu s njima. One su pozivale narod na žrtve svojih bogova i narod je jeo i klanjao se bogovima njihovim. (IV. M. 25, 1.2.) A da nije Pinhas odlučno stao tomu zlu na put, stopio bi se bio naš narod sa Moabljanima, sa kojima zajedno bi morao prije moralno a posle i fizički propasti i izgubiti se sa pozornice historije. Od onda su tuđe žene još više puta upropastile veru i moral našega naroda, ali nikad u tolikoj meri kao danas. Jer se ta bolest danas širi užasnom brzinom među nama kao neka zaraza, protiv koje nema druge efikasne mere, sem izolacije od nejevrejskog

sveta i koncentracije verskog i društvenog života na našu vlastitu zajednicu. A to znači, da se opet moramo zbližiti, sjediniti i bolje organizovati, ne samo za vršenje svojih obreda, nego i za izgradnju svoga vlastitog društvenog života i za ispostavljenje staroga principa: „Svoj svome“.

I jači i veći narodi primenjuju to geslo u životu svome, premda su u mnogo boljem položaju od nas. Jer mi nemamo ni spasa, ni pomoći od nikoga, ako sami sebi ne pomognemo. Jer i u zemljama, gde smo pred zakonom ravnopravni, izgleda, stvar u praksi često drukčije. Često stoje iza zakona ljudi drugog mentaliteta i raspoloženja prema nama, ljudi puni predrasuda, koji šire verski, rasni i poslovni antisemitizam, koji svagde ostavlja tragove. I u najslobodnijim zemljama ima društvenog neraspoloženja prema nama, koje mačehinski primenjuje zakone prema pastorčadi svojoj. Jer i najpravednije odredbe se mogu iskriviti i izvrnuti u najnepravedniji efekat. Pa tako moramo na celom svetu u svakom zvanju tri puta toliko dati, nego što se od drugih traži, a i pored toga su naše sposobnosti izrabljeni od drugih, koji uživaju plod našeg znanja, našeg rada i naše vernosti. Da-li živimo u ravnopravnosti, ili pod iznimnim zakonima, to ne čini razliku u poteškoćama, bar ne u kvalitativnom, nego samo u kvantitativnom pogledu. A kad dođe u kojem god narodu do kakve erupcije narodnih strasti, onda se širi pljačkanje i silovanje, oskvrnjenje časti i uništavanje imetka i života u pravcu najmanjeg otpora: prema Jevrejima; jer je i to prirodni zakon kod svake eksplozije. A tu nema razlike između reakcionarske monarhije, ili naprednjačke republike. Svagde smo mi Jevreji prva, i mnogo puta, jedina žrtva narodnoga gnjeva i besnila.

Društvo Naroda je dalo sjajnih obećanja o zaštiti malih naroda i narodnih manjina. Ali mi Jevreji — za sada barem — nemamo, šta efikasno da očekujemo s te strane. Kad su nemački verski misionari na dalekom istoku rušili kitajske hramove uređenih neznabožaca, da bi im pokazali nemoć idola njihovih, a za ovo svetogrđe bili smaknuti, onda su Evropske i Američke velešile hitno slale ekspedicije za osvetu te prolivene krvi, ako su i Kitajci bili izazvani. Ali nemački car Viljem je ovom prilikom poručio svojim četama, da on ne treba zarobljenike, što znači, da tu ne treba štediti živote. A u sredini Evrope stradavaju milijuni ni krivih, ni dužnih Jevreja, izmrcvarenih i obeščaćenih od 80-ih godina do danas, a nitko nema ni reči osude, nitko ne ustaje na odbranu nevinog i zlostavljenog naroda našega, koji pred očima celoga sveta gine samo zato, što su to Jevreji. A znate — li, zašto nas nitko ne štiti? Imamo mi bogate, ugledne i moćne Jevreje na celome svetu. Ali ti su bogati, ugledni i moćni samo kao pojedinci. A sva moć njihova uveličava samo moć onih naroda, u kojima žive. Ali kao narod smo mi najslabiji i ne značimo ništa. Jer ne stoje za nama ni puške, niti topovi, čak niti naši bogataši. Nitko se nas ne boji, jer nemamo ni tolikog

vlastitog teritorija, koliko Andora, ili Sanmarino, da bismo mogli zatvoriti svoje granice pred proizvodnjom, ili potrošnjom svojih neprijatelja. Nemamo nikakvog političkog značaja i ne dolazimo u obzir kao narod, niti kao potrošači, niti kao proizvođači. Zato se s nama i ne računa kao sa drugim narodima.

Gde je naš narod živeo u masama, u Poljskoj, Litvaniji, Galiciji i Ukrajini, tamo je besnio svetski rat od početka do kraja. Sve jevrejske existencije su tamo — sa vrlo malo izuzetaka ratnih profitera — potpuno uništene. Na stotine hiljade ide broj ratne siročadi, na milijune broj nezaposlenih zanatlija, fabričkih radnika, pa i trgovaca, koji su kao i tvorničari također izgubili poslovne glavnice svoje. Tu vlada užasna glad narodnih masa jevrejskih, nemogućnost rada i nemogućnost iseljavanja, pošto su sve granice na svetu zatvorene, tu vlada demoralizacija, kaos i skrajnje očajanje. U Poljskoj prešli su na takozvane „hladne“ pogrome, na društveno i državno bojkotovanje Jevreja, koje ide zatim, da ih istisnu i iz zadnjih bednih pozicija njihovih. A što je u Rusiji ostavio rat i pogromi raznih režima, to je Boljševizam uništio iz temelja: svu materialnu snagu, sav verski život, svu versku i narodnu organizaciju svojih Jevreja. Boljševizam zabranjuje religiozan odgoj dece kao antirevolucionaran, kazni obuku na jevrejskom jeziku, ili pripadnost cionističkoj organizaciji u Jerusalimu, ili bar deportacijom u Sibir. Pet milijuna Jevreja, koji žive istočno od Vistule, koji su bili još do prije 14 godina srž i jezgra našega naroda, koji su svojom emigracijom u zapadne zemlje neprestano obnavljali asimilirano i izumiruće zapadno Jevrejstvo, potpuno su propali, moralno i materialno su uništeni. Jer — kako Talmud veli — siromah je, kao da je mrtav. U Mađarskoj, u Rumuniji, u Turskoj žive pod izuzetnim zakonima, ili bolje pod nezakonitošću i pod užasnim terorom, u strepnji i stravi. To je crna sadašnjost. A izgledi u budućnost ne pružaju nam ni malo utehe. I nitko nam neće pomoći, ako si sami ne pomažemo. Jedino Bog i vera može da nas spase, ako se vratimo veri otaca i Bogu Izraelovom. To jest, ako se vratimo jevrejskim tradicijama, koji nam opet mogu postostručiti našu otpornu snagu.

Ali mi patimo ne samo kao pojedinci, što nam se krnje najprimitivnija građanska i politička prava. Nego i kao celina, što nam se ne daje ono, što se daje svakomu: narodno pravo. Da budemo naime ono, što smo zaista: članovi zasebnog Jevrejskog naroda!

Kad su nas narodi u zapadnoj i srednjoj Evropi u prošlom veku emancipirali, onda su to učinili u pretpostavci, da prestanemo — živeti kao zaseban narod i da postanemo jedna veroispovest, pa da se priključimo vladajućim, državotvornim narodima. To jest, da postanemo u Francuskoj Francuzi, u Nemačkoj i u Austriji Nemci, u Ugarskoj Mađari, u Poljskoj Poljaci Mojsijeve vere i t. d. Jevrejin nije se smeo deklarirati Jevrejinom po narodnosti. „Jidis“ nije se priznavao materinskim jezikom njego-

vim, nego nekim prezrenim nemačkim „žargonom“, pa su nas vodili u celoj Austro-Ugarskoj do godine 1867. kao Nemce. A posle austro-ugarske pogodbe u istoj godini postalo je 800.000 jevrejskih Nemaca preko noći jevrejskim Madarima. U Galiciji se opet 850.000 Nemaca Mojsijeve vere, — čim su tamo zavladali Poljaci —, jednim potezom pera pretvorilo u Poljake Mojsijeve vere. Jevreje su izigrali protiv narodnih manjina, da bi njima povećali brojčanu nadmoć svog vladajućeg naroda. Tako su navukli na njih svu mržnju tih narodnih manjina. Ali i vladajući narod je im uskratio sva narodna prava, koja im tobože nisu mogla pripadati, pošto ih nisu priznavali narodom. Tako nisu im dopustili u Galiciji, da imaju škole na materinskom, niti na hebrejskom jeziku. Nego su ti Jevreji morali, ili decu svoju odnaroditi u poljskim školama, ili ih ostaviti bez ikakve svetske naobrazbe u svojim zastarelim čisto verskim „heder“-ima. Spisi i dokumenti na materinskom jeziku njihovom, ili na jevrejskom nisu imali pravnu dokaznu snagu, niti je Jevrejin mogao tražiti svoje pravo na svom jeziku. Iz činovništva su ih istisnuli pod izlikom, da se ta mesta ne mogu popunjavati prema pripadnosti religiji, a pošto jevrejskoga naroda nema, nemože biti niti jevrejskih činovnika. Tako je s nama postupala bivša Austrija. A oslobođeni Poljaci, koji su bili do pred kratka žrtve germanizacije, ili rusifikacije, isto tako nametljivo i nepravedno postupaju danas prema svojim Jevrejima, tražeći od 3—4 milijuna svojih Jevreja, da se na jedamput predaju i postanu Poljacima, jer se im kao narodni Jevreji čine neka državna opasnost! Od 3—4 milijuna narodno svesnih duša traže potpuno i bezuslovno odnarođenje. A pošto to kod takove mase nije moguće, odgovaraju Poljaci sa političkim, društvenim i privrednim bojkotom. Rusi su Jevreje denuncirali u carstvu germanofilima, Poljaci ih opet smatraju rusofilima. A mržnja sviju stranaka donela je im žalosne plodove u bezbrojnim pogromima, u potpunju pauperizaciji i demoralizaciji.

Ali slika te teške borbe ne bi bila potpuna, ako ne bih spomenuo i vanredne muke, koje našem narodu zadaje skrajnja asimilacija vodećih krugova naših. Ako se neko od nas neće, ili nemože više smatrati Jevrejinom po narodnosti, to mu nitko od nas ne će zabraniti. Neka se priključi onom narodu, kojemu ga srce vuče. Isto tako, ako se izneveri veri praotaca svojih, neka se pokrsti, poturči ili pojanpanči. Mi znamo, da nismo tu ništa izgubili, jer su ovi i onako za nas izgubljeni. Ali mi imamo barem pravo, da tražimo od njih, da nas ti izrodi i odmetnici ostave na miru i da se ne mešaju prvi u narodne, a drugi u verske stvari naše! Samo da to leži u psihologiji konvertita svih vremena, da bi ovi svom silom hteli za sobom povući i sve ostale u svoje izdajstvo, jer ako nebi bilo više narodnog ili verskog Jevrejstva, prestalo bi prema njihovom ubedenju i njihovo izdajstvo. A naši skroz asimilirani i odnarođeni Jevreji su se smatrali pozvama, da se stave na čelo naših općina i da vode naše ver-

ske institucije, premda nisu imali nikakvog osećaja za našu veru, niti ikakvih verskih potreba. Ali su svesno radili velikim uticajem svojim na odnarođivanju jevrejskih općina. Odgajali su našu omladinu u nejevrejskom duhu i učinili od njih sve, samo ne Jevreje. Jevrejsku su kulturu skućili u starinstvo, u neko arheološko mrtvo znanje o židovstvu. Hebrejštinu su ogranićili na sinagogu, a omladinu ponemćili, pomadarili, popoljaćili. U širim organizacijama raznih komiteta i alijansa radili su u smislu filantropije deleći milostinje, mesto stvaralaćke, društvene i konstruktivne samopomoći, vodili su politiku patronaže i skrbništva, mesto samouprave i narodnog ujedinjenja. A nisu se žalili, niti najpodlijeg oružja u svojoj borbi protiv jevrejskih tradicija, ni sumnićenja, niti denunciacije narodnih Jevreja, koji ih nisu mogli sledovati, i predbacivali su im nelojalnost prema državi i narodu kjom, žive, što je često dovelo i do gorkih plodova.

Asimilacija oćekuje poboljšanje teškog položaja Jevrejstva od pobeđe sveopćeg humanizma i prosvećenja celoga ćovećanstva. I ni verujemo u mesijansko doba. Ali nećemo besposlićiti, niti ćekati do beskrajnosti, dok nas nestane prije, nego što je ćovećanstvo dozrelo za ovo idealno, ali joć prilićno daleko srećno stanje na svetu. Jer joć nisu propali ni carizam, niti papizam, ona dva velika neprijatelja svake kulture i slobode. Na sreću se neprestano bore jedan protiv drugoga, ali u mržnji protiv nas se slažu. „Carizam joć živi na celome svetu, i u Rusiji i Nemaćkoj, samo pod drugim imenima. Svetskim i duhovnim tiranima sveta joć uvek služe tri ogromne ćete: lopovi, slaboumni i ludi; tri velika saveznika: siromaštvo, bogastvo i neznanje; tri većtine: sofistika šarlatanstvo i sujeverje“ (Zunz, Briefe). Velika je moć njihova. Ali joć veća moć jednoga naroda, koji zna i hoće da živi, koji si je svestan svoje snage i koji ih zna spojiti u jednom jedinom žarištu.

Samo moramo te ogromne snage, koje se joć kriju u našem narodu, iskoristi. Protiv destruktivnih i centrifugalnih snaga nejevrejske okoline, protiv antisemitskih struja iz vani i ekstremne asimilacije u vlastitim redovima svojim moramo se boriti promišljenom i doslednom koncentracijom svih sila svojih.

Detetu, moramo opet pružati jevrejski milije u rođenoj kući, u koju moramo opet uneti pun jevrejski život: jevrejske obrede, jevrejske praznike, stare obićaje tradicije i ideale svoje. Moramo mu dati jevrejsko zabavište, gde će rado i lako naućiti jevrejski govor, jevrejsku pesmu i molitvu, igru i šalu i ljubav k svemu, što Jevrejinu mora biti drago i sveto. Jevrejsko dete mora imati svoju jevrejsku osnovnu i srednju školu, gde moće od ućitelja svoje krvi i svojeg mentaliteta naućiti ne samo veru iz izvornih hebrejskih tekstova Biblije, Midraša i ostalih bisera klasićne knjićevnosti naće, nego i sve predmete svetske naobrazbe u skladu sa principima Jevrejstva i sa ćinjenicama slavne historije naće.

Društveni život svoj moramo opet uspostaviti na načelu, da zbližimo našu omladinu obadva pola među sobom i da im opet usadimo u srca jevrejske ideale. U tu svrhu se moramo prilagoditi duhu vremena i mentalitetu naše omladine, te iskoristiti sve struje sadašnjice: sportove, turistiku, planinarstvo, igranje, muziku, zabave i sve drugo, što omladinu interesuje, e da bi kod svojih našla sve, šta je njoj milo i drago, samo još bolje i lepše i prožeto čistim jevrejskim duhom.

Ali omladina mora naći kod nas i ozbiljne, konstruktivne i dalekosežne ideale. Svim snagama moramo raditi na koncentraciji našega naroda u Erec Jisraelu. Jer omladina treba velike koncepcije i ubrzan tempo, da ne malakše u svome poletu i vatrenom oduševljenju. A što više snage ulažemo u našu zemlju, to će nam više snage — kao majka zemlja sinu svome Anteju — strujati u nas same, u omladinu i u budućnost našu. I ako smo dobili omladinu, onda je i budućnost naša!

Onda će naš mladić lako naći onu, koja mu odgovara kao verna drugarica, saradnica i pomoćnica. Nećemo se izgubiti jedno od drugoga, nego ćemo se naći i rasploditi — prema rečima Nietzsche-ovim: da se ljudi ne samo umnože, nego da se i razvijaju na više!

Talmud.

Kulturni i religijskoistorički značaj Talmuda po Jevrejstvo izvanredan je. Ono bez Talmuda ne bi moglo prekužiti sve one bure, koje su ga snalazile. Što su se Jevreji, a to se ne može poreći, među svima narodima, u kojima su bili zasejani, odlikovali čitavim nizom građanskih i domaćih vrлина, zahvalnost za ovu moralnu vrednost pripada bitno Talmudu. Dokle je njegova dogmatika u veoma bliskoj zajednici, dotle sve u njemu ide za tim, da život Jevreja u svim njegovim odnosima obuhvati čitavom mrežom propisa, koji se svode na Božju zapoved.

Svojom bogatom znanstvenom građom i obiljem pravne i moralne nauke Talmud beše ona atmosfera, u kojoj je mladi Jevrej rastao vežbajući svoje pamćenje i svoj razum. Zato mu je izučavanje Talmuda davalo nadmoćnost u znanju i formalnom mišljenju nad hrišćanskim stanovništvom u vremenu, kad je ono bilo gotovo isključeno od svih duhovnih sredstava prosvete, i kad hrišćanska crkva još ne znađaše, da učini narodu pristupačnim najčistiji duhovni i prosvetni izvor, bibliju. Što su crkva i hrišćansko društvo pokušali, da se grubom silom otresu ove jevrejske nadmoćnosti, čini najmračnije strane istorije.

Mi utvrđujemo, da je ova bogata jevrejska zakonska literatura prožeta duhom čiste moralnosti i da je u njoj izloženo visoko shvaćanje o onome, što Bog zahteva od čoveka.

(EDVARD LAMPARTER, gradski paroh u Stuttgartu: Das Judentum in seiner kultur- und religionsgeschichtlichen Erscheinung. Gotha 1928. Str. 316. i 320.)

Jevrejska historiografija.

Napisao nadrabín **Dr. Simon Guttmann**, Sombor.

Od jevrejske znanosti novijeg vremena veliku publiku najviše zanima historija. A to je i razumljivo; jer historija je ona grana znanosti, iz koje može Jevrejin da razabire najjasnije ideje vodilje svoga naroda, hiljadu-godišnje mu borbe i u opšte smisao Jevrejstva.

Sa ovoga gledišta možemo kazati, da je historija Jevrejima zaista »magister vitae«. Ona mu je pouzdani učitelj, koji mu kaže, šta zahteva Jevrejstvo od njega. Ne samo sadržaj jevrejske povesti je poučan za nas, već i metod njene historiografije.

Nije potrebno posebno naglasiti, da historiografija nije nikakva posebno jevrejska umetnost. Grci i Rimljani postigli su na tom polju mnogo viši stepen umetnosti, nego li Jevreji. Nisu Jevreji dali klasične historičare čovečanstvu, već druga dva naroda antike: Grci i Rimljani, a osobito oni prvi. Ali ipak, ako promatramo konačno dejstvo, vidimo, da je jevrejska historija bila od mnogo zamašnjeg uticaja na čovečanstvo, nego historičari tih klasičnih naroda. Taj upliv na duše ima da zahvali jevrejska historija ne tamo sadržaju, već i načinu svoga pisanja. Zato zaslužuje naša historija, da se поблиže upoznamo njenom metodom pisanja.

Počeci jevrejske historije sadržani su u Tori. Ali imamo sigurnog znanja o tome, da je jevrejski narod imao svoje historijske beleške još pre, no što je Tora bila napisala prvo poglavlje njegove povesti; i te su historijske beleške bile sakupljene u pojedinim knjigama. Nije to nikakva nova stvar, jer sama Tora navađa pri opisivanju stanovitih događaja, da su oni već spomenuti u knjigama, *דברי הימים למלכי יהודה, ספר הישר, ספר מלחמות ה'* itd.

Po tome se vidi, da je stara jevrejska historiografija drugačija bila od metode, kojom se služi Tora. Kakvo je moglo biti historijopisanje tih knjiga, koje spominje Tora?

Bile su to po svoj prilici kronične zabeleške slične onima, koje su napisali kroničari ostalih naroda o slavnim delima, junačkim podvizima i viteškim bojevima vladara, vojvoda itd. Ali mora da su već u tim prvim jevrejskim kronikama bila spomenuta dobra, plemenita i bogougodna dela pobožnih praotaca. To barem sledi iz naslova knjige: „Sefer hajašar“. Te su kronične zabeleške služile podlogom za historičara Tore. Zašto je Tora našla za potrebno da preuđešava te historijske zabeleške? Zašto nisu ta dela, kojima danas znamo samo imena, jer su nestala netragom, zašto ona nisu odgovarala svrsi Tore? Iz puke činje-

nice, da nam preci nisu sačuvali te knjige, možemo zaključiti, zašto i kako je Tora preudesila sadržaj tih starih hebrejskih kronika. Ove knjige nisu slučajno nestale, već je praoce pri tome rukovodila određena namera. Ona ista namera, koja se očitovala i kasnije, u toku historijskog vremena, kada naši stari naučenjaci nisu primili pojedine knjige jevrejske literature u t. zv. „kanon“ Biblije, već su ih „sakrili“. To su t. zv. „apokrifne knjige“. Oni su ih sakrili pred velikom publikom, jer im sadržaj, smer i ideje nisu odgovarali duhu Jevrejstva. I Tora dakle verovatno iz sličnih razloga nije nam sačuvala te prve jevrejske kronike, već ih je preuzela u preuđenom obliku.

Šta je zapravo Tora? Da-li povesnica? Jeste, ali i još drugo nešto. Dakle zakonik? I to je, ali samo delimično. Dakle šta je Tora? Ona je knjiga sopstvena, kojoj nema para u svojoj vrsti, kojoj sličnu ne možemo naći u celoj svetskoj literaturi. Stari su imali fino literarno osećanje, kada su nazvali jevrejsku svetu literaru naprosto „Biblijom“ t. j. „Knjigom“. Ta se knjiga ne da uvrstiti u nijednu literarnu šablonu, jer ona je sve: i historija i zakon, a pored toga još i mnogo drugo.

Ali u prvom redu svakako zakon i historija. Iz ovog paralelnog postavljanja historije pored zakona rezultira ne samo jedinstven stil Tore, već ono daje neki posve sopstven karakter kako jevrejskoj historiografiji, tako i jevrejskom zakonodavstvu. Ali idemo još dalje i tvrdimo, da je baš ovo paralelno postavljanje historije pored zakona ono, što je Jevrejstvu dalo i u kasnijem historijskom razvitku njegov specifični jevrejski karakter.

Zakon kaže u Tori, šta se ima činiti i šta treba propustiti, što je dozvoljeno i što je zabranjeno, što je moralno i što je ne-moralno, šta nam nalaže Bog i šta nam zabranjuje. A kraj zakona navedene su odmah i historijske činjenice, koje dokazuju, da je sve, šta Tora zabranjuje, ujedno i nemoralno i da je posledica prekršenja tih zabrana uvek bila kazna i patnja, dok su mir, spokojstvo i sreća svagda bili nagrada plemenitih dela. Historija u Tori nije dakle „art pour l'art“. Ona nije pripovetka, koja se navada radi nabranjanja historijskih podataka, već se ona navada, da bi se opravdao zakon. Možemo kazati, da se zakon Tore ne sastoji samo od zapovesti i zabrana, već i sama povest nije ništa drugo, nego zakon. Ili drugim rečima, u Tori nam historija ne priča samo, već ujedno i zapoveda.

Takvo je shvatanje Tore od vanredne važnosti za nas. Jer nam historija dokazuje, da u periodima, kad zakoni Tore kao Božja očitovanja nisu bili u stanju, da uplivišu dovoljno na srca zbog nekih vanjskih razloga, da je u takva vremena duh historije imperativno uticao na jevrejski u savest. Duh je te historije kazao, šta je „jevrejski“, a šta „nejevrejski“.

Pa ako poblize posmatramo metodu, kojom Tora piše historiju, opažamo na prvi pogled, da u Tori nije reč o povesti jevrejskog naroda, već o Božjoj povesti. Jevrejski narod igra u Tori

skoro pasivnu ulogu. Ne piše se tu, šta je učinio jevrejski narod, nego šta je učinio Bog. Tamo se ne bori jevrejski narod, već Bog ratuje za Izrael. Junak historije u Tori nije Israel, već sam Bog. Mogli bi reći, da u Tori nije prikazana historija jevrejskog naroda, već povest Judaizma. Da je ta konstatacija tačna, dokazuje okolnost da su historičari novijeg vremena, kada su hteli napisati povest jevrejskog naroda, morali prvo da rekonstruišu tu povest iz Tore, da razluče historijske elemente od zakonskih elemenata. Taj sistem pisanja može biti ispravan ili neispravan sa gledišta moderne historiografije i sa gledišta aktiviranja povesti jevrejskog naroda; ali fakat je, da je Tora i pomoću historije jevrejskog naroda htela da služi centralnoj ideji Jevrejstva: religiji i moralu. U pomanjkanju drugih poznatih razloga moramo pretpostaviti, da je jedino taj razlog rukovodio Toru, kada je preudesila historijske zabeleške sadržane u starim kronikama.

Taj metod prikazivanja historije u Tori udario je svoj žig na celu jevrejsku povest, i to ne samo one epohe, čija se historija nalazi u Tori, već i na povest kasnijih vremena, kada je Jevrejstvo živilo isprva još na svojoj grudi u samostalnoj državi, kao i posle toga, kada je Jevrejstvo izgubilo svoju državu, te je razasuto po diaspori. U svim tim epohama nailazimo na ova dva glavna motiva jevrejskog naziranja na svet, a to su: Zakon i historia.

Dok je Jevrejstvo živelo svojim vlastitim državnim životom, ili dok je samo stvaralo historiju, dotle je zakon stupao prividno u pozadinu. Ali samo prividno. Jer kroz čitavo vreme postajanja druge države, naročito za vreme kraljeva iz kuće Makabejaca, i u sledećem periodu rimskog vrhovnog gospodarstva, svagda je odlučivalo pravcem historije, ili recimo politike, tumačenje zakona po naučnjacima. I ako u tom razdoblju, koje je ispunjeno nutarnjim razmiricama i vanjskim borbama, jevrejska politika nije mogla da postigne većih uspeha zbog retardirajuće snage zakona, moramo spoznati u tome pobedu istog duha, koji je izražen u historiji Tore. Pobedom Rimljana propala je historija Jevreja, ali je pobedio jevrejski zakon. A posve je sigurno, da je kroz pobedu zakona pobedilo i samo Jevrejstvo, jer samo pobeda zakona je spasila Jevrejstvo od konačne propasti god. 70.

Kada je Jevrejstvo, pobedeno od Rimljana otišlo u diasporu, nije ponelo sobom ništa osim zakona. Iz početka, u razdoblju od god. 70. do 135., do Bar-Kohbinog ustanka, više puta je pokušalo Jevrejstvo, da opet uspostavi svoju državnu samostalnost ili svoje historijsko bivstvovanje. Ali i ti su pokušaji, — kako je poznato — ostali bezuspešni. Posle poraza ustanka Bar-Kohbinog Jevrejstvo se nije više latilo oružja, da povrti svoju samostalnost, t. j. da opet uspostavi svoj historijski život. A ovu je odluku Jevrejstvo stvorilo također na osnovu religiozne interpretacije zakona po učenjacima.

I ako posmatramo skoro 2000 godišnju historiju Jevrejstva

u diaspori, vidimo da ta historija nema oblik historije jednoga naroda, već samo historije jedne vere. Apstrahirajući od borba i patnja za samoodržavanje, sav se historijski život Jevrejstva ispoljavao za tih 2000 godina samo u negovanju i razvijanju zakona. Za ovo vreme Jevrejstvo skoro i nije stvaralo historiju. Sva mu se stvaralačka snaga ispoljavala u što opširnijem tumačenju zakona. Cela literatura, koju je Jevrejstvo stvorilo, počevši od samog srednjeg veka, sve do početka modernog jevrejskog znanstvenog rada, kreće se oko zakona.

Izgleda dakle, da se Jevrejstvo u diaspori od dvaju temelja svoje prošlosti, t. j. zakona i historije, potpuno odreklo jednoga, od tih temelja, t. j. historije. Ali to je samo prividno. Jer faktično je Jevrejstvo, dok nije moglo aktivno stvarati historiju, presadilo svoje historijsko mišljenje u one sfere, gde je isto i dalje moglo opstajati, a to je svet religije.

U tom svetu religije vazda je živela večna, neodoljiva težnja Jevrejstva za Mesijom. Dakle u mesijanskoj je veri izvelo Jevrejstvo svoje historijsko bivstvovanje kroz ona stoleća, u kojima je igralo pasivnu ulogu u historiji.

Ta je mesijanska vera za vreme 2000 godišnje diaspore opetovano pokušavala, da se aktivira u ljudima, koji su se izdavaljivali Mesijom. A kakvu je snagu predstavljala mesijanska vera u životu Jevrejstva, to nam dokazuju sledeća dva slučaja : Jedan je slučaj Menaše ben Israela, koji je izvojštio s pozivanjem na Mesiju, da su se vrata Engleske otvorila Jevrejima. A drugi je slučaj obećanje Napoleona Jevrejima, da će im vratiti Svetu Zemlju. Kao treći primer možemo navesti jednu interesantnu epizodu iz svetskog rata. Nemački je car Vilim naime izdao jednu proklamaciju istočnim Jevrejima, u kojoj im obećaje, da će im vratiti zemlju otaca, ako mu pomažu, da pobedi neprijatelja. Ovi primeri dokazuju nam dosta jasno, kakvom je snagom delovala mesijanska ideja na Jevreje, i to ne samo prema unutra na same Jevreje, već da se snagom te ideje računalo i u krugovima izvan Jevrejstva. A to potvrđuje našu tezu, da je drugi konponentat jevrejske ideje, historija, delovala u duši Jevrejstva i u onim epohama, kada se njegov život ograničio na polje religije.

Dakle metod historiografije u Tori, koji nam prikazuje historiju i zakone najstarije epohe u Jevrejstvu uporedo i ispreplateno jedno sa drugim, odaje nam još nešto više, nego svojstveni stil Tore i način njegove redakcije naime : i dvostruki temelj, na kojem je sagrađeno i na kojem počiva čitavo Jevrejstvo. A ovaj dvostruki je temelj Jevrejstva i dvostruka životna snaga njegova : **Zakon i Historija.**

Zakon i historija su dakle one dve kamene ploče Jevrejstva, u koje je sav život Jevrejstva tako duboko urezan, da se nikada nemože više izbrisati.

Jevreji u antropološkom i etnografskom pogledu.

Napisao lečnik **Dr. Gustav Réthy**, Daruvar.

Ime Jevrejin potiče iz hebrejskoga Ivri „prečanin“ (ever-Hajarden) s one strane Jordana, odakle je Abraham došao u zemlju Kenaan. Kasnije se zvaše Izraelićani, po drugom imenu patrijarha Jakoba, „Izrael-Bogoborac“. Ime „Židovi-Jehudim“ je nastalo, kada su se Jevreji vratili u Palestinu posle 70 godišnjeg sužanjstva u Babiloniji, pošto su ekzulanti pripadali najvećim delom plemenu i bivšoj kraljevini Jehuda. Još nije potpuno raščišćeno pitanje, koji položaj zauzimaju Jevreji u antropološkom pogledu. Ranije su ih smatrali tipom semitske rase. Ali novija su istraživanja dokazala, da je semitskog porekla samo jedan deo onih Jevreja, koji stanuju u severnoj Africi i Jemenu, a veći deo svih ostalih Jevreja ne odgovara po svojoj spoljašnosti onome, što zovemo kod Arapa i Siraca semitskim habitusom. Svakako, ali pada u oči, da se jevrejski tip održao sa retkom doslednošću skoro čist kroz toliko hiljadu godina. Jevreji imaju većinom kratku, okruglu lubanju, duguljasto lice, debele usne; očna im je spojnica tanka; zato naginju očnim bolestima, osobito trahomii. Razvitak je gornjeg kostura slab; veoma česti su u Jevreja dustabani. Brada je svetlija nego kosa, ali često nademo baš protivno. Ima u Jevreja mnogo ridokosih a i plavokosih porodica. Šta se uzrasta tiče, može se reći, da su Jevreji niskog stasa; prosečna im je visina 163 cm. Ova relativno mala visina po svojoj je prilici posledica nepovoljnih higijenskih prilika u sred kojih su živili Jevreji, osobito u srednjem veku, kada su ih primorali, da stanuju u zbijenim kućicama tako zvanog geta. Kapije tih geta zatvarale bi se svake večeri, zabranjeno je bilo ulaziti i izlaziti. Ovo je stanje bilo nedostojno čoveka! Po svojoj prilici i uzani grudni koš i smanjeni kapacitet pluća posledice tog ograničavanja lične slobode. Nasuprot toj spoljašnjoj slabosti tela značajna je velika životna snaga (vitalitet) u Jevreja; pomor je mnogo manji kod njih, nego kod hrišćanskih im sugrađana; isto tako i broj mrtvorodenih. Iz toga sledi naravno i to, da Jevreji duže žive, zato im se stalno povećava broj; to stoji barem za vreme pre svetskoga rata. Uzrok je tome, što Jevreji manje naginjaju nekim bolestima, osobito infekcijskim bolestima. Iznimka je u tom pogledu samo difterija, tu je veći percenat pomora kod Jevreja nego kod ostalih naroda.

Kako je već spomenuto, Jevreji pate mnogo i od očnih bolesti, trahome, belog na oku (glaukoma), slepoće za boje. U ostalom moram primetiti, da u svojoj 40-godišnjoj lečničkoj praksi nisam imao niti jednog jevrejskog pacijenta sa glaukomom, a tim više hrišćanske; to je dokaz, da se ne može sve šematizirati. Jevreji pate mnogo od šećerne bolesti, neurastenije i duševnih bolesti; poslednjemu leži uzrok u tome, što su Jevreji prisiljeni usled oštre utakmice za svagdanji hleb da stalno naprežu sve svoje fizičke i duševne snage, kako bi uspešno mogli voditi „borbu za opstanak“, kako je naziva Darwin. Veoma su česti slučajevi slepih, slepo rođenih, gluvih i gluhonemih, što se ima pripisati zapatku (Innzucht), međusobnom sklapanju brakova između nekoliko porodica. U tom mi je pogledu poznato više upravo klasičnih slučajeva. Toj, relativno slabijoj naklonosti stanovitim bolestima po svoj prilici uzrok zakoni o ritualnoj hrani, koji nalažu strogu čistoću, nadalje solidan život u krugu porodice, umerenost pri uživanju žestokih pića. Nerešeno ostaje, da li i u koliko je taj relativni imunitet biološka osobina rase.

Evropski se Jevreji dele po tradiciji, ritusu, izgovoru hebrejskog jezika i po fizičkoj spoljašnosti na dve grupe, i to na Sefardim, ili južnoevropske (špansko-portugalske) i Aškenazim, ili severno-evropske (nemačko-poljske) Jevreje. Sefardim sačinjavaju 10% svih Jevreja. Ime im potiče od biblijskog naziva Sefarad, kojim su rabini srednjeg veka označivali iberski poluotok. Usled progona Jevreja u srednjem veku iselili su se ovi Jevreji u severnu Afriku, na balkansko poluostrvo i na Levante, u Malu Aziju.

Ovi se Jevreji zovu i dan danas Španjoli; španjolski im je materinji jezik, španjolski je jezik nastave u školi i propovedi u hramu; rabini im nose titulu: „Haham=mudrac.“ Žene se samo međusobno; veoma retko i nerado sklapaju brakove sa Aškenazima; u Beču imaju dapače zasebni osek u jevrejskom delu centralnog groblja; dakle „država u državi“.

Aškenazim se nazivaju po Aškenazu, sinu Gomera, koji se spominje u I. knjizi Mojsijevoj (10, 3). Aškenaz je prema predaji praotac Germana i Nemaca. Već spoljašni habitus pokazuje nam razliku između Sefarada i Aškenaza u telesnom pogledu. Sefardim su vitki, nežnih ekstremiteta, duguljaste glave, lice im je duguljasto, ovalno, nos plemenitog oblika, kosa kudrava; oni se približavaju čistoj semitskoj rasi. Aškenazim su više zdepasti; jačeg nosa i debljih usana. Napadna je pojava, da priličan postotak Jevreja ima plavu kosu. To se htelo protumačiti time, da su se Jevreji ukrštavali sa plavim Teutonima. U starom a i srednjem veku Jevreji su sklapali često brakove sa Nejevrejima. Po saopštenju historičara Josipa Flavija prešli su još za vreme Rimljana mnogi ljudi Jevrejstvu; to su bili t. zv. „drugovi Jevreja“.

Ladislav Sveti, kralj Ugarske izdao je god. 1092. jednu na-

redbu, kojom zabranjuje brak među Jevrejima i hrišćanskim ženama; ali bez uspeha, dok već god. 1119. izdaje ostrogonski biskup Robert jednu bulu, kojom ponovo zabranjuje mešovite brakove, bolje reći vanbračne odnose, jer usled tih veza dobivala je jevrejska religija na hiljade novih pristalica. Ali ta ukrštavanja još uvek ne mogu da razjasne pojavu, odakle ima plavih tipova i među crnomanjastim stanovništvom Palestine i Sirije. Ukrštavanje sa plavokosim križarima ne dolazi u obzir kao uzrok, osim neznatnih iznimaka, jer su križari prilikom osvojenja Jerusolima poklali sve Jevreje, koji nisu pobegli.

Predhistorijska su istraživanja delimično rasvetlila to zagonetno pitanje.

U sredini drugog tisućleća pred Hristom živilo je u Palestini jedno pleme sa svetlom kožom, plavim očima i plavom kosom, kako se to može ustanoviti iz egipatskih nadgrobnih spomenika. To su bili Emorićani, gorostasni, džinovski sinovi Anaka, o kojima često govori Biblija. Ovim su bili srodni plavi Tamahu „narod sa severa“, jedna arijska rasa. Plavi Jevreji potiču dakle od ukrštavanja sa tim plavim elementima. Glasoviti antropolog Felix Luschan pravio je najviše pokušaja na osnovu izmera glava kod Jevreja.

On je toga mišljenja, da sadanji kratkoglavi Jevreji potiču u opreci sa Semitima dugih glava od prastanovništva iz Male Azije sa kratkim glavama, od kojih potiču i današnji Jermeni, narod sa najkraćim glavama, što ga ima na svetu. Jermeni su tamnih očiju, tamne kose, te imaju povijeni nos, baš kao Jevreji. Ti se narodni elementi jasno prepoznaju na reliefima od Sadržirli. Oni su po svoj prilici identični sa Hetićanima (sinovima Heta), koji se spominju u Bibliji. Nuzgred rečeno, neki istraživači zaključuju na osnovu tih presumpcija, da se izgubljenih 10 plemena israelskih nalazi u Kitaju. Drugi opet naučenjaci tvrde, da se ta 10 plemena nalaze u današnjoj Abesiniji, čiji se car „Negus“ naziva još i dan danas potonkom Solomuna Mudrog i kraljice od Sabe-Habeš t. j. Abesinije. Svoje naredbe izdaje uz klauzulu „pod Solomunovim pečatom“.

Posle ove male ekskurzije vraćamo se našoj temi. Prema gore rečenom sastoji se jevrejski tip iz ovih elemenata: 1) originalno semitsko pleme; 2) arijski Emorićani i 3) Hetićani. Taj bi problem potpuno mogao da rasvetli samo pronalazak staro jevrejskih lubanja. Ali kraj svega toga možemo govoriti o jevrejskoj rasi, koja se održala relativno čista kroz hiljadu godina usled zapatka (Innzucht). U etičnom pogledu moramo priznati Jevrejima razvijeni porodični duh, čistoću morala, umerenost u jelu, a osobito u uživanju žestokih pića, te nepokolebljivu vernost religiji svojih otaca, iznimke potvrđuju pravilo i u tom slučaju; dobročinstva i milosrđe ne samo prema svojim jednovercima, već i prema inovercima i trpeljivost, barem do stanovitog stepena. Apstrahirajući od žalosnih pojava poslednjih godina, koje su se

ispoljavale čak i u zemljama visoke kulture u protujevrejskim izgredima, a u manje kulturnim zemljama u strašnim pogromima, uživaju Jevreji u svim kulturnim državama srednje Evrope sva državljanska prava. U onim predelima Maroka, Tunisa i Tripolisa, koji još nisu izloženi uticaju evropejske kulture, sličan je položaj Jevreja stanju u Evropi srednjeg veka. Oni moraju stanovati u getima („Mellah, Hara“) u najvećoj nečistoći, moraju nositi posebna odela i znakove i obavljati zanimanja najniže vrste. Ipak ti Jevreji čuvaju žilavo veru svojih otaca; sačuvali su predajom stari ritual svoj; vrše obrezivanje poput mnogih drugih naroda orijenta, pridržavaju se barem delomično ritualnih propisa o kašrutu i svetkuju na šabat, dan odmora. Liturgija je utvrđena već od prastarih vremena. Pesmu „Leho dodi“ pevaju Jevreji diljem celog sveta. Molitva, „Unsane tokef“, produkt mistike i kabale, poznata je samo u Evropi, „Duhan“, sveštenički blagoslov kaže se n. pr. u Palestini dnevno. U području Rajne ne poznavaju molitvu za pokojnike, „Mazkir nešamot“, već se ista nadomeštava drugom molitvom. T. zv. ortodoksni Jevreji ne venčaju se u hramu, već se ceremonija obavlja pod vedrim nebom, pri čemu mladoženja nosi mrtvačko odelo. U predelima, gde još vlada praznoverje, obavlja se za vreme zaraza venčanje u groblju.

Ali dosta tog predmeta! Od početka novog veka govore Jevreji na istoku Evrope zasebnim žargonom, koji predstavlja mešavinu srednovečnog nemačkog jezika hebrejskim izrazima.

Taj žargon, t. zv. jidiš, osvojio je pobedonosno dramatsku literaturu rusko-poljskog Jevrejstva i služi kao jezik saobraćaja mnogim milionima Jevreja u Rusiji, Poljskoj, Rumunjskoj i Americi.

Poslednih decenija vaskrsnuo je u Palestini i starodrevni hebrejski jezik, jezik Biblije. Na drugu stranu spada, šta su Jevreji uradili na području znanosti. Jevreji pokazuju osobiti mar i ustrajnost na polju duševnog rada, te je postotak duševnih radnika u Jevreja kud i kamo veći, nego kod drugih naroda. Dramatična umetnost i glazba, medicina, matematika, fizika, filologija i socijalne nauke su glavno poprište rada Jevreja. Predaleko bi nas vodilo, kada bismo hteli navesti pojedina imena; to ne spada u okvir ove rasprave.

Na koncu još nešto iz statistike. Na poznatom delu zemlje ima ukupno 16.300,562 Jevreja i to: u Evropi 10.903,864; u Aziji 786,293; u Africi 506,914; u Americi 4.179,489 i u Australiji 24,002.

Te nam brojke pokazuju da u Palestini ni iz daleka ne bi bilo mesta i opstanka svima Jevrejima; zato će najveći deo i nadalje ostati u dosadanjim prebivalištima kao dobri građani i verni sinovi svoje domovine, a uz to ipak kozmopoliti u najplemenitijem smislu reči, da bi na taj način radili na boljitku celokupnog čovečanstva.

Kartanje u Jevreja i borba protiv njega.

Napisao nadrabim **Dr. Mavro Frankfurter**, Vinkovci.

Negde je Franklin navodno rekao, da je čovek životinja, koja se kocka. Na severu i na jugu, u tropskoj vrućini ekvatora, kao i na ledenim poljanama Grönlanda kockaju se ljudi. Sve divlje rase i svi civilizirani narodi tako sadašnjosti, kao i prošlosti; Rimljani isto kao i njihovi pobeditelji, Goti, sveštonici starog Egipta, Kinezi, koji igraju danju i noću, dok ne izgube sve šta imaju, da bi se onda obesili, — svi su ljudi igrali i igraju sve do današnjeg dana. Ni Jevreji ne čine u tome iznimku, i ako na tom području ne pokazuju osobitu originalnost. U starom Izraelu nisu poznavali hazardne i veštačke igre, tek u doba Mišne spominju se t. zv. igre na sreću: מטחק בקוביא, kockari¹⁾, קבייפסן²⁾ (igranje na dasci ψιγος, utakmice sa golubovima i drugim životinjama³⁾). Ta je međutim vrst igara smatrana nemoralnom, a dobitak iz takve igre otimačinom גזל מדרבן⁴⁾.

Kockanje, koje se često spominje u Talmudu, preuzeli su Jevreji od Grka, odnosno uveli su helenizirani herodijanski vladari, koji su kockanje naučili od Grka. To dokazuje već samo ime igre קבייא, koje bez sumnje potiče od grčkog ζεπεία. Ovo isto važi i za igru na dasci (Brettspiel).

Hazardna igra smatrala se općenito nečasnom, a svedočanstvo profesionalnog kockara nisu primali kod suda⁵⁾. To gnušanje pred hazardnim igračima išlo je čak tako daleko, da je reč קבייפסן — baš kao u srpskome »kockar« — bila istovetna sa lopovom, huljom⁶⁾. Najviše je bila raširena u Jevreja igra šaha⁷⁾. Juda Halevi, filozof religije i kralj pesnika, bio je navodno strastven šahista, a Abraham ibn Ezra, veliki komentator Biblije, napisao je što više jednu odu, u kojoj slavi šah⁸⁾.

Općenito se uzima, da kartanje predstavlja dalji razvitak šaha. Navodno su kartanje uveli u Italiju Arapi, koji su opet iz

1) Sanh. 24.

2) ibid. 25.

3) Roš-Hašana I. 8, Edujot II. 7.

4) Hamburger. Realencyclopädie I. 955. s. v. „Spiele“.

5) Sanh. 24 b, M. Iserles, Hošen Mišpat, § 370.

6) Hulin 91 b, Behorot 5 a Kidušin 11 a, i na dr. m.

7) Vidi Steinschneider, Schach bei den Juden.

8) Vidi Steinschn. ibid. i Izidor Gross, Rochade u, Notation bei Ibn Esra, u MGW.J 1921 str 365,

Indije dobili pobudu za pronalazak karata. Originalno ih zvaše »naibi«, god. 1393. ih spominje talijanski kroničar Giovanni Morelli. Ta reč potiče od hindostanskog na-ib, vladar, kraljevski namesnik. U Španiji zovu se igrače karte još i danas „naipes“¹⁾).

U Italiji su Jevreji nazivali karte קלפים, od קלף pergamenat, na koji su se slikale figure. Kako je poznato, bili su Jevreji posrednici između Arapa i Evrope, preko njih je ušla arapska i arapskohebrejska literatura srednjeg veka u Evropu te možemo pretpostaviti, da su i na tom polju bili posrednici. Na svaki način je to karakteristično, da je kartanje u Italiji nosilo jevrejsko ime. U Nemačkoj preuzeli su Jevreji karte od hrišćana te su ih nazivali nemačkim nazivom: »Karten«. Ali jedno je sigurno, da se kartanje odmah na početku raširilo među talijanskim Jevrejima, jer ga već god. 1320. spominje veliki jevrejski satiričar Kalonymos b. Kalonymos²⁾).

Iz Italije raširile su se igrače karte vrlo brzo po svim tadanjim kulturnim zemljama i kratko vreme iza toga već se susrećemo sa Jevrejima, koji se bave proizvodnjom karata. Reuchlin spominje, da je god. 1520. Jevrejin Josif predao molbu guverneru jednog grada u blizini Rajne u korist svog zeta Mayera Hajima, crkvenjaka. Mayer Hajim bavio se obrtimice sa slikanjem karata, te se žali, da njegovo poduzeće štetuje usled konkurencije drugih Jevreja, koji uvoze karte iz inostranstva³⁾).

Ta konkurencija dokazuje jasno, da je bila velika prođa na kartama. Hrišćane i Jevreje jednako je obuzela strast kartanja; ne samo surovi, neuki ljudi, već i veliki su duhovi podlegli snazi tog sudbonosnog čara. Mazarin, francuski državnik i kardinal umro je navodno usred kartanja. Kada je ležao na samrtnoj postelji i nije već imao toliko snage, da sam drži karte u rukama, zamolio je nekog svog druga, da mu drži karte. Leon de Modena, učeni rabin i propovednik u Mlecima, sastavio je u 14. godini svoga života jednu raspravu protiv kartanja pod naslovom (יְסוּד בִּיָּדָע) Taj isti rabin Leon de Modena podlegao je kasnije toj strasti, izgubivši njom sav svoj imetak. Ma da se više puta odlučio, da će odoleti tom poroku, nikada nije zbilja izvršio tu nameru.

Šta više, kada su god. 1628. objavili rabini u Mlecima, da se proklinje svaki član opštine, koji bi se kartao u roku od 6 godina od proglašenja te odluke, odgovorio je na to rabin Leon jednom polemikom, u koju je uložio sve svoje ogromno znanje i u kojoj oštro napada gornju odluku. Konačno je platio za svoju strast gubitkom zvanja i bedom. Nisu se kartali samo

1) Ove podatke imam da zahvalim jednom priznatom stručnjaku na polju proizvodnje igraćih karata.

2) Vidi o tome Graetz: Gesch. d. Juden VII. 262. i Ocar Jisrael. IX. s. v.

3) Vidi Rahmers Litteraturblatt, god. XVIII. Nr. 28.

4) Mleci god. 1596. i Amsterdam god. 1698. pod naslovom צַהֲקָן בִּיָּדָע, a zatim je prevedeno na razne jezike.

hrišćani i Jevreji zasebno, već i zajedno hrišćani sa Jevrejima, a Leon de Modena kaže, da se najveći deo opštine ne može pokoriti zabrani kartanja sa hrišćanima נזירה שאין רוב הצבור יכולין (1) לעמוד בה). Odmah iz početka stalo se na suprot tom društvenom poroku sa svom energijom, ali kako ćemo viditi, sa malo uspeha. Uvek iznova nastojavahu jevrejski autoriteti raznih vremena, da stanu kartanju na put. Bio je to veoma težak zadatak, a uspeh skoro isključen. Jevrejin je video kraj igraćeg stola sveštenike i plemiće, građane i seljake. Svi su se oni kockali i to u nadi dobitka. Rabini behu nemoćni protiv te zaraze. Oni su upozoravali u svojim moralnim spisima na štetne posledice igre, jevrejski su sveštenici strogo osuđivali taj porok, a jevrejski roditelji nalažu kao dužnost deci svojoj, da se uzdrže od kartanja. Ali kao što danas slabo pomažu sve papine enciklike, pastirska pisma biskupa i zabrane istočnih rabina protiv vladajuće kulture nagote i ludila golotinje kod ženskog sveta, tako nisu ni tu pomagale ni blage opomene rabina. Bili su zato prinuđeni da se late drugih sredstava; prvo su upotrebljavali blaže mere, a zatim oštrije. Prvoj vrsti tih mera protiv kartanja pripada poticanje rabina, da se ljudi odriču kartanja dragovoljnim zavetovanjima. Ti su zaveti igrali vazdu važnu ulogu u moralnom životu Jevreja, jer su zaveti »prokušano sredstvo u službi umerenosti«²⁾. Oni su moćni potporanj slaboj volji i u slučajevima, gde ne koristi nikakvo drugo sredstvo.

Takvi su n. pr. bili zaveti, da će se igrati samo za voće i slično. Češće su opštine izdavale »Tekanot« (odredbe) protiv kartanja³⁾.

Već god. 1416., dakle naskoro posle početka kartanja, stvorile su opštine u Bologni i Forli-u jedan zaključak, koji glasi: »nadalje zaključujemo, da od današnjeg dana nijedan Jevrejin ne sme da prima u svojoj kući ili na svom imanju kartaške družine, sastojale se one od Jevreja, ili od Nejevreja. Nijedan Jevrejin ne sme da se karta, da se kocka, ili da igra druge hazardne igre, niti on sam, niti ko drugi za njega, ili on za drugoga. Jevrejin ne sme da igra ni u kući svojoj, a niti drugde, iznimku čini jedino igra šaha. Za slučaj, da je ko bolestan, ili pati na nečemu, može da igra radi rasonode, ali samo za minimalan ulog. Ko se ogreši o tu zabranu, krivac je i plaća za kaznu jedan dukat. Ako ga ne plati, biće kažnjen na sledeći način: ne ubraja se u גלילה, ne sme da se poziva k Tori, ili da primi גלילה, dok ne pokaje svoj greh. Ako pak neko sazna, da se drugi koji Jevrejin ogrešio o tu zabranu, ima ga prijaviti; ako to ne učini, već zataji taj prestup, potpada istoj kazni«⁴⁾.

1) Sravni Lampronti, Pahad Jichak שלחן שלחן u slovu ה'.

2) נדרים סגן לפרישה Pirke abot III, 17.

3) Vidi o tome opširnije L. Löw: »Lebensalter«.

4) Vidi Rahmer na nav. m. god. XVIII. Nr. 29.

Kartanje bilo je obično dopušteno na polublagdane, na Hanuku i Purim, na mladak i kod porodilja. Usled toga nastala je zloupotreba, da su se igrači sakupljali radi igranja kroz čitavu godinu kod raznih roditelja, da bi udovoljili svojoj strasti. Bilo je to bogato vrelo prihoda za siromašne porodilje, koje su uz naplatu rado prepuštale svoje stanove u te svrhe, dok se nije stalo na put i toj zloupotrebi.

Na 19. Adara god. 5414. izdala je portugisko-jevrejska opština u Hamburgu sledeću naredbu: »Niko ne sme da igra »trinta«, »pintas«, ili »parar«, (imena stanovitih igara), da se kocka, ili da igra hazardne igre pod pretnjom kazne »Beraha«¹⁾. Takove su igre zabranjene i na Purini, ili na sličnim zgodama. Dozvoljene su jedino igre na daskama«²⁾. Koji je opseg zauzeo taj porok, kako malo su poštivali pri tome čak i najsvetije dane u godini, dokazuje okolnost, da se ista opština već posle godinu dana morala opet baviti tim predmetom. Na 3. Tišrija god. 5415. ukazuje se na veliku sablazan, koju prouzrokuje kartanje za vreme deset dana pokore, dias de devassao, Aseret j'mé hatešuva. Zato zabranjuje predstavništvo opštine uz pretnju kazne »Beraha«³⁾ sudelovanje pri kartanju na dan opšteg posta, «ערב יום כפיר באב» ili na «באב»⁴⁾.

Kao poslednje sredstvo, ako ništa drugo nije koristilo, stavili bi rabini igrača pod anatemu, חרם. U Kremoni proglasili su rabin R. Seligmann, rabin Moše Menahem Port i rabin Moše Menahem godine 5281=1421. anatemu za kartanje. Tome nasuprot proglasio je rabin Eliezer Aškenazi tu anatemu ništavnom i nevažećom⁵⁾. O igri na blagdane Hanuka i Purim kaže «ספר יסודי התשובה» sledeće: »U mnogim zemljama vlada ružan običaj kartanja na Hanuku i Purim, koji su dani određeni, da se slavi Bog radi ukazanih nam čudesa. Ta se zloupotreba ukorenila na taj način, što je kartanje bilo zabranjeno uz pretnju anateme već ranijim generacijama, jer su mnogi zanemarili svoje zanimanje בטלו הרבה מלעסוק בתשובה של עולם i još iz drugih razloga. Pošto su ljudi međutim tako navikli na igranje, da se pobijalo, da ga ne mogu sasvim ostaviti, te bi tajno prekoračili zabranu; zato nije protegnuta zabrana izričito na ove dane, da bi time utaložili i skršili te zle nagone svoje יבוח ישקטו יצרים הרע. Ali ih ipak stizavaju sve kazne, koje su predviđene za rugače i nevaljalce, אשר בת של לצים מעונשים בהם, isto kao i one, koji se igraju

1) Na žalost, nije mi uspelo unatoč savесnim istraživanjima pronaći, u čemu leži bit te kazne, ali pretpostavljam, da se to ima shvaćati בלשון נהיר eufemistički, kao neka, vrst prokletstva, nidduj, ili što slično.

2) »Brettspiel«, Jahrbuch d. Jüd. Lit. Gesellschaft, Frankfurt a. M. VI., str. 38.

3) Vidi primedbu 1.

4) Jahrb. d. Jüd. Lit. Gesellschaft Frankfurt a. M. VI. str. 43, J. C.: Aus dem ältesten Protokollbuch d. port.-jüd. Gemeinde Hamburg.

5) Vidi Lampronti u delu פחד יצחק i Halberstamm u Graetz, Jubelschrift 57.

6) Rasprave i propisi o pokori od nekog anonymusa, Lwow 1792.

kroz ostalo vreme godine. (Literaturblatt d. Orients, XI. 498.) Istog je strogog mišljenja rabin Elija de Vidas. ראשיה חכמה שער. Osobito energično osuđuje kartanje moralista Jakob b. Jeheskel Halevi iz Zlatove u svojoj knjizi¹⁾. Tu kaže sledeće: »Zato bi morao ceo Izrael da se složi, te zabrani svaku igru za večna vremena, bilo kartanje, bilo igru na daskama i slično, sve to radi pokore תשובה ראשם. Ta bi se zabrana trebala odštampati (umnožavati), a prekršitelj imao bi se isključiti iz jevrejske zajednice. Trebalo bi se zabraniti, da se s takim čovekom, kao i s potomcima njegovim stupa u tazbinu za večna vremena; a svi koji se pokoravaju da budu spašeni. Na tome raditi sveta je dužnost svih mudraca u Izraelu, svih poglavara, predstavnika, kao i vođa u pojedinim zemljama. A ja ću da stanem kao zid od željeza uz one, koji to proglašuju u svoje i u moje ime; da se proglasi u kraljevinama Poljske, Češke i Nemačke, kao i u celom Izraelu. A Cijonu neka skoro dođe spasitelj«. Kako je općenito bilo to zlo i kako su često znali i sami igrači prijavljivati druge, da bi od sebe skinuli sumnju kartanja, dokazuju navodi gore spomenutog rabina Jakoba b. Jeheskel Halevi. U jednoj svojoj moralističkoj propovedi u spomenutoj knjizi שם יעקב str. 56, revnuje on nadovezujući na stih u proroku Jeremiji 5, 1: שוּטְמוּ בְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם וְרֵאוּ וְדַעוּ וּבְקִשׁוּ בְרַחוּבֵי־הָאָרֶץ. Prođite po ulicama Jerusolimskim, vidite sada i razberite i potražite po trgovima njegovim, hoćeti li naći čoveka, ima li ko da čini, što je pravo i da traži istinu, pa ću mu oprostiti«, i zahteva od odgovornih מַיְיחָדִים da se sami lično zalažu za tu stvar, da sami lično obidu stanove, kako igrača, tako i prijavljiivača, da ih odvrte od kartanja, koje u svojim posledicama vodi nemoralu i razvratu, ubistvu i idolopoklonstvu. Da, već same karte znače obožavanje kumira. Ta poznato je upućenima, da ih ima 9 (po svoj prilici bila je to igra, koja se igrala sa 9 karata), a svaka je devetorka kneginja klipot²⁾. Rabin Löb, rabin u Grätzu rodak rabina Jakoba b. Jeheskel veli: שקר laž i שטן sotona su dva zla. Ako se oduzmu početna slova tih 2 reči, t. j. slovo ש, preostaju od prve reči slova קר a od druge reči slova טן šta zajedno znači קרטן t. j. karte, a to su 2 klipot. (שם יעקב na nav. m.) U moralističkoj knjizi תורת האשם³⁾ preporučuje se nadovezujući na 40 dana zakonodavstva, da se posti kroz 40 dana (Jakob b. Jeheskel na nav. m.). — Interesantna je pojava, da se sa ženama mnogo blaže postupalo u tom pogledu, nego sa muškarcima. Kolikogod se oštro postupalo protiv kartanja kod muškaraca, ženama se priznavala veća sloboda u pogledu kartanja. Uzrok leži moguće u tome, što kartanje nije odvrćalo žene ni od učenja Tore, koje se smatraše kod žena kao suvišna bezumnost, niti od drugog im posla, jer su se žene kockale samo u svom

1) שם יעקב Frankfurt a. O. הע"ץ str. 18 b.

2) קליפה = kora, ljuska znači u kabali zle duhove, koji koče razvitak dobrome. Vidi o tome opširnije u ספר הגלגוליות od Hajima Vital.

3) Vidi Asulai שם הגדולים II. deo ספרים.

slobodnom vremenu; s druge pak strane stajale su žene pod zaptom svojih muževa i zato nisu bila potrebna zasebna naređenja rabinata i opštinskog predstojništva. Godine 1782. izdaje opštinsko predstojništvo i rabinat u Bratislavi (Pressburg) zabranu protiv pohađanja pozorišta i protiv kartanja, koja se zabrana delomično ne prostire na ženske. Bilo je to u šestoj godini iza nastupanja rabinata po rabinu Meiru Barbi (בשנת שש למרכובה) opštinski protokol na str. 23. kaže doslovce:

הן חיים באסיפת האלופים הקצינים רובי ועיה ויהודי סגולה בצורת הרב הנאון אבד גרו הצדק קהלתנו חיו יתבו ועיינו במילו דמתא ומילו דשמיא לתקן מכשולות ולגדור הפרצות אשר רבו כמי רבו בכמה ענינים שגדלו חכמים קדמונים אשר היו לפנינו ואז שיהן פעמים ישלש ושלשים ורבעים בשביל כך מרגיש קול בעזרה געוועזען האט להוחר את העם מחמת קמעדי געהען ומי קארטן שפיל וניגל (Kegel) וביליארד (Billard) אונד דערנלייכען אבער בעזרת רבים המתד פרצים אשר לא שמו אל לבם להשגיה ופורקום מהם עול מלכות שמים ומנלים וימהם בכל מינוי שחיה ונלות ראש ופועל הן לא יביטו ולא ישגו אירחות חיים ולמגדר מילתא למען לא ישבו לכסלם ולא יוידון עוד איזט חיים כאסופה זו בשפה אחת לכולם כדי להחזיר העמדה ליושנה פעם מגולד לחיה עולם ולא יעבור דברי הראשונים קונפירמירט אונד פערבונדען ווארדן.

ראשון לראשונים עז ואלל מהיום והלאה זיך ניעמאנד אונטרשטוקן הן איש או אשה בחורים או בתולות משרת או משרתת וגדולים מוזחרים על הקטנים דרד כלל אין קוינע קומעדיג צוא געהען מראשית השנה עד אחרית השנה, לא יראה ולא ימצא שום אחד מהחלתנו אין קומעדיג חיוועקן ובקנס שלשה רייכסמארקער על כל פעם שיעבור השליש לקופת קהלה והשליש לצדקה והשליש דעם דענונציאנטען, דער ואלבעס אנטוויטען ויירד וכמו כן קוגל אודר ביליארד וקוביאות, דערנלייכען אנדרי שפיעלען אין דיא קאפעחיווער דורכאויס בכל השנה מולד באיסור המור פערבוטן איזט לגמרי ובעובר עבען דען אונבעלד טין (oben gemeldet) קנס אינטערוארפין איזט.

דאס קארטן שפילען פערבלייכט באסורו הראשון ועכשוו באסור מיסרי ובהנס הנזכר לעיל פערבוטן יירד ואפילו פרעמדי לייטן אשר לא חמה מבני קהלתנו מעכטין ביי דען חיוועקן ביי כמותם שפילן איזט עבען אותו מאן דהוא דאס זילכס כביתו גשוכט שוהדג צוא צאהלן וחעונש הקנס הנ"ל אך את זה יצא מי הכלל הנכה ופודים והיה חמפ ר"ח אור וחה'מס עד רח השון גם אצל יולדות דאך נור נשים אור נור אין טישל ולא יותר כהג מי שיש לו מיוחס ראש או הילי

קצת ולא יכול לצאת ולבא וילבש עי שאלת הרב ציוא ארלויבער
איסט, זונסטוי אבער בשום אופן דאס קארטון שפיל סײן הותר
הט אונד יעדער כוב ומי שיש כדו למחות באנשי ביתו זאלל
השגחה פרטית האבין דאס ביתו מניקה מכל עין איסט אונד
קײן קארטון שפיל כביתו גשיכט ווידרויגן פאלס הוא נכנס
תחתיה ונתפס בעין אנשי ביתו בחנם הנ״ל. —

ובכל זאת העין עצמו אינו נמחק כאם המצא ימצא דאס יהי
מי שיהי נלבד במצודה לעבור אפילו על אחת מכל אלה איזט
ניכט גענוגזאם בעינש מיין נלבד, זונדרין איך איזט ער איי
כיב לא יבא בתור הברירה או לשום התמנית (pasivno izborno
pravo) משך ג' שנים רצופים. פיעל וועניגער איזט איהם איי
היוב אדער מצות קויפן צוא גלאזין ווירט. איסט ער איי פנוי
וול ער כלל קײן זכויות בקהילתינו האבען וכור נהשב, איזט ער
איי הײן זאלל ער גלויך מקהילתינו אבגעשאפט וערדין. וידוע
תדעו דאס מאז ווירט עי שומרים שמירה מעולה האבין, מי
ומי הן נכבד אז נלה דאס אטראפירט ווירט שעבר על אחת
מהן כסתר או בגלוי אין חולקין כבוד במקום שיש הליל הײ.

(תרים Paks, אבני בית היוצר (J. Weiss)

Iz toga se vidi, da ni Jevreji živeći usred narodā, nisu bili poštedeni od opšteg zla kockanja, ali vodeći rabinski i svetovni autoriteti poduzeli su odmah s početka sva sredstva, koja su držali prikladnima, da bi po mogućnosti odstranili tu zarazu od zdravog tela naroda Izraelskog. Bi li merodavni u današnjem modernom Jevreistvu nas mogli isto toliko volje i čudoredne snage?

Moral jevrejske religije.

Prema religiji Jevreja svi su ljudi i narodi bez iznimke plemenitog porekla te poseduju duševno-moralne vrednote. Jedina ona kaže jasno i razumljivo, da svi ljudi potiču od jednog jedinog zajedničkog praoca. Ta ideja jedinstvenog porekla svih ljudi i naroda, koja je bila nepoznata starom svetu, ili mu nije došla do spoznaje, barem u predaji drugih naroda nije jasno izrečena, od velikog je socialno-moralnog značaja za ljudski život. Ona nam neuklonjivo predočuje misao o zajednici zadata i životnih ciljeva celog ljudskog roda i rasvetljuje ukupnu historiju čovečanstva.

(CHRYSANTH (metropolita): Die Religionen der alten Welt, St. Petersburg 1878. III. str. 168.)

Jevrejska diaspora.

Napisao nadrabim **Dr. Leopold Fischer**, Vršac.

Prošle godine, u III. godišta našeg „Jevrejskog Almanaha“ (str. 81—91) prikazali smo u velikim potezima jevrejsko stanovništvo u nekoliko zemalja Azije, njihov politički i gospodarski položaj, način života, a i historiju njihovog naseljavanja sa pričama, koje su u vezi s time; u ovogodišnjem članku rukovodiće nas isti ciljevi i pogledi. Ovom ćemo prilikom da obratimo pažnju u glavnome zemljanima istočne Azije i Jevrejima tih zemalja, za čiju se egzistenciju kod nas veoma slabo znade, ili o kojima imamo u najboljem slučaju samo neke maglovite, nejasne pojmove.

Sta se tiče Indije, postoji brojnije jevrejsko stanovništvo osobito u britanskoj, ili prednjoj Indiji. Ali Jevreji obitavaju razasuti po različitim oblastima te goleme zemlje, tako da Jevreji jedne pokrajine ne znadu za egzistenciju braće, što stanuju u drugim pokrajinama. A nema ni jedne zemlje, o čijim bi Jevrejima postojala tako raznovrsna mišljenja, kao baš o Jevrejima Indije. Prema razlici u tipovima postoje u Indiji tri skupine Jevreja i to: beli Jevreji, crni Jevreji i Beni Izrael. Naravno, da u toj zemlji stanuje i mnogo evropskih, perzijskih, arapskih i još drugih Jevreja. Ove tri grupe indijskih Jevreja stanuju svaka zasebno u različitim oblastima zemlje, ali unatoč tome postoji u prikazivanju tih tipova najveća zbrka. Da se pozabavimo najpre sa historijom indijskih Jevreja, koja sadržaje mnogo interesantnoga i poučnoga, a zatim ćemo preći na njihov današnji položaj i njihove osebine.

Postoji priča, po kojoj su Jevreji Indije potomci izgubljenih 10 plemena Izraelovih. Svrha je toj priči po svoj prilici ta, da dokaže, kako su već početkom starog veka živeli Jevreji u Indiji. Međutim i kompetentni historičari potvrđuju činjenicu, da su već za vreme kralja Solomuna postojale trgovačke veze između Palestine i Indije, pa je moguće, da su se kasnije, povodom tih trgovačkih odnosa Jevreji naselili u Indiji. Priča se također, da je jedan deo Jevreja, koji je odveden u babilonsko sužanjstvo, kasnije došao u Indiju, da se tamo stalno naseli. Ali svim tim pričama nedostaje historijski osnov, jer historijski podaci o Jevrejima Indije potiču tek iz 4. stoleća uobičajenog računanja vremena. Za vreme vladanja Jezdegarda II. i Peruca (Firuca) (440—488) bilo je u Perziji krvavih progona Jevreja, čijom su žrtvom pali eksilarha Huna Mari, politički poglavar

Jevreja, nadalje učitelji zakona R. Mešaršeja i R. Amemar, koje pogubiše; tom je prilikom razorena i visoka škola u Suri.

Usled tih progona iselilo se mnogo perzijskih Jevreja u Indiju. Ali mora da je već nekoliko stoleća ranije postojala jaka jevrejska naseobina na Malabarskoj obali (t. j. na zapadnoj obali Indije ili na području Kohina). O tome nas najbolje izveštava jedna veoma interesantna isprava, koju je uručio vladar Malabarskih obala Bhaskara Ravi Varma Jevrejinu Josefu Rabban; ta je povelja uklesana na bakrene ploče te nam dokazuje, da je već god. 379. postojala veoma znatna zajednica indijsko-jevrejskih trgovaca i da je imala velik uticaj. Te tri bakrene ploče, na koje je uklesana isprava, nalaze se od starine kod rabina Kohina zajedno s jednim starim hebrejskim prevodom.

Isprava — koju donosimo ovde zbog njene važnosti — glasi u vernom prevodu ovako:

„Spas i sreća! Kralj kraljeva, Njegova Svetost Šri Bhaskara Ravi Varma, pod čijim se žezlom nalazi mnogo 100.000 mesta, izdao je u drugoj godini svog vladanja (oko godine 36.), kada je izvolio boraviti u Mujirikodu sledeći akt milosti:

„Podali smo Josefu Rabbanu kneževinu Anjuvanan sa 72 posedovnih prava, dažbine na ženske slonove i jahače životinje, prihode od Anjuvanana, svetiljku po danu i široku maramu, nosiljku i suncobran, severni bubanj, trubu, mali bubanj i slavoluk kao i girlande preko ulica, vence i još tome slično. Rešili smo ga zemljarine i poreza na vaganje. Povrh toga odobravamo mu ovim bakrenim pločama, da ne treba platiti poreze, ako gradske kuće plaćaju porez palati, te da uživa i ostale privilegije poput njih. Josefu Rabbanu, knezu od Anjuvanana i njegovom potomstvu, njegovim sinovima i kćerima po prirodnom redu nasledstva neka bude baština Anjuvanan, dok postoji svet i mesec“. (Sledi sedam potpisa različitih knezova). Općenito se uzima, da je ta jevrejska kneževska kuća sačuvala svoju vlast sve do XVI. veka, te da je ta državnica brojila u poslednje vreme oko 300.000 duša, većinom nejevreja. U to su vreme počele borbe Muslimana i Portugiza za posed Indije, pa izgleda, da ta minijturna država nije bila dorasla toj ratnoj navali. Izgleda, da je knez Josef još pre tih ratova poslao svog brata Davida u Evropu, da pregovara sa Japanom i sa Portugizima o ofenzivnom ili defenzivnom savezu protiv muslimanskog šejka. I zaista god. 1524. pojavio se u Rimu jedan tajanstveni stranac po imenu David Reubeni, te je predao prvo papi, a zatim u Lisabonu kralju Jovanu od Portugala verodajnicu, ispostavljenju sa strane portugalskih vlasti u Indiji i Egiptu, te su ga primili i u Rimu i u Lisabonu sa velikim počastima.

Elkan Nathan Adler u više svojih dela odlučno brani tu hipotezu, da je David Reubeni, — toliko kompromitiran sa strane svih historičara, koji su ga prikazali kao varalicu —, potomak kneževske porodice Anjuvanan. Zbog interesa, koji je vladao u to vreme za izgubljenih 10 plemena izraelskih, hteli su da se pred-

stave kao potomci Rubena, prvorođenoga sina Izraelovog; zato je navodno promenjeno porodično ime u Reubeni. (Vidi o tome n. pr. Grätz: Geschichte der Juden, IX. str. 218, nadalje nedavno izašli renesanski roman od Maksa Broda: Reubeni, Fürst der Juden, i sravni Jevrejski Almanah, II. god. str. 175.)

Kadgod je govor o Jevrejima Indije, stalno se spominju izrazi „Crni“ i „Beli“ Jevreji. Kada je nastalo ovo razlikovanje po boji kože? Na ovo pitanje možemo danas da odgovorimo već priličnom izvesnošću. Po brojnim putopisima možemo ustanoviti, da se od starine uvek govorilo o indijskim Jevrejima sa tamnom kožom, ali samo do XVI. veka. Tako javlja Benjamin de Tudela iz XII. veka, Marko Polo iz XIII. i Vasko de Gama iz XV. veka. Ta se pojava može rastumačiti na sledeći način: Jevreji, nastanjeni u južnoj Indiji pomešali su se sa starosediocima, s kojima su živeli u vrlo prijateljskim odnosima, i na taj su način postali preci današnjih crnih Jevreja. Strogo odeljeni od njih žive Beli Jevreji. Ovi stanuju u Indiji tek od novijeg doba, i ako tvrde, da su direktni potomci starosedilačkih Jevreja u Anjuvananu (Křanganor). God. 1511. došle su naime u zemlju mnoge španske izbeglice, koje su već od ranije bile u trgovačkim odnosima sa Indijom, sa namerom, da se tu stalno nasele. Nastanili su se u Kohinu i u okolini, dakle u sedištu Crnih Jevreja. Tako biva razumljivom činjenica, o kojoj izveštava Holandez Hugo von Lindschotten u svome putopisu iz god. 1580., da Jevreji svi listom dobro govore španjolski. Pripadnost jednoj ili drugoj grupi indijskih Jevreja počiva u glavnome na tradiciji, jer putopisi prošlog stoleća tvrde jednoglasno, da se ne mogu sa sigurnošću razlikovati Crni od Belih Jevreja. Danas su Beli Jevreji u manjini; govori se o neko 200 porodica, koje stanuju samo u Kohinu odn. njegovom predgradu Matatšeri.

Poznavanje španjolskog jezika pripada prošlosti. Spomena je vredno, da je koža tih Belih Jevreja svetlija, nego kod većine Evropejaca, nadalje da su većinom plave kose i plavih očiju. Crni se Jevreji opet dele na dve različite klase, i to na prave crne Jevreje, koji su potpuno tamne kože, nemaju prezimena, i na „plemiće“, koji se od njih razlikuju svetlijom, smeđom bojom kože, i u tome što upotrebljavaju porodična imena te su kadri da dokažu svoje poreklo. Za ove poslednje tvrdi glasoviti rabin iz Aleksandrije R. Jakob Kastro (poznat pod skraćenim imenom Maharikaš), u svome spisu iz godine 1610., da su pravi potomci starih indijskih Jevreja. Okolnost, da u svojim redovima imadu Kohanim (Aronide) dokazuje, da im je poreklo čisto, kao bilo koje god druge jevrejske zajednice. To je zato potrebno naglasiti, jer su ih neko vreme držali prozelitima, s kojima su se protivili sklapati bračne veze. Nasuprot tome oni su prvi po svojoj koži faktično „crni Jevreji“, navodno potomci otpuštenih robova, te se ni u čemu ne razlikuju od urođenika malabarskih obala; zato putnici ne mogu ni prepoznati u njima Jevreje.

U oblasti Kohina stanuje danas oko 16,000 Jevreja. Najveći im deo stanuje u samom gradu Kohinu, gde postoje tri sinagoge; od kojih dve pripadaju crnim, a jedna belim Jevrejima. Prva je sinagoga sagrađena god. 1150., a druga god. 1625., obadve u blizini kneževske palate. I sinagoga belih Jevreja je stara, ona je sazidana još 1568. godine, nekoliko decenija, posle njihovog dolaska u Kohin. Osim toga stanuju Jevreji još u Attencammul-u, Chenotti, sa starom sinagogom iz god. 1420., u Ernacolum-u sa dve sinagoge iz god. 1300. odnosno 1600., nadalje u Mall-i sa najstarijom sinagogom iz god. 750.

O njihovim običajima znamo toliko, da briju glave već u mladenačko doba, samo po jedan pramen kose puštaju preko čela i preko slepoočica, koje nose slično uvojcima poljskih Jevreja. Mnogi muškarci zadržali su još svoju osebnju nošnju: visoko zatvorene prsluke, dugačke, lepršajuće kapute u raznim bojama i dugačke bele čakšire. Žene se odevaju kao hinduske žene, ali pri svečanim zgodama nose haljine bogato ukrašene zlatnicima i draguljima. Bele Jevrejke odevaju se po bagdadskoj nošnji; ova se sastoji od dugačke košulje u jednom komadu, koja siže od glave do članaka; na grudima je otvorena te se ispod nje vidi bela ovratnica.

U religioznom pogledu nema znatnijih razlika među belim i crnim Jevrejima; oni se svi mole hebrejski, strogo su religiozni i govore jezikom Malajalam (jedan Tamijski dialekt). U dvorištu svake kuće nalazi se cisterna za kupanje i koliba, u kojoj svetuju svoje praznike. Ove su kolibe u primerno čistom stanju, a subotom, praznikom i na mladač sjajno su rasvetljene. Sinagoga crnih Jevreja je vrlo jednostavna. Služba Božja počinje pesmom, koja traje oko četvrt sata, i koju glasno i složno pevaju stari zajedno sa mladima. Onda stupa učitelj na propovednicu i predmoljava. Posle tihe molitve peva se opet jedna pesma. Najviša je vlast u opštini u rukama starešine (nasi), čijim se odlukama i naredbama svaki mora bezuslovno pokoriti. Nasi je uvek najstariji, ali ne mora istodobno biti i najbogatiji ili najučeniji član opštine. U opreci sa sinagogama crnih Jevreja, sinagoge su belih Jevreja uvek raskošno uređene. Spolja se nalazi jedna uzvisina slična zvoniku. Iznutra su zidovi belo oličeni a patos je sastavljen od plavo-belih porculanskih ploča. Vrata su zavetnog kovčega od dragocenog bronca, a pokrivena su svilenim zastorom, izvezenim u zlatu. Krune su na Tori od zlata i obložene draguljima. Svici Tore čuvaju se u teški i srebrenim oklopinima. Usred sinagoge stoji propovedaonica, ograđena srebrnim rešetkama. Sa svoda vise dragocene krune od kristala.

Jevreji u Kohinu žive u glavnome od ratarstva, samo malo njih tera trgovinu. Crni su Jevreji u glavnome ribari i vrtljari. Englezi, koji sada vladaju Kohinom, upoznali su iz rana kulturnu vrednost Jevreja, te su ih već davno oslobodili od svakog poreza i daće.

Ali ne samo Jevreji u Kohinu, već i oni iz oblasti predsedništva Bombaja predstavljaju tako interesantan problem za etnologa i historičara, kao možda nikoja druga zajednica Jevreja. Na tom području, koje obuhvaća severni deo zapadne obale Prednje Indije, žive t. zv. Beni Izrael, danas okruglo 15,000 duša.

Nije još raščišćeno pitanje, kada, i odakle su oni došli u Bombaj. Ime Beni Izrael poprimili su u srednjem veku, jer je imao dobar zvuk pred muslimanima, koji su tada stekli prevlast, dok je naziv „Židov“ važio kao ruglo.

U najstarija vremena bavili su se poglavito cedenjem ulja, a pošto na dan šabata nisu radili, urođenici ih zvaše „šabatski cedivci ulja“, koje im ime ostade do današnjeg dana.

Po usmenoj predaji, koja živi među njima, uselili su se preci Beni Izraela od prilike pre 1800 godina iz jedne zemlje sa severa. Ova predaja, po kojoj bi se dakle Beni Izrael uselili iz Perzije nije nemoguća, ali historičari otklanjaju tu tezu, pošto je mnogo prirodnije, da su ti indijski Jevreji došli s juga, a ne sa severa. I kod Beni Izraela postoji predaja zajednička svim Jevrejima Istoka, da su oni potomci nestalih 10 plemena, ili da su im preci došli u zemlju posle razorenja prvog hrama; ali za svaki se slučaj mora uzeti u obzir ta značajna okolnost, da ranije generacije, koje su živjele odvojeno od ostalih Jevrera Indije i inozemstva, nisu poznavale svetkovinu Hanuke, niti su čule o razorenju drugog hrama po Rimljanima.

Iznenaduje nadalje okolnost, da njihovi religiozni običaji odgovaraju epohi Mišne, dakle prvog stoleća. Strogo se drže posvete šabata, obrezivanja i šehite životinja, čije je uživanje dopušteno po Bibliji i još mnogo toga. Poznavaju jevrejske svetkovine i ako često pod drugim imenima.

Tako je n. pr. Jomkipur identičan sa „svetkovinom zatvaranja dveri“ (sравni našu „Neila“); oni poste na taj dan, te ga provadaju povučeno u svojim kućama, čuvajući se svakog dodira sa susedima, a odeveni su u široka odela. Poseduju i veoma stare svitke Tore od pergamenta sa crvenim slovima. Do pre nekoliko godina poznavali su od hebrejskog jezika samo „Šema Jisrael“, šta se često ponavlja u njihovim, veoma pobožno obavljenim molitvama. Napadno je nadalje, da među njima nema Kohanima (Aronida), a niti Levita.

Mnogi od njih priznaju, da su potomci robova i konvertita te većinom hinduskih žena. Sve do pre 40 godina slikale su si njihove žene znakove kasta na čelo, što je karakteristično obeležje Indijaca. Još je spomena vredno, da poput Crnih Jevreja Kohina nemaju prezimena, već se nazivaju po očevom imenu n. pr. David ben Ruben. Saobraćajni im je jezik t. zv., „mahrati“. Po zanimanju većinom su zanatlije, ili služe kao vojnici u engleskoj službi te stavljaju znatan kontingenat oficira urođenika. Veoma su željni nauke te su puni jevrejskog osećaja i ljubavi za jevrejsku književnost. Veoma intenzivno sudeluju pri obnovi Palestine,

kako to dokazuje izveštaj centrale Keren Hajesoda iz god. 1927 (str. 120). U gradu Bombaju, gde stanuje većina Beni Izraela, imaju tri sinagoge, od kojih je najstarija, veoma primitivna, sa-gradena god. 1796. Najveći kontrast sačinjava tome nasuprot moderna, raskošna sinagoga, koju je sagradio Jakob Sassoon.

Beni Izrael imaju dve škole, u kojima se marljivo podučava hebrejski, osim toga sirotište i knjižnicu. U Bombaju živi osim toga još 800 Jevreja iz Bagdada, kao i Jevreji iz Arabije, Perzije, Kohina i Evrope. Svega ih ima 10,740 duša, koje poseduju 7 sinagoga.

Nadalje postoje 2 sinagoge u Pooni, i po jedna u Ahmedabadu, Alibagu, Borlaidu, Karahiu, Mhasli, Panwell-u, Penu, Revadandi, Roha Ashtami-u i u Thani. Kao što u oblasti Kohin, obitavaju i Jevreji u oblasti Bombaj samo u primorju; a nigde ne stanuju u unutrašnjosti zemlje.

O Jevrejima ostalih predela Indije poznato nam je vrlo malo; iz postojećih podataka možemo ustanoviti, da su to većinom doseljenici.

Iznimku sačinjava samo otok Ceylon, gde je arapski putnik Ibn Wahab našao već u 9. stoleću znatan broj Jevreja. Na istočnoj obali prednje Indije u Madrasu bio je navodno priličan broj Jevreja još pre 100 godina. U najvećem gradu zemlje, u Kalkuti, najsevernijem gradu ove obale, vlada veoma živahan jevrejski život: postoji velika opština sa 3 sinagoge, 2 škole i 1 bolnicom.

Delegat centrale Keren Hajesoda Dr. A. Goldstein boravio je god. 1927. u Kalkuti 23 dana, dok se u Bombaju zadržavao samo 18 dana; i to dokazuje, da je opština u Kalkuti prilično velika.

U stražnjoj Indiji žive Jevreji samo u oblasti predsedništva Burma, i to u gradovima Rangoon i Mandalaj.

I na Malajskom Arhipelagu, t. j. u Indoneziji, ili Australaziji — na ostrvima između Azije i Australije — ima Jevreja, ali samo u malom broju. Tako ima u Singapuru 500 duša, koje pokazuju interesa za jevrejsku stvar. U Penangu postoji također mala jevrejska opština.

U Nizozemskoj Indiji stanuju Jevreji u mestima Batavia, Soerabaja, Bandoeng, Djokjakarta i Malang. Po službenoj statistici ima tamo 2000 Jevreja.

Košinšina t. j. francuska kolonija na istočnoj obali Stražnje Indije broji 1000 jevrejskih duša.

Basnoslovni Kitaj (Kina) veoma je zanimljiv i sa jevrejskog gledišta. Možemo tvrditi, da nijednu zemlju nisu toliko istraživali, da o Jevrejima nijedne zemlje nisu toliko govorili, raspravljali i pisali, a da su o njima ipak raširena toliko raznovrsna mišljenja, kao o kineskim Jevrejima. Pokušaćemo, da u narednim rečima ukratko prikazemo najznatnije i najinteresantnije isveštaje o njima.

Nema sumnje, da su se Jevreji naselili u Kitaju već u drevna vremena, o čemo imamo brojnih predaja i priča te prastarih putopisa. Uzimalo se nekada, da su Jevreji u Kitaju stanovali već za vreme prvog hrama. Ovo se mišljenje oslanja na utešive reči proroka Jesaje, koji veli (u 49. gl. 12. stihu): „Gle oni dolaze iz daleka, ovi sa severa a ti sa zapada, a oni iz zemlje Sinim“. Poznato je pak, da se Kina starijim imenom zove i Sina, koja dva imena imaju isto značenje, t. j. carstvo.

Zato se pomišljalo, da su već za vreme Solomuna Jevreji dospeli do Kitaja u društvu sa Feničanima prilikom njihovih prekomorskih putovanja i da su se tamo naselili¹⁾. Navodno su ti Jevreji šiljali u Judeju svilu, glavni proizvod Kitaja.

Svakako nam daje povoda razmišljanju činjenica, da su u nekim kineskim delima iz 6. predhrišćanskog stoleća navodno tačno opisane sve biblijske priče, jer otuda možemo zaključiti, da su pisci po svoj prilici crpli građu iz pričanja tamo nastanjenih Jevreja. Nadalje proizlazi iz kineskih izvora, da su se Jevreji iz Perzije god. 224. pre običajnog računanja vremena naselili u kineskim gradovima Ninghia, Haučau i Peking. Iz kasnijih stoleća imamo više vesti o kineskim Jevrejima. Tako nam priča arapski pisac Ibn Said, da su god. 878., prilikom opsade grada Kanfu mnogi Jevreji izgubili svoj život sa ostalim braniteljima grada. Jevrejski putnik Soliman iz Andaluzije, koji je u 9. stoleću proputovao Kinom, spominje, da je u svim većim gradovima nailazio na Jevreje, koji su razumeli i hebrejski.

I Marko Polo iz XIII. stoleća izveštava nas u svojim putopisima o kineskim Jevrejima. Iz brojnih pronađenih napisa proizlazi jasno, da je u Kai-fong-fu počela god. 1163. gradnja sinagoge. U drugoj polovini XV. stoleća izveštava se o većoj jevrejskoj koloniji u Ningpo-u. Po izveštajima brojnih misionara i putnika Jevreji u Kitaju nisu nikada čuli za osnivača hrišćanske religije, šta više ne poznavaju mu niti imena. Zato su po sudu tih misionara i putnika Jevreji u Kitaju potomci dosada nepronađenih 10 plemena. Ovo se mišljenje danas potvrđuje sa više strana.

Glasoviti su sinolozi nadalje mišljenja, da su Jevreji u Kitaju stanovali već za vreme dinastije Han (206. g. pr. — 8 g. p. Hr.) Engleski istraživač Sir Aurel Stein i francuski učenjak Paul Pelliot pronašli su poslovna pisma i isprave iz VII. i VIII. veka sa hebrejskim kvadratnim slovima, a pored toga i odlomak jedne molitve, po svoj prilici Selihe, koja je sastavljena za razliku od nama poznatih Selihot od samih psalama i stihova iz Proroka,

Prelazimo brojne izveštaje iz različitih vekova, koji su skoro svi u međusobnom protuslovlju u pogledu podataka o kineskim Jevrejima, pa čemo da navedemo samo neke izveštaje iz prošlog

¹⁾ Interesantno je, da najstariji prevod Biblije, grčka Septuaginta u 3. predhrišćanskom stoleću podrazumeva tom mestu Biblije koloniju Jevreja u Perziji.

stoleća, koji zaslužuju našu osobitu pažnju. Ataše kineskog poslanstva u Berlinu procenjuje broj Jevreja u Kini sa najmanje pola milijuna.

Jedan engleski Jevrejin, koji je kao pomorski kapetan proputovao prilikom englesko-kineskog rata god. 1860. severom države uzduž tibetanske granice, priča nam, da je naišao na veliku, zidom ograđenu varoš, u kojoj su stanovali sami Jevreji, oko milijun po broju; ovi mu saopštiše, da osim njih nema Jevreja u Kitaju i da oni od vankada stanuju u tome gradu doduše pod zaštitom cara, ali pod vlastitom autonomnom upravom te da poseduju iste privilegije kao ostale provincije carevine. Taj je pomorski kapetan dobio u poklon od Jevreja među ostalim jedan molitvenik napisan aramejskim jezikom na pergamentu, koji je ustupio londonskom arheološkom muzeju.

Bogati jedan Jevrejin iz Kalkute, koji je saznao za te senzacionalne vesti, poslao je jednog svog nameštenika, Abrahama Stempela rodom iz Elzasa, na put kroz unutrašnjost Kine, da skupi pouzdane podatke o Jevrejima ove carevine. U izvodu donasamo izveštaj toga Abrahama Stempela, čije je putovanje trajalo više godina: „Posle dužeg putovanja u svima pravcima, posle svestranih istraživanja i raspitivanja došao sam do uverenja, da preko reke Iravadi moraju da stanuju Jevreji. Ta je reka čudnovate naravi. Svakih 14 dana prodire joj iz dubine urnebesna buka, koja se čuje na milju daleko u okrugu, površina vode počinje da se talasa, valovi se gomilaju u divljem komešanju do visine čoveka, tako da je apsolutno nemoguće prelaziti preko reke. Ta me pojava podsećala na priču o reci Sambatjon, kojom se moglo da prelazi samo jedamput u sedmici, i to na dan šabata, jer na ostale dana izbacivala bi reka stalno kamenje na površinu ¹⁾. Jednoga dana ipak mi je uspelo, da sretno predem preko reke, i već u prvom selu, u koje sam stigao, stanovali su sami Jevreji. Primitio sam naime na zidu sobe, u kojoj sam prenoćio, jednu sliku, koja je predstavljala našeg učitelja Mojsiju. Ni časka nisam dalje sumnjao, da je moj domaćin Jevrejin. Ali nažalost niti on sam, a niti njegovi ukućani nisu razumeli jezik našeg naroda, kojim sam kušao, da se sporazumim s njima. Kada me je sledećeg jutra pozdravio moj domaćin, pokušavao sam, da mu se otkrijem kao brat mu po veri na taj način, da sam metnuo tefilin na ruku i glavu. Čuđenje njegovo ne da se opisati. Sigurno mu izgledalo čudnovato, da vidi svog istoverca u evropskoj nošnji. Konačno se ipak sabrao, dotaknuo se prstima mojih tefilin pun strahopočitanja, a zatim me oslovio radosno uzbuđen i govorio nešto, od čega na žalost nisam razumeo ni reči“.

„Posle toga udaljio se žurno. Po prilici nakon četvrt sata dođe natrag u pratnji jednog starog čoveka dostojanstvenog izgleda, koji mi pristupi odmerenim koracima, pruži mi ruku te me pozdravi sa rečima „šalom alehem“. Kako uskoro doznadoh,

¹⁾ Priča o reci Sambatjon u III. god. Jevrejskog Almanaha na str. 115.

taj je starac bio rabin opštine. Upotrebio sam priliku da mu saopštim na svetom jeziku svrhu moga putovanja, i zamolio sam ga, da me tačno obavesti o poreklu kineskih Jevreja. Nato mi je saopštio sledeće: „Mi smo potomci onih 10 plemena, koja su ranije sačinjavala carstvo Izrael, a koje je zatim Salmanasar odveo u Asiriju. Po raspadu Asirskog carstva prodirali su naši preci prema istočnoj Aziji. Dugo su oni lutali od naroda do naroda, od jedne zemlje do druge, dok su konačno stigli u ovu zemlju; tu nas primi jedan dobrodušan kralj i dopusti nam, da stičemo zemljišni posed. Sada je tome već 2450 godina, otkako živimo u toj zemlji“.

„Na moje pitanje, da li ima historijskih dokaza za ove svoje navode, pokaza mi u svom stanu više knjiga u plavoj korici te mi reče: „Te knjige sadržavaju povest našeg plemena sve do današnjeg dana, od starine je naime običaj kod nas, da svaki rabin zabeleži događaje, koji se dešavaju u njegovoj opštini, i da svakih pet godina šalje te zabeleške vrhovnom rabinu. Ovaj sabire te podatke pomoću učenjaka našeg plemena te ih tako sastavlja u jedno jedinstveno delo; od njega šalje po jedan primerak svakom pojedinom rabinu; naša je pak sveta dužnost, da ove knjige čuvamo i da ih predamo našim potomcima. Ima u nas svakojakog zanimanja, ali poglavito se ipak bavimo ratarstvom, kao što i naši preci u zemlji Izraelovoj“.

Jedan drugi jevrejski putnik, Aron Fink, ujak rabina Abrahamama Berlina iz Hvastuana, koji je 16 godina putovao po Aziji, priča, da je u Kitaju našao plemena, čije isprave, običaji i način života jasno dokazuju jevrejsko njihovo poreklo. Oni imaju mnogo starojevrejskih običaja, održavaju n. pr. godine otpusta i jovela, obrezivaju svoju decu, vrše propise „nida“, i „jibum“, ne jedu svinjsko meso niti drugo, što je zabranjeno Jevrejima, te se pozivaju sa ponosom na predaju, po kojoj oni potiču iz Samarije, te su potomci 10 plemena izraelskih. Podatke im potvrđuju natpisi na kamenju i na bakrenih pločama sa starohebrejskim slovima, a navodno imaju i arhivu, u kojoj se nalazi njihova povest.

Ove podatke potvrdio je pedesetih godina prošlog stoleća bratučed Arona Arnaulda, nadrabina u Strassburgu. Taj mu rođak piše, da su Jevreji u Kini govorili s njime na hebrejskom jeziku te su tvrdili, da su se oni naselili pre 1850 godina. Imaju svitke Tore, tefilin, cicit i arba kanfot. Jevreji stanuju većinom u Kank-tčeu, Arnaju, Pekingu, drugi su opet razasuti po celome Kitaju, a žive u najvećem neznanju te su slični Mongolima. U kinesku kulturu i znanost su vrlo dobro upućeni, te imaju mnogo duha. Služe se jezikom mandarina i upotrebljavaju još nekoliko biblijskih imena.

Dne 17. februara 1895. izišao je u »Berliner Börsen Courier«-u jedan putopis, iz kojega saopštavamo sledeće podatke: »U Kini žive oko 80,000 Jevreja i to većinom u provinciji Hunan. Ovi se Jevreji po svojoj spoljašnosti ne razlikuju od Ki-

neza. Ustanovljeno je, da imaju prastare hebrejske molitve, napisane na kožu. Žive u najvećoj bedi poput milijuna ostalih Kitajaca.

Po svoj se prilici nalazi u mestu Kai-fong-fu najstarija naseobina kineskih Jevreja; tamo je živelo još pre kojih desetak godina 10,000 Jevreja, koji su najpotpunije sačuvali svoju narodnost. Danas je i ta jevrejska zajednica u rasulu, neki su se članovi preselili u Šanghaj i Hong-Kong i tamo se strogo pridržavaju jevrejskih zakona u pogledu hrane; oni imaju tamo svoje vlastito groblje, odeljeno od ostalog kineskog pučanstva, kojemu su inače potpuno slični, do jevrejskih imena; oni se odevaju i žive u ostalom poput drugih Kineza. Imaju više žena, ali ne sklapaju mešovite brakove. Danas više ne poznavaju hebrejske molitve, znadu veoma malo o jevrejskoj religiji, ali ipak održavaju šabat i svetkuju praznike«.

Navodno je u Tang-tčuang-u, jugozapadno od Kai-fong-fu-a nastala nova kolonija kineskih Jevreja. Tamošnji se Jevreji bave tkanjem svile i važe kao imućni ljudi.

Od nekoliko decenija žive u više gradova Kine doseljeni Jevreji, čiji broj iznosi danas oko 15,000, a koji se još stalno povećava. Najveća im je naseobina Šanghaj, gde već postoje 3 sinagoge i mnogo jevrejskih institucija; nadalje postoje u Hong-Kong-u i Tientšin-u moderne jevrejske opštine. Od najnovijeg doba živi u Mukdenu 70 porodica poljskih Jevreja, koji su tu osnovali staroversku opštinu.

Japan ima najmanji broj jevrejskog pučanstva od svih zemalja na svetu; svega ih ima oko 1000 duša. A i ovi su se doselili u Japan tek poslednjih decenija, osobito za vreme rusko-japanskog rata. Drugi Jevreji iz Bagdada, Engleske i Sjedinjenih Država naselili su se ovde iz poslovnih razloga. Jevrejska opština u Nagasaki-u broji 200 duša, ima svoju sinagogu i zasebno jevrejsko groblje. Siromašniji Jevreji rade tu kao krojači, ili cipelari. Veća je jevrejska opština u Jokohami, koja broji oko 300 lica; prvi uselili su se još pre pola stoleća. Skoro svi Jevreji tako su se potpuno asimilirali za to kratko vreme svoga boravka, da ne može biti govora o nekom specifično jevrejskom životu u Japanu; oni uzimaju Japanke za žene i nastoje da ih se smatra pravim Japancima.

O jednoj staroj jevrejskoj naseobini u Japanu priča nam Lady E. A. Gordon, koja je postala znamenita svojim delima o dalekom Istoku. Ona dolazi do zaključka da se u Japanu nalaze 10 plemena Izraela. To mišljenje nije doduše provereno, ali ipak zaslužuje našu pažnju; zato ćemo ovde da spomenemo nešto o njenim istraživanjima. U okolini mesta Jamato, gde je sahranjen Džimu-Teno, prvi car Japana, čija je vladavina počela god. 666. pr. Hr., postoje 2 stara sela sa imenom »Gošen« i »Menaše«. Značenje tih 2 imena, koja su japanskom jeziku tuda, etimološki u celom Japanu niko ne može da protumači. U trećem

stoleću današnje ere doselilo se jedno nepoznato pleme u Japan, koje je pleme brojilo nekoliko stotina duša, a bavilo se svilarstvom. God. 471. bilo je brojanje pučanstva i već tada je to pleme brojilo 18,670 duša, a uživalo je velik ugled u celoj okolini. Tamo gde se najpre nastanilo to pleme, stoji do današnjeg dana jedan hram, koji se zove »Davidov Šator«. Pred kapijom toga hrama stoje dva kipa, i to lav i jednorog. U tom je plemenu postojala priča, da je osnivaatelj pronađen kao dete u škrinjici, koja plivaše po vodi.

U gradu Usumasa, na trgu, koji je pripadao jednom starešini toga plemena, stoji bunar, star oko 1500 godina. Na ogradi toga bunara uklesana je kineskim slovima reč »Izrael«. odakle potiče i šta znači ta reč, nije mogao da protumači nijedan japanski učenjak. To je pleme došlo navodno iz Koreje, gde je osnovalo bilo u Piang-jang-u jednu visoku školu pod imenom »Ipuan«. Ta je reč napisana kineskim hieroglifima, a značenje joj se ne može rastumačiti; po navodima profesora Anasaki-a sa universiteta u Tokiu ima se ta reč čitati »Efraim«. Osnivanje te visoke škole pripisuje se jednom Nasirejcu iz Tibeta, koji pripada po svojoj prilici onim sirsko-perzijskim Nasirejcima, o kojima svedoči Nestorov spomenik u Sian-fu-u u Kitaju. Na tom se spomeniku nalazi više puta ime »Efraim«, napisano kineskim slovima. Još je spomena vredno, da na historijskom carskom prestolu Japana u Kiotu ima dva stuba, koji predstavljaju lava i jednoroga. Iste su figure pronađene pre kratkog vremena na dvorištu jevrejskog hrama u kineskom gradu Kai-fong-fu-u, koji je hram sagrađen, kako smo spomenuli, god. 1163.

Narod Izraelov.

Izrael je živo čudo. Počevši od najstarije njegove povesti sve do preporoda na starom biblijskom tlu, čiji nadobudni razvitak dirnuti pozdravljamo, sve na njemu ide zatim, da poremeti ljudske račune.

U okviru tog stalnog čuda, održavanja jevrejskog naroda po volji Božjoj, dešavala su se bez prestanka nebrojena mala čudesa, koji su predmetom divljenja za vernika, a iznenađenja za historičara.

(AIMÉ PALLIÈRE: Das unbekannte Heiligtum, Berlin 1927, str. 272.)

Habiri i Hebreji*).

Napisao nadrabini **Dr. Beno Heisz**, Sisak.

Opća seoba semitskog naroda oko g. 2500 prije Hr. i posebna seoba Izraelaca oko 1800. god. pr. Hr., promijenila je lice Prednje Azije i unijela nov život i novu kulturu u područje Jordana. Glavno predzide povjesnih događaja bila je Palestina. Da nju prisvoje, borili su se osobito Hebreji i Filistejci dugi niz godina. Palestina je od drevnih vremena bila obala, o koju su se poput morskih valova lomili narodi, što su se selili s juga i sjevera. Odakle su Hebreji došli u zemlju, tko su oni bili, jesu li oni istovjetni sa Izraelcima, tu se razilaze mnijenja stručnjaka. Sigurno su Hebreji živjeli već prije Abrahama, koji je sačinjavao samo jedno ugledno pleme među ostalim Hebrejima¹⁾. Da je Kaldeja bila pradomovina Hebreja, to je doduše biblijska tvrdnja i to valjda samo za Abrahamovo pleme. Druga Hebr. plemena imala su po svoj prilici svoje sjedište u Kananu, Egiptu i Babiloniji. Samo na taj način moglo bi se protumačiti vječito iseljavanje i useljavanje starih Hebreja. — Isto tako dvojben je pradomaj i porijetlo Filistejaca. Prvi puta glasi biblijska relacija, da potiču iz Kaftora²⁾, drugi put iz Kasluha³⁾ a najzad iz Arama⁴⁾. O Filistejcima drugi puta. O starim Hebrejima kaže P. Thomsen u svom djelu⁵⁾:

Valovi naroda, koji su u 15. stolj. prije Hr. poplavili stare kulturne zemlje, stavili su i semitska plemena u gibanje. Među njima istakoše se osobito »Habiri«, koji su pozvali pojedine kraljeve u svoju zemlju, da ratuju sa susjedima i ostalim neprijateljima. Ovi (Habiri) su po svoj prilici identični sa Hebrejima; dakle iza god. 1450 pr. Hr. počinje prvo useljavanje Izraelaca, koje se svršilo osnivanjem narodnoga kraljevstva. — Po Thomsenu dakle bili bi Habiri, Hebreji i Izraelci jedan te isti narod, t. j. iz početka su se zvali Habiri, kasnije Hebreji, a na posljetku Izraelci. — Njihovo zajedničko pismo bilo je klinovo pismo,

*) Ova je rasprava stigla uredništvu već početkom meseca maja.

1) Usp. Ewald: Hebr., Stade: die Entstehung des Volkes Israel.

2) כַּפְתּוֹר Kapadocija. možda današnja Kreta.

3) כּוּלְחָא Kolhia.

4) אַרַם.

5) Palästina und seine Kultur in 5. Jahrtausenden, str. 59.

jer nijedna pločica, kojih se mnogo našlo u Palestini, nije poznavala drugo pismo osim klinovog. Hebrejske pločice nalazimo mi tekar u god. 1000 pr. Hr. — Tako je na primjer spomenik moapskog kralja Meše, koji se našao oko god. 1868. na istočnoj strani Jordana, napisan u starom hebrejskom jeziku, i datira iz god. 1000 pr. Hr.⁶⁾

Ali takvim dokazivanjem pomoću natpisa dade se jedva znanstveno ustanoviti starost jednog naroda ili jezika, jer nije isključeno, da će eventualna nova iskapanja i novi nalazi donijeti sasvim druge znanstvene rezultate.

Ovaj Thomsenov izvod obzirom na naziv »Habiri«-Hebreji slijedi i Prof. Gavro Manojlović u svom djelu: »Povijest staroga Orijenta o pločicama Tell-el Amarne i Habirima«⁷⁾ i Prof. Sović u svom djelu »Habiri i Izraelci«.

Prvi puta susrećemo Habire na pločicama Tel-el Amarne, koje su bile iskopane god. 1887-88, a potiču iz 14. stoljeća pr. Hr., u vrijeme Egipatskog kralja Amenofiza III. ili IV. Sadržaj tih Tel-el Amarnskih pločica u kratko glasi: »Habiri uznemiruju sa istoka južnu Siriju i Palestinu i pljačkaju zemlju. Abdihiba, jeruzalemski knez, se gorko tuži i pita Faraona »Zar da se Habiri dočepaju i kraljevskih gradova? Ne dođu li ove godine tvoje čete, sve će zemlje pripasti Habirima«.

Prof. Manojlović tvrdi⁸⁾: »Za Amenofiza IV. t. j. oko god. 1375. — 58. pr. Hr., još ni spomena nema o kakovu narodu izraelskom«, ali Habiri t. j. Hebreji, spominju se po Tel-el Amarnskim izvješćima, kao praoci Izraelaca.

Prof. Sović naprotiv hoće da dokaže, »da je izraelski narod postojao za Amenofiza III. i IV., t. j. oko 1400 pr. Hr., da su Izraelci-Hebreji odnosno Habiri, prije, za i poslije Tel-el Amarnskog doba eksistrali«.

Dalje tumače Sović i Manojlović, da su Hebreji identični sa Habirima.

Zanimljivo je pratiti naučna razmatranja obojice učenjaka. Časno je za hrvatsku bogoslovnu književnost, sa kakvom su jakošću duha obojica obradili ovu temu. Ali sam slobodan primjetiti, da to nema biblijsko-historijske podloge i ne odgovara historijskim podacima, kako Manojlović izjavljuje, da su Hebreji (Habiri) bili praoci Izraelaca, kako to primjećuje i sam Sović. Istina je samo to, da je Abraham, savremenik Hamurabia, (19. st. pr. Hr.) bio u bibliji nazvan Hebrejac⁹⁾, a istom njegov unuk Jakob istupa kao nosilac imena Izraelac. U ovom smislu, ali samo u ovom smislu, bili bi Hebrejci praoci Izraelaca. Što se tiče teze, da su Hebreji istovjetni sa Habirima u Amarni, što Thomsen, Manojlović i Sović uzimaju kao dokazan rezultat istraživanja, o kojoj su temi već pisali Zimmermann i Winkler (Die Keilinschriften und das

6) Nalazi se u Louvre-u u Parisu.

7) *Historia antiqui Orientis de tabulis Tell-el Amarnensibus et »Habiris«.*

8) str. 41.

9) Gen. 14, 13.

a. T.), to je po mome mišljenju samo izmišljena hipoteza. Iz stara talmudskoga vrela jasno se vidi, da su Habiri bili neki stari perzijski narod, koji je naprama izraelskom ili judejskom narodu veoma često bio neprijateljski raspoložen. Iz ovoga talmudskog vrela proizlazi, da su Habiri dugo prije Kaldejaca provalili u mnoge zemlje i da su sigurno i Egiptu prijetili u vrijeme Amenofiza III. (oko 1400. god.) i ovi se Habiri spominju u Tel-el Amarni, a ne Hebrejci.

U navedenom talmudskom vrelu su istodobno veoma ljepo opisani religiozni običaji »Habira« i ove religiozne ceremonije nemaju nikakve sličnosti sa religioznim običajima starih Hebreja¹⁰).

Dobrotvornost.

Činiti dobro bližnjemu znači u hebrejskom: vršiti pravdu; u grčkome: ukazati sa učešće ili vršiti milost; u latinskom: ukazati ljubav; u francuskom: davati milostinjnu. U tim raznim izrazima očigledno je poniženje principa ljubavi prema bližnjemu: prvi znači dužnost, drugi samo simpatiju, treći čuvstvo, kao posledicu razmišljanja, ali ne dužnosti, a četvrti dobru nameru.

(P. J. PROUDHON: On'est-ce que la propriété? Paris 1842. I. str. 202.)

Čudorednost Jevreja.

Čudorednu snagu, koju vera daje Jevrejinu, ona mora da pokaže svetu svojim kreposnim životom. »Tri su obeležja, po kojima se poznaje Izrealičanin: On je stidljiv, milosrdan i dobrotvoran« (Jebəmot 79). »Ko jednog Nejevreja prevvari na bilo koji način ili ga ošteti, taj oskrvnjava ime Božje i poćini težak greh«. (Mose ben Maimon ka Kelimu 12, 7).

(J. WEIGL: Das Judentum, Berlin 1911, str. 82.)

¹⁰) Isporedi talmudsku knjigu Gitin str. 17., Jebəmot str. 63 i Kidušin str. 72. —

נמין ו"ו הא מקמי דנותרו חברי לבבל הא לבתר דאתו חברי לבבל. חברי הן פרסאי שיש לפרסויים וום תג שאין מדליקין אור באותו וום אלא בבית עבודת אלילים שלהם.
 ובמנת ס"ג אמרו ליה לרבנן ווחנן אתו חברי לבבל.
 חברי פרסויים רשעים ומכזין ואונם מכירים כבודם של ישראל.
 קירושין ע"ב. הראוי "חברין" דמיין למלאכי הבלה.

Ceremonijalni zakon u svetlosti proroka.

Napisao kot. rabin **Dr. L. Weissberger**, Brod na Savi.

Postanak jevrejskog naroda tako je tesno skopčan sa Torom, tako je nerazdvojno spojen sa božjim napucima, da se Izrael ne da ni zamisliti bez Tore, a svetsko-istorijska uloga Izraela može se samo silom Tore izvršiti, šta više, i sama egzistencija Izraela uslovljena je njegovim stavom prema Tori.

Za Izrael je već pri stvaranju naroda vanprirodni položaj na pozornici istorije sveta i čovečanstva predviđen i utvrđen, pa mu je i opstanak uslovljen držanjem sa tvorcem skopljenog zaveta. Da je ovaj zavet poseban i da sadrži zadaće, koje se drugih naroda ne tiču, da on Izraelu nalaže dužnosti, koje ne važe za ostalo čovečanstvo, jasno je i razumljivo svakomu, koji tek površao poznaje bibliju. Ali time nije nikako rečeno, da jevrejska knjiga zakona uči čisto partikularna jevrejska načela, koja ne uzimaju u obzir ostale narode, šta više, da je nejevrejsko čovečanstvo stavljeno izvan zakona.

Ni pomena od svega toga. Jevrejski zakon sastoji se iz općeg moralnogradanskog uređenja ljudskoga društva, iz etičko-moralnog uređenja ljudskih nagona, kao minimalnog programa božjih zahteva od čovečanstva, bez čega bi čovek bio lišen ljudskog dostojanstva i ne samo izjednačen sa životinjskim svetom, nego bi u izvesnom stupnju bio i niži od njega, jer svoje božansko obesvećuje, svoje duhovno zloupotrebljuje, svoju dušu degraduje, svoje više biće profaniše i ponižava. Tora, jevrejska knjiga zakona, sadrži, iako ne sistematskim redom izloženo (אין מיקדם ומאחר בתורה), zakonsko uređenje građanskih odnosa, materijalnih prilika među ljudima, uređenje poseda, rešenje socijalnih problema, a ovo uređenje važi za čitavo čovečanstvo, pa čak, da upotrebimo jevrejski izraz, i za Noahide.

Jedan drugi bitni sastojak Tore sadrži pravila moralne sadržine, moralnog karaktera, takvi su n. pr. zakoni o čednosti, o poštovanju roditelja. A da i ovi važe za sve po božjem obliku stvorene, neće niko poricati, ko god poznaje jevrejsku pismenost (pa i opseg zakona, datih Noahidima).

Iako je, opće uzeto, broj Noahidima datih zakona malen — 7 noahidskih zakona — to je samo zato, što većina ovih zapovedi izlaže osnovne zakone, koji sadrže mnogo veći broj posebnih zapovedi.

Pravi jevrejski zakon, koji čini karakterističnu suštinu Jevrejstva, ceremonijalni zakon, obvezuje samo Jevreje, izabrani narod, kome je namenjen širi krug dužnosti i zadaća. Ove posebno njemu date dužnosti osposobljavaju ga, da teži za svetošću, da

se približi Bogu i da tako postigne viši stupanj ljudskoga savršenstva

Bar jedan deo čovečanstva trebao bi da ispunjava obilje božjih zapovedi i zabrana, ne bi li, potpunim odavanjem svetim, moralnim i religioznim zapovedima, dubokom unutrašnjošću religiozno osećajnog života, čitav svakidani profani život oduhovio i idealisao. Ispunjavanjem ceremonijalnog zakona imali bi se zahtevi prirodnih nagona čovečjih suzbiti, te bi ljudska dela božanski žig na sebi nosila: čovek bi postao svet bez askeze.

„Budite sveti, kao što sam i ja Večni svet“, tako glasi refren mnogih svetih ili ceremonijalnih zakona. Sve ljudske potrebe neka se dovedu u intimnu vezu s Bogom, neka se pretvore u bliski odnos ka večnosti. Ovaj ceremonijalni zakon, čija je posledica unutarnja svetost, izaziva duboku, snishodljivu svest o Bogu, budi žudnju za sličnošću s Bogom, daje impuls za moralna dela, pobuđuje na moralne postupke, ubija zle nagone i suzbija rdave misli u čoveku.

Religijom zakona postignuta pobeda duhovnosti nad čulnošću u čoveku ima za posledicu samo razumno ograničenje prirodnih nagona, a nikako ne njihovo sputavanje ili čak potpuno uzdržavanje.

Prvi otpadnici od Jevrejstva, propovednici hrišćanske nauke, učinili su nasrtaj na jevrejski zakon *zur' ḥšozijr*, na zakon kultusa i ceremonije, iako je njihov učitelj bio daleko od toga, da ukine jevrejski zakon. Oni su to uradili zbog toga, što njihove nove nauke sa obaveznim jevrejskim zakonom jedva behu pustile dublji koren među narodima. Jedna umna priča u Midrašu nam iznosi, kako ni sam božanski zakonodavac nije mogao da skloni narode sveta na primanje Tore. Od vremena hrišćanskih napadaja uvek se nasrtalo na jevrejski zakon. Ne samo da ga hrišćanski bogoslovi omalovažavaju i ismevaju, nego i jevrejski naučnici misle, da odgovaraju duhu vremena, ako jevrejske zakone obesvećuju, izvrću ih i njihov značaj umanjuju.

Kao najvažniji moment protiv zakona kultusa i ceremonije navodi se, da je Jevrejstvo zakona poglavito sa ceremonijalom i ritualom, kao bitnim obeležjem Jevrejstva, proizvod kasnijeg, posleproročkog vremena, i da je predašnjoj proročkoj epohi pre izgnanja u ovom obliku posve nepoznato. Da su pri tom odnosna mesta u prorocima samovoljno tumačena, ne bi li se na taj način došlo do željenog rezultata i dokazala zamišljena hipoteza, ni malo nas ne iznenađuje; ali kad se jasna, baš protivno dokazujuća mesta izvrću, da bi se time dobila uspešna podloga za smeone pretpostavke, posve je nepojmljivo.

Kad Amos poziva Jevreje da se poprave, pa im preti, da će progonoštvu iz svete zemlje usled njihovih grehova dovesti do potpunog prekida kontakta sa Večnim, do prestanka tesne veze s Bogom, jer će kultus morati da ostave, onda se i ovom mestu daje protivni smisao, samo da bi se pomračilo prosto značenje.

Da se obrezivanje nigde ne spominje u proročkim knjigama,

naročito se ističe. Ali se sasvim previdi činjenica, da su oni Jevreji, koji su zbog zdravlju škodljivog dejstva putovanja po pustinji ostali neobrezani, na ulasku u Kanaan, u tu obećanu zemlju, odmah obrezani, kako bi se otklonila sramota od Izraela, kao što se tamo veli.

Još jedan drugi osnovni element jevrejskog zakona izložen je nasrtaju kritike. Tobaže proroci nisu priznavali centralni značaj Sabata, tvrde nepoštovaoci zakona; jer proroci ne ističu naročito odmor Sabata. Svojim opomenama narodu, koji je zanemario druge osnovne elemente Jevrejstva, proroci su kategorički izjavili, da se ne može odeliti pravo od pravde prema bližnjima u pogledu, osvećujućih religiozno-moralnih pravila i naputaka. Ali baš time, što se u ovoj vezi govori o Sabatu, izlazi, da je prorok hteo reći narodu, kako i tako kardinalan zakon, kao što je Sabbat, gubi svoju vrednost, nema blaženog dejstva, ako se krše drugi važni zakoni Tore.

Gotovo da i nema proroka, koji ne bi zauzeo pozitivan stav prema jevrejskom zakonu, prema ceremonijalnom zakonu; a što se njihova proricanja i opomene poglavito bave צדק ומשפט pravom i pravdom, onda se po tome može samo to suditi, da se u tom pogledu mnogo grešilo, zato su vatreni govori proroka bili potrebni, ne bi li nastao preokret.

צוֹת שְׁבוּן אִדָּם חַבְרִי zapovedi o uredenju ljudskih odnosa među sobom, već zato su od beskrajnog značaja, što, ako se one ne obaziru nego se nepravda čini, onda je kajanje nemoguće i svako izmirenje izostaje, dok se nepravda ne popravi i drugome naneseo zlo ne otkloni, dok obespravljeni ne oprosti, a potišteni se sam ne izmiri. Poglavitna zadaća proroka sastojala se baš u tom, da se istakne pravo i pravda. U sva vremena bilo je u Izraelu sveštenika i proroka sa podeljenim zadaćama, ali su oni svagda služili zajedničkim načelima Jevrejstva.

Sveštenik i prorok behu dve svetle zvezde na nebu Jevrejstva, oni su zajednički težili velikom i uzvišenom cilju rasprostiranja moralnih i religioznih ideja i udubljanja u njih. Oni behu dva kažiputa Jevrejstva, oni ga vodahu dvama paralelnim putevima prava i pravde, svetosti i odanosti Bogu, ka idealu čovečanskog poslanja na zemlju, ka vrhuncu jevrejske uzvišenosti. Među njima ne beše nikakvih divergencija, nikakvih spornih tačaka, koje bi njihov harmonični odnošaj narušavale. Prorok nije preterivao sa etičkim na štetu rituala, nije ponižavao ceremonijal za ljubav morala. Sveštenik nije zanemarivao moralne vrednosti u korist spoljašnje observancije, nego je išao za socijalnim i pravičnim uredenjem ljudskih odnosa i do tančina detaljiranih pojedinosti osveštanih normi u odnosu prema višem svetu, uz oduhovljujuće propise fizičkog svakodnevnog života sa obzirom na večnost.

A sada ćemo pokazati, kako su skoro svi proroci pojedine ceremonijalne zakone ne samo uzdizali i preporučivali, nego su

čitav kompleks ovih zakona raspravljali i paušalno ispunjavanje svih vrsta zakona navlastito zahtevali.

Već kod Jošue 5, 7 f. nalazimo, uz pomenuti izveštaj o obrezivanju, izlaganje o prazniku Pesah po propisanom ceremonijalu. U 23, 6 f. obvezuje Jošua Izrael na čitavu Toru i traži da se ni jedna jota ne izostavi. U Samuelu I. 14,32 nalazimo šehitu i zabranu, da se jede krv. I kad Samuel u 15,22 upotrebljava obrt «החפין לה' בעילות ויבחים בשמיטת בקור ה'» »Zar su Bogu po volji paljenice i klanice, koliko vršenje božjih zapovedi«, onda je tome pravo tumačenje samo ovo : žrtve, ako nisu popraćene ispunjavanjem svih božjih zapovedi i naputaka, nisu po volji, jer nemaju pravog smisla i ne stižu istinitom cilju. U Carevi I. 2, 3 f. car David meće na srce svome sinu i nasledniku totalitet Tore, sve njene zapovedi, naputke, svedočanstva i povlastice. U Carevi I. 6, 12 nalazi se takva ista neposredna božja opomena caru Salamonu. U Carevi I. 8, 58 sam car Salamon žudi, da ispuni sve zapovedi, naputke i pravila Večnoga. U Carevi I. 9, 4 nalazi se druga božja opomena Salamonu, da ne napusti ni jednu od zapovedi i pravila Tore. U Carevi II. 11, 11 vidimo posledice toga, što Salamon nije ispunjavao sve zapovedi i pravila. Isto to u 11, 33 f. 38. U Carevi II. 17, 13 f. 34 f. opet se nalazi obavezna opomena za ispunjavanje svih zapovedi i pravila nauke božje. U Carevi 18, 12 navodi se kazna za neispunjavanje svih zapovedi Tore. U Carevi II. 21 nalazi se slična opomena caru Manase. U Carevi II. 23, 25 hvali se Jošija, jer ispunjava čitavu Toru.

Na redu su sada oni proroci, koji se označuju kao pravi reformatori jevrejske religije zakona. Pre svega ono mesto Jesaje 1, 11 f., u kom tobože Jesaja ustaje protiv žrtvenog kulta, ne stedeći ni Sabat, praznike i ostale zapovedi rituala. Ali bliže posmatranje ovih mesta pokazuje, da o izopačavanju ovih zapovedi i rituala ne može biti ni govora. Naprotiv, baš po tome može se suditi o velikoj važnosti ovih zapovedi. Prorok, koji mnogo šta kudi, žigoše polovnosti i izjavljuje, da i ove važne zapovedi gube od svoje vrednosti, lišavaju se svoje snage, koja blagoslov donosi, ako se ostale kardinalne tačke ne ispunjavaju, ako se druga važna pravila zanemaruju i nogama gaze. U Jesaji 5, 24 kori prorok Izrael, što je zanemario nauku Večnoga, što prezire reči Svetoga, pri čemu se misli samo na ceremonijalne zakone, koji osvećuju Izrael. U Jesaji 17, 7 proriče prorok, da će doći vreme, kada će se Izrael opet okrenuti Tvorcu, koji ga osvećuje. U 56, 2, 4, 6 uznosi prorok onoga, koji pored צדקה וימינה prava i pravde, ni Sabat ne obesvećuje, te time božji zavet čuva. U 58, 2 prorok izlaže problem žudnje ka bliskosti i sličnosti s Bogom i pravičnosti prema bližnjima. Za njega ne postoji odvajanje između svetosti i pravde. Tek kad se unutarnji odnošaj prema Bogu dopuni pravednim delima, usavrši pravdom i blagošću, tek onda je postignuto savršenstvo, ostvaren Torom propisani cilj. U 65,4 govori Jesaja o onima, koji ljute Boga

time, što jedu svinjetine. U 66, 17 preti prorok teškom kazni onima, koji jedu meso od životinja, koje su kao nečiste zabranjene. Prorok Jeremija obnavlja u 11, 2 f. reči zaveta Boga sa Izraelom i opominje na ispunjavanje svih zapovedi, da bi se zavet osnažio. Vrlo ubedljivim rečima opominje prorok u 17, 21 f., da se Sabat ne obesvećuje, već da se svetkuje, kao što su ga preci svetkovali. U 24, 7; 30, 22, 25 i redviđa, prorok ono divno vreme, kada će Izrael opet postati narod božji. U 31, 31 Jeremija govori o sklopljenom zavetu, o Tori kao celini i o vremenu, kada će Izrael opet biti punovažan narod božji. U 32, 38—40 govori prorok o večnom trajanju zavetu Boga sa Izraelom i o Izraelu kao narodu božjem. U 33, 20 naročito se ističe večnost zaveta, a u 24, 10, 23 navodi se kazna za prenebegavanje svih nauka, pravila i svedočanstva Tore.

Ezehiel u 4, 14 ističe povodom jedne simboličke radnje, koju mu je Bog zapovedio, kako se nije oskrvnio jedenjem zabranjenih jela. U 5, 6, 7 kori Izrael, što ne uvažava zapovedi i pravila Večnoga. Isto tako i u 11, 12. U 11, 20 opet hoće od Izraela da stvori narod božji. U Ezech. 18, 9 pominju se חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים; pri tom pod חֲקִים oni sveti zakoni, koje je Bog naložio Izraelu, iako im se smisao i značaj potpuno ne mogu shvatiti, a pod מִשְׁפָּטִים misle se oni božji napuci, koji su shvatljivi prirodnom razumu ljudskom, jer su etičkomoralne prirode ili se osnivaju na socijalnoj pravdi. I u stihovima 17, 19 i 21 govori prorok o ispunjavanju svih božjih zapovedi, pa i onih religiozno-ceremonijalne sadržine. U 20, 11—24 žali se prorok zbog prenebegavanja svih zakona Tore, o obesvećenju Sabata, koji je znak međusobne pripadnosti između Boga i Izraela. U 22, 8, 26 ljuti se prorok zbog skrnavljenja svetinja, zbog obesvećenja Sabata. Isto tako u 23, 38. U 36, 37 uslovljem je naziv božjeg naroda sa izvršenjem svih zapovedi i pravila. U 37, 24 traže se iste pretpostavke za večiti zavet mira s Bogom, za čim treba da žudi narod božji. U 45, 21 uzdiže Ezehiel ispunjavanje praznika Pesah i zabranu, da se tada kiselo jede. Da je Ezehiel službi kultusa obraćao stalnu pažnju, nije potrebno naročito pominjati.

Hosea u 8, 1 žali se zbog toga, što je Izrael zavet s Bogom porušio i njegovu nauku ismeva. Zeharia priče o nekadanjem redovnom svetkovanju Sukotpraznika. Maleahi opominje na nauku Mojsijevu, na njegove zapovedi i pravila, ne bi li iskupljenje što pre nastupilo. Psalmi 18, 23; 19, 8 f.; 78, 5, 10, 56; 89, 31 f.; 99, 7; 103, 18; 105, 45; 119, 33—35, 44—46, 54, 55, 80, 167 f.; 147, 19 bave se čitavim kompleksom zakona Tore, po svemu njihovu razgranjavanju inazivanju, pa dakle i ceremonijalom i ritualom, koji zauzimaju prostrano mesto u Tori.

I Hiob, oplakujući svoju bedu, sa žalbom ističe, kako je on חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים etičkosocijalni i religiozno-osvećujući deo Tore ispunjavao. Daniel 1,8 ne htede se oskrnaviti zabranjenim jelima na carskom dvoru. U 9,10 f. Daniel priznaje u izlivu svoga srca grehe Izraela, koji je zapovedi Božje prekršio, pa je zato morao

podnositi kaznenu ruku Svemogućega. Izveštaj o održanoj proslavi Sukot-praznika po tačnom propisu Mojsijeve nauke nalazimo u Ezra 3, 4 f. O jednoj po tačnom propisu održanoj svetkovini Pesahpraznika izveštava Daniel 6, 19 f. U Ezra 7, 10 susrećemo se sa Ezrom kao regeneratorom Tore za sve grane jevrejske zakonitosti. Nehemia 1, 7 f. nabroja razne vrste božjih zapovedi, koje Izrael nije obazirao. U Neh. 8, 14 izlaže se živahnim načinom proslava Sukotpraznika. U 9, 13 f. iznosi se događaj objave na Sinaju, pa se nabrajaju Sabat i sve druge vrste zakona. U 13, 17 f. prekorava se strasnim uzbuđenjem obesvećenje Sabata. U Kron. II. 8, 13 pominju se Sabat, Pesah, Šabuot i Sukot. U 19, 10 se izlaže, kako je car Jehošafat provodio svoj život strogo po napucima nauke. Da je Jehizkija pozvao čitav Izrael na proslavljanje Pesah-praznika po napucima Tore, izveštava se u Kron. II. 30, 1 f., 13—18. Prema 31, 3 Jehizkija je ponovo uspostavio žrtve za Sabate, Mladake i praznične dane, te je nauka i zapoved črez njega opet ovladala. Povodom skretanja Manase-a s puta Gospodnjeg ponovo se podseća na zakone, naredbe i pravila Tore.

Kad je pod Jošijom usled pustošenja Skita izgubljeni zakonik ponovo nađen, to je dalo povoda za obnovljeni obavezni prijem svih zakona Tore, te je sklopljen nov zavet za sve zapovedi, svedočanstva i pravila: zavet Boga sa Izraelom svečano je objavljen. Ovde valja istaći, da moderna kritika biblije nađenu Knjigu Nauke, kako se naša Tora uopće zove, ne drži identičnom sa našom Torom, jer se ista za jedan dan ne može pročitati. Ali ni u Carevi II. 22. 8 f., ni u Carevi II. 34, 18 f. ne pominje se, da je Knjiga Nauke za jedan dan čitana; otuda na tome zasnovana hipoteza gubi svaku podlogu. U Kron. II. 35, 1 f. izlaže se praznik Pesah po naredbi Jošije.

Prema svemu tome jasno je, da su svi proroci izvršenje ceremonijalnih zakona ne samo tolerisali, nego su njihovo izvršenje zahtevali. A ako se i dešavalo, da poneki prorok nije poklanjao ceremonijalnim zakonima dostojnu pažnju, onda je to bilo samo zato, što nije mogao trpeti, da Izrael čini izbor među zakonima Tore, pa da samo jedan deo božje nauke izpunjava.

דְּבַר יְהוָה חַצִּי דְּבַר Samo ne polovnost. Tora se mora neokrnjena i nereformisana ispunjavati, ako se želi postići visok stupanj čovečanske ljubavi i pravde, uzvišen stepen jevrejske svetosti i prave sličnosti s Bogom.

Naša je istorija ceo, dugi lanac događaja, u kom se ogleda očajna borba Jevrejstva za održanje jevrejskog ceremonijala i rituala. Od borbe Makabejaca za održanje Sabata, obrezivanja i zakona o jelima, kao triju stubova Jevrejstva, pa sve do poslednjih napora i borbi u najnovije vreme, dug je, tegoban i trnovit put; ali je svima borcima ove herojske borbe Boga i Izraela lebdeo pred očima jedan isti ideal: oni htediti kroz sve generacije održati Izrael čistim i svetim. על ערקה דמסאנה i za jedan prividno beznačajan jevrejski običaj išli su ovi

junaci radosno u smrt u vreme, kad je neprijatelj hteo da iskoreni jevrejsko biće, ne bi li tako održali Jevrejstvo u njegovoj prvobitnoj idealnoj čistoti. Oni su bili uvereni, da je samo ono pravo Jevrejstvo, kome je misao vodilja, da živi u prisustvu Boga, koje se moralnoetičkim vrednostima uzdiže do religiozno-osvećujućih nauka Večnoga i koje pravom, dubokom, trajnom i snishodljivom svešću o Bogu, uz ispunjavanje ceremonijala i rituala, nosi na sebi božanki žig.

Jevrejski legalizam je izvor čudesne duhovnosti; jer svako delo, pa i prividno najneznačajnije, postaje time oduhovljeno. To i jeste smisao izreke naših mudraca הרבה להם הקב"ה תורה ומצות כדי לצרף בהן את הבריות 613 תרי"ג מצות, Veliko obilje zapovedi, da čoveka prekale, oduhove.

Duhovna energija daje etičku snagu, moralnu otpornost i čudoredno savršenstvo. Postiže se duhovna pobeda bez pokoravanja čula, dolazi se do etičkomoralnog uzdignuća bez ugušivanja fizičkih potreba. Jevrejskim legalizmom dostiže se visok stepen čistoće i svetosti; ali se pri tome profano ne izbegava, niti se uzdržljivost mora vežbati.

Pa čak i ako se ovi ceremonijalni zakoni kao מצות אנשים מלומדה prosta prirodna navika ispunjavaju, i onda važi pri tom osnovno načelo naših mudraca במחוק שלא לשמה בא לשמה, jer iz ovih prostih dela navike postaje čvrst karakter, uobličava se jedna snaga, koja moralno regeneriše. Ispunjavanjem ceremonijala i rituala uslovljeno uređenje svih ljudskih dela razbudiće žudnju za sličnost s Bogom, izazvaće impuls za božanstvenost. Često ponavljanje simboličkih zakona obrazovaće u čoveku karakter po božjoj volji, uspostaviće intimnost između zemaljskog i nebeskog. Ceremonijalni zakoni su sredstvo, kojim Bog utiče na nas, stoga su oni bitno jezgro religije. Oni dadoše Izraelu hrabrost i snagu, kada moćni valj prečahu, da ga progutaju; dadoše mu mir i razboritost, kada su zraci sreće hteli da ga učine ponositim. Oni oplemenjuju intelekt, kultivišu osećanje, razvijaju strast za pravdom i moralom; podižu branu protiv greha i zla.

Ritual i ceremonijal izazivaju unutrašnje udubljenje u religiozne simbole, dovode do samopredanosti spoljašnjim opservancama, devotan spoljašnji izraz prati unutarinja predanost volji božjoj, unutrašnji izliv duše, השתפכות הנפש, oduševljenje uzdiže tada čoveka iz dubine zemaljskog života u jedan viši, čistiji svet. Kao אור גוים kao svetilo sveta Izrael bi trebao čitavom čovečanstvu u etičko-socijalnom i religiozno-moralnom pogledu da osvetljuje put. Ovom idealu služili su sveštenici i proroci; ovom cilju težili su svi bez prestanka.

Ovom idealu treba da služi svaki onaj, koji želi videti ostvarenom regeneraciju Jevrejstva, koji bi hteo doživeti renesansu jevrejskog duhovnog života; jer istorija i iskustvo dovoljno nam pokazuju, da je Jevrejstvo samo onda moglo cvetati i napredovati, kada je jevrejski zakon ceo život obuhvatao kao jedina norma.

O religioznom i kulturnom životu Jevreja u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj god. 1371-1496 s osobitim obzirom na područje današnje Slovenije.

Napisao sreski rabin **Dr. Hinko Schulsinger**, Đakovo.

U Austriji i njenim pokrajinama jevrejska se kultura nije znatno promijenila u srednjem vijeku tokom svih tih stoljeća. Studij talmuda kroz svo vrijeme izolacije u getu ne samo da je oštrio duh i širio srca, već je znanje crpljeno iz talmuda moglo zbog svoje bogate sadržine da zasjeni i samu hrišćansku nauku, koje je svijet tada bila skolastika. Sigurno, da je tadašnjoj jevrejskoj kulturi manjkalo iskustvo, koje je omogućilo brzi napredak evropskih naroda u novo i najnovije doba, ali ovo je iskustvo manjkalo i općenitoj kulturi srednjeg vijeka. Tada još nigdje nije bilo smisla za harmonički razvitak osobnosti i za profinjeni način života, a opća umjetnost i znanost gajila bi se samo u veoma uskom krugu. Ali jevrejska kultura tadanjeg vremena nadmašivala je na idejnoj sadržini ostale kulture. Pogled na svijet (*Weltanschauung*) jednog »Jevrejina iz geta«, koji bi u svim događajima života vidio mudru volju nedokučivog božanskog providenja, bio je u svojoj jednostavnosti i čistoći mnogo ljepši nego naziranje mnogih Hrišćana, koji su prezirom gledali na toliko mučenog Jevrejina, lutalicu po svijetu bez domovine. Ali i u etskom pogledu bezuvjetno je pretekla jevrejska kultura istodobnu hrišćansku kulturu. Umjerenost Jevreja iz geta, njihovo preziranje grubih strasti, njihov čovječni postupak sa svim stvorovima prirode, uzorni odnos među bračnim drugovima, roditeljima i djecom spadale bi vazda među najlepše vrline, kojima su se odlikovali Jevreji. Ako još primjetimo, da je ovo sve proteklo iz nepresahnjivog vrela jevrejske religije, tada moramo uviditi, da je religija bila temeljem cjelokupnog kulturnog rada Jevreja u Austriji i njenim pokrajinama za svo vrijeme srednjeg vijeka. Ako govorimo o pokrajinama Austrije, dolazi u obzir naravno u prvom redu njen južni dio sa pokrajinama Štajerskom, Koruškom i Kranjskom. Već u XIII. stljeću, ali osobito u historijskom periodu 1371—1496 pulzirao je tamo vrlo živahan jevrejski život, sazidan na čvrstom temelju stare jevrejske tradicije. Šta više, možemo tvrditi, da su religija i kultura bile tako usko vezane jedna za drugu, te se smatrao jedinstvenim faktorom u njihovom životom i djelanju. Zato je nastojao autor toga članka, da ne razara to jedinstvo i da ne razdvaja ni u toku

ovih razlaganja religiju i kulturu, koji su tako usko bili vezani u životu tadašnjih Jevreja. Način upotrebe materijala je ista kao što u članku „O pravnom i gospodarskom životu Jevreja u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj god. 1371—1496“ (I. Almanah str. 106), naime kombinirana upotreba jevrejskih i nejevrejskih izvora.

I ovom sam prilikom uzeo u obzir u prvom redu djela „Terumat ha-Dešen“ (citirano „T“) i „Pesakim u Ketabim“ (citirano „P“) od Izraela Isserlein ben Petahja (1390.—1460.), koja su djela od najvećeg značaja u pogledu religioznog i kulturnog istraživanja našeg razdoblja. Ali kraj toga uzeo sam u obzir i druge izvore savremenih autora kao responze rabi Jakoba Möln ili Maharil (citirano „M“ 1365.—1427.); responze rabi Jakoba Weil (citirano „W“, živio oko 1425. umro prije 1456.); responze Izraela Bruno (cit. „B“ 1400.—1480.) i djelo „Leket Jošer“ (cit. L. J.), koje potiče od jednog od Isserleinovih učenika po imenu R. Josef ben Moses iz grada Hochstädt a/Donau.

I.

Postanak jevrejskih četvrti u gradovima i većim trgovištima Štajerske, Koruške i Kranjske pruža nam jasan dokaz zato, da je stalno prijeteća opasnost kadra da zblizava i da sjedinjuje ljude istog porijekla i uvjerenja. Ni političke naredbe, a niti crkvena pravila nisu naređivala, da Jevreji moraju stanovati u prostorno ograničenim četvrtima. U onih pet zaključaka bečkog koncila iz god. 1267., koji se odnose na Jevreje, fale odredbe braslavske sinode iz iste godine, koje se odnose na podizanje naročitih jevrejskih četvrti. (Sravni Scherer, Rechtsverhältnisse str. 44 i 331; Schwarz, Ghetto, str. 28, prim. 62.). Unatoč tome nastale su u toku godina takve jevrejske četvrti providene sa religioznim i kulturnim naredbama, kao da bi htjele objaviti svakome, da su njeni stanovnici složni u zajedničkom radu i da stoje naoružani proti svake pogibelji. Dakle odjeljivanje prema vani imalo je kao posljedicu tim jače spajanje prema unutra, uvjetovano zajednicom interesa u religioznom, kulturnom i socijalnom pogledu. Središte jevrejske četvrti bila je naravski sinagoga (בית הכנסת). Ista je redovno bila lijepa i masivna zgrada, koja se isticala od svih ostalih jevrejskih kuća, i zato je ona bila često prva zgrada, koja je razorena prilikom progona Jevreja ili pretvorena u crkvu (L. J. II. 12; Baumgarten, Juden in Steiermark str. 11). U sredini sinagoge bila je estrada, uzvišeno mjesto, (מגדל בימה), ograđena sa visokom gvozdenom rešetkom sličnom tornju; na toj ogradi, bila su dva ulaza, jedan sa istočne, a jedan sa zapadne strane kroz koje se ulazilo u unutrašnjost estrade (P. 119.). Ta je estrada služila za čitanje Tore i važnijih molitva, kao i za „objavu pisma i pečata“. Naime, u sm. jedne stare naredbe, koju je car Fridrih III. obnovio (Mon. Habs. Abt. 2. S. 930 Nr. 1305) morao je svaki hrišćanski nasljednik ostavine, kada je istu nastupio, to objaviti u glavnim sinagogama ovih zemalja i pozvati

Jevreje, da u roku od godinu dana prijave svoje ev. tražbine protiv ostavine, pod teretom inakog gubitka svojih zahtjeva. To oglašivanje, kao i obnarodovanje gubitka pečata, koje je bilo potrebno, da se izbjegne mogućim zloupotrebama, obavljalo bi se u sinagogi za vrijeme službe Božje. Oko estrade bili su postavljeni stolčići za općinare, koji su se molili (T 98), a stol za predmolitelja (בעידי) nalazio se pred zavjetnim kovčegom, na kojemu su sa vrijeme službe Božje gorile svjetiljke. Za žene je bila određena galerija, koja je bila odijeljena sa zavjesama ili rešetkama, to je bio t. zv. „Weiberschul“ (T. 353). U pretežnom dijelu sinagoge postojao je i t. zv. „Vorschul“. (בית הכנסת החדש), koji je služio za molitve u zimskim mjesecima. (L. J. II. 85). I samo dvorište sinagoge „Schulhof“, imao je naročito određenje, tako n. pr. da se javno podijeli utjeha korotnicima (M. Minhagim p. 112 b; Krauss, Ghetto str. 33, prim. 124), da se tamo obave vjenčanja, po starom običaju, pod vedrim nebom i da se tamo proglašavaju presude, što se u sm. zakona „Fridericianum“ (§ 19) moralo obavljavati nad Jevrejima isključivo pred vratima njihovih škola (coram suis scholis, Scherer 230 f.).

U dvorištu sinagoge stajala je obično i učionica (בית המדרש). Jevrejini, koga su danju mučile razne brige, bio je sretan, ako je u večer mogao da otide u učionicu, da tamo sluša neko predavanje o nedjeljnom odsjeku, ili iz midraša i talmuda; tamo se osjećao zaštićen od svih pogibelji i nezgoda života. Ali ove škole nisu bile posjećene samo u večer; bilo je ljudi, koji su smatrali životnim ciljem studij Tore, koji su danju i noći sjedili preko tih svetih folianta, kojima je ta škola bila domom u pravom smislu riječi (P 123.). U učionicu općinskog rabina dolazili bi samo oni, koji su bili u stanju usljed talmudske im naobrazbe da prate halahička predavanja i da sudjeluju pri običajnoj diskusiji (L. J. I. 8. 31; II, 38, 95). O školama za djecu nema spomena u našim izvorima, ma da je i takvih bilo. Uzrok je tome moguće taj, što se te škole nikada nisu mogle razviti do općinskih ustanova, pošto je po jevrejskom zakonu bio dužan svaki otac, da sam lično podučava svoju djecu (Krauss str. 33.). Ipak se u sadržaju rezponza očituje duh jevrejsko-religioznog odgoja, koji je počeo već u petoj godini života i trajao sve do mladičkog doba (T 74, 321). Ali ne samo muška mladež, već i kćeri Izraela bile su odgojene u tom duhu. I one su smatrale, da su zakoni i običaji, koji uhvatiše korijena u jevrejskom narodu tokom vijekova, čvrsti stubovi Jevrejstva. Jevrejska žena, o kojoj je u glavnome ovisila dobrobit i sreća kućevnog života, uplivila bi u znatnoj mjeri i na život izvan kuće. Tako je došlo, te su krijeposne žene vrlo često nadmašivale svoje muževe u pobožnosti; neke su Jevrejke stekle takvo znanje na polju vjerskih propisa, te bi u dvojbenim slučajevima često pitale za njihovo mišljenje (L. J. II. 20).

Među općinske ustanove spadala je i rituelna kupka (מקוה), koja je bila potrebna s jedne strane zato, da se udovolji jevrejskim zakonima čistoće i higijenskim zahtjevima, a s druge strane zato, jer je u sm. odredaba bečkog koncila bilo Jevrejima zabranjeno, da se kupaju zajedno sa Hrišćanima (Scherer str. 332). Samo u mjestima, gde nije bilo organizovanih općina, kupale bi se žene u potocima i rijekama, ma da su neki rabini tome prigovarali iz rituelnih razloga (T. 254.). U Mariboru bila je ta kupka kraj mjesta, gde je kasnije stajala crkva Svih Svetih; korito te kupke odstranjeno je tek u 18. stoljeću (Puff, Marburg I., str. 46.; Rosenberg str. 95). Sa rituelnom kupkom bile su većinom spojene parne i kadne kupke, koje se u jevrejskim vremenima po Talmudu zovu אכבטי (L. J. II, 37).

Jedna sporedna zgrada sinagoge bila je uređena kao jevrejska općinska kuća (בית הועד); tamo je birala općina svoje predstavnike, i tamo je održavalo općinsko zastupstvo svoje sjednice. Tamo je zasjedavao i meštarski sud (Meisterschaftsgericht, בית דין), koji se sastojao iz kolegija rabina i općinskog predstavnništva, a pozvato je bilo, da izravna sporove i da odlučuje u važnijim stvarima (Sr. I. Almanah str. 116). Jedno odjeljenje te kuće služilo je kao dvorana za plesanje, (בית נישואין בית חתונה) za unapređivanje društvenosti, a poglavito za svatove.

Ta je ustanova nastala djelom radi manjkavih stanbenih prilika u Jevreja tadašnjeg vremena; svadbene su svečanosti redovno bile skopčane sa plesom i muzikom, zato se nisu mogle održavati u tjesnim privatnim stanovima. A s druge strane Jevrejima bilo je stalo do toga, da po mogućnosti odvrćuaju hrišćansko stanovništva od sudjelovanja pri tim svetkovinama, da sa njihove strane ne bi došlo do prekršaja zabrane bečkog koncila „mit Juden und Jüdinnen bei ihren Hochzeiten, Neumondfesten und Spielen zu tanzen und springen“. (Scherer str. 330.; L. J. I., 66; W. Dinim Br. 7; B. Br. 135).

S obzirom na propisno klanje i ritualan postupak sa zaklanom živinom i marvom bila je u svakoj općini jedna klaonica (בית השחטן), koja je stajala pod kontrolom rabinata; općinski namještenici, koji su klali živinu i marvu (טבחיים שוחטים), morali su se od vremena na vrijeme podvrgavati ispitu od strane rabinata, (L. J. I., 27.; P. 177).

U blizini sinagoge nalazila se bolnica i starački dom za njegu bolesnika i opskrbu iznemoglih staraca (הקדש). Putem jednog hodnika, koji je vodio u sinagogu mogli su stanovnici te kuće lako prisustvovati dnevnim službama Božjim, u koliko su im to dopuštale snage. (Böheim, Chronik von Wiener-Neustadt I. str. 107). Kraj ovih institucija za karitativnost i njegu bolesnika redale bi se dostojno ustanove za sahranu mrtvacu. Groblje, (בית החיים), bilo je kod Jevreja uvijek predmet osobitog poštovanja. Iz pijeteta prema mrtvacima, koji tamo počivaju, uzdržavali bi se tamo od vršenja konvencionalnih običaja i od svjetovnih

razgovora (P 25). Ta su se mjesta držala tako svetima, da su čak i papinske bule najstrožije zabranjivale oskrvnuće jevrejskih groblja i iskopavanje lješina. (Sr. bulu Inocenta III. od sept. 1199 u Epistulae Inocentii III. od Baluz. T. I. p. 540, Br. 302; bulu Grgura IX. od 3. V. 1235.). Vojvoda Fridrih Ratoborni išao je još dalje, te je u čl. 14. svog zakona o Jevrejima ustanovio smrtnu kaznu i konfiskaciju imetka za oskrvnuće ili uprljanje jevrejskih groblja. A ipak se veoma često dešavalo, da su jevrejska groblja bezobzirno oskrvnuta (Scherer str. 182, 235). Čak i sami knježevski činovnici puštali bi, da im marva pase tamo, te ih je trebalo podmititi, da odustanu od svoga surovog postupka (T. 284). Prenos jevrejskih lješina iz jednog mjesta u drugo slobodan od dažbina ne samo da je dozvoljeno bilo, već je to naprosto potrebno bilo s obzirom na tadanje prilike, gde je samo u organiziranim općinama (קהילה קבועה) bilo groblja. Tako je u Mariboru pronađeno groblje tamošnje jevrejske općine, koje je nakon izгона Jevreja iz Stajerske, Koruške i Krajske prošlo u vlasništvo minorita. (Puff, Marburg I. str. 119.).

Prilikom iskopavanja fundamenta novog mosta pronašli su god. 1912. jedan nadgrobni kamen toga groblja; isti se nalazi sada u muzeju grada Maribora (Rosenberg, str. 95, prim. 5). O drugim nadgrobnim kamenima javljaju nam Puff, I., str. 46 i Mally, Gassen-, Strassen- und Plützebau der Stadt Marburg a. Drau, str. 8. Osim toga preostalo je još nadgrobni kamena iz bivšeg jevrejskog groblja u Ptuju (Baumgarten str. 60 f.). Iz dokumenata, koji nam stoje na raspolaganju, ne možemo ustanoviti, dali je bilo groblja u Celju, Ljubljani, Fridau, Slovenskom Gracu i Slovenskoj Bistrici, — da spomenemo nama poznate nekadašnje općine samo sa teritorija današnje Slovenije —, koje su općine u ostalom imale sinagoge te druge vjerske i kulturne ustanove (Rosenberg str. 96; sr. Rosenberg str. 14.).

II.

Dosada prikazane uredbe bile su samo vanjske forme, zvane da prime u sebe »unutarnji, religiozni i kulturni sadržaj«. A kakve su naravi bile te unutarnje sadržine, o tome nam rječito svjedoče saradnici i promicatelji jevrejskog općinskog života. Na čelu općine stajale su predstavnici ברנינים, koji se zvaše i „boljari općine“ בניי קהלה. Izbor predstojnika i namještenje općinskih časnika obavljao se na polublagdane pesaha i sukota (T 85; M. str. 35 b). Bili su to redom muževi visokog moralnog stupnja, inteligentni i dobrotvorni, koji su nesebično upravljali općinom i vodili brigu za uzdržavanje i razvijanje religioznih i kulturnih ustanova. Zato bijahu i članovi meštarskog suda (vidi I. pogl.) a s obzirom na njihov imetak i veze sa visokim dostojanstvenicima zemlje birali su iz njihove sredine t. zv. »sabirače«, koji bi predujmljivali propisane poreze i zatim utjerali. (T. 344; sr. I. Alm. str. 113.) Kao podkategorija pripadali su predstavništvu i upravitelji dobrotvornih institucija i uboške blagajne (גבאיים). Nije

to bila kakva laka služba, ako se pomisli, da je jevrejska dobrotvornost bila uperena ne samo na održavanje i razvijanje postojećih dobrotvornih institucija, kao bolnica i staračkih domova, već i na ublažavanje nevolje u privatnim obiteljima, koje nisu iznosili na javnost svoju bijedu. Osim toga pomagalo se i sunarodnjacima iz drugih zemalja, kad bi stigle crne glasine o pokoljima i pljačkanjima. Istina, dešavalo bi se katkada, da su bijednici, čijim zahtjevima nije udovoljeno u svakom pogledu, proklinjali u svojoj ogorčenosti »gabaim« (L. J. II. 40). Međutim takvi bi se slučajevi događali samo veoma rijetko, te su prije znak osetljivosti dotičnih siromaha, nego li ravnodušnosti i okrutnosti dotičnog upravitelja.

Pod nadzorom gabaima stajalo je i »sveto bratstvo« (חברה קדישה). I ako nemamo pismene dokumente o djelovanju tih udruženja, to nam ipak dokazuje jedan pronađeni poziv na gozbu, da je već god. 1320. postojala u Beču takva, po čijem su uzoru ustrojene po svoj prilici i ostala udruženja u Austriji i njenim pokrajinama. Prijevod hebrejskog originala glasi: „Sedam odličnih vođa i upravitelja daju na znanje, da će se pobožna gozba održati u utorak nedjeljnog odsjeka „cijeli je narod vidio i klicao“ godine 5080. (1320.). Slijede potpisi sedam gabaima (Štampano u Wolf, Geschichte der Juden in Wien). To je znak, da su religiozne priredbe već tada služile za promicanje unutarne sloge i društvenog života.

Općinsko predstavništvo imalo je na polju kulturnog i socijalnog rada neograničenu slobodu, ali na području religije bili su podređeni općinskom rabinu. Rabin redovno nije primao plaću od općine; kao indirektni prihodi došli bi u obzir pristojbe za vjenčanje, razvod i halizu (P. 128).

Pošto ti prihodi nisu bili dovoljni za izdržavanje obitelji, to su mnoge žene rabina tog vremena bile prisiljene, da se bave novčarstvom, da bi na taj način olakšala egzistenciju svom mužu, koji je i onako čitav svoj život bio posvetio studiju Tore (sr. Krauss str. 45 i 48). Bilo je doduše i slučajeva, da su se sami rabini bavili novčarstvom kao nuzgrednim zanimanjem. Razlog je tome bio djelom taj, što su rabini usljed njihovog položaja i korektnog načina života u visokoj mjeri uživali povjerenje nejevrejskih dužnika, a djelom taj, što su novčarski poslovi kraj neznatnog utroška na vremenu odbacivali znatne dodatke za uzdržavanje života. Od rabina, koji su u historijskom razdoblju 1371—1496 vršili dužnost u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj, poznajemo Isserla od Marburga, Amšela Marburga, Isaka Zarfati i Izraela Isserlein.

Isserl od Marburg, pradjed Izraela Isserlein uređovao je u Mariboru oko god. 1370. on je istovjetan sa poznatom ličnošću jevrejske literature Izrael iz Kremsa, koga je god. 1407. Rupprecht od Pfalz-a imenovao visokim mešтром (Hochmeister) cijele Njemačke. (Vidi Güdaman, Gesch. des Erziehungswesens sv. III.

str. 23, prim. 1; Graetz, Geschichte sv. VIII. str. 102.) Na području Talmuda istakao se time, što je sastavio glose talmudskom kompendijumu Ašeri-a. Nije nam poznato, kako dugo je djelovao u Mariboru. Fakat je, da je već god. 1407. uredovao u Kremsu, i odatle je pozvat, da se primi najviše rabinske časti u Njemačkoj, na kojem se položaju međutim nije mogao dugo održati, jer su mu ostali rabini uskratili poslušnost. O službovanju Amšel Marburga pozvato nam je vrlo malo. Izgleda, da je kao sljedbenik Isserla i kao predhodnik Isserleina vršio dužnost u Mariboru od 1407. do 1427. god. Isserlein se poziva na njega u dva važna slučaja (P. 31, 128), te bi se prema tome mogao smatrati njegovim učenicom. (Sr. MGWJ, 1869 str. 178.) Učenik Amšelov bio je Isak Zarfati, koji je nekoliko godina vršio dužnost u Koruškoj. Isti je kasnije došao na glas svojom okružnicom na Jevreje Švapske, Moravske, Štajerske i ostalih zemalja, u kojoj ih poziva, da se isele u Tursku. Za vrijeme njegovog službovanja u Koruškoj povjerio mu je tadanji augburški rabin R. Jakob Weil, (vršio dužnost u Augsburga 1412—1438), da službenim putem uruči brakorazvodnu ispravu (get) jednoj tamošnjoj ženi; on je bio voljan to obaviti samo uz odobrenje zemaljskog rabina Isserleina (P. 15; sr. I. Alm. str. 117.).

Najznatniji među njima bijaše Izrael Isserlein, koji je vršio dužnost u Mariboru od 1427. do 1435. god., a u Bečkom Novom Mjestu (Wiener Neustadt) od 1435. do 1460. godine. (O njegovim djelima bilo je već govora u uvodu mog članka u I. Alm. str. 107 f.) Njegov glas kao majstor na polju talmudskih znanosti bio je tako velik, da su se sa Rajne, iz Šleske, Salsburga, Ceske, Italije i Ugarske obraćali na njega u važnim religioznim i pravnim pitanjima; on je na ta pitanja znao odgovarati katkada sam, a katkada zajedno sa ostalim rabinskim autoritetima. (P. 15, 47, 174, 214, 252, 254 i dr.) Unatoč njegovoj mnogostranoj zaposlenosti običavao bi ipak da vlastoručno odgovara na pisma, koja je primio. Samo zadnjih godina života njegovog, kada mu je oslabio vid, te je stalno patio od podagre, dao je obavljati korespondenciju po svome sekretaru ili svome sinu Petahja, (P. 124, 167). Mnoge rabinske veličine toga doba običavale bi češće boraviti u njegovoj gostoljubivoj kući (P. 47). Tako znamo, da su Izraela Bruna (rođen oko 1400., umro 1480., počevši od 1452. rabin u Regensburgu), pozvali prilikom njegovog boravka kod Isserleina u Wienerneustadtu, da prisustvuje sjednici rabinatskog kolegijuma u stvari šiljanja brakorazvodne isprave u Lanzhut (Moravska) (P. 266). Koliko god je Isserlein visoko cijenio mjerodavne rabinske ličnosti svoga doba i koliko god je priznavao kao mjerodavne njihove odluke, toliko se ipak žalio na ove rabine, koji su doduše imali autorizaciju (המייכה), ali ne ujedno i znanje (ידיעה) (P. 22). I zaista, opetovano se ispoljavao u rabinskoj literaturi toga doba manjak svestrane teološke naobrazbe, tako da su učenici Isserleinovi, koji su izašli iz njegove glasno-

vite rabinske škole (ישיבה), važili kao dostojni gajitelji rabinske znanosti i čuvari jevrejske religije.

Općinski namještenici bili su nadalje predmolitelj (שליח צבור) i t. zv. jevrejski crkvenjak (Judenmessner, רחוק הכנסת).

Prvi, koga u nejevrejskim krugovima zvaše i meštrom pjevanja (Sangmeister) ili kantorom (sr. Rosenberg str. 13, prim. 1; Krauss str. 39), vršio je dužnost predmolitelja, izricao je prokletstvo nad nepokornim i prognanima (o prokletstvu vidi I. Alm. str. 116), nadalje mu je bila dužnost, da skuplja običaje i obrede (מנהגים), koji su važili u jevrejskom životu (L. J. I, 132). Iz bečkog obreda „Wiener Ritus“ (מנהג ווינה) nastali su tokom vremena austrijski i rajnski ritus (מנהג אישטרייך, מנהג רינד), koji su se smatrali podlogama religijskih ceremonija u hramu i u kući. Austrijski ritus bio je obvezatan i za Štajersku, Korušku i Kranjsku, koje su pokrajne pripadale Austriji (אנפסהן).

Da navedemo primjera radi nekoliko tih oblika, koji se razlikuju od današnjih obreda.

Večernju molitvu (פליריב) obavljali bi u ljetnim mjesecima 3—4 sata prije zalaska sunca, jer su se ljudi gladni i umorni vraćali sa dnevnog im rada te su rano legli na počinak. Ako im ne bi pružili tu olakšicu, u opće ne bi dolazili u sinagogu (T 3). Kad se desio u općini smrtni slučaj, tada oni rodaci, koji sbog blizine srodstva nisu mogli da svjedoče pred sudom, nisu smjeli u znak korote ni da zauzimaju svoja obična mjesta u sinagogi do subote u večer (T 291). Kod Kol nidre molitve članovi općine nisu ogrnuli molitveni plašt. (פליריב), (L. J. II., 141). Veče jomkipura provađali su dostojanstvenici općine u sinagozi (J. Tyrnau, Minhagim, 40 b. t. 158). Osobama, koje su bile na zimu osjetljive, bilo je dozvoljeno, da na dan izmire stoje na jastucima (T. 149). U molitvu (אבינו מלכנו) koja se kaže za 10 dana pokore, uvrstili su za uspomenu na spaljenje Jevreja u Beču god. 1420. (vidi moj članak u II. Alm.) dodatak, koji glasi: „Učini za ljubav onih, koji su radi Tebe ubijeni i spaljeni (L. J. I. 131). Kada bi jedan Jevrejin bio pušćen iz zatvora, bio je običaj u nekim općinama, da mu prskaju u lice nekoliko kapi vode pri čemu bi izrekli blagoslov: „Neka bude hvaljen onaj, koja oslobađa zarobljenika“ (L. J. II., 40). Jedan predmolitelj, poznat kao sabirač obreda, ovjekovečen je pod imenom „Leser“ u ritualnoj knjizi od Isaka Tyrnau, koji pripada bečkoj školi (J. Tyrnau ed. Luneville 1806 p 61). S obzirom na veliko značenje funkcije predmolitelja obavljali bi istu veoma često i znameniti rabini (M. str. 28a, 40a; L. J. I. 132; T. 68). Zato se pazilo nato, da predmolitelj provađa način života, koji je u skladu s njegovom svetom dužnošću; u protivnom bi ga slučaju smjenuli sa položaja (T. 307).

Pod jevrejskim crkvenjakom (Judenmessner) ne smijemo si predstaviti današnjeg poslužitelja u hramu (שמש), jer je to bila

opće uvažena ličnost, koji se istakao svojom pobožnošću i znanjem.

Čini nam se šta više, da je ta služba zaostatak organa, koji je u uskom savezu sa „bet-din“-om iz talmudskog doba. Izraz „Hasan ha-kneset“ prevlađa se obično kao poslužitelj hrama. Ali taj prijevod ne može biti tačan, jer je taj organ igrao važnu ulogu kod svih svečanosti. (Vidi Krauss, Seder Olam Suta str. 9, prim. 9; sr. mjesto Gen. Raba Cap. 79. konac i Jalkut I. Nr. 133: „I sam hasan ha-kneset ne smije da si pri-svaja (שיררה) prevlast.) Izgleda, da je taj organ opet odomaćen u općinskom životu XIV. i XV. stoljeća. Sa primjedbom: „Jedan hasan ha-kneset mi reče“, Isserlein nikako nije mogao da misli kantora, koji se katkada zove također hasan, jer na tom je mjestu riječ o inventaru sinagoge, čija je skrb bila povjerena crkvenjaku. Isti je imao i funkcije javnopravnog karaktera, jer mu je pripadala dužnost objavljivanja „pisma i pečata“ (vidi I. pogl.), a zatim bi isti na temelju ovih objava sastavio isprave o ništavnosti „Tötbrieft“ na hebrejskom jeziku. Nadalje jer on vodio raspravne zapisnike kao izvršni organ suda te se brinu za izvršenje presuda, (Rosenberg str. 13. prim. I.; Grave, Geschichte der Juden in Steiermark, Wertheimer Jahrbuch 1858 str. 8. spominje jednog crkvenjaka iz Maribora u god. 1477.).

Sa zvanjem jevrejskog crkvenjaka bilo je po svoj prilici skopčano zvanje pisara Tore (טויפר), koji je imao propisno sastaviti sva hebrejska pisma i isprave, koje bi se ukazale potrebnim u općinskom životu (B. Br. 253 str. 104 b). Time nije rečeno, da je samo on imao na to ovlaštenje, jer imamo dokaze zato, da su i drugi vršili tu profesiju. Šta više Isserlein govori i o jednom renegatu, koji je prije svog pokrštenja bio pisar Tore. I ako su se prema tome bitno razlikovale funkcije predmolitelja i crkvenjaka (Judenmessner), ipak je bilo povoda, kada su ti izvršni organi imali istu funkciju. T. zv. procjenbena prisega radi tačnog ustanovljenja imetka, koji podleži porezu, mogla se obaviti samo u prisustvu obadviju tih funkcionara. (L. J. II., 36). U manjim općinama, gde predmolitelj nije imao osobiti djelokrug, običavao bi predmolitelj da obavlja i njegove funkcije.

Red funkcionara, navedenih u tom poglavlju, nebi bio potpun, ako bi izostavili operatera, koji je obavljao obrezivanje muške djece (כיתרה). Pošto se ta čast obično povjeravala čovjeku visokog ugleda i znanja, došli bi pri tome u obzir kako općinski časnici tako i privatnici. Stanovita mjera opreza bila je ta, što su ti „mohalim“ u Austriji i njenim pokrajinama imali dva noža u pripravnosti (M. Minhagim 90 b).

Unutarnja organizacija općina u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj učvrščivala bi se obično stvaranjem zajedničkog i jedinstvenog autonomnog statuta. To je vodilo do stvaranja saveza, koji je obuhvaćao sve općine tih zemalja; taj je savez običavao od vremena na vrijeme sazvati skupštine, u

kojima bi raspravljali o gospodarskim i socialnim pitanjima općinskog života. Tamo stvoreni zaključci (תקנות הקהילות) strogo su se sprovodali, a prekršitelji kažnjavali bi se sa ekskomunikacijom (חרם) (T. 281, 282). Takav savez postojao je u Austriji sve do bečke gezere u god. 1421., a zatim u Štajerskoj, Koroškoj i Kranjskoj; sjedište mu je bilo u Mariboru ili u Bečkom Novom Mjestu (T. 220, 342). Slični su karakter imali i rabinski sinodi (יום הדין), sazvani od pojedinih rabina u cilju raspravljanja o religijskim pitanjima. Isserlein nas izvještava o takvom sinodu (P 24, L. J. II. 89), koji se održao u Erfurtu, a na kojemu su među ostalim obnovili propise o držanju kohanita pri pogrebima. Tamo stvoreni zaključci imali su pravno dejstvo u području nadležnosti sinoda. Na jednom sinodu, koji se održavao u Beču, bilo je govora i o načinu pisanja mjeseca „אייר“ u brakorazvodnim ispravama, naime, dali se ima pisati sa jednim ili sa dva „jod“. To je pitanje zato bilo od važnosti, jer bi neki rabini u dvojbi propuštali, da u mjesecu ijar obave razvode (T. 233). Obadva sinoda održani su u prvoj četvrti našeg povjesnog odsjeka (Graetz sv. VIII. nota 5, tačka 3).

III. i IV. poglavlje slijede u narednom Almanahu.

Talmudske izreke.

Ko je mudar? — Ko od svakoga uči.

Ko je jak? — Ko sebe samog savlađuje.

Ko je bogat? — Ko se sa svojim zadovoljava.

Ko je ugledan? — Ko ljude poštuje.

*

U trima stvarima upoznajemo čoveka: u peharu, u kesi i u gnjevu.

*

Zla volja, strast i mržnja ljudi ubrzavaju smrt.

*

Zadovoljstvo je pravo bogatstvo.

*

Moralni su prestupi kažnjiviji, nego rituelni prestupi.

*

Od četvorice odvraća Bog svoje lice: od podsmevača, od lažljivca, od licemera i od opadača.

*

Kod prve čaše — jagnje; kod druge čaše — lav; kod treće čaše — svinče.

Historija starih prevoda Biblije.

(Nastavak*)

Napisao nadrabim **Dr. Mavro Niedermann**, Veliki-Bečkerek.

Ove redove posvećujem jevrejskoj veroispovednoj opštini u Vel. Bečkereku kao uspomenu mog desetgodišnjeg tamošnjeg delovanja, 25. august 1928.

II. Vulgata.

Targum i Septuaginta, biblijski prevodi na aramskom i grčkom jeziku, bili su pozvani da udovolje unutaršnjim kulturnim potrebama Jevrejstva. Tome nasuprot nastao je latinski prevod Biblije, t. zv. Vulgata izvan okvira jevrejske povesti. Ako se ipak ovde bavimo s ovim kulturnim aktom, koji leži tako udaljen od Jevrejstva, uzrok je tome, što se i postanak Vulgate ima da zahvali delotvornoj pomoći jevrejskih učenjaka. Poznato nam je iz historije, da je silni Rim pretopio u sebe sve podjarmljene narode ne samo u političkom, već i u kulturnom pogledu. Latinski se jezik proširio sve dotle, dokle su dosegla krila rimskog orla. Jedan je jedini narod bio, koji je politički doduše podlegao rimskim legijama, ali u kulturnom pogledu ostao netaknut: a to je bio jevrejski narod.

Ta je činjenica tim više za čuđenje, što je posle god. 70., u stolicima koja slede razorenju drugog hrama, jevrejski narod bio razasut po celoj rimskoj imperiji, te je falila ta kompaktna jedinica, koja omogućuje, da jedan pobeđen narod sačuva svoj stari jezik, svoju kulturu, običaje i verske tradicije. Ali Jevrejstvo je nasuprot tome, što je razorenjem svoje zemlje i hrama izgubilo svoj politički i religiozni centar, ipak sačuvalo svoju kulturu, sa instinktivnom snagom jednog naroda, koji hoće da živi. Dva su faktora sudelovala pri tome: s jedne strane porast autoriteta rabinizma, a s druge strane jedan psihološki faktor, a to je neodoljiva mržnja prema osvajalačkom Rimu. Pobeđena Judea nije zaboravila, — jer nije mogla da zaboravi —, okrutni postupak Rimljana. Novi je Rim preuzeo taj mačuhinski postupok prema jevrejskom narodu od poganskog Rima; dapače, dok je za vreme poganskih Rimljana samo čef pojedinih cezara ili prokuratora doveo u

*) Prvi deo (Targum i Septuaginta) vidi Jevrejski Almanah III. god. str. 75.

opasnost versko-kulturnu nezavisnost Jevreja i dok je poganski Rim u glavnome na kulturnom polju bio indiferentan prema Jevrejima isto kao što i prema ostalim pobedenim narodima, dotle je hrišćanski Rim sistematski i namerno nastupao protiv Jevrejstva, pošto je crkva gledala u sinagogama opasnog takmaca. Car Teodorije II. uskratilo je Jevrejima sva prava građanskog društva, a taj se »vogelfrei« položaj Jevrejstva još pogoršao za vladanje naslednika mu¹⁾. Taj nečovečni postupak onemogućio je Jevrejstvu da poprimi jezik svoje okoline, kao što se to već više puta dešavalo. A uporedo s tim žalosnim događajima radili su neumorno mudraci tradicije. Eksegeza rabina bio je odgovor na zakone careva. Iz Rima uticala je na Jevrejstvo volja za poništavanje, ali iz babilonskih škola dolazio je tome nasuprot oduševljenje za Toru. I rabinizmu je uspelo, da postigne svoj cilj: da paralizuje dejstvo ubojnog oružja i zakonskih okrutnosti. Jevrejski je narod ostao na životu, a Proviđenje bilo je tako milostivo prema ne-dužno progonjenom Izraelu te mu je omogućilo, da se osveti na plemenit način svojim krvnicima. Kao uzdarje za okrutne zakone Rima, dalo je Jevrejstvo svojim neprijateljima reči Tore: »Victi victoribus leges dederunt.«

* * *

Poznata je legenda, po kojoj se uzdigla hršćanska religija do stepena državne religije u rimskom carstvu. Car Konstantin Veliki imao je viziju, te mu se ukazao na nebu simbol krsta sa glasovitim proročanstvom: »In hoc signo vinces«, u tom ćeš znaku pobediti. Od toga vremena krst i mač sklopili su savez radi međusobne potpore i uzajamne pomoći do konačne pobeđe. Ovaj je savez išao zatim, da otežava položaj Jevrejstva, da političkim i moralnim tlačenjem po mogućnosti oslabi jevrejsku religiju i njene institucije. Hrišćanski crkveni oci, koji su od vremena Konstantina Velikog uživali potpunu slobodu delanja, uperili bi prve svoje napadaje protiv sinagoge²⁾. Sinagoga je naime bila od velikog upliva ne samo na Jevrejstvo, već i na poganske i hrišćanske Rimljane. U sinagogama tumačili su jevrejski učenjaci Toru te bi osim Jevreja došlo i mnogo stranaca da slušaju; tako je sinagoga postala središtem jevrejske propagande). Historijska je činjenica, da je Jevrejstvo izvršivalo uspešnu misiju za vreme prvih hrišćanskih stoleća ne samo u heleniskim već i u latinskim krugovima⁴⁾. Ta je propaganda bile olakšana

1) Dubnow, Weltgeschichte des jüdischen Volkes III. 234 ff.

2) Lucas, Zur Geschichte der Juden im vierten Jahrhundert, Berlin 1910. str. 58 i 104.

3) U talmudu veoma često nailazimo na verske diskusije između jevrejskih naučenjaka i Rimljana, vid. bab. Sanhedrin 90 b. שאלו רומיים את רבי יהושע בן חנניה gde »Rimljani« traže od r. Josua ben Hananje dokaze za vaskrsnuće.

4) Bergmann, Jüdische Apologetik im neutestamentlichen Zeitalter, Berlin 1908. str. 94.

time, što crkveni muževi, pozvani da šire hrišćanstvo, ne samo što nisu poznavali hebrejski jezik, nego im je šta više manjkao i pouzdan prevod hebrejskog Svetog Pisma na latinskom jeziku, tako, da su gotovo nenaoružani stupili u boj prema ogromnoj duševnoj snazi rabina. Bilo je doduše latinskih prevoda Biblije već u prvim hrišćanskim stolicima, među kojima se istakav prevod po imenu »Itala«. Ali sa ovim prevodima nije bilo moguće polučiti postavljeni cilj, naime efikasno širenje hrišćanstva. Ovi prevodi nisu bili verna ogledala Biblije, jer nisu bili prevedeni sa originalnog teksta, a u mnogočemu bilo je nedostataka. Prevodači prevodili bi samovlasno, prema svojim intencijama i zato su ti prevodi primljeni opštim nepoverenjem. Mirne duše možemo tvrditi, da su ti latinski prevodi dali savremenima jedan novi »stari zavjet«. Oni bi uvrštavali u prevod Biblije hrišćanstvu odgovarajuće tumačenje, tako, da je ovo krivotvorenje još više potpomagalo jevrejsku kropagandu, a oslabilo dejstvo hrišćanskih učitelja. Za dokaz toga, kakvo je burno negodovanje izazvalo to hotimično krivotvorenje Biblije čak i u krugovima samoga hrišćanstva, ukazujemo na kritiku jedne od najznatnijih ličnosti crkve, a to je Hieronym; isti kaže o tim starim prevodima: »Kod Latina ima toliko primeraka Biblije, koliko kodeksa, svaki dodaje tekstu nešta po svom mišljenju ili oduzima, onako kako mu se sviđa«¹⁾.

Sa ovim, hotimično krivotvorenim biblijskim prevodima stupili bi prvi zastupnici hrišćanstva u polemiku sa Jevrejima. Jevreji poznavali su Bibliju napamet te bi stalno prebacivali svojim protivnicima njihovo neznanje i hotimično krivotvorenje Biblije. A protiv ove optužbe bili su hrišćani nemoćni, jer nisu mogli da nabave novi prevod. Međutim sve te prepreke odstranio je jedan revnistan crkveni otac, koji si je stavio za životni zadatak, da pokaže »hebrean veritatem«, dakle da odbaci dosadanje prevode i daje hrišćanstvu jedan novi prevod sa originalnog teksta, da bi time »oduzeo Jevrejima njihovo oružje, da ne mogu više napadati hrišćanstvo radi hotimičnog krivotvorenja Biblije«²⁾.

A taj je crkveni otac bio Hieronym³⁾, koji je rođen oko sredine IV. veka u Stridonu, u jugoslavenskom Među-

1) Hieronymus, Praef. in Josue, vidi D. Oppenheim, Kritische Bemerkungen der Rabbinen über die Vulgata, Kobak, Jeschurun, II. 60, i 100 f. Ova osudna kritika Hieronyma zanimala je sa gledišta halahe rabine još skoro 1000 god. kasnije. Jeruham b. Mešulam (oko 1334) piše u svom delu תולדות אדם ויהיה 17 § 5: (vidi or. rukopis) ינסתפקו אם בגלל ספרים פסולים הם כ"ד ספרי תורה הכתובים בנופן שלהם כלומר בלשון רובו חנקרא לטיין או דוקא ספרי תורה חדשה שלהם. ונ"ל דה"ה ספרי הכ"ד. כי בודאי מי שהעתיקם להם שנה בלשונו כדי לפרקם ולחוק אמונתם. Dakle sporazumno sa Hieronymom stavljaju i rabini na indeks Vulgatu radi njenog tendencioznog prevoda. Jeruham tu nabroja ta tendenciozna mesta.

2) Hieronymus: Proef. in Jes.

3) Najnoviji mu biograf: G. Grützmacher, Hieronymus. Leipzig 3 svezka 1901—1908.

murju¹⁾. Hieronym otpočeo je sa prevodom Vulgate oko god. 382. na nagovaranje pape Damasusa²⁾). S ovim prevodom hteo je crkveni otac pružiti delo, koje bi isti utisak pravilo na čitaoca kao originalni tekst. Da bi postigao tu svoju svrhu, on se nije držao ropski slova teksta, ili kako sam kaže: »non verbum e verbo, sed sensum exprimere de sensu«. Rukovođen tim principom menjao bi rečenice, a da time ipak nije preinačio smisao teksta. Oduzima ili dodaje, što više ostavlja van pažnje nejasne ili besmislene reči³⁾). Dakle Hieronym u Vulgati popravljao stil Biblije. Međutim tamo, gde sledi Septuagintu, grčki prevod Biblije (n. pr. kod psalma) preinačuje on izvorni tekst tako, da se više ne može ni prepoznati, te stavlja strane misli na mesto originalnih⁴⁾. Hieronym nije hteo samo da daje crkvi relativno tačan latinski tekst, da bi time paralizovao jevrejsku propagandu, već mu je svrha bila i ta, da odstrani nepoverenje hrišćana prema Bibliji, kako su ju upotrebljavali Jevreji⁵⁾). I ma da je svo njegovo nastojanje bilo upereno na to, da istakne mesijanska nagoveštavanja, koja se nalaze u tekstu starog zavjeta u hrišćanskom smislu⁶⁾, ipak je najveći deo hrišćanstva odbio Hieronyma s njegovom Vulgatom. Čim je svršena Vulgata, odmah su se redali žestoki napadaji protiv nje. Optužili su ga, da je neveran, jer je osporavao ispravnost posvećenog teksta Septuaginte. Sam Sv. Augustin je ustao protiv toga atentata. Ali Hieronym ostao je miran kraj svih ovih žestokih napadaja i pokušava, da u svojim dopisima uveri napadače o ispravnosti njegovog postupka⁷⁾.

1) J. Dankó: Divum Hieronymum oppido Stridonis in regione interamna: Muraköz Hungariae anno 331 natum esse propugnat. 1874.

2) Kaulen: Sprachliches Handbuch z. biblischen Vulgata. Freiburg 1904, 2. str.

3) W. Novack, Die Bedeutung des Hieronymus für die alttestam. Textkritik. Göttingen 1875, str. 6.

4) Hieronym više puta sledi septuagintu. Vidi Kaulen, 306. ff.

5) Justinus dialogus cum Trifone 68, 71, 84, 120. I Arapi predbacuju Jevrejima krivotvorenje Biblije na mestima, gde se nagoveštava dolazak Mohameda. (Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft XXXII. 344. XLII. 593.) U Koranu 2. sura 39, 70. Jevreji su podneli optužbu protiv »naroda«, koji ru krivotvorili pisanu nauku. Numeri Raba c. 14, 10 prema kraju. Simon ben Eleazar optužuje i Samaritane radi krivotvorenja. Sifre § 56 k Deut. 11, 30.

6) Hieronym nije priznao svetost Septuaginte jer, su prema njemu 70 prevadača s obzirom na kralja Ptolomeja isпустиhri stološka mesta iz grčkog prevoda Biblije. Bez sumnje Hieronymus je znao za mišljenje Talmuda (bab. Talmud Megila 9 b.), po kojemu su 70 prevadača s obzirom na Ptolomeja Lagi-a modificirali tekst. Pri nabrananju zabranjenih životinja (Lev. 11, 6) prevadaju reč אַרְנַבָּתַי, koja znači zec (lagos) צְעִירַת הָרְנָנִיּוֹם (kratkonog: dasipus) שֵׂאשְׁתּוֹ שֶׁל תַּלְמִי אֲרַנְבַּת שִׁמְהָ שְׁלֵא יֵאמַר שֶׁחָקוּ בִּי אֲשֶׁתּוֹ כְּתוּרָה »jer ime supruge Ptolomeja bilo je u Tori Lagos, da ne bi dakle rekao kralj, da su se Jevreji meni podsmejavali i metnuli ime moje žene u Toru«. Hieronym odatle zaključuje, da su 70 prevadača iz obzira prema Ptolomeju odstranili i mesijanska mesta. Naravno, da je to samo njegovo lično stanovište, i historijski neopravdano.

7) Kasnije ćemo videti, da su Hieronyma napadali radi njegovih učitelja.

Videći pred sobom Vulgatu, samo po sebi nameće nam se pitanje, dali je Hieronym raspolagao s takvim temeljitim hebrejskim znanjem, te je bio u stanju stvoriti to monumentalno delo? Na to nam pitanje odgovara Novak¹⁾: »Hieronymu manjka temeljitost u hebrejskoj gramatici«, a taj utisak dobija svaki, ko pročita samo i jednu stranu Vulgate. Moramo dakle tražiti drugi medium, kako bi mogli razjasniti postanak Vulgate. Hieronym ima da zahvali prevod Vulgate svojim jevrejskim učiteljima; ovi su ga uveli u osnovne elemente hebrejskog jezika, oni su mu razjasnili pojedina nejasna mesta, po njihovom je tumačenju prevadao tekst, u opšte, on je stvorio latinsku Bibliju uz vodstvo Jevreja. Pažljivo posmatranje Vulgate vodi do toga neočekivanog rezultata, da je u Vulgati našao izražaja eksegetični nazor, koji je vladao kod jevrejskih učenjaka u Palestini koncem IV. veka²⁾. Tu činjenicu priznaje delomično i sam Hieronym. Samo uz velike novčane žrtve mogao je doći do svojih jevrejskih učitelja »čiju bi potporu često zatražio«³⁾. Tako spominje među svojim učiteljima jednog »Baranina«⁴⁾, koga naziva i »Liddaeus quidam praeceptor«⁵⁾, nadalje nekog »Baraciba«⁶⁾, ali na drugom mestu kaže samo »Hebraeus meus«. Naravno, da Jevreji nisu rado gledali svoje učenjake u društvu hrišćanskog sveštenika⁷⁾, osobito, kada su saznali za njegove namere, a i hrišćani gledali bi krivim okom, da njihov teolog uči od Jevreja hebrejsku nauku⁸⁾. Ali Hieronym je ipak postigao svoj cilj. On je pomoću Jevreja preveo Bibliju sa hebrejskog originala, koji je fakat značajan za Jevrejstvo u dvostrukom pogledu; prvo, kako smo već u početku našeg članka označili, Jevrejstvo je i tom prilikom, kao već toliko puta pokazalo, da je njegova snaga i nadmoćnost na kulturnom području nesavladiva uprkos tolikih tlačenja i progona; a drugo je u tom prevodu naslagana riznica jevrejske tradicije, tradicija onih »farizeja«, koje neprestano vredaju počevši od evanđelja sve do današnjeg dana, ali pred čijim se duhom neposredno ipak klanja silni hrišćansko-katolički svet. Više njih pokušali su, da na znanstvenoj bazi istražuju, koji su bili ti učitelji Hieronymovi. Rahmer⁹⁾

1) Novack, Die Bedeutung d. H. 6. str.

2) Bacher, Rabbanan. Die Gelehrten der Tradition. Bpest 1914. 3. str. 1. prim.

3) Proef. in libr. Job.

4) Contra Rufin lib. I.

5) Praef. in Job. Comm. in Maleahi 2, 13. Pa Krausz-u je Liddaeus jedan drugi učitelj. Magyar Zsidó Szemle VII, 527.

6) Comm. in Koh. Baraciba mu saopštava jednu anonimnu agadu, v. Krausz, The Jewish Quarterly Review 1894, 266 ff. Lucas, cit. delo str. 63 (prim).

7) Hagiga 13a. Gratz, Gesch. d. Juden IV. sv. 365. Zato je poučavao učitelj Hieronyma u večer.

8) Hieronym se poziva u svojoj obrani na prethodnike, koji su također opštili sa Jevrejima. Lucas, cit. delo 14. str. prim.

9) Rahmer, Die hebraeischen Traditionen in den Werken des Hieronymus. Breslau 1861, str. 8, 4. prim.

misli, da je »Baranina« bio Bar-Hanina, koji je živio u Lyddi. A »Baraciba« bio bi identičan sa učiteljem Aquil, prevađačem Biblije¹). Dakle sami znameniti eksegete. I Hieronym spominje (Praef. II. in Paralip.) da je on sa »eruditissimis Hebraeorum«, dakle sa najodličnijim Jevrejima proputovao kroz celu Palestinu. Ali ako uzmemo u obzir tadašnje društvene prilike, moramo posumnjati, da bi ekspanirane, vodeće i merodavne rabinske ličnosti, makar i za novac, činile takve usluge jednom crkvenom ocu, koji je inače bio neprijatelj i bezobzirno oštri kritičar sinagoge. Ovi učitelji bili su po svoj prilici učenici mudraca, siromašni mladići talmudisti, ili kako bi danas rekli „boherim“, koji su za novac njima tako potreban saopštili nauku svojih učitelja hrišćanskom svešteniku. Graetz je bio prvi, koji je upoznao važnost Vulgate sa gledišta jevrejske eksegeze²). Od onda slabo su se zanimali za to pitanje. Rahmer je obradio nekoliko komentara knjigama Svetog Pisma), osim toga izašla je jedna disertacija o „pseudohieronymskim komentarima“⁴). A kad tamo, ne samo komentari mogu da služe kao izvrstan izvor rabinske eksegeze t. j. literature midraša, već i misli, koje su izražene sa jedva 1—2 reči raštrkanih po mnogobrojnim mestima Vulgate, pružaju nam sliku o načinu tumačenja, koji su upotrebljavali ti majstori agade. Zato je pisac tih redaka primio na sebe zadaću, da pregleda celu Vulgatu, kako bi rešio nagradnu tezu, koju je postavio veliki majstor agade, pok. Vilim Bacher god. 1912. na budimpeštanskom zem. rabinskom seminaru, a koja glasi: „Tragovi tanaitskog i amaritskog tumačenja Svetog Pisma i Targuma u Vulgati“. Rezultat toga istraživanja sadržan je u knjizi, koja je u velikim potezima rešila to pitanje⁵).

Pri ocenjivanju Vulgate moramo primetiti još sledeće: Hieronymu služila su kao pomagala ne samo razlaganja u Midrašu, već su i mnoga tumačenja iz Targuma prešla u latinski prevod. Na mnogim mestima Hieronymov prevod ne preuzima potpuno jednoglasno tumačenje Midraša, ali i na tim mestima opažamo, da se radi o tumačenju jevrejskog porekla. Za bolje razumevanje uzroka, radi kojeg Hieronym nije tačno sledio Midraš, moramo si predočiti, da u četvrtom stoleću Midraš još nije bio konačno redigovan, a verovatno je i to, da su među narodom bile raširene mnoge agade, različite od onih, koje je ev. prihvatila eksegeza. Zaista možemo ustanoviti iz dodatka već spomenutog dela od Ginzberga, da je Hieronym mnogo crpio iz agade, koje su se sačuvale među jevrejskim narodom; to isto možemo ustanovi-

1) Grätzmacher III. str. 188. prim 1. Po Rappaportu bio je Berahja učitelj² Hieronyma. Cit. Bacher, Agada d. p. Amor III. 352.

2) MGWJ 1854. i 1855. god.

3) MGWJ 1866, 1867 god. Ben Chananja 1864. god. i u Graetz, Jubelschrift obrađuje komentare Hoseje i Samuela.

4) L. Ginzberg, Die Haggada b. d. Kirchenväter, Amsterdam 1899.

5) Dr. M. Niedermann, A Vulgata viszonya az agádához és targumokhoz, Budapest 1915.

viti i kod onih mesta Vulgate, gde su njena tumačenja osamljena i različita o Midraša, ali podudaraju se sa biblijskim komentarom R. Salomon Jichaki-a („Raši“), koji je živio u XII. stoleću, a čiji se komentar osniva većim delom na narodnoj predaji.

Pri koncu spominjem još, da Hieronym ne samo što si je poslavo večni spomenik sa Vulgatom, već i umetnost ovekovečuje, — i ako indirektno — njegovo ime. U rimskoj kapeli Sant Pietro in vincoli stoji kao spomenik nad grobom pape Julija II. ogromni kip Mojsijev, čija je glava ukrašena sa dva roga. Odakle ti rogovi? Na to pitanje odgovara Vulgata: kada je Mojsije sišao sa gore Sinaj i nosio u rukama kamene ploče 10 zapovedi, **וַיִּשֶׂה יְהוָה אֵלָיו** »Mojsije nije znao, da mu sjaji koža na licu«. Hieronym prevada to mesto: „Et ignorabat, quod cornuta esset facies sua“. Taj se prevod osniva na pogrešnom shvatanju predaje, koja doduše spaja reč **קֶרֶן** (koran) sa rečju **קֶרֶן** (keren), ali sa posve drugim značenjem, nego što to čini Hieronym. Po Ex. r. 47 i Tanhuma (ed. Buber 47) znači taj izraz **קֶרֶן הַחַדָּר**. To odgovara „gloriji“, kao što i Targum prevada tu reč jednostavno sa rečju **גִּי**. Dapače i II. Korint. 3,7 prevada **קֶרֶן** sa „glorijom“. Michel Angelo upoznao se sa ličnošću Mojsijevom proučavanjem Vulgate, te je tako inspirisan tim krivim tumačenjem stvorio svoje remek delo.

Talmudske izreke.

Neka čovek jede i pije ispod svog imetka, neka se odeva prema svom imetku, a neka poštuje svoju ženu iznad svog imetka.

Najdostojnija je ona žena, koja radi po volji svoga muža.

*

Kad sudiš o svom bližnjem, imaj prizrenja i izvine.

*

Kojom merom meriš ti, tom će se i tebi odmeriti.

*

Nezahvalnost je gora od krađe.

*

Čast blišnjega neka ti je skuplja od tvoje rođene.

*

Ponos je maska za sopstvene nedostatke.

*

Javno sramoćenje blišnjega je kao prolivanje krvi.

Postanak hebrejskog novinarstva.

Napisao nadrabin **Dr. Vilim Steiner**, Velika Kikinda.

Danas doživljavamo zlatno doba moderne hebrejske beletristike. Obilato možemo crpiti tečne plodove novog hebrejskog jezika i s punim se pravom ponosimo zato našom književnošću. Hebrejska se slova sjaje na listovima brojnih novina i časopisa. Naš je sveti jezik opet podmladen i još se uvek dalje razvija. I čim nam se više šire grudi od žarke ljubavi prema jeziku naših praotaca, s tim sa više interesa gledamo natrag u prošlost i hodočastimo — gonjeni željom za znanjem ili pietetom — ka sićušnom izvoru, iz kojeg je nastala bujica hebrejske žurnalistike, a to je časopis **באסיף**.

Pravilo je, da genije, u kojemu su inkorporirane ideje njegove epohe te se u njemu sjedinjuju najdivergentnije struje kao u jednom koritu, da takav genije potpuno preobražava svoje doba, te njime počinje nova epoha historije. Ako stoji to pravilo, onda nema sumnje, da je jevrejska povest stupila u novu epohu onim momentom, kad je stupio Mendelssohn na pozornicu historije sa svojim duhom obnavljanja, koji je blagotvorno delovao.

Kao da se na glas trube sve probudilo iz stoljetnog dubokog sna, zagladuju se bore na licu prastarog našeg hebrejskog jezika, ponovo se otvaraju jevrejska usta. Mladići iz Nemačke i Poljske, što sede iza talmudskih folianta, kradom bacaju pogled na Sveto Pismo, prisvajaju si zvučni jezik istog i za kratko vreme zaori se pesma sa njihovih usta.

„Vratiti Cijonu njenu decu“, to je geslo, kojim se oduševljava mladež. Mlada četa ostavlja talmud, hrli jedan drugome te se sjedinjuje. Evo pred nama **חברת דורשי לשון עבר** društvo mladeži u Königsbergu za gajenje hebrejskog jezika, ponosno im se vije barjak, a njihov je organ: časopis **באסיף**, što znači: zbornik.

U jeseni godine 1784. je izašao prvi četvrtgodišnji svezak sa slikom starog Mendelssohna na korici. Mendelssohnov je duh lebdio nad njima, ali životni elan uneo je Wessely u njihov rad. Taj znameniti čovek iz Berlina stvorio je vezu između mladića u Berlinu i Königsbergu, sokolio je na rad oduševljenu četvu, poučavao ih je svojim člancima i pesmama i najzad obuzdavao je vrući i nagli temperament mladeži. A sada, bacimo pogled na **באסיף**, posmatrajmo njegov opširni program, glasoviti **נהל הבשור** e da bi mogli prosuditi, dali je u toku vremena odgovarao tom svom programu ili ne.

Taj program počinje ovako : „Ako ti padne u ruke novi časopis, stavljaš si pet pitanja, i ako si na ta pitanja odgovorio znati ćeš sve, šta si hteo da znađeš.

I mi se bavimo tom mišlju, stavimo si dakle tih pet pitanja, koja glase : Šta ? Ko ? Kome ? Zašto ? Kako ? Biće מאכה — a odaje nam njegovo ime : zbornik. Sadržina su mu svi znanstveni produkti, za kojima čezne duša mladeži. Da ih uzmemo po redu. Prvo poezija. To je najslabija strana מאכה-a. Ne možemo a da ne odamo priznanje onima, koji zaista zaslužuju ime „pesnik“. Ali po broju daleko prevlađuju slabići, o kojima piše smeli anonimni kritičar u samom מאכה-u : »Izdaju se sledbenicima Homera i Ossiana. Imaju pravo. I oni su slepi kao ta dvojica«. Ali ako čitamo prozaična dela tih istih pesnika, konstatujemo sa iznenađenjem, da su svi od reda osobito nadareni; jedino na području poezije, ostali su na tako niskom stepenu, da se na njih može primeniti tugaljiva pesma psalmiste : על ערבים בתוכה הלינו כנגורתינו da su obesili svoje harfe na vrbe babilonske. Ne bi bilo potrebno, da razjasnimo tu okolnost, ali ličnost velikih muževa naređuje nam, da ih donekle opravdamo.

Ako prolistamo pesme ove grupe, odmah nam padne u oči jedna okolnost, koja s jednim mahom karakteriše pesnikovu ličnost : to je umetnička koncepcija i izbor predmeta. Ako pročitamo samo naslove tih pesama n. pr. »Šta smo mi i šta nam je život«, »Strah Božji«, »Prst Božji«, »Pobožnost«, »Vapaj Bogu u nesreći«, nadalje imena svih blagdana i postova, vidimo, da mladići, koji su tek sada ostavili talmudske studije, pevaju samo o religiji i religioznim čuvstvima. Oni su tako vezani za tu temu, kao da se preko iste ne bi mogla uzdignuti hebrejska poezija u njenoj svetosti. U tim uskim granicama ne može ta poezija, da raširi svoja krila, postaje dosadna, monotona i samo po koji put podaje joj zvučni jezik neki čar. Nije dakle za čudo, da su naši pesnici ubrzo iscrpili svoju temu i nastoje oponašati klasične pesnike : Jehudu Halevi, Gabirola, ali bez uspeha. Zatim prevadaju sa stranih jezika manje pesme od Hallera, Gessnera, Bürgera i drugih; a stvaralačke ideje dremaju i dalje u tim talentima.

Kada je redakcija lista pozvala Naftali Wessely-a, da preuzme vodstvo, odgovorio je isti sledećim pismom : „Kad bi mi moje vreme i slabost dopustili, preuzeo bi drage volje vodeću ulogu, međutim i tako ne uskraćujem svoju potporu i rado Vam stavljam na raspolaganje moje stare i nove pesme. A sada da Vam dadem nekoliko dobrih saveta : Znajte, da je „početak svake mudrosti strah Božji“; neka Vam to bude uvek na ustima. Ne spominjite u Vašim pesmama idole kao Rimljani i Grci, za kojima ide čitava kulturna Evropa, da to ne bude sinova Jakovljevih baština. Odbacite sve ljubavne pesme i sve, što provejava čuvstvo ljubavi, ne sledite Samuela, niti pesnike sadašnjosti.

Mladići su se slepo pokorili Wessely-u na svakom koraku,

o čemu svedoči i pesma sastavljena prilikom njegove smrti. Naravno, da su poslušali taj njegov savet i kultivirali samo religiozne pesme, ta on je rekao, da su samo religiozna čuvstva vredna, da ih se opeva. Ljubav i nacionalna misao, koja odjekuju sa toliko nežnosti na guslama modernih hebrejskih pesnika, ta dva moćna faktora fale potpuno u njih. Bolje reći, oni igraju važnu ulogu i kod ovih naših pesnika, ali oni predstavljaju u Edenu njihove poezije zabranjena drva, kojih se ne smeju dotaknuti. Ma da jedan zaljubljeni pesnik, Josef Brah-Bran bolnim srcem peva: »Kako hitra srna za potočićem, tako čezne tužno mi srce za Tobom; Svaki mi san zadaje nove rane, daj mi krila o Bože!« O toj su pesmi mislili, da mu je podloga religiozna i zato su ju primili u **חַמְצָה**. Tek posle pesnikove smrti su otkrili, da je to ljubavna pesma i da je Brah-Bran napisao više takih pesama. Na žalost, talentirani je mledić umro u 24. godini svoga života.

To isto bi mogli reći i o jednom drugom saradniku Pappenheimu, koji je izgubio suprugu četiri dana posle venčanja. Tada peva svoju labudovu pesmu, tako tužno, tako divno, da jedva nalazimo u **חַמְצָה** -u tako dirljivu pesmu. Tu je svoju poslednju pesmu napisao sa krvlju srca i ulio u nju svoju tužnu dušu: »Večernje senke ja vas pozdravljam! Da si blagoslovljena tiha noć! Razapni nada mnogom sivo velo svoje, da govorim sa mrtvima, sa dusima. Duša mi se budi, oj blaženosti!« A na kraju opet: »Ruka u ruci plandujući, šaptali smo o ljubavi. Da obilazimo ovo carstvo, u kojemu je tuzi kraj. Sretan život, sretna zemlja, gde nas drvo, trava, cvet opaja svojim mirisom, i krvca vri od ljubavi«. Naveli smo samo početak i svršetak te pesme, gde se smirila njegova duša, te je puna sentimenta, a izostavili smo srednji deo, u kojemu se pesnik buni protiv sudbine, koji je deo također jedinstven u svojoj vrsti.

Taj je pesnik još kao verenik mnogo puta opevao svoju ljubav, to i sam **חַמְצָה** priznaje, da te pesme nije mogao obelodaniti, jer nije smeo. A i citiranu pesmu je odštampao samo iz pijeteta prema pokojnomu pesniku. Time smo dovoljno okarakterizirali taj zbornik. Sada dolaze pravi pesnici, pre svega Mendelssohn i Wessely. Sa Mendelssohnom se vrlo retko susrećemo u tom časopisu, a u ostalom njegovo karakterizovanje i onako ne spada u okvir naše teme. Mnogo češće, skoro u svakom se broju susrećemo sa imenom Wessely-a, i mirne duše možemo tvrditi, de je tadanja popularnost **חַמְצָה**-a usko vezana s tim imenom. Njegova je poezija bila putokaz za druge. Načelo mu je, da se nacionalni ideal ne sme da žrtvuje za ljubav opšte umetničkog ideala. Oblik i sadržaj njegove poezije možemo svesti na doba proroka. Jedini mu je izvor sveto pismo. To isto vredi i za Šaloma Kohena, urednika poslednjih brojeva **חַמְצָה**-a, jednog od najplodnijih prigodnih pesnika Nemačke na hebrejskom jeziku, koji je davao izražaja i opštem političkom raspoloženju

svojemu. Wessely-a su mnogi oponašali, naročito berlinski saradnik Josef Haltern, majstor hebrejskog jezika, Josef Witzenhausem ili Veit, Baruh Lindau i Mordehaj Gumperz; zatim David Friedländer, koji je opevao emancipaciju u Holandiji; Moše Metz ili Ensheim, koji beše domaći učitelj Mendelssohnov kroz nekoliko godina; Meir Schlesinger, čije su parabole vrlo duhovite i još mnogi bezimni pesnici, koji se ređaju pod stegom Wessely-a. Međutim, skoro su izgubili cilj iz vida, te su pošli sasvim protivnim pravcem. Izgubivši svoju originalnost priključili su se zapadnoj i to najbližoj, nemačkoj poeziji. Zaboravili su na izvor, koji im je otkrio novodobski Mojsija, zaboravili su na Sveto Pismo, iz kojeg je toliko crpeo Wessely, a koje je preporučavao i njima. Nastupilo je ono, čega su se svi bojali. Jer stalno oponašanje drugih znači potpunu izdaju nacionalne ideje. Duša pesme i pesničke slike drugačije su kod svakog naroda. Ne može se očekivati umetničko stvaranje od naših pesnika, koji neprestano menjaju svoj način izražavanja, čas služe istočnjačkim a čas zapadnjačkim načinom slikanja. Ali se u toj četi odlikuje David Franko, jedan od najvećih pesnika moderne, umetničke škole. Njemu je uspelo da svede u harmonijupopularno sa umetničkim, historijsku građu sa artistsčkom formom, realizam sa idealizmom, istočnjačko sa zapadnjačkim. Finoću stila, muzikalni zvuk uzima od talijanske škole, ali građu i slike uvek crpi iz tradicionalnih, izvora. Njegove su pesme pune talmudskih aluzija, on je pisao za učenjake Talmuda. Ali mu uredništvo obično prati pesme sa komentarom, da bi ih svako mogao razumeti.

Jedan drugi saradnik lista Isak ben Levy Satanov, osnivač je poljske škole. Bio je odličan poznavalac tradicije, slobodouman filozof, oštromni istraživač prirode a uz to i oduševljeni pesnik. U פירקי שייר, u mu je izašlo prvo fizikalno delo pod naslovom פירקי שייר, kojemu je predmet optika. I narodnu je pesmu kultivirao. Međutim, na tom ga je području nadmašio njegov drug Mordehaj Gumpel, koji bi, sudeći po lepim početcima doveo do procvata popularno u poeziji, njegove pesme obiluju momentima iz narodnog života, a još više su inspirirane bedom vlastitog života. Ali u to ga stiže kobni udarac, usled kojeg n u učuta muza: ta je nesreća bila, što je izgubio jednu veliku parnicu. U poslednjoj svojoj pesmi plače nad zlehudom sudbinom te oštirini sarkazmom napada sudove: »Muha i bumbar dva neprijatelja, da bi se dobro izlemali, gone se neprestano. Jedan ustraje, a drugi može da izdrži. Tako rasipavaju svoju sićušnu snagu, ali naglo je njima kraj. Nežgoda im se desi, te padnu u paukovu mrežu. Bumbaru uspe, da se oslobodi, ali mala muha, ma da se trga, kida, ne može pobeći, uhvaćena je za navek. Takovi su kod nas sudovi. Samo bogataš može da se spasi. Zlato zvekeće, pare zборе. Ali razočaranje je sudbina siromaha, koji se uzalud uzdavao u pravednost i pravdu, u bedi mora životariti«.

Po rečenom možemo dakle zaključiti, da imamo posla sa

prosečnim talentima, koji potpuno vladaju jezikom, vrlo se vešto njime služe, ta ga preobražavaju prema svojim novim načelima.

Još koju reč o prozi. Iz početka nailazimo na znanstvene rasprave o jeziku, o njegovoj ubotrebi u prozi i u pesmi; radi se dakle o člancima iz područja gramatike, stilistike i poetike.

Na tom su se području osobito istakli Wessely i Juda Löb ben Zeev, koji je potonji bio urednikom *א-באחא* u drugoj svojoj eri, kada je izdavačko društvo promenilo svoje ime, te se sada zvala *החברה הטוב והישיבה* t. j. »Društvo za dobro i plemenito«, Juda Löb ben Zeev napisao je više rasprava o razvitku jezika, što je bila glavna svrha toga društva. Da spomonemo na tom mestu jednu rubriku časopisa, koja prikazuje rad tih mladića na području tumačenja Svetog Pisma. Nije za čudo ekzistencija te rubrike, ta živimo u doba »biurista« (tumača Svetoga Pisma u pravcu Mendelssohnovom). Šta se tiče lepe proze, to nam se pruža veliko mnoštvo fejtona, opisa, idila, historijskih crteža manjih filozofskih dela. Izuzev poslednju vrstu, označuju se ostali u *א-באחא* pod imenom: *מליצה*. To je područje, u kojemu se ispoljava prava stilistička umetnost. I poverljiva pisma njihova odaju takav umetnički stil, da im se s pravom možemo čuditi. Stil im je klasični stil biblije, uzor jednostavnosti i ekzaknosti. Ima mesta, koja se uzdižu do veličanstvenog jezika jednog Jesaje, katkada su i bombastični, ali nikada nejasni.

»Jezik im je iz početka gladak, miran i ravan, kao površina mora, kada je zatišje; ali odjednom se burno ustalasa kao morska pučina od ogromnog vihora, nestaje jeziku glatka površina te se pojave talasi: visoki patos, koji sve više raste, dok se opet ne smiri. Ta čuvstva u jevrejskom pesniku budi gorčina galuta, srce mu se uzbuni na jedan put i trže se iz mrtvila uzburhaju se talasi njegove dosad mirne duše, da bizatim opet našao umirenje, strpljenje i utehu, sagne glavu, plače, jeca i moli se skrušeno Bogu svome«.

Tako od prilike kaže jedan bezimni pisac *א-באחא* u okviru jedne krasne male idile, i te reči najbolje karakterizuju prozaičnu literaturu *א-באחא*. Vredni su spomena još Aron Halle i Wolfsohn na tom području. Isak Levy Satanov oponaša Alharizija sa svojim »makama«-ma; značajan mu je misticizam stila.

Ima u časopisu rubrike i za Talmud, u kojoj se tumače interesantnija i teža mesta iz Talmuda. Ta je međutim rubrika skoro nestala, a na njeno je mesto stupila filozofija, u vezi sa prirodnim naukama, pedagogijom i astronomijom. Posle sastanka i sprijateljjenja Mendelssohna i Kanta, potonji je izdejstvovao, da su se vrata univerze otvorila pred jevrejskim mladićima; usled toga prevladala je znanost u njihovom malom časopisu. Jedan od vođa, Isak Avraham Eickel, napisao je više filozofskih rasprava sa mnogo fantazije. Drug mu Mendel Breslau odlikuje se neusiljenim jezikom. Kant je tada vladao duhovima, njega su tumačili filozofiranje *א-באחא* sastoji se u glavnom od prevoda. U posled-

njim brojevima ističe se opet Aristoteles, koga prikazuje Eichel, a osim toga nalazimo odlomke iz Majmunijevog »More«-a sa komentarom גבעת המורה. Na području filozofije isticao se osobito Wolf Dessau.

Veliki prirodoslovac, Aron Hallo, mogao je u svojoj seriji radova završiti na žalost samo zoologiju, koja obiluje malim epizodama i biblijskim momentima, koji ju čine zabavnom. Kasnije su primali i nemačke rasprave kao prilog časopisa, od kojih zaslužuju pažnju osobito tri: Mendelssohn: »Die Erziehung jüdischer Kinder«, Ph. H. Hurwitz: »Über die Moral und Wissenschaft der alten Hebräer«, Marcus Herz: »Die frühere Beerdigung der Juden«, ovo je poslednje delo dalo povoda velikim debatama. U to doba pada francuska asimilacija Jevreja iz Nemačke, te otpočinje borba između konzervativnih rabina i onih ljudi, koji su se od »ješiva bohera« pretvorili u naučenjake. Učenici se bune protiv učitelja. A u גאון-u nalazimo mnogo duhovitih primedaba, koje su literarno ovekovečile tu borbu.

I historijske podatke možemo naći u tom časopisu; naročito Franko Mendez je dao životopis nekolicine španskih Jevreja. Politikom se nije bavio גאון, jer je to u to doba bilo opasno za Jevreje.

Tendencija je bila גאון-a prema vlastitom programu, da hebrejski jezik opet učini živim jezikom. To mu nije uspelo. Mladež, kojoj je bio namenjen taj časopis, koju su naime interesirala za hebrejski jezik, ta je mladež faktično profinjena u svom jeziku, šta više časopis je osnažio i hebrejsko znanje takvih ljudi, koji nisu do onda potpuno vladali bili tom jezikom. Ali živim jezikom nikada nije postao taj jezik umetničke proze. Jedno je sigurno, da je hebrejski jezik ojačao i postao lepšim usled rada tog časopisa, koji je predradnjama svojim stvorio podlogu, na kojoj su mogli da grade dalje tvorci današnje moderne hebrejske književnosti. U trećoj eri גאון-a, kada se zapravo zvao גאון החדש t. j. »Novi Zbornik«, postavljaju si saradnici novi cilj, koji je sasvim protivan dosadanjem cilju. Novi je program sadržan u priloženom članku: »Ein Wort über die Tendenz des Sammlers«.

Posle ove tri epohe časopis je konačno prestao. Epohe su sledile jedna drugu sa nešto prekida, a svaka je trajala po tri godine. Ali prestanak גאון-a znači postanak više novih časopisa i novina. Utrt je put, hebrejsko je novinarstvo uhvatilo čvrst koren, te se od onda sve bujnije razvija. Zato mogu hebrejske novine da se ponosno osvrnu na današnje visine na neznatni mali časopis, koji je stvorio preduslove današnje njihove veličine. Radnici toga časopisa bili su skup naučenjaka, koji su se oduševljavali za nauke te su dokazali, da su Jevreji u obilnoj meri saradnici duševne kulture.

O tumačenju Svetoga Pisma.

Napisao sreski rabin **J. L. Deutsch**, Ludbreg.

Tumačenje Svetoga Pisma spada kod nas od vajkada u okvir javne službe Božje. Pri tome se imalo u vidu dvostruki cilj: da se publika upozna sa sadržajem Svetoga Pisma, a zatim se mislilo, da je to tumačenje veoma prikladno sredstvo, kako bi se u opštini probudio i jačao osećaj dužnosti prema Bogu i ljudima.

Neposredno iza povratka iz babilonskog prognanstva u Palestinu, ograničilo se tumačenje Svetoga Pisma na jednostavno prevađanje na aramejski jezik, pošto je narod za vreme 70-godišnjeg boravka u Babiloniji potpuno zaboravio bio svoj hebrejski jezik. Babilonski jezik je stupio na mesto hebrejskoga, te je postao opštim saobraćajnim jezikom. Bilo je još samo nekoliko ljudi, koji su razumeli hebrejski jezik, te su bili u stanju čitati Toru. Ovima se poveravala zadaća, da narodu čitaju Toru. A pošto narod nije razumeo tekst, to su mu o bok stavili prevodioca (Meturgemana), kojemu je bila dužnost, da prevede na aramejski svaku rečenicu, kako ju je predavač bio pročitao iz Tore. Razume se, da je i najjednostavniji prevod već sam po sebi jedna vrsta tumačenja. Godinama posle toga, kada je poznavanje Biblije i njenog jezika postalo opšte među narodom, nisu se više zadovoljavali sa pukim prevodom; nego se već tražilo slobodno predavanje o najvažnijim temama religioznog života i etičkih nauka naših. Nastale su škole (Bet ha-midraš), u kojima se je marljivo poučavala Biblija, u kojima su se zadubili u sadržaj i jezik Svetoga Pisma. O svakoj pojedinoj reči se duboko razmišljalo i tim načinom je nastao s vremenom Midraš, i u daljnjem razvoju Mišna i Talmud. Ta je literatura vredna našeg divljenja, jer sadržaje u sebi mnogo duha i znanja, a što je na njoj jedinstveno, to je okolnost, što ju je narod stvorio usred najtežih progona i nečovečnog tlačenja.

Za razjašnjenje i tumačenje Svetog Pisma služila su 4 načina tumačenja, koja se ukratko označuju mnemotehničkom skraćicom *Par des*, što znači:

1. Pšat = tumačenje teksta Biblije po doslovnom značenju.
2. Remez = tekst Biblije u odnosu sa stanovitim biblijskim događajima, koji se ali mogu tek naslućivati iz teksta.
3. Draš = slobodno razvijanje i unašanje misli u tekst Svetoga Pisma.

4. Sod = prikazivanje nebeskih i metafizičkih tajni, koje su nagoveštavanje u biblijskom tekstu.

Da stvar bude jasnija navodamo tu nekoliko primera poslednjih 3 načina tumačenja, i to u prvom redu za „remez“:

1) I. Knj. Mojs. 21. 6: **וַיִּתְאַמֵּר שָׂרָה צַחֵק עִשָׂה לִּי אֱלֹהִים. כִּי הִשְׁמִיעַ יְצַחֵק לִי** „I Sara reče, Bog mi je učinio smeh, ko god čuje, smejaće mi se“.

U toj rečenici upućuje Sara buduća pokoljenja na dva znamenita događaja, i to na njene najznačajnije porodične doživljaje, te na budući veliki narodni događaj Božjeg zakonodavstva. U opšte se uzima, da je Sara zato dala njenom sinu ime **יצחק**, jer se smejala, kada je čula, da će tako stara još roditi. Ali, ako bi zbilja to bio razlog, za taj bi ga slučaj trebala nazvati **צחק** (smeh). Ta se reč naime sastoji od tri slova, od kojih svaka pokazuje na neki važan događaj u Sarinom životu. Slovo **צ** ima brojčanu vrednost od 90. To upućuje na 90 godina Sarine starosti kod poroda. Slovo **ח** = 8 nagovešćuje, da je Isak bio prvi koga su obrezali na osmi dan. A slovo **ק** = 100 pokazuje na Abrahama, koji je bio 100 godina star, kad mu se rodio njegov sin, Isak. To su daklem triz načajna doživljaja, koja su označena u reči, **צחק** (smeh). Početak pak Isakovog imena pretstavlja slovo **י** = 10, čime se upućuje na okolnost, da će on postati pravcem naroda, koji će nekada primiti 10 zapovedi na brdu Sinajskom.

וַיִּתְאַמֵּר שָׂרָה Sara reče, što znači brojčana vrednost slova **צחק** (= 90 + 8 + 100), to mi je već pokazao Bog; ali ja ga ipak nazivam **יצחק**, jer **הִשְׁמִיעַ** svi koji će u buduće čuti deset reči na Sinaju, potvrđice mi, da je **יצחק** najprikladnije ime za njega.

2) I. Knj. Mojs. 23. 2: **וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבֶּעַ הַחֲבֹנִן הַזֶּה בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֵא אַבְרָהָם לְכַפֹּד לְשָׂרָה וּלְבַתָּהּ.**

„I umre Sara u Kirjat Arba, a to je Hevron u zemlji Kenanskoj; i dođe Abraham, da ožali Saru i da ju oplache“.

Slovo „Kaf“ u reči **וּלְבַתָּהּ** je manje, nego ostala slova to nam daje povoda za razmišljanje. Taj nam mali „kaf“ priča o tragično potresnom događaju, koji se odigrao u Abrahamovoj kući za vreme njegove odsutnosti na brdu Moriji, kad je trebao žrtvovati Isaka. Po Talmudu (B. B. 16 a) rodila je Sara Abrahamu i jednu kćerku po imenu „Bakol“. Nadalje priča Midraš, da su Sari na vrlo bezobziran način saopštili vest o tobožnjem žrtvovanju Isaka, što je Abraham bio zatajio pred njom. Ona se tako silno uplašila, da je na mestu ispustila dušu, a i kći videći tu nesreću sledila je majku u smrt. Kada se vratio Abraham, saznao je, da mu je umrla ne samo Sara, već i kćerka. Na to ukazuje mali **כ** na vrlo originalan, način **וּלְבַתָּהּ** se može čitati bez slova „kaf“, što znači: Abraham je došao, da drži žalost za Sarom i kćerkom joj, ali **וּלְבַתָּהּ** u prvom redu ipak da oplakuje Saru.

3) II. Knj. Mojs. 32. 7. Pošto je narod napravio zlatno tele,

reče Bog Mojsiju: „idi, sidi dole“. Raši primećuje „מגדלתך sa tvoje veličine“.

„idi odatle“ i „sidi dole“ znače u suštini jedno te isto. Pa zašto onda obadva izraza? Uzrok je sledeći: U V. Knj. Mojs. 6. 4 rečeno je: „שמע ישראל אלהי אחד“, „Čuj Izraele, Večni je naš Bog, Večni je jedan jedini“. Tu je slovo ד veće, nego slovo א i ה. To je zato, da se ne promeni sa slovom י, koje veoma liči na slovo ד, te da nebi ta reč radi te sličnosti dobila sasvim obratno značenje. Naime ד אלהי znači „Bog je jedan“, a אלהי mogli bi razumeti: „ima još jednog, drugog Boga“. Iz istog razloga je u II. Mojs. 34. 4: „לא תשתחוה לאל אחר“, „Nemoj se klanjati tuđem kojem bogu“. Slovo י veće pisano od ostalih slova, da se ne zameni sa slovom ד, što bi opet dalo rečenici obratno značenje, jer bi se onda razumelo: „Ne klanjaj se לא אלהי jednome jedinome Bogu“. Da se tome predusretne, potrebno je bilo, da se kako, י, tako i ד jasno razlikuju i zato su pisana sa velikim slovima. Ali slova י i ד sačinjavaju zajedno reč: יד (sidi). Kad se Izrael ogrešio zbog zlatnog teleta, klanjajući mu se kao Boga, zamenili su reč אלהי i אלהי obratno. Zato je postalo suvišnim, da se ističu slova י i ד sa svojom veličinom. Pa zato reče Bog Mojsiju: לך ידי kako slovo „reš“ tako i slovo „dalet“: „sidi dole... מגדלתך sa tvoje veličine, jer nema više smisla, da se istaknete sa velikim slovima u Bibliji, כי שרת עמך upropastio te tvoji narod, time što je od slova י napravio slovo ד a od slova ד napravio je י

A sada neka sledi primer iz klase „draš“:

4) V. Knj. Mojs. 29. 29: „הנסתרות לד' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו“, „Što je tajno, ono je Večnoga Boga našega, a javno je naše i sinova naših do veka, da bi se izvršivale sve reči ove nauke“. Talmud Kidušin 6 b postavlja sledeći, aksiom: „מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה“, „svaka dobra namera računa se kao izvršeni čin“. Po tome načelu bili bi rešeni od izvršivanja božanskih zapovedi. Bilo bi naime dovoljno samo pomišljati na izvršenje božjih zapovedi, pošto Bog poznaje ljudske misli.

Dakle to Boga, kojemu je poznato sve, što se skriva u grudima, koji razume tajne srca, koji vidi čovečje misli: za njega bi bila dovoljna puka misao jednog plemenitog dela, a on nam to i uračunava, kao da smo ga već izvršili.

Ali kako bi znali n i ljudi, pred kojima su skrivene čovečje misli, kako da se izvršuje jedna zapovest, kada nam to nije nikada pokazano samim delom, kada bi se zapovest izvršila uvek samo apstraktno, neprimetljivo za naša čula. Zato moramo pretvoriti u delo svaku misao, kojoj su predmet božanske zapovedi, da bi naša deca vidila i naučila, kako se imaju izvršavati božanske zapovedi. Prema tomu znači rečenica: „הנסתרות לד' אלקינו“ da je u srcu skrivena ili tajna misao dovoljna za Večnoga. ali očigledno, javno izvršenje božanskih zapovedi „לנו ולבנינו עד עולם“ da je bezuslovno potrebno za nas i za našu decu za večna vre-

mena, da bi naučila, לעשות את כל דברי התורה הזאת kako se imaju izvršavati sve reči ove nauke.

5) V. Knjiga Mojs. 31. 2. ויאמר אליהם בן כאה ועשרים שנה אנכי היום, לא אוכל עוד לצאת ולבוא וד' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה im Mojsije 120 godina mi je danas, ne mogu više ni odlaziti niti dolaziti; a Večni mi reče: nećeš preći preko toga Jordana".

Talmud (Berahot 8) priča sledeće: אמרו ליה לר' יוחנן איכא כבא בבבל, תמה ויאמר: למען ירבו ימיהם על האדמה כתוב? כיון החזינתי דמקדמי רבי, ויחשבי לבי כנישחתי אמר: היינו דאחני להו, da u Babiloniji žive vrlo stari ljudi, čemu se on vrlo začudio i reče: Nije li u Tori pisano, „da dugo živiš u zemlji, koju je Bog obećao praocima Vašim“? Ali kada ih je bolje upoznao i vidio, kako i Jevreji u Babiloniji pohađaju u zoru i u večer sinagogu, tada reče: Ovo im baš pomaže“.

Iz ovog talmudskog mesta saznajemo po r. Johananu, da ima dva sredstva, kojima se postizava dug život. R. Johanan se naime čudi, da ljudi mogu postati stari izvan Palestine. Visoka starost obećana je samo onima, koji stanuju na svetom tlu Palestine. Ali pošto ima starih ljudi i izvan granica Palestine, mora da postoji još jedno drugo efikasno sredstvo za postizavanje dugog života, a to je pohađanje učilišta i bogomolja u zoru i u večer. Zato veli R. Johanan, היינו דאחני להו da im je baš ovo potonje u Babiloniji bilo od koristi. Dugačak se život dakle postizava po njemu stanovanjem u Palestini, ili marljivim pohađanjem bogomolja. A Mojsije se žali, da se on ne može više služiti ni s jednim tih sredstava.

Kada je naime Mojsije osećao breme svojih 120 godina i da mu se približava kraj života, ma da bi još rado živio u sred svoga naroda, koga je tako žarko ljubio, tada se žalio bolno: ויאמר היום בן כאה ועשרים שנה אנכי היום i mislim da mi je bliza smrt. Šta bi poduzeo, da produžim svoj život? Da marljivo pohađam učione? לא אוכל עוד לצאת ולבוא ta ne mogu ni odlaziti niti dolaziti! A da se latim drugog sredstva, kako bi produžio svoj život, da se nastanim u Palestini? אמר ה' אלי לא תעבור את הירדן הזה Ni to nije moguće, jer mi Bog reče, da ne prekoračim reku Jordana.

6) Na koncu da navedemo još jedan primer iz carstva mistike (sod): V. Knj. Mojs. 3. 26: ויתעבר ד' כי למענכם ולא שמעו אלי ויאמר: «I rasrdi se Večni na mene zbog Vas i ne usliši me, nego mi reče: Dosta je, nemoj produžiti, da mi još govoriš o toj stvari». Nigde ne nalazimo, da je Svevišnji tako odrešito i strogo zabranio Mojsiju, da još dalje govori ili moli u jednoj stvari kao ovom prilikom. Šta je uzrok tome? Na to pitanje ne bi mogli ništa odgovoriti, da nisu naši mudraci saznali pomoću njihovog velikog kabalističkog znanja za nebeske događaje i božanske tajne, te da ih nisu nama otkrili. Tako saznajemo za jedan značajan događaj, koji se zbilo za vreme, dok se Mojsije zadržavao u nebu kroz

Ne produži više, nemoj da opetuješ tu mi već poznatu rečicu! Nemoj ju više izustiti, jer ovaj put ne može ti ni to koristiti, neće me ništa više pokolebati u mojoj čvrstoj odluci.

7) To su nekoliko čednih cvetova ubranih u mirisnoj bašti »Pardes«-a. Ne mogu propustiti, a da ovom prilikom ne opominjem ozbiljno mišu mi braću po veri, da se što češće i duže prošetaju po lugovima te božanske bašte. Samo u toj atmosferi, koja je zasićena slatkim mirisom Svetoga Pisma, može da napreduje Jevrejstvo, može da sačuva svoju mladost i da si osigura svoj opstanak za sva vremena. Poznavanje je Svetog Pisma najvažniji i najbitniji životni uslov jevrejskog naroda.

Naši mudraci kažu u Talmudu (Aboda Zara 2.): א"ל הקב"ה אם מקבלים אתם את התורה מיטב ואם לאו שם תהא קבורתכם Bog reče Izraelu: »Ako primite Toru, te ju prisvojite, biće vam dobro. Ali ako nećete, ako prezirete Toru, biće to vaš grob, vaša propast i vaše rasulo.

Sifre kaže k rečenici (V. Knj. Mojs. 11.19): למדנתם אורחם אתם כשהתנוק מהחיל. »Učite ih vašu decu da govore o njima«. לדבר אביו משה עמו בל"ק ואם לא עשה כן הרני הוא כאלו קוברי. »čim počinje dete da zbori, neka otac govori s njime na svetom jeziku, ako pak to propusti učiniti, kao da ga je pokopao«. A to znači, da od najranije mladosti mora se uputiti jevrejsko dete u tajne hebrejskog jezika i Svetoga Pisma, da bi kasnije postalo korisnim članom svoga naroda. Samo, ako se upoznamo temeljito sa Svetim Pismom, tek onda se možemo oduševljavati za isto. Svaka reč, svako slovo biće nam tada svetinja, biće nam najmilije u životu. A tek onda možemo da ljubimo i poštujemo naše Jevrejstvo više nego sve ostalo.

Talmudske izreke.

Prvo učiti, pa onda samostalno misliti.

*

Ako detetu nešto obećaš, a ti ispuni obećanje; inače se uči lagati.

*

Reč je slična pčeli: ima i meda i žaoke.

*

Staraj se o tome, da ti se na grobu samo dobro može govoriti.

*

Četiri stvari ne može duh da shvati: ponositog siromaha, cipiju bogataša, pohotljivog starca i oholog činovnika.

Pismo kazarskog kralja.

Hasdai ibn Šaprut, dvorski lekar i ministar kalifa Abdurahmana III. u Kordovi, (živeo 900—970) saznade, da u južnog Rusiji postoji država Kazara. Dotle nije mirovao, dok mu nije uspelo, da pouzdanim glasnicima pošalje pismo Josefu, tadanjem kralju Kazara, u kojemu ga zamoli, da mu saopšti vesti o svojoj državi. Kako ovo pismo, tako i kraljev odgovor sačuvani su nam te donášamo taj odgovor u vernom prevodu.

*

L. F.

Mnogo mira želi Josef, kralj, sin Arona, hrabrog kralja, koji ne uzmiče pred ratnicima i koga ne mogu da nateraju u beg vojne čete, koji se boji Boga i poštuje svoju reč, koji je mudar i poštuje mudrace, koji ispunjava zapovedi zakona i izvršuje volju Stvoritelja punim srcem i svom snagom, svom milom i ljubljenom rabi Hasdai-u, sinu Isaka, sinu Ezre, koga poštuemo i cenimo, (da ga Bog štiti i čuva, okrunjenog mudročću!)

Ovim ti dajem na znanje, da je tvoje po meni cenjeno pismo nama stiglo preko jednog Jevrejina iz zemlje Nemce (Nemačka), po imenu Jakob, sin Eliezera i mi smo se veselili zbog tebe i klicali zbog tvoje uvidavnosti i mudrosti.

Odgovaramo na tvoje pismo od tačke do tačke. Šta si pričao o tvojoj zemlji i o poreklu njenog vladara, bilo nam je već poznato, jer već između naših predaka postojao je pismeni saobraćaj i izmena mirovnih pozdrava, šta je sačuvano u našim spisima i poznato starcima naše zemlje. Često čujemo vesti o vašoj zemlji i o veličini njenog kralja; da ga njegov Stvoritelj čuva i da mu Bog vrati baštinu praotaca u istočnoj zemlji (Aziji), koju si spomenuo. Mi ćemo dakle da obnovimo prijateljski saobraćaj, koji je nekada postojao među našim očevima i da ga predamo našim sinovima u baštinu.

Ti nas pitaš u tvomem pismu, kojemu narodu pripadamo, kojeg smo porekla i plemena. Ovim ti dajem na znanje, da potičemo od Jafetovih sinova, od potomaka Togarme. Tako sam našao u geneološkim spisima mojih otaca, da je Togarma imao 10 sinova; to su im imena:

1. najstariji zvaše se Ujur,
2. drugi Tauris,
3. treći Avaz,
4. četvrti Uguz,
5. peti Bizal,
6. šesti Tarna,

7. sedmi Kazar,
8. osmi Janur,
9. deveti Bulgar,
10. deseti Savir.

Mi smo potomci Kazara, sedmog sina. Zapisano je kod nas, da je Presveti (neka bude hvaljen), podelio mojim precima, ma da nisu bili mnogobrojni, ipak snagu, moć i hrabrost te su vodili jedan rat za drugim sa mnogim većim i brojnijim narodima. Pomoću Svemogućega izgonili su te narode te bi zauzeli njihove postojbine ili bi im nametnuli danak sve do današnjeg dana. U zemlji, gde ja stanuje, sedili su nekada Venenti (Dunavski Bugari); o to dodoše naši očevi, Kazari pa se zaratiše šnjima; Venenti behu brojni kano morski pesak, ipak nisu mogli odoleti Kazarima, već su ostavili zemlju i pobjegli; a Kazari ih goniše, dok ih nisu potisnuli do reke Duna (Dunav), tako da još i sada stanuju kraj reke Duna u blizini Konstantine (Carigrad), a Kazari bi zauzeli njihovu postojbinu te ju drže sve do današnjeg dana. Od onda je prošlo više generacija, dok ne zakraljeva (nad njima, Kazarima) kralj po imenu Bulan, koji beše mudar, bogobožazan i pobožan i koji se uzdavao u svoga Stvoritelja iz svega srca.

On odstrani iz zemlje čarobnjake i idolopoklonike te zatraži zaštitu u seni Božjih krila.

*

U to mu se u snu pojavi anđeo, koji mu reče: »Bulane, Večni me šalje k tebi, da ti kažem: Uslišao sam tvoje molitve i naricanja, evo ja te blagosiljam, učiniću te jakim i održaću tvoju carevinu do poslednjih pokolenja; daću ti u ruke sve tvoje neprijatelje. Ti pako ustani s jutra i pomoli se pred Večnim«. Tako je i učinio i anđeo mu se pojavi po drugi put te mu reče: »Gledao sam tvoje puteve i tvoja su dela našla milost predamnom; znam, da ćeš me slediti od svega srca i hoću da ti nalažem zapovedi, propise i pravila; ako ćeš čuvati moje odredbe i prava, ja ću da te blagosiljam i da te umnožavam.«

Nato odvrati i reče anđelu, koji je šnjime govorio: »Ti, Gospode, poznaješ misli moga srca, otkrio si mi nutrašnjost, ti znaš, da sam u tebe položio svoju nadu. Ali narod, nad kojim vladam, sami su bezbožnici, pa nisam siguran, dali će mi verovati. Ako sam našao milost u tvojim očima i ako si voljan, da mi se obračaš u tvom milosrđu, pojavi se i glavnom zapovedniku N. N., da bi me isti podupirao u toj stvari!«

A Presveti, neka bude hvaljen, učini po njegovoj želji, pa se pojavi u snu glavnom zapovedniku. Kada ovaj ustade u jutru, otide kralju te mu sve ispriča. Kralj je sakupio sve svoje ministre, sluge i ceo svoj narod, pa im to objavi svima. Stvar im se svidela, oni se pokoravahu božanskoj reči i pređu Jevrejstvu.

U to mu se opet pojavi anđeo, pa mu reče: »Istina da nebesa i nebesa nad nebesima ne mogu da me prime, ali ipak sagradi hram u moju čast.«

Kralj odvrati: »Gospodaru sveta, ja se osećam osramoćen pred tobom, jer nemam srebra i zlata, da uradim kako bi trebalo i kako bi odgovaralo mojoj želji.«

Andeo odgovori: »Budi jak i čvrst, uzmi sobom tvoje čete i otidi u zemlju Daralan, u zemlju Ardebil, evo zadao sam im strah i trepet pred tobom, pa ih predajem tebi; tamo sam ti pripremio dva blaga, jedno od srebra, a drugo od zlata, a ja ću biti s tobom, pa ću te čuvati na celom tvom putu, uzećeš blago, vratićeš se u miru i sagradićeš kuću u čast moga imena!«

On se pouzda u Boga i učini po njegovoj zapovedi, pokori zemlju te se vrati u miru kući svojoj donevši sa sobom blago; sagradi šnjime šator, svetu škrinju, čirak, sto, oltare i svete sprave.

Sve nam je to preostalo do današnjeg dana i mi to sve čuvamo.

*

Raširi se glas o tome po celoj zemlji i dopire do kralja Edoma (Bizanc) i kralja Ismail (kalif), koji mu slaše glasnike i poslanike sa mnogo novaca te brojnim i skupocenim darovima; slali su mudrace, da ga predobiju za svoju veru. Ali kralj beše mudar čovek — neka mu je duša vezana u svežanj života kod Boga Gospodara! — te zapovedi, da dovedu i jednog mudrog Jevrejina, istraživao bi i izviđao sve temeljito i okupi mudrace, da bi raspravljali o svojim religijama; ali svaki od njih opovrgavao bi reči drugoga i nisu bili u stanju, da se sporazume makar samo u pogledu jedne tačke. Kada je to video kralj reče im: »otidite sada kući, a treći dan pojavite se opet kod mene.«

I mudraci odoše kući.

Drugi dan pošalje kralj po sveštenika kralja od Edoma pa mu reče: »Ja znam, da je kralj edomski veći, nego svi drugi kraljevi i da mu je religija lepa i poštovana tako, te se i meni veoma sviđa; ali ja ću ti staviti pitanje i ako budeš odgovorio istim, ja ću te ljubiti i poštivati: Koja je vera bolja po tvom mišljenju, jevrejska ili muslimanska?«

Sveštenik odgovori nato: »Da bi kralj večno živeo! Ako me pitaš, o vrednosti vere, to znaj, da je jevrejska vera vanredno dobra; jer Presveti (neka bude hvaljen!) izabrao je sinove Izraela od svih naroda i jezika, zvaše ih »prvorodenim svojim sinom«, izvrši za njih velika čudesa, izvede ih iz misirske zemlje, prevede ih suhom nogom kroz more, a progonitelje im potopi u dubine morske, obdari im manu, kada behu gladni, učini, da im voda izvire iz pećine, kada behu žedni, dao im je Toru iz sred vatre, doneo bi ih u zemlju Kanaan i sagradi im sveti hram. Ali zatim su se odmetnuli, padoše u greh i oskrvniše zakon, zato se Bog rasrdi na njih, progna ih, pošalje ih od sebe, te ih rastera na sve četiri strane sveta. Da toga nije bilo, ni jedna religija nebi se mogla meriti sa jevrejskom.«

Nato odvrati kralj, pa mu reče: Ti si mi zborio istinite reči, zato ću biti milostiv spram tebe i poslaću te uz počasti natrag kralju od Edoma.«

Drugog dana pošalje kralj po kadiju kralja ismaelskog te mu reče: »Ja ću da ti stavim jedno pitanje, na koje ćeš istinito odgovoriti i ne smeš ništa zatajiti predamnom: Koju od dvaju religija, od hrišćanske i jevrejske bi ti pretpostavljao jednu drugoj.«

Kadija odgovori nato: »Jevrejska je religija istinita, oni (Jevreji) imaju (dobre) zapovedi i zakone ali kada su se ogrešili, rasrdi se njih Presveti (neka bude havljen!), pa ih preda u ruke njihovih neprijatelja; ali na kraju biće izbavljeni i spašeni.«

Kralj odgovori i reče mu: »Govorio si istinito, biću ti milostiv.«

Treći dan dao ih je sve sakupiti i reče im: »Govorite i raspravljajte međusobno, da bi mi rastumačili, čija je religija najbolja«. Nato počеше da se prepiraju, ali nisu došli do rezultata, dok se kralj ne obrati hrišćanskom svešteniku te mu reče: »Šta misliš, koja je vera bolja, jevrejska ili muslimanska?« Sveštenik odgovori nato: »Vera Izraela je bolja, nego vera Ismaela«. Nato upita kralj kadiju i reče: »Sta misliš, koja je vera bolja, hrišćanska ili jevrejska?« Kadija odvrati: »Jevrejska je bolja.« Nato reče kralj: »Ako je tome tako, to ste priznali svojim ustima, da je jevrejska religija najbolja i sam Božjom milošću i snagom Svemogućeg dao prednost veri Izraelovoj, koja beše i vera Abrahama. Ako mi Bog bude pomagao, lako ću steći novac, zlato i srebro koje mi obećavate, od moga Boga, u koga se pouzdajem i u koga sam tražio zaštitu u seni krila mu. A sada vratite se u miru svojoj kući u vašu zemlju.«

Od ovog vremena stajase Svemogućii uz njega, ojačao mu snagu i utvrdio mu ruku te stupi u Abrahamov savez sa svim svojim slugama, robovima i sa celim narodom. Zatim je izaslao i dao skupiti učene Jevreje sa svih strana, koji mu razjasniše Toru, protumačiše zakone tako, te smo ostali privrženi pravoj veri sve do današnjeg dana. (Neka je blagoslovljeno ime Presvetoga, neka bude hvaljen i spomen mu uzvišena na veke!) Od tog vremena, od kada su mi praoci primili ovu religiju, Bog Izraela ponižavao bi mu sve neprijatelje, ukrotio bi sve narode i jezike u okolini, kralja edomskog isto kao i kralja ismaelskog (hrišćanska i muslimanska plemena), te kraljeve poganskih naroda, tako da niko nije mogao da opstoji protiv njih, svi su bili primorani, da plaćaju danak.

Posle tih događaja ustade jedan kralj od Bulanovih potomaka, po imenu Obadja, koji obnovi carstvo i učvrsti pravu veru. Sagrađi bogomolje i škole, sakupi mudrace Izraela, nagrađi ih zlatom i srebrom, a oni bi mu razjasnile 24 knjiga Biblije, Mišnu, Talmud i molitveni ciklus. Bio je čovek bogobojazan i ljubitelj Tore, pravi sluga Božji. (Da ga prati duh Božji!)

Obadju nasledi sin Hiskija, ovome sledi sin Menase, a posle njega dolazi Hanuka, brat Obadje. Posle ovoga dolazi mu sin Isak, zatim sin ovoga Zebulon, a dalje (u velikom razmaku) Mojsije (ili Menase II.), Nisi, Aron, Menahem, Benjamin i Aron II. Ja, Josef, sin sam toga Arone, svi smo mi sinovi i unuci kraljeva, stranac ne sme da stupi na presto mojih otaca, takav je naš običaj i običaj naših otaca, od kada su došli na vlast; neka bude volja onoga, koji postavlja sve kraljeve, da naš presto bude trajan za sva vremena.

Ti me pitaš o mojoj zemlji i o veličini moga carstva. — Dajem ti na znanje, da mi je prestonica pokraj reke Itil (Volga); na ušću te reke nalazi se đurdijansko (kaspijsko) more. Izvor reke leži prema istoku, a put traje dotle 4 meseca. Pokraj te reke stanuju mnogi narodi u gradovima i selima, u otvorenim i utvrđenim mestima. Svaki od tih naroda mnogobrojan je te mi mora plaćati danak.

Pitaš me i o mom sedištu. — Znaj, da Božjom pomoću stanujem pokraj spomenute reke (Volga), pored koje se nalaze tri glavna grada (ili pokrajine); u jednoj od njih stanuje kraljica, to mi je rodni grad, taj je velik, obuhvaća pedeset kvadratnih parasanga te je okruglog oblika.

U drugom gradu stanuju Jevreji, hrišćani i muslimani, osim toga ima tu mnogo robova od različitih naroda; taj je grad srednje veličine osam kvadratnih parasanga. U trećem gradu stanujem ja lično sa mojim ministrima, robovima i slugama, koji sačinjavaju moju pratnju; taj je grad okruglog oblika i obuhvaća tri kvadratna parasanga, a reka protiče među njegovim zidinama. To mi je prestonica u zimi; od meseca nisan ostavljamo grad, i svaki ide u svoj vinograd, na svoja polja, svome poslu. Svako pleme ima svoju baštinu, tamo odlaze i sedaju nesmetano. Ja pak sa svojim ministrima i slugama dajemo se na put i putujemo 20 parasanga, dok stižemo reci po imenu Varšan ili Udšan; otuda se krenemo prema granici zemlje bez straha i bojazni (pred neprijateljima); tako da koncem meseca kislev, na svetkovinu hanuke opet stižemo u prestonicu. To je obim naše zemlje i mesto našeg stanovanja. Zemlja nema mnogo kiše, ali obiluje na rekama i izvorima; u rekama love ribe u agromnim količinama. Zemlja je plodna, ima u njoj mnogo njiva, šuma, vinograda i bezbrojnih vrtova, koje napajaju reke te ih tako oplodivaju, tako da imamo voćke u velikom broju.

Još me pitaš o cilju svih čudesa, o Mesiji; naše su oči upravljene u Boga i na mudrace Izraela u akademijama Jerusolima i Babilona. Daleko smo od Cijona, ali čuli smo, da su se sva proračunavanja pokazala pogrešnim zbog veličine grehova te ništa ne možemo znati; ali neka je po volji Božjoj, te učini radi svog slavnog imena, pa da ne omalovažava razorenje hrama i prekidanje službe mu i da nam potvrdi reč pisma: »Neočekivano će osvanuti u svojoj svetosti« itd. (Maleahi III, 1).

U nas ima samo proročanstva Daniela, a da Bog Izraela pospeši izbavljenje, da okupi raštrkane u životu našem, tvojem i u životu cele kuće Izraela, koje mu ljubi ime.

Spominješ u tvom pismu, da me jako želiš videti i ja čeznem za tim, da vidim tvoje ugodno lice i da upoznam tvoju glasovitu mudrost i veličinu. Da bi se samo ispunilo tvoje obećanje, pa da budem dostojan ugledati tvoje poštovano, milo i prijazno lice. Bio bi mi ocem, a ja bi ti bio sin; po tvojoj bi zapovesti upravljao svojim narodom, ulazio bi i izlazio prema tvojim rečima i po tvom dobrom savetu. A sada, da si mi zdravo!

Čudesa proroka Ilije.

Po izvorima **Sedar Elijahu raba** 1) preveo L. F.

I.

Beše jednom čovek veoma siromašan, koji imaše ženu i petero dece. Jednog dana pritište ga nužda više nego ikada, ne imaše ni toliko, da bi se mogao prehraniti i izdržavati. U to mu reče žena: Ustani pa otidi na pijacu, moguće će ti Večni nešto pokazati, da nebi umrli od gladi. Čovek odvrati: Kuda ću? Nemam ni prijatelja, ni rođaka, koji bi mi pomogao u nuždi. Žena učuti. Ali gladna deca plakala bi i vikala. I ponovo reče žena: Idi napolje na sokak! Zar ćeš da gledaš, kako ti umiru deca? Muž joj odvrati: Kako bi izišao, kada sam evo go i bos. Tada uzme žena svoju poderanu haljinu, pa ju dade mužu, da bi se njome ogrnuo.

Tako izađe naš siromah na sokak i stane tamo u nemom očekivanju, jer nije znao, kuda bi pošao. Zaplače, uzdigne oči u nebo i reče: Gospodaru sveta! Ti znaš, da nemam nikoga, kome bi se mogao potužiti zbog moje bede i nevolje, da bi se smilovao meni; nemam ni brata, ni prijatelja ili blišnjega, a mala mi deca plaču od gladi. Ukaži nam Tvoju milost Gospode, smiluj se nam, ili uzmi nas k sebi u Tvom milosrđu, da nebi patili. Uzdiže se Bogu vapaj čoveka. Tada mu se pojavi Ilija, hvaljena budi mu spomen i reče: Šta je s tobom, zašto plačeš? A čovek mu ispriča svoju nevolju i bedu. Ilija mu reče: Ajde, dođi samnom i nemoj više da plačeš. I produži Ilija pa mu kaže: Nemoj da se brineš, eto uzmi, pa me prodaj na pijaci kao roba; od novca, šta ćeš dobiti, možeš se izdržavati. Siromah odvrati: Gospodaru, kako ću te prodati? Ljudi znadu ovde, da nemam

1) V. izdanje M. Friedmann, Wien 1904, str. 28-36.

slugu, pa će misliti, da sam ja tvoj rob, a ti da si mi gospodar. Ali Ilija bi nato: Nemoj da se bojiš, čini po mom savetu, a kada si me prodao, daj mi od cene jedan sus. Siromah uradi, kako mu Ilija reče; odvede Iliju na pijacu i svi, koji bi ih gledali, mislili su, da je siromah sluga, a Ilija gospodar, dok nisu upitali Iliju, a ovaj im odgovori: To je moj gospodar, a ja sam njegov sluga. U to prolazi jedan od kraljevih dvorjanika, spazi Iliju, dopade mu se, pa ga htede kupiti za kralja. Cena mu je bila 80 denara. Ilija reče svom gospodaru: Prodaj me kraljevom slugi i ne traži veću cenu. Siromah učini tako, primi od kupca osamdeset denara, pa jedan od njih dade Iliji. Taj mu opet vrati zlatnik i reče mu: Uzmi ga natrag, pa se izdržavaj s tvojom porodicom; neka te nikad više ne snađu oskudica i mevolja. Ilija otide sa kraljevskim slugom, a siromah se vrati svojoj kući. Nađe ženu i decu svoju skoro umirući od gladi. Čovek stavi pred njih hleb i vino. A oni su jeli, pili, zasitiše se i još im je preostalo od jela. Nato bi ga žene ispitala o svemu, a on joj ispriča, šta mu se dogodilo. Žena bi rekla nato: Dobro si prošao, jer si poslušao moj savet; da si oklevao, svi bi umrli od gladi. Od toga dana bio je Božji blagoslov na kući tog čoveka i postade bogat preko mere. Nije više poznavao siromaštva i oskudice ni on, niti njegova porodica.

A Ilija je stigao sa kraljevskim slugom pred vladara. Ovaj je naumio sagraditi velik dvorac izvan grada. Zato je kupio mnogo robova, da mu tovaru kamenje, seku drva i pripreme sve za građu. Upita on Iliju: Šta bi ti mogao, da stvoriš? Ilija odvrati: Ja sam tesar, pa se razumem u građenje. Razveseli se kralj i reče: Želim, da mi sagradiš palatu; tako i tako neka isgleda, te i te su mere. Ilija reče: Sve ću izvršiti, kako si mi rekao. Kralj reče dalje: Moja je volja, da za šest meseci svršiš sa gradnjom; posle toga pustiću te na slobodu i ukazaću ti dobro. Ilija odvrati: Zapovedaj tvojim slugama, da zaista sve donesu, šta je potrebno za gradnju. Kraljevske sluge uradiše tako.

U noći ustade Ilija, pa se pomoli Večnome, da bi za trenutak stvorio palatu, kako ju traži kralj. Tako se zaista i zbilo, te bi posao svršen još pre izlaska sunca. Ilija se zatim dao na put. Izvestiše o tome kralja te bi došao, da si zagleda dvorac, koji mu se nadasve sviđao i beše sav radostan zbog toga. Snebivao se od čuda, kako je dvorac dovršen za jednu noć i tražio je graditelja, ali ga nigde nije mogao naći; zato je mislio, da je to bio anđeo Božji.

Ilija pako išao je svojim putem i uz put susretne čoveka, koji ga prodao za roba. Upita čovek Iliju: Šta si radio sa vladarom? Ilija odgovori: Svršio sam, šta je tražio od mene i radio sam, kako mi je zapovedao. Nisam hteo, da izgubi novac, koji je dao za mene, pa sam mu sugradio palatu, koja vredi hiljadu puta više od cene, koju je platio za mene. Tada stade pobožnik da hvali proroka i reče mu: Ti si mi vratio moj život. Ali Ilija

odgovori nato: Hvali Stvoritelja, koji te obdario svojom milošću.

II.

Živio je neki pobožan čovek, taj osiromaši tako, te morade raditi kao nadničar. A tom čoveku beše valjana žena. Kada je čovek jednom orao na polju, pojavi mu se Ilija u obliku Arapina pa mu reče: Imaš da doživiš sedam dobrih godina; šta bi rađe hteo: da odmah nastupe, ili da ih doživiš tek na kraju života tvoga? Pobožnik odvrati: Mora, da si neki čarobnjak, idi odatle, jer nemam ništa da ti dam. Ali Ilija se vrati i po drugi i po treći put. Treći put mu reče čovek: Da upitam svoju ženu za savet. Čovek otide kući, pa ispriča sve ženi: Dok sam radio, pojavi mi se čovek i reče mi: Doživiceš sedam dobrih godina, šta bi hteo, da počnu sada odmah, ili tek kada ti se život primakne kraju? I tri puta ponovio je čovek tu svoju ponudu. Žena reče na to: Kaži čoveku, neka odmah nastupe dobre godine. Čovek otide Iliji pa mu reče: Podeli nam odmah te krásne dane. Ilija odvrati na to: Idi kući i još pre no što stigneš do kućnih vrata ugledaćeš blagoslov. Tako i beše. Čovekova deca kopali su u zemlji i našu blago, od kojeg se dalo živeti sedam godina. Dodoše deca materi pa joj pokažu blago i još pre no što je stigao pobožnik pred svoja kućna vrata, dođe mu žena u susret pa mu sva radosna priča o tom nalazu. Čovek se zahvalio Bogu i veselio se, što je poslušao savet valjane mu žene. A žena mu reče: Sada smo sigurni Božjeg blagoslova kroz sedam godina, bićemo milosrdni prema siromasima kroz sve to vreme, možda će se Bog opet setiti nas u svojoj dobroti. I zaista živiše od sada prema toj svojoj nakani. A sve šta su davali siromasima, dala je žena zabeležiti po njenom sinčiću. Kada su prošle tih sedam godina, opet se ukaza Ilija i javi pobožniku: Vreme je došlo, moram ti opet oduzeti ono, što sam ti dao. Tada mu reče pobožnik: Kada sam primio od tebe blagoslov, učinio sam to sa znanjem moje žene, a sada, kada ti moram vratiti, opet ću da joj to saopštim. I otide svojoj ženi pa joj kaže: Već je došao taj čovek, da primi natrag ono, što je njegovo. Žena odgovori na to: Idi pa kaži dobročinitelju: Ako si našao čoveka, koji bi verniji bio od nas, povraticeo ti tvoj zalog. Bog je čuo ženin govor i video, koliko su dobra dela činili ona i njen muž, produži da ukazuje svoju milost tim pravednicima.

III.

Bio je neki pobožan čovek. Taj je položio zavet, da neće primiti od nikog milostinju. U njega je bilo samo jedno odelo i jedan čaršav, pa je znao da se moli po čitave noći, da plače i nariče pred Bogom. I dotle ne prestade da ispaštava svoje telo, dok mu odelo nije palo sa tela, pa je bio prinuđen da sedi u smeću.

Jednog mu se dana pojavi Ilija u obliku Arapina i stane pored njega. Pobožnik je tada počeo da uzdiše. Ilija mu reče: Ako hoćeš, pozajmiću ti dva srebrnjaka, pa počni šnjima trgovinu i tako ćeš moći da se ishraniš. Pobožnik odgovori: Učiniću, kako mi kažeš.

Dade mu Ilija dva srebrnjaka, a pobožnik kupi za taj novac posude, pa ih proda dalje s dobitkom. Tako je radio i drugi i treći dan. Jedva je prošla godina i siromah postade bogatašem. Ali tada mu je popustila pobožnost, nije se više molio Bogu. I reče Večni Iliji: Beše u mom svetu jedan pobožan čovek, a ti si mi ga uzeo. Otide Ilija čoveku, koji je postao bogatašem i našao ga, gde vodi veliku trgovinu. Ilija mu kaže: Ja sam onaj, koji ti je nekada pozajmio dva srebrnjaka, potraži ih, pa mi ih pa mi ih vrati opet, jer ću da ih odnesem na njihovo mesto. Bogataš potraži srebrnjake, pa ih preda Iliji.

Ali jedva prođe taj dan i bogatstvo čoveka počelo je da opada. Nestade mu sav imetak i beše opet prinuđen, da spava na smeću. Tako je sedao i plakao. U to dolazi opet Ilija pa mu kaže: A šta ćeš sada početi starče? Oslovljeni mu odvrat: Jao si meni, okrenula se moja sudbina na gore, izgubio sam sve, što sam imao. Ilija reče na to: Zakuni mi se, da ćeš opet početi da živiš pobožnim životom, da ćeš se moliti Bogu, kao i ranije, onda ću ti opet vratiti tvoja dva srebrnjaka. Siromah reče: Učiniću tako. Ilija mu preda ista dva srebrnjaka. Čovek je opet otpočeo da trguje, ali kraj toga ostade i dalje pobožan kao ranije i živio je sretno do svoje smrti.

IV.

R. Josua sin Levijev postio je mnogo dana i molio se Bogu, da mu se pojavi Ilija. Jednom stupi Ilija pred njega i ukaže mu se i reče Josui: Šta želiš od mene? Hoću da ispunim tvoje zelje. Josua odvrat: Ja bi rado zajedno putovao s tobom, da vidim tvoj rad na zemlji, pa da se koristim tvojom mudrošću. Ilija reče na to: Nećeš moći da shvatiš ono, šta radim, pa ćeš navajlivati na mene, da ti otkrijem razloge mog postupanja. Ali Josua mu reče: Gospodaru, neću da te pitam ništa i neću da te dovedem u iskušenje, već hoću samo da pratim tvoj rad i delanje, ništa više. I pogodiše se Ilija sa Josuom, da ga ovaj ne sme dalje pratiti, ako bi ga upitao na putu, zašto je učinio ovo ili ono. Uputiše se Ilija sa R. Josuom. Tako dođu do kuće jednog bednog siromaha, kojemu je krava bila jedino imanje. Sedi čovek sa ženom pred kapijom svojom. Kada ugledaše putnike, otidu njima u susret, pozdraviše ih pa su se radovali njihovom dolasku. Ponudiše im najbolje mesto za prenočište, a po tome su doneli, šta je jela i pića bilo u kući. Ilija i Josua jeli su i pili, a zatim ostali tamo preko noći. Kada je svanulo jutro, pre nego što su krenuli na put, izrekao je Ilija molitvom i krava se sruši smesta na zemlju i crkne. Snebivao se R. Josua, kada je to video,

nije mu to ušlo u glavu i pitao se: Dakle to je nagrada toga sirotog čoveka za čast, koju nam je ukazao, da je izgubio kravu, jedini mu imetak? I reče Iliji: Gospodaru, zašto učini, pa da uquine krava toga čoveka, koji nas dočekaše sa toliko časti? Ilija odvrati: Seti se našeg utanačenja, koje smo sklopili; obvezao si se, da ćeš ćutati, ako samo nećeš da se rastanemo, jer za taj sam slučaj pripravan, da ti kažem sve. Josua se okani daljeg pitanja i više nije govorio ni reči. Produžiše put ceo dan i stigoše u večer do kuće jegnog bogataša. Ovaj se nije mnogo obazirao na njih, niti je šta učinio, da ih dostojno primi. I tako ostadoše gosti bez jela i pića. U kući toga bogataša beše zid, koji je postao trošan i domaćin bio je baš zaposlen time, da ga opet popravi. Kada osvane jutro, pomoli se Ilija Bogu i zid stajaše gotovo sazidan. A Ilija je nastavio put sa svojim pratiocem. Srce rabi Josue morila je još jače tuga i bol, kada je vidio šta uradi Ilija. Ali ipak savlada svoju radoznalost i nije pitao proroka, zašto je tako radio.

Tako su dalje putovali. Pred večer stigoše do velike bogomolje. Klupe u njemu bile su od zlata i srebra, a svaki je član sedeo na mestu, kako mu je pripadalo po ugledu i časti. Kada su opazili dva putnika, koji ulaziše, reče jedan drugome: Ko će da hrani ta dva prosjaka ove noći? Drugi bi rekao na to: Dosta je za njih hleb i voda, koja će se doneti ovamo. Ilija i Josua su čekali, ali niko im nije obratio pažnju, kako bi to pristojalo. Ostali su dakle u bogomolji i tamo bi prenoćili. Kada svane dan, ustanu, da produže svojim putem. Ilija tada kaže ljudima: Neka Bog učini, pa da svi postanete poglavari te opštine. Josua beše još više ožalošćen, ali ne prozbori ni reči.

Kada se sunce spuštalo zalasku, stigoše putnici u drugi grad. Kako su ih građani ugledali, pojurili bi svi velikim veseljem k njima u susret. Pristojno bi ih dočekali, a konak su im dali u najlepšoj kući grada. Drugovi su jeli i pili uz veliku počast. Kada svane jutro, pomoli se Ilija i reče ljudima: Da vam Bog da samo jednog poglavara.

Kada bi Josua čuo te reči, nije se više mogao uzdržati, a da se ne protivi, jer nije više mogao da gleda, šta je Ilija uradio. Zato reče Iliji: Sada moraš, da mi otkriješ tvoje tajne. Ilija odvrati: Ako si voljan, da se rastaneš samnom, hoću da ti sve protumačim razjasnim razloge, zašto sam tako radio. Čuj sada: Čoveku, čiju sam kravu ubio, trebala je da umre žena još istoga dana. Zato sam se molio, da se krava primi sa ispaštanje umesto žene, koja će doneti svom mužu još mnogo sreće i koristi. A onaj bogataš opet, kome sam podigao zid, našao bi, da ga je od temelja podigao, tamo zakopano veliko blago, samo srebro i zlato; a da to sprečim, poštedito sam mu taj rad. Ali i moj zid uskoro će da se sruši i nikada više neće biti sagrađen. Ljudima tvrdog srca u bogomolji želio sam, da im budu mnogi poglavari, jer je to nesreća, posledica toga je nesloga. Mesto, koje ima mnogo

gospodara, biće razoreno i opustošeno. A pravednicima, kojima sam želio jednog glavara, biće moja molitva blagoslovom, opština će im se jačati, jer sva mišljenja sjediniće kod njih u jedno mišljenje, pa tako neće da vlada nad njima duh razdora. Kao što poslovice kaže: Gde su mnogi kormilari, tonu lađe. A druga opet veli: Pod zaštitom jednog gospodara umnožava se grad.

I na posletku opominjao bi Ilija R. Josuu te mu reče: Ja te sada ostavljam, zato ću, da te još isvestim o koječemu, šta će da bude od koristi za tebe. Ako vidiš bezbožnika, kome je sreća naklonjena, ne daj, da te zavede tvoje čuvstvo, da pokolebaš, jer će mu sreća ipak doneti samo nesreću. Ako pak vidiš pravednika, koji se muči i živi u jadu, koji teško radi, pa je ipak gladan, žedan i neodeven, koji oskudeva na svemu i trpi bolove, nemoj da se srdiš zbog toga, čuvaj se, da te nebi zavelo srce, pa da posumnjaš u Božja dela, već ga nazivaj pravednim, ako sudiš i razmišljaš. Jer Bog je pravedan, njegov je sud istinit, oči mu bdiju nad ljudskim delima. Ko bi smeo da mu kaže, šta treba da uradi?

Ilija pozdravio r. Josuu pozdravom mira i ode svojim putem.

V.

Neki bogataš dao se na put, da kupi volove za svoju njivu. Uzme sobom kesu sa sto zlatnika. Uzput ga sretne Ilija pa ga upita, kuda će. Čovek odvrati: Hoću da si kupim volove. Ilija mu prigovori: Moraš dodati, ako Bog da. Ali čovek nato srdito reče: Meni je svejedno, dali Bog da ili neda, u mene je dosta para, pa ću kupiti šta hoću. Prorok reče: Vidićemo. Čovek otide. Uzput mu padne kesa iz ruke, a kada posle nekog vremena turi ruku u nju, primeti, da je prazna. Zaprepašten pojuri kući, uzme drugi novac i dao se opet na put. Međutim ovaj put ode u drugo selo, da bi izbegao susret sa Ilijom. Ali ovaj ga ipak nađe, pa ga zapita: Kuda ćeš? Čovek odvrati: Hoću da si kupim volove. Nato bi prorok: Moraš reći, ako Bog da. Ali čovek mu opet odvrati ljutito: Da li Bog da, ili neda, meni je to svejedno, u mene je dosta para, pa ću kupiti, šta hoću. I produži svojim putem. Ali Ilija je tako udesio, da čovek postade umoran, pa se legne i zaspi. Kada se probudi i ne nađe svoje pare, uplaši se, pohita opet kući i donese drugi novac. I po treći put se susretne Ilijom. Ali kada ga je ovaj pitao, kuda će, odvrati mu čovek: Hoću da kupim volove, ako Bog da. Nato bi Ilija odmah: Želim ti mnogo sreće tvom pazaru. Otide čovek i kupi volove. Kada je trebao, da plati za njih 100 zlatnika, reče: Toliko nema u mene. Ipak izvadi kesu i gle čuda, nađe u njima svih 300 zlatnika. Isplati cenu, a potom je prodao volove kralju za 1000 zlatnika.

VI.

Nekom učenjaku, po imenu Rabi Anan, doneo je čovek korpu

sa ribama. Upita on toga čoveka: Zašto mi donesiš taj poklon. Čovek odgovori: Imam jednu parnicu, pa bi te molio, da nam sudiš. R. Anan bi nato: Uzmi tvoje ribe, pa idi drugom sudiji, jer bi mogli misliti, da si me podmitio. Čovek reče: Pa dobro, otići ću drugom sudiji, ali molim te, zadrži ipak te ribe, inače nebi smeo da nosim prvence u hram, jer se kaže, ko učini mudracu poklon, taj može da donese i Bogu prvence. Anan odvrati: Pa dobro, samo iz toga razloga primiću tvoj poklon; inače nebi primio. Nato pošalje Anan čoveka drugom sudiji, R. Nahmanu s molbom, da on reši tu stvar, jer on sam ne sme da to čini. Nahman se upita: On ne sme da reši? onda je po svoj prilici u rodu sa parničarem. Bilo je naime zabranjeno u tom slučaju doneti presudu. Ali Nahman bio je baš zaposlen sa predmetom jedne sirote. Razmišljaše, šta bi sada radio? Rešiti stvar jedne sirote važno je, ali još je važnije, da se ukaže čast jednom učenjaku time, što mu se ispuni želja. Neka dakle čeka sirota. S time se već okrene od nje i stane da raspravlja novi predmet. To je palo u oči protivniku parničara, pa se uplaši. Rekao je u sebi: Ako onaj već od početka uživa taku prednost, onda nema svrhe, da se u opšte branim. I zaista, nije ništa odvratio na optužbe protivnika te izgubi parnicu.

I ako Anan zapravo nije bio kriv, da je tako došlo, prorok Ilija mu ipak zamerio njegovo ponašanje. I dok bi se ranije često pojavljivao učenjaku pa ga upućivao, izostao je sada. Kada je Anan to primetio, stao je da posti tako dugo, dok mu se opet ne pojavi Ilija. Iz početka dao je Ananu da oseća svoju srdžbu, ali konačno je ipak popustio i dalje upućivao mudraca, kao i ranije.

Prorok je naime mislio, da je Anan trebao odbiti poklon i doneti presudu. Tada bi siroče ranije došlo do svog prava.

Orhim.

Napisao **A. Kahn.**

»Nekada behu »orhim« (putnici, gosti), a danas ima samo šnorera«. Tako se žalio jednom neki stari gospodin, a kada sam duže vremena razmišljao, morao sam priznati, da u toj tvrdnji ima mnogo istine. Moguće je i to, da mi danas posle toliko decenija, moje pamćenje predstavi lepšu sliku, nego što ju tada predstavljala zbilja. Jer prošlost znade, da nas katkada opseni, pa se namaže rumenilom; ona liči staroj koketi, koja još uvek ide zatim, da se dopadne.

Neću, da produžim ovim razmatranjem, ali svakako je fakat, da je celu sliku, kako je ova ranije postojala o »orhim«, promenila jedino poplava zapadno evropskih zemalja od strane bezbrojnih siromašnih Jevreja, koji su u šezdesetim godinama prošlog veka počeli da »otkrivaju« Nemačku i susedne zemlje. Ali ujedno se promenio i način gostoprimstva, koji se do onda vršio prema tim siromasima. U kojugod je kuću stupio ranije siromašan jevrejski putnik, mogao je sa sigurnošću računati na gostoljubiv prijem; mogao je stišati svoj glad, mogao je malo da se odmori, a kada je ostavio kuću, dobivao bi još po koju krajcaru, ako ne i veći poklon. U pedesetim godinama nosili bi ti sa sobom neke legitimacije, preporuke nekog poznatog rabina, ili inače uglednog čoveka, a često i poput dokumenta istavljeno pismo jedne opštine, u kojem se preporučava jednogvercima, da potpomažu osiromašenog člana njihove opštine. Kada kada bi na taj način otpravljeni sugrađanin dolazio kući sa više imetka, nego što su imali sami istavljači preporuke.

Već kao dete primetio sam, da bi oni stranci, koji su po njihovim ispravama bili nekada bogati ljudi, dobivali mnogo više novaca, a i učtivije su ih primili, nego rođene »dalfonim«.

Za takve ljude »prilagalo se (zusammengemacht)«, kako se nazivalo skupljanje milodara uz asistenciju jednog uglednog »balbos«-a.

Ako bi nekom siromašnom čoveku nepoznatog zavičaja faililo navodno još nešto ili moguće i sve, da opremi svoju kćerku, dobivao bi bona fide, bez »papira« više, nego onaj, koji bi tražio samo potporu. Kojoj kategoriji orhima pripada neki stranac, to se moglo najbolje ustanoviti na erev šabes u »šulu«. Primetio sam već kao dete, da i ovde odelo čini čoveka i da nije svejedno, pod kojom etiketom ide čovek kroz život. Čestito obučeni »orah«, ili kako bi danas rekli, otmeniji šnorer, došao bi već u šul s jednim uglednim balbosom i nije trebao da čeka, dok se svrši služba Božja, pa da ga jedan od baale batim povede sa sobom. Takvi orhim, koji ništa drugo nisu tražili, osim hrane i nedeljom u jutru sami bez asistencije, išli od kuće do kuće, da traže milodare, dolazili bi obično tek kratko vreme pre početka sabata, u sigurnom uverenju, da neće ostati bez hrane. Na sabat ljudi nisu tako izmereno kuhali, da nebi još koji siromah mogao da jede šnjima zajedno. Čim je svršen šul, te bi si ljudi želili »gut šabes« i ugledali jednog ili više orhima, odmah bi ih pozivali, da otidu šnjima zajedno kući.

Nezaboravna mi ostaje jedna epizoda, koja se desila jednog petka u večer za vreme omera, a koji nas je prizor tada mnogo zabavljao. Isti nam pokazuje ujedno i retku gostoljubivost prošle generacije. I kada se setim današnje dobrotvornosti, pa ju sravnim sa onom ranijom, dolaze mi često kojekakve čudnovate misli u glavu, koje međutim neću da ovde iznesem.

Tog petka u večer bila je »baisse« u pogledu orhima;

u opšte već nekoliko nedelja nije se pojavio siromah. To se pripisalo novom policijskom komesaru, koji je strogo pazio na prosjake i zanatlijske momke. Ono malo šnorera, koji su se pojavili tokom sedmice, ostavljali bi brzo i neopaženo poprište svog rada, jer su valjda našli, da bi se bolje isplatilo, ako će šabes provesti u susednoj većoj opštini, Tada odjednom, pojave se opet dva »orah«-a petkom u večer u »šulu«, i suviše malen broj za duboko osećanu potrebu reflektanata. Nije dakle čudo da bi čestiti Mordhe Woog već za vreme »leho dodi« sa nepoverenjem motrio svog suparnika Kalme-a Hirsch, koji je sedio do njega, jer se isti već opetovano okretao prema strancima u poslednjoj klupi. Ali i stolar Eis imao je istu nameru i odlučio, da će jednog gosta uzeti sa sobom.

»Gut šabes, gut šabes!« odjekne hramon prilikom izlaska i Mordhe Hirsch hteo je, da se povuče kraj Kalme-a. Ali Kalme je i dalje ostao na svom mestu, zatvarajući tako izlaz Mordhe-u te je glasno doviknuo kroz šul dvima strancima: »Vi ćete samnom kući! »Valjda ne obadvojica« upita Mordhe oponirajući. »Zašto ne«, odvrati Kalme. »Ešfer (možda) mislite, da ne mogu nahraniti dva orhima?

»Nije reč o tome, ali vama ne pripadaju dvojica«.

»Šta?«, vikne Kalme ljutito, »ne pripadaju mi dvojica? Možda ćete vi da mi propisujete, šta mi pripada, ili moram prvo da vas pitam?«

Njih dvojica su počeli da se ozbiljno prepiru i mnogi, koji su već bili pri odlasku, ostali bi, da slušaju, kako se rečakaju Mordhe i Kalme zbog ta dva stranca. Međutim bi Eis, — koji se bavljao svadom suparnika, kao i svi ostali naokolo —, namignuo jednom od stranaca, za koje se vodila ta žestoka borba, pa se udalji šnjime. Čim bi moj ujak primetio tu taktiku, povede se za njim i ponovi isti manevar sa drugim strancem, koji stajaše još neodlučeno na svom mestu, pa mu saopšti nešto od jelovnika, koji ga čeka u njegovoj kući. Upita ga kao rafinirani diplomata:

»Volite li, da jedete šarane?«

»Šarane?« ponavlja stranac otegnuvši sa stranim akcentom poslednji slog.

»A punjenu slezinu?« istraživao bi dalje ujak.

»Punjenu slezinu?« ponavlja bi opet stranac pitanje.

»Vino ili rakiju«.

»Rakiju!« odvrati gost sa odlučnim gestom i ostavi »šul« sa ujakom, koji mi smešeci se namignu pri polasku; a Kalme je dotle dalje grdio svog suseda. Tek kada bi »šabes goje« ugasila veći deo svetiljka i ljudi se razišli, primetiše neprijateljski susedi, da su u toj borbi drugi ostali pobednici.

Razdavanje karata za jelo, t. zv. »Plettengenben«, nije bilo poznato u mom rodnom gradu, bar ne u mojoj mladosti. Svaki, koji je došao u »šul«, uzeo bi bez mnogo okolišanja jednog:

»orah«-a sobom kući. Usled toga došlo je više puta do takvih sukoba, pri čemu su naravno orhim dobro prolazili. Nekoji su postali tako razmaženi, da su pre, no što su konačno pristali, prvo hteli da znadu, šta će dobiti za jesti. Kada si moj stric Jude, koji nije imao posla i raspolagao sa mnogo slobodnog vremena, znao više puta osigurati svog šabes-gosta još petkom rano po podne, dugo pre početka »šula«, došao bi u sukob sa ostalim konkurentima. Predbacivali su mu, da uvađa nove min-hagim i hukim*) u kahal i da će primorani biti, da stvar jave rabinu!

Tome je međutim već više od 40 godina. Danas stoji stvar drugačije. Sasvim drugačije.

Zabrana odela.

Tragikomična blagdanska pripovest iz jednog ruskog gradića.

I.

Građani Kolomenke u svemu nisu mnogo davali na eleganciju i modu, tokom cele nedelje nisu ni mislili nato, da svoj vanjski habitus polepšavaju pomoću bilo kojih umetnih sredstava. Sam „gevir“ gradića, željezar Aron Leiser nije našao ispod svoje časti, da na vruće letnje dane stoji pred svojim dućanom u košulji, a u zimi u prostom ovčijem kožuhu, oko kojeg bi, poput seljaka, opasao konopac. Ta on je bio i ostao Aron Leiser i u košulji ili u seljačkom kožuhu.

Sasvim drugačije na sabat i praznike. Svaki, bio on bogat ili siromah, imao je još od vremena venčanja svoj burnus, crno odelo slično talaru, sa razrezom na stražnjoj i mnogo dugmeta na prednjoj strani. Izgled tog svečanog odela bio je ovisan o starosti mu, a i vežbano oko moglo je ustanoviti po broju nabora, krpica, po stanju dugmeta i lakata sa skoro matematičnom tačnošću, koliko mu je godina proveo gospodar u više ili manje sretnom braku. Ako bi takvo odelo već potpuno izgubilo svoj nekadanji sjaj i mladost, te suviše napadno pokazivao znakove starosti, pre ostalo bi još samo jedino sredstvo: Da se odelo odnese krojaču Šlojme, koji beše specialist na području okretanja odela. Kao s nekom čarobnom rečju umeo je, da iznošena, otrcana odela pretvara u nova novcata. Šlojme bi sa ljubavlju pravog umetnika prema svom umetničkom delu izvršivao to preobraćanje i pretvaranje svih vrednota.

*) Mesni religiozni običaji.

»Ako imam da napravim nov kaput«, znao je kazati, »nučim se šnjime sto muka«! Naime radi kroja. Jer svaki pojedini čovek u Kolomenki imao je leđa drugačijeg oblika te ramena, koja su bila specialno samo za dotičnog stvorena. Zato je bilo veoma teško našem kratkovidnom majstoru da mrtvu materiju udešava prema tim živim okolnostima. I ako kroj ispade kratak ili dugačak, bilo je svakojakih neprilika. Sasvim drugačije sa okretanjem. Rasparati, to je prvo, zatim prevrnuti sa prave strane na naličje i eto ti novog odela, koje se ni u čemu nije razlikovalo od pravog novog odela.

Istina, ni to ne beše jeftina stvar, jer Šlojme je bio čovek čvrstih načela i nije se šnjime dalo mnogo govoriti. Imao je utvrđene cene, od kojih ne bi ništa popustio, duboko uveren o svojoj umetnosti.

Ali svet koraca ipak napred. I u Kolomenki. Ekonomski položaj, konkurencija otvarali bi i tu nova područja, nove industrije za poduzetne duhove. Jedna od tih novotarija u Kolomenki beše konfekciona radnja, koju otvori jednog vedrog, sunčanog jutra sefira neki spekulativni duh, upola krojač, upola trgovac, po imenu Hajim Ortže, domišljata glava i nemiran duh, koji moguće beše stvoren, da preplovi Okeane, da osvaja zemlje, a sada bi mu suđeno, da uvada u Kolomenku konfekcijsku industriju. Po zanatu krojač, Hajim nije imao nikada pravu volju za svoju struku. Više je volio trgovinu i poslove. A poslove bi izmišljao svakodneвно na tucete. Jednog bi se dana pojavio na pijaci sa tezgom u ruci, darući se na svakog seljaka, da kupuje lan uz najveću cenu. Druge bi nedelje stajao na pijaci sa kolima, na jednoj bi strani kupovao sušene gljive, čekinje itd. od seljaka, dok bi na drugoj strani prodavao istim seljacima soli, masti i kolomaza.

Mudra, domišljata glava beše taj Hajim Ortže. A kraj svega toga, posao mu ipak nije išao najbolje. Po mišljenju nekih ljudi bio je uzrok tome, što bi odviše žestok i grazmljiv, jednim mahom hteo, da osvoji ceo svet. Ali za takve silidžije Kolomenka nije bila prikladno tlo. Trgovina bi u Kolomenki išla od vajkada svojim laganim, umerenim korakom.

U ostalom stvar je dobro otpočela. I Bog zna, kako daleko bi stigao Hajim Ortže sa svojim izumom, da nije nastupilo nešto nepredviđeno.

Celo grandiozno poduzeće nastrada usled elementarne snage jednog čoveka u Kolomenki, a to beše krojač Šlojme. Kako je do toga došlo, pripovedaću vam u sledećem.

II.

Hajim Ortže nabavljao bi odela iz glavnog grada gubernije, koja je udaljena 24 sata sa kolima, a četiri sata sa željeznicom. Ali pošto je željeznička karta koštala 42 kopeka (zašto baš 42, a ne 40 nisu mogli Kolomenčani da shvaćaju), pretpo-

stavljali bi ljudi ravan broj, te bi se vozili kolima za 25 kopeka. Da je vožnja tako trajala sa 20 sata više, to u Kolomenki, gde vreme ni iz daleka još ne znači novac, nije igralo nikakvu ulogu. A na koncu bi se rade poverili bandiku (kola sa lotrama) nego li željeznici. Jer željeznica bila je sve u svemu ipak samo mrtva mašina, koja je mogla jednom da pukne, a konj bi tome nasuprot stigao konačno ipak sretno i sigurno svome cilju, ma kako se polako i mučno vukao na putu. Jedino Hajim Ortže vozio bi se željeznicom, kako to dolikuje pravom trgovcu, a i robu je otpremio u Kolomenki sa željeznicom, kao spоровoznu robu.

A u reklamu bi se razumeo, kao pravi, prefrigrani, svetski trgovac. Pre svega pozove bahura, koji se hranio kod njega, pa mu naloži, da izradi jedan oglas, kako bi se svima Kolomenčanima glava vrtila, da bi onda kao očarani jurili u njegov dućan.

Na pola židovsko-nemački, na pola hebrejski, sa slovima kao štampanima, trebao je oglas da glasi od prilike ovako:

»Pošto je erev jomtof i pošto je velika micva, da se kitimo lekovaud jomtof, zato vam ovime maudia, da sami donea iz ir habiro (to će da znači gubernijski grad) najbolje i najdragocenije begodim za sve ljude, muškarce, žene i decu, minaar vead zoken, taf venošim bajom ehod. Odeli su doduše već nešto nošena, ali još lepša, jača i novija od onih, koja se šiju u kehilo kedaušo Kolomenka. A šta se cene tiče, to je sve behacihinom, a mnogo skoro potpuno hinom«.

To bi bahur sve ukrasio na umetnički način sa mnogo šara u lapidarnom stilu. Od svoga bi pisar harmonički upleo još mnogo lepih, prikladnih citata iz knjiga Megilat Ester, Pesme nad pesmama i Rut te iz Talmuda i Midraša. A zatim je Hajim Ortže taj oglas dao prikucati pred ulazom starog šula, bet-hamidraša i ostalih dvaju bogomolja. Nije to išlo tako lako i jednostavno. Jer put je vodio preko šamašim, a ovi bi sumnjivo tresli sa glavom: »Šta, oglasivanje starih odela na mestu, gde se inače objavljuju molitveni red i saopštenja rabina?« Ali Hajim Ortže beše svetski čovek: bilo mu je poznata čudotvorna moć zvečeće pare. Jedan takav komad od tvrdog, crvenog bakra i za oglas beše osigurano mesto, od kuda je najbolje padao u oči Kolomenčanima.

Taj oglas prouzrokovao je u varošici silno ubuđenje. Najpre bi žene došle, da razgledaju blago iz »rezidencije« i da ga zatim kupuju »behacihinom« ili skoro sasvim »hinom«.

Ali posle toga došli bi i muškarci. Isprva rezervirano i skeptično, moguće samo da malo »razgledaju«, ili da kupe jedan prsluk ili hlače. Ali ko bi jednom dopao šaka Hajima Ortže, taj nebi prošao tako jeftino. »Šta će da znači jedan prsluk«, upita Hajim »a zašto ne odmah i burnus? Nije li to čisto badava, 12 forinti? Šta velite, da je prekratak? Pa jeste li vi rabin ili hasid, da ga morate nositi do zemlje? Izgledate u njemu kao neki kralj«.

Čekajte samo, dok otidem na tavan, da vam donesem ogledalo.. Pa da vidite kako vam stoji!«

Na taj bi način zadobio ljude. I na cvetni blagdan šebuot beše cela Kolomenka novo odevena. »Šteta je samo, što su kaputi nešto kratki,« tužili bi se muškarcu. Ali, šta čini, kada su svi građani bili tako odeveni. A konačno čovek je u šulu ogrnuo talis, te bi tako pokriven taj nedostatak.

III.

Bilo je veselje gledati, kako se Kolomenka okitila na prvi blagdan. Nova odela nasmejana lica svuda, kuda pogleda oko. Šlojme, koji u toj, inače za njega najboljoj sezoni nije imao nikakvog posla, došao bi zlovoljan u »klaus«, i pristupi prvome, koji mu padne u šake, Sa pažljivim, pomnim okom stručnjaka i malicioznim smeškom bi motrio nešto prekratki kaput, »koji je stajao kao sliven, te bi opipao sukno sa prstima.

»Aha, također kod Hajima Ortže?« Tako je išao od čoveka do čoveka, opipao sve redom i svuda dobio isti odgovor: »Kod Hajima Ortže.« Svi su oni tamo kupili.

»Ali ipak mislim«, primeti krojač sa bunjenom ravnodušnošću, »da je za vas prekratak«. Upitani odvratio bi u neprilici: »Nešto prekratak zato i jeftiniji«.

»Tako jeftiniji,« usklikne valjani majstor, koji nije bio više u stanje da savlada svoj gnjev, »tako, jeftiniji? A gde je Židovstvo? He, Židovstvo? Židovstvo? Židovstvo?« Tako bi vikao i sve mu se više raspuli srdžba.

»Leži li Židovstvo u odelu?« mrmljao bi drugi nesigurno u svoju odbranu.

Na to se rasvetli lice krojača, kao od svetog žara. Oči mu sevahu munje te stane da viče gromkim glasom: »A šta je sa šatnezom? He šatnez? Šatnez?«

Tako glasno je vikao, da se cela opština okupi oko Šlojme-a »Ne« uzvikne krojač izvan sebe, okretajući krila ominoznih kaputa, »ta gledajte sami vlakno i vunu. A šta može još sve da bude u postavi. Šatnez, šatnez, šatnez!«

Bogomoljce obuzne od jednom silan strah. Kao okamenjeni bi stajali na svom mestu, sasvim pokunjeni i duboko uvereni o svojoj krivici, bez jedne reči opravdanja. A Šlojme bi besnio sve glasnije.

»Rado bi samo znao, šta kaže k tome naš rebe. Zabranio je, da se na pesah jede grašak, ali trefe odela ga ne smetaju. Odmah ću otići k njemu da ga pitam«. Jedan trenutak i naš krojač je bio vani te poleti u veliki šul, gde su već dovršili molitvu. Jedino rabin sedeo bi još na svom mestu pevuckajući nad svojim foliantima. Kao iz drugog sveta, probudi ga promukli glas krojača: »Cela je opština odevena u šatnez, a rebe čuti tome«.

Rabin, malen, suh čovek u dugačkom crnom kaftanu zadržtao bi do vrha prstiju i pogleda Šlojme-a začuđeno, bez razumevanja.

»Sta znači to šatnez. Jao meni! Kako! Ko? Na koji način?« Sada se ispostavilo, da rabin nije imao ni pojma o poduzeću Hajima Ortže. Ali po saslušanju stručnog nalaza Šlojmea došle bi mu suze u oči i reče izvan sebe: »Svakako je to šatnez. Pa čak i onda, ako nebi sve tako bilo, kako vi mislite. Odeli, koja dolaze iz daleka, kod kojih se ne zna, ko ih je pravio i kako su sašivena... To je dovoljno«.

Još istog dana u večer stane šames na almemor te udari dlanom na sto, tako snažno i ljutito, kao što je običavao činiti samo prilikom najvažnijih obnarodovanja.

A zatim reče gromkim glasom:

»Po nalogu rabina: Na gotova odela kupljena kod Hajima Ortže udaren je veliki isur (zabrana). Svaki, koji bi ih dalje nosio, počini težak greh«.

I na drugi dan praznika pojaviše se bogomoljci pognute glave u svojim starim, otrcanim kaputima, na kojima se moglo izračunati godine provedene u bračnom jarmu.

A Šlojme, naš krojač, beše zadovoljan. Išao bi sa smeškom velikodušnog pobednika na licu od čoveka do čoveka, opipao bi stara odela pa ih tešio:

»Šta fali tom burnusu? Da je nešto izbleđen? Pa zato ima sve svoje dve strane... Donesite mi ga samo posle blagdana. Neću da Vas ucenim, tako mi Boga«.

I u uzvišenom čuvstvu, da je celu opštinu odvratio od teške nepravde, otide naš krojačić na svoje mesto, da obavi svoje molitve, duboko uveren, da je dvostruko zavredio da mu molitva bude uslišana.

Dr. Dušan Glumac, docent universiteta: »Jibbum« leviratski (deverski) brak kod Jevreja (preštampano iz »Bogoslovija«, Beograd-Zemun, Grafički zavod »Makarije« a. d. 1928.

Poznato je, da je ustanova levirata važila još u premojsijevsko doba (Juda i Tamar), premda u promenjenom obliku, no što je kodifikovana u mojsijevskom zakonodavstvu. Izgleda, da je onda u životu ostali brat ili drugi bliski rođak imao samo da rodi jednog sina, a ne da stupi u brak sa udovicom svoga bez dece umrlog brata, jer bi ona time dobila svoju slobodu. I baš zato se Tamar svom silom stara o jednom potomku od bliskog rođaka svog umrlog muža. Ona želi da se oslobodi svoje veze. ולא יטה עוד לדעתה (Gen. 39, 26) jasno pokazuje, da se ovde ticalo samo rođenja prvog deteta (slučajno su bili bližanci). Naprotiv, mojsijevski zakon traži punovažan brak. ולקחה לי יאשה (Deut. 25, 5). (Vidi o tome D. Hoffmann u Berlinrovom: Magazin für die Wissenschaft des Judentums, 1887.

str. 45. ff.) Običaj leviratskog braka nalazi se i u drugih naroda (Hoffmann ibid. str. 47. i str. 60. beleška 15.). I kraj istovetnosti slučaja, priča o Ruti i Boasu nije odlučujuća u zaključku o Jibbum-ustanovi, jer se tamo, drukčije nego u priči o Tamari (Gen. 38, 8), nikako ne upotrebljava izraz יבם, nego se vazda govori samo o Geulah, sa obzirom na Lev. 25, 25 וְכָא גּוֹאֵל הַקְּרִיב אֵלָיו וְיָאֵל אֵת בְּמִכְרֵי אָחִיו (Vidi Ibn Ezra na m.) Jer i Boas govori Goelu najpre o njivi Elimeleha koju je Noemi prodao, a koja bi se imala otkupiti (Rut. 4, 3), i tek posle toga pominje Rutu (Rut 4, 5). Ruta se ovde donekle iznosi kao deo nasleđa, koje je Goel imao naslediti. לְהַקִּים שֵׁם הַמֵּת (Gen. 48, 6) עַד שֶׁם הַמֵּת יִקְרָא בְּנַחֲלָתוֹ ne znači ovde ništa drugo, nego »zauzeti nasleđe umrloga«, kao וְיָאֵל אֵת בְּמִכְרֵי אָחִיו (Gen. 48, 6). Vidi D. Hoffmann: Kommentar zu Deuteronomium na m. — Biblijski tekst leviratskog zakona (Deut. 25,5—10) još je našim starima pravio teškoće, sa kojima se pisac opširno bavi. Ocenjujući očevidan cilj levirata, pisac se odlučuje, da uzme reč יָחִידוֹ pomesno, dočim se tradicija povremeno shvaća. שְׂוֵתָהּ לָהֶם יִשְׁבֶּה אָחִיהָ (Jebamot 17 b); naprotiv u אין לוּ uzima reč בן suprotno Stadeu i Dölleru, ne kao »sin«, nego, sa tradicijom, posve tačno kao »dete«. וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד, što pisac prevodi »prvorodenče, što će se roditi, ima se nazvati imenom »umrlog brata«. Hoffmann prevodi ovako: da bi se moglo dogoditi, da prvorodenče, što će ga roditi, zauzme ime umrlog brata, i t. d. — Pisac tačno primećuje, da se ovo »nazivanje deteta po imenu umrloga« ne sme doslovno uzeti, dokazujući, da se ni dete Rute i Boasa nije nazvalo »Mahlon«, uk umrlom prvom mužu Rute, nego Oved. Ovde bi valjalo ukazati na Maimonidesa, Halahot Jibbum II, 6, koji בְּבוֹר na najstarijeg brata prenosi, a אֲשֶׁר תֵּלֵד uzima za אֲשֶׁר יִלְדָה, dakle najstariji, kog je mati rodila. (Uporedi Meklenburgovu כְּרַב יִהְיֶה לָהּ i D. Hoffmannovu komentar na m.). — Pisac vrlo temeljito raspravlja razne hipoteze o poreklu leviratskog braka u Jevreja, kao: poliandrija (Novak, Benzinger), kult predaka (Westermarck, Schwally), ne bi li došao do jedino tačnog zaključka, da je njegova podloga isključivo moralna, jer se osniva na bratskoj ljubavi: uz to je odlučivao i taj moment, što se htelo, da se porodica i plemenski posed u prvobitnom obliku održe. Pretreseno je i pitanje, ne znači li Lev. 18,5; 20,21 ukidanje leviratskog braka, ali je odbačeno uz dokazivanje, da prvo govori »o otkrivanju golotinje bratovljeve žene« za života brata (slučaj Heroda Antipe), a drugo o bratovljevoj udovici. Spis raspravlja i druge zakonom predviđene alternative, הַלִּיצָה i ukazuje na poznate teškoće, koje ova zapoved u sadašnjosti prouzrokuje. וַיִּרְקֶה בְּפָנָיו se prevodi: »I ona mu pljunu u lice«. Ovo je sadukejsko shvaćanje (Meg. Ta'anit gl. 4.), koje deli i Josefus i Septuaginta, ali kome se Mehilta odlučno protivi. Dokazno mesto novotara: וַאֲבִיחָה יִרְקֶה בְּפָנָיו (Num. 12, 11) i Jesaja 50, 6 פָּנָיו לֹא הִסְתַּרְתִּי מִמְּלִמּוֹת וִירְקֶה, nemaju odlučujuće dokazne snage, jer to može značiti »pred nekim biti ispljuvan«, i zacelo to

i znači. Tradicija uzima za *לפני על הארץ בפניו* dakle *בפניו* kao *לפני*, a to potpuno odgovara rečenoj potrebi, tako *לא ירחיב איש בפניו* (Deut. 7, 24) i *ויצאך בפניו* (ibid. 4, 37) a također Josua 10, 8 *לא יעמוד איש בפניו* i dr. (Vidi i Ibn Ezra na m.). Sveščica od svega 21 štampane strane, kao deo u Bogoslovlju publikovane veće rasprave piščeve pod naslovom: Brak i socijalni potožaj žene kod Jevreja, od koje je već u svesci 2. i 4. za 1927. godinu izišao odeljak »Brak«, a *נב* će odsad izlaziti, pokazuje za čudo veliku verziranost pisca u odnosnoj literaturi i njegovu sposobnost za kritičko istraživanje. Činjenica, da se i u našoj zemlji nejevrejski krugovi počinju baviti literaturom Jevrejstva, ispunjava nas radošću, naročito kad joj, kao ovde, nije pokretač žudnja za efektom, nego ozbiljan nagon za znanjem. Mladi docent na beogradskoj katedri za Semitstvo prilazi svome predmetu ne samo sa ozbiljnošću i trudom, nego i sa mnogo ljubavi i temeljitosti. Mi mu želimo mnogo sreće i uspeha na polju istraživanja istine.

Vinkovci, u Tamusu 5688.

Dr. Mavro Frankfurter,
nadrabin.

Talmudske izreke.

Ko je bogat? Ko ima lepu ženu; naročito lepu po karakteru.

*

Rđava sklonost najpre je gost. Ukažeš li joj gostoprimstvo, ubrzo će postati domaćin.

*

Ko se uklanja ispred dobročinstva, ravan je idolopokloniku.

*

Većinom se umire od besposlice.

*

Ne daje čoveku čast mesto, nego čovek daje čast mestu.

*

Ako si pribavio znanja, šta ti nedostaje? A ako ti nedostaju znanja, šta si pribavio?

*

Neka svako nosi patnju svoje općine.

*

Ko je jak? Ko od neprijatelja čini prijatelja.

RADION pere sam!
čuva rublje.

Književni pregled.

Ocenio nadrabin **dr. Leopold Fischer**, Vršac.

Encyclopädia Judaica. Das Judentum in Geschichte und Gegenwart. Berlin 1928. Eschkol A. G. I. Band: Aach-Akademien. XXXI i 1216 str. II. Band: Akademien-Apostasie. XXIV. i 1232 str. Svaka knjiga vez. M. 50.— u koži M. 55.—.

Jüdisches Lexikon. Ein encyklopädisches Handbuch des jüdischen Wissens in vier Bänden. Mit über 2000 Illustrationen, Beilagen, Karten und Tabellen. Hrsg. von Georg Herlitz und Bruno Kirschner. I. Band: A-C. Berlin 1928. Jüdischer Verlag. XXXVI i 1472 str. Vez. M. 35.—, u koži M. 44.—.

Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage hrsg. von Hermann Gunkel und Leopold Zscharnack. Lieferung 14—22 des I. Bandes und 23—36 des II. Bandes. Tübingen 1928. J. C. B. Mohr. Preis jeder Lieferung M. 1·80.

Der Kleine Herder. Nachschlagebuch über alles für alle. A-Z. Mit vielen Bildern und Karten. Freiburg i Br. 1926. Herder. 1532 str. Vez. M. 30.—, u koži M. 40.—.

Reclam Praktisches Wissen. Hrsg. unter Mitarbeit erster Fachgelehrter. Mit 948 Textbilder, vielen Karten, Tafeln. Leipzig 1927. Philipp Reclam jun. XI i 818 str. Vez. u koži M. 20.—.

Naš izveštaj o novim izdanjima na polju jevrejske književnosti ili stručne nauke, koja se s njome graniči, otpočecemo ove godine sa nekoliko trebnika, koji na našu radost povećavaju naše znanje i olakšavaju istraživanje. Najznatnije delo je nesumnjivo velika »Encyclopaedia Judaica«. Već sa prvim njenim dvema sveskama dat nam je ne samo dragoceni i otmeni dar, nego je time izgrađen prvi sprat zgrade, kojom će se čitavo Jevrejstvo moći nekad ponositi. Ovo na petnaest velikih svezaka proračunano monumentalno delo želi da nam izloži duhovno stvaranje Jevrejstva kroz trideset hiljada godina naučno pouzdanim, pa ipak opšte razumljivim načinom. Nema naroda, koji je sa tolikim narodima zajedno živeo i u duhovnoj razmeni stojao, kao jevrejski narod. Prema tome ne može biti univerzalnije Encyclopaedie od jevrejske, ako ona ispuni svoju zadaću. Svest o spletu Jevreja sa svima kulturnim narodima, postala je u zadnjem veku nepobitno jača, neko ikad; ali će nam ona biti potpuno jasna tek posle ovakvog

ukupnog pregleda. Mi Jevreji se često tužimo na neznanje o nama; ali se ne sme ni to prevideti, da postoji živa potreba za stvarnom poukom, i da samo nisu poznati putevi za podmirjenje te potrebe. Sad se to može postići na najzgodniji način. Svaki posednik ovog dela ima u njemu pouzdanog vođu kroz labirint od hiljade godina, koji će mu odgovoriti na sva pitanja u pogledu Jevrejstva, njegove istorije, njegovih uređenja ili neke istaknute ličnosti. Ni jedan pisac, koji želi da raspravlja o Jevrejima i jevrejskim stvarima, ne može se otresti dužnosti, da se orientiše u ovoj Encyclopaediji, pre no što uzme reč. Uobičajeni azbučni raspored ima tu rđavu stranu, što rastura sadržaj. U ovom delu to je sprečeno, opširnim monografijama, na sretan način. U njima se čitava oblast u vezi izlaže tako, da su pojedina pitanja i ličnosti upletena na način, da daju potpunu sliku, dočim zgodna uputstva na posebne članke pripremaju. Takvi veći radovi su u prvoj svesci n. pr. »Aaron, Abbreuiaturen, Abgaben und Steuern, Abraham, Adel, Agada, Aegypten, Akademien«. Druga sveska sadrži u još većoj meri ovakva opširna ukupna izlaganja kao: »Alchimie, Alexandrien, Allegorische Auslegung, Alphabet, Altar, Amsterdam, Amulett, Anthropologie, Anthropomorphismus, Antisemitismus, Apokalyptik, Apologetik, Apostasie«. Pregledno grupisanje svih Amorea, kakvo je ovde prvi put pruženo, važan je predrad za ispitivanje talmudske književnosti. Oblik izlaganja, kraj sve velike učenosti, koja se u pojedinim člancima nalazi, ipak je u opšte razumljiv. Stroga, bezobzirna objektivnost je druga vrlina, koja krasi ovo delo, te će ono unaprediti naučno ispitivanje Jevrejstva i široj javnosti pružiti pouzdano znanje na ukupnom polju jevrejske istorije i kulture. Neka je napomenuto, da su u članku »Adel« mnoga imena, kao: Köhner, Goldberger de Obuda, Wolfner i dr., izostavljena. Kao literarni podaci imali bi se dodati kod »Adrachta«: Sefer Hašetarot, Haitur, kod »Midraš ljob«: Ocar Midrašim, kod »Abessynien«: MGWJ 67. i t. d. Oprema, štampa i uvez dela, odgovarajući sadržini, zaslužuju svaku hvalu. — Za potrebe širih krugova jevrejskih i nejevrejskih namenjen je »Jüdisches Lexikon«. I ovo delo, i ako stoji na naučnoj podlozi, daje opšte razumljive izveštaje o svim predmetima u posve popularnom obliku, a pritom je strogo objektivno, te je to vrlina ovog Lexikona. Za saradnike su pridobiveni ljudi svih religioznih i političkih pravaca, usled čega pojedini članci uvek odgovaraju raznim nazorima velikog broja čitalaca. Lexikon je sračunjan na četiri sveske; prema tome on u zbijenoj kratkoći predstavlja trebnik jevrejskog znanja, istorije, književnosti, znamenitih ljudi Jevrejstva u prošlosti i sadašnjosti, jevrejske umetnosti, politike, narodnog kretanja, te bi trebao da se nalazi na stolu svakog obrazovanog laika kao i akademika, da bi ga najbržim načinom orientisao o svim pitanjima, koja se tiču Jevrejstva i njegovih muževa. Da bi odgovorilo svim ovim zahtevima, delo ima veliki, skoro preobilni broj ilustracija, fotografija i slika, koje ga čine privlačnim i očiglednim. Bez sumnje, ovaj će Lexikon za

najkraće vreme doživeti drugo i treće izdanje, zato će ove primedbe, koje ne umanjuju vrednost dela, redakciji svakako dobro doći. U članku »Achusa« nedostaje juristička definicija u smislu biblijsko-talmudskog prava. Kod »Alphabet« nije ukazano na knjigu Zollera, koja na drugi način tumači značenje pojedinih pismena. »Aneignung« je po talmudskom pravu neka vrsta uzimanja u posed, otuda je u Lexikonu izloženi nazor netačan. Izraz »Anweisung« nema nikakve veze sa שְׁעִיבֵי דָרָה נָחַן; zato ovaj članak treba dobro ispraviti. »Appellation« nije bilo u jevrejskom pravu, zato sve ono, što je rečeno u ovom članku, treba da stoji pod »Wiederaufnahme des gerichtlichen Verfahrens« ili »Revision«. Članak »Assmachta« je suviše jednostrano izrađen, juristički deo je preopširan, a način tumačenja pisma gotovo je izostavljen, a M. Guttmann u svom delu pod tim nazivom obilno nas poučava o tom. Kod »Auge um Auge« nisu nabrojane pet vrsti talmudskog pokajnog novca. U članku »Bedingung« pogrešan je tehnički izraz broj 5, on bi trebao da glasi: הַנָּאִי בְּרַבֵּר אַחַד יִמְעַשֶׂה; בדבר אחר broj 6 je mahom pogrešno. Ispod »Beleidigung« nedostaje najpoznatiji izraz אֲבָק לְשׁוֹן הָרַע. Kod hebrejskih imena »Beglaubigung« nedostaje najpoznatiji izraz אֲשֶׁרְתָּא דְרֵינִיָּא. Beglaubigung (overenje) je jedan od najvažnijih akata jevrejskog prava, o kom se odveć kratko govori prema opširnosti ostalih jurističkih pojmova. Kod »Bibelübersetzungen« ne ukazuje se na Wohlgemutha i Fuchsa. Kod »Boschet« nema napomene, da je i on jedan od pet pokajnih novaca, koji se plaća zbog »Auge um Auge«. Pri nabranjanju dela »Georg Brandes«-a nema »Die Jesussage« 1926. O prevodenju izraza »Chasan« sa predmolilac može se u Almanahu II. str. 98. čitati tačniji nazor. Ne može nam se ne napomenuti, da iz Jugoslavije ni vodeće ličnosti, kao vrhovni rabin Isak Alcalay, pa onda David Alcalay i dr., nisu navedene, ma da se nalaze imena, koja bi mirne duše mogla izostati. — U Almanahu II. str. 133. opširno je ocenjeno prvih trinaest svezaka monumentalnog dela: »Die Religion in Geschichte und Gegenwart«, od kog je prvi tom zaključen, a od drugog se toma četrnaest svezaka pred nama nalaze. I za nove sveske važi sve ono, što je rečeno za one, koje su već izišle. U njima se odveć oprezno izveštava o sadanjem stanju istraživanja na svima poljima. Antisemitske struje se odbijaju. Religija poslebiblijskog vremena odveć je oskudno izložena, a to se opaža naročito kod »Bibelerklärung«, »Busse«, »Dogma«, Dreieck«, »Fleisch«. Dalje se opaža, da su, i pokraj dobre volje nastojanja za pravednošću prema Jevrejstvu i njegovim predstavnicima, tek skromni počeci učinjeni u tome. Ali i to je ogroman napredak prema prvom izdanju ovog dela. Posve je razumljivo, što je izdavač jednog u prvom redu hrišćanskog bogoslovskog dela zadržao hrišćanskim saradnicima sve ono, što se odnosi na Stari Zavet. Ali bi onda trebalo za stvari, koje su u budi-kakvoj vezi sa naukom Jevrejstva, imati za stalnog savetnika nekog jevrejskog naučnika. Na taj način ne bi se onda u navodima jevrejske istorije, kao i u »Bibelwissenschaft«, pot-

krale osnovne pogreške. Ali u svakom slučaju je ovaj ručni rečnik jedno svedočanstvo o vezi temeljne učenosti i vladajućih misli u strujama vremena, kao što to već nemačka nauka zna da izvede. — »Der Kleine Herder«, konverzacioni leksikon od jednog toma, daje izvešća o svim poljima znanja. Naročito opširno i potanko raspravlja ono, čime se danas u svakidanjem životu susrećemo. Učenjaci unose u ovo zbirno delo sve, što je vredno znati iz njihove struke, jasno i pouzdano, prema najnovijem stanju nauke, a ujedno opšte razumljivo. Ali Mali Herder nije samo obaveštajna knjiga, nego i savetodavna. Ovom cilju služe pre svega okvirni članci, koji daleko premašuju kratke navode trebnika od jednog toma. Oni većinom raspravljaju prava prosvetna pitanja do potpune iscrpnosti. No i kratki članci teksta ne donose samo suha imena, podatke i brojeve, nego i navode o vrednosti, cilju i primeni. Ovakve činjenice dati u zbijenoj kratkoći, odveć je teško, zato se tim više moraju priznati posvud opažena savesnost i nepristrasnost. Za one, koji traže obaveštaja, ovo je veoma važno. Zgodan format, razgovetna štampa daju sadržini celihodnu spoljašnost. Naročito se radujemo dodatim slikama: poučno i lepo podpuno dopunjuju napisanu reč. Knjiga se naziva trebnik o svemu za sve. Ovaj naziv ona zaista zasluđuje, jer će Mali Herder svima biti priručna i upotrebljiva obaveštajna knjiga. — Reclamovo »Praktisches Wissen« je delo, koje pokazuje, kako se može dospeti do bogatih i živih izvora znanja i bez suhog pojedinačnog istraživanja. Stručnjaci svetskog glasa dali su ovde popularno napisane sastave iz svih polja znanja. Pored Alberta Einsteina, koji uopšte razumljivom obliku piše o teoriji relativiteta, nalazimo Potoniēja, Lichnovskog Sautera, Friedenthala, Paulsena, Pilgera i mnoge druge. Vrednost ovog nesravnjivog dela leži u obilju praktičkog znanja, koje pruža u smišljenom poretku i u vešto izvedenom obliku. I mlado i staro i muško i žensko, jednom reči svako će naći ovde bogatstvo potrebnog praktičkog znanja, koje svakidani život traži od nas. O geografiji i športu, o elektricitetu i fotografiji, o pravosuđu, o trgovini i medicini, o rundfunku i automobilu, o domaji i bašti ili kuhinji, o stotrukim poljima nalazimo ovde obaveštajnog znanja, koje možemo odmah praktično primeniti. Izdavanjem ovog dela steklo je slavno izdavaštvo u Leipzigu visoku kulturnu zaslugu. Reclamovo »Praktisches Wissen« je čitanka i trebnik u najboljem smislu reči, kome je osigurana najveća rasprostranjenost. Gde god se razume nemačka reč, ovo će se delo s radošću pozdraviti.

קרית ספר. רבעון לביבליוגרפיה כלל מכתאוי של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלם. A quarterly bibliographical review of the Jewish National and University Library in Jerusalem. IV. year. Jerusalem 1927/28. 371 str.

Jüdisches Archiv. Zeitschrift für jüdisches Museal- und Buchwesen, Geschichte, Volkskunde und Familienforschung. Heraus-

geber L. Moses. I. Jahrgang, 6 Hefte. Wien, XVIII. Karl Beckgasse 29. 1928.

Jüdische Familienforschung. Mitteilungen der Gesellschaft für jüdische Familien-Forschung. I. Band, 1924—28. Berlin Potsdamerstr. 5.

Der Morgen. Zweimonatsschrift. Herausgeber: Prof. Julius Goldstein. Jahrgang 4, Nr. 1.106 str. Berlin 1928. Philoverlag. איצ"ר הקהיים. מאסף לתורה ישראל לדברי ימינו נערך על"י חיים יהודה. IV. Jahrgang. Deva 1928.

Livre d'hommage à la mémoire du **Dr. Samuel Poznanski** (1864—1921). Offert par les amis et les compagnons du travail scientifique. Warszawa 1927. Synagoga na Tlomackiem. 496 str.

Festschrift zum 50-jährigen Bestehen der Landesrabbiner-Schule in Budapest. Budapest 1927. Alexander Kohut Memorial Foundation IX i 314 str.

Sellin-Festschrift. Beiträge zur Religionsgeschichte und Archäologie Palästinas. Ernst Sellin zum 60. Geburtstage dargebracht. Leipzig 1927. A. Deichert. 156 str. M. 7.—

Internationale Kulturliga. Revue des internationalen Lebens. Organ der gleichnamigen Gesellschaft. Praha, Slezská 1739. III. Band.

Nation und Staat. Zeitschrift für das europäische Minoritätenproblem. Wien 1927. I. Jahrgang. Wilhelm Braumüller.

U ovoj drugoj grupi donosimo malen broj periodičkih časopisa i zbirnih dela, čija su sadržina najrazličitija polja nauke. O trećem godištu četvrtogodišnjeg časopisa jevrejske narodne i sveučilišne biblioteke u Jerusolimu »Kirjat Sepher« bilo je govora u III. svesci Jevrejskog Almanaha str. 157. Četvrto godište donosi također potpunu bibliografiju u potonjoj godini izašlih dela, i mi se divimo, što jevrejska literatura u Erec Izraelu iz godine u godinu raste. Svakoj svesci su pridodate nekolike naučne rasprave o talmudskom, istorijskom i literarnom istraživanju na hebrejskom jeziku, koje su dobro došle radi svoje visoke vrednosti. — Vredni izdavač »Jüdisches Archiv«-a, L. Moses, umeo je da podigne jedan časopis na visinu istorijskog istraživanja, tako da se čitav niz znatnih istoričara može ubrojati u njegove saradnike. Pojedini sastavi bave se u prvom redu bečkom, pa onda austrijskom i burgenlandskom istorijom i donose nove važne podatke, obrađene po izvorima. Ovaj časopis ume i nestručnjaku toliko da kaže, da ni jedan inteligentan Jevrejin neće propustiti, a da se ne pretplati na njega, kome je godišnja cena 6 austr. šilinga. — Društvo za istraživanje jevrejskih porodica izdalo je decembra 1924. prvu svesku svog »Jüdische Familien-Forschung«. Sa dvanajestom sveskom od decembra 1927. zaključen je prvi tom. Svome cilju, da prikupi

gradivo od jevrejskih porodičnih papira, ovaj je časopis potpuno odgovorio. Značaj ovog cilja jasan je svakome, ko god je ikada zagledao u istoriju. Već se Biblija odveć bavi rodoslovima i porodičnim povestima. A iskustvo nas faktično uči, da je istraživanje jevrejske porodice važno sa održanje Jevrejstva, jer poznavanje predaka ujedno je pojačavanje zaledine onima, koji dolaze posle nas. U istraživanju sopstvene porodice nalazi se etička vrednost za izazivanje opravdanog samoljublja. Na taj način su pojedini sastavi ovog časopisa, koje zbog ograničenog prostora ne možemo doneti, zanimljiva istorija Jevreja u Evropi. Na ovaj se časopis pretplaćuje upisom za člana pomenutog društva sa godišnjom članarinom od 10 M. — Objavljena sveska odlično uređivanog dvomesečnika »Der Morgen« donosi između ostalog i ove čitanja vredne sastave: R. Hallo: Jüdische Kultus- und Kunstdenkmäler im Landesmuseum in Cassel; Herford: Die religiösen Grundlagen im Lichte des Christentums und des rabbinischen Judentums; Goldstein: Schriften zur religiösen Lage der Zeit i Bab: Die berufliche und soziale Schichtung der Juden in Argentinien. — Rabin Ch. L. Ehrenreich u Devi (Rumunija) izdaje pod nazivom »Ozar Hachaim« jevrejski literarni časopis, koji je ispunjen većinom talmudskim radovima. Želja izdavačeva, da samo talmudski naučene muževe Izraela upozna sa naučnim istraživanjem i metodama, pohvalna je; a kako se iz imenika saradenika vidi, on taj cilj i postizava. — Kao uspomena na pokojnog varšavskog rabina, Samuela Poznanskog, općinom izdata spomenica može se smatrati ogledalom rada i stvaranja jednog obilatog života. Poveće ovo delo sastoji se iz dva dela: iz jednog, koji je napisan na evropskim jezicima, i iz dela hebrejskog. M. Balaban iznosi na poljskom jeziku životopis ovog prerano umrlog velikog naučnika, koji je svojim znatnim istraživanjima podigao sebi večan spomenik u jevrejskoj literaturi. Zatim dolazi bibliografija Poznanskih spisa, koju je sastavio A. Marx i E. Poznanski. Veliki broj njime napisanih spisa jasan je dokaz o njegovu delanju. Čitav niz naučnih radova najznatnijih naših naučnika čini te je ova impozantna knjiga pravi majdan jevrejskog znanja. Svaki rad za sebe zaslužuje, da se o njemu posebno govori, ali radi skučenog prostora mi se zadovoljavamo samo njihovim nabranjem. A. Schwarz odlično poriče pitanje, da li će se Lev. 16, 23 preinačiti. I. Abrahams piše na osnovu starih rukopisa sa Malabarske obale o rečima proroka Gada. A. Büchler ispituje modalitete ceremonije venčanja, naročito one Hupa u prva dva veka. S. Krauss daje podatke za istoriju Gaonima. M. Balaban objavljuje opširnu studiju o frankističnom pokretu u Poljskoj. D. Simonsen objavljuje četiri arapska mišljenja R. Mose ben Maimona sa prevodom. C. Duschinsky tumači opširno istoriju molitve Jekum Purkan. L. Ginzberg ispituje hagadu kod crkvenih otaca. V. Aptowitzler raspravlja o politiku Hasmonaeaca i njihovih protivnika. Još su dali dragocene priloge A. Marx, Borstein, L. Blau, Brody, Gaster, Dubnow, Dawidson, Thon, Mann, Markon, Mar-

morstein, A. Freimann, Cassutto, E. N. Adler, Kokowzoff, M. Schorr, S. Seligmann. Već iz ovog nabiranja samih imena vidi se, da se ovo delo može ubrojati među najbolje pojave jevrejske literature potonjih godina. — U »Festschrift zum 50-jährigen Bestehen der Landesrabbinerschule in Budapest« iznose L. Blau i M. Klein istoriju ove škole za prvih pedeset godina i prikupljaju dragocene statističke podatke. L. Blau ispituje prosbol, poređuje ga sa grčkim Papyri, opisuje njegovu pravnu istoriju i pretresa ga jezikovno i stvarno. Njegovu mišljenja, da je prosbol prvobitno bio grčki napisan, ne možemo se nikako pridružiti jer, kao i kod drugih dokumenata iz talmudskog vremena, Grci i Rimljani primali su samo ime, a nikako ne i juristički sadržaj, koji je, po staroj tradiciji, svagda na aramejskom jeziku bio napisan. Julius Fischer izlaže detaljno životopis Alexandra Kohuta. Georg A. Kohut pokušava sastaviti bibliografiju o A. Kohutu. U hebrejskom delu objavljuje M. Weiss nekoliko gaonejskih responsa iz Geniza, što se nalaze u Kaufmannovoj biblioteci. Heveši daje jedno istraživanje o Koheletu. A. Hoffer bavi se pitanjem, da li je dopis vojne vlasti o smrti nekog vojnika dovoljan za stupanje u brak njegove žene. I tako nam i ovaj zbornik pruža obilatu pouku i podstiče nas na izučavanje naše literature. — »Sellin-Festschrift« sa njezinih 16 rasprava pozdravljamo s radošću, jer se iste have isključivo starozavetnim istraživanjima. Eksegezu raspravljaju Steuernagel (Psalam 51), Schmidt (Hosea 6), Dürr (Psalam 19), Caspari i Staerk (Deuteronomium), Hahn (צִיר »bilden«, »formen«), Alt (Josua), Herrmann (das zehnte Gebot). Istoriju religije uzeli su za temu Albright (Aegypten und Palästina im dritten Jahrtausend v. Chr.), Jirku (Die Götterwelt Palästinas), Kittel (Die Religion der Achämeniden) i dr. Smatramo se obvezanima, da ovu spomenicu jevrejskim čitaocima toplo preporučimo kao svedočanstvo živahnosti onog naučnog rada, čija se laička publika u osnovi samo iz naših redova obrazuje. — Pre nekoliko godina stvorena »Internationale Kulturliga« jeste časopis ukupnog međunarodnog života. Ovde je pronađen oblik, koji se naslanja na moderne metode rada, pa u samostalnim priložima raspravlja međunarodne kongrese, izjave, literaturu i dr. Baš sad je izišao treći tom ovog časopisa, koji sadrži ove priloge: međunarodne sednice, religijski pokret, Jevrejstvo, hrišćanstvo, islam, državne organizacije, svetska privreda, socijalna politika, radno vreme, zdravstvenost, stanovi, zadugarstvo, privatni nameštenici, turistika, pozorište, vaspitanje, štampa, carina, financije, železnice i dr.

Kunstkalender für das Jahr 5688 Heidelberg; Klingenteichstr. 2. S. Müller. M. 2.—.

Godišnjak. Izdaje Izraelska bogoštovna općina Zagrebačka. I. god. 5688. Zagreb 1927. 131. str.

Jüdischer Almanach auf das Jahr 5688. Hrsg. im Auftrage

des Keren Kajemeth Lejisrael in Prag, redigiert von Friedrich Thieberger und Felix Weltsch. 376 str.

Židovský Kalendár na rok 5688. Redigoval Dr. Fr. Friedmann. Praha 1927. Židovský Zprav. 264 str.

The American Jewish Year Book 5687. Volume 28. Edited by Harry Schneiderman. Philadelphia 1926. The Jewish Publikation Society of America. 640 str.

The Kallah. An Annual Convention of Texas Rabbis. Year Book 1928. Edited by Rabbi Abraham I. Schechter. Huoston, Texas. 59 str.

The Jewish Year Book 5688—89 (1928). Edited by S. Levy. London 1928. Jewish Chronicle. 494 str. Vež. Sh. 2.—

Jüdisches Jahrbuch für Gross-Berlin 1928. Hrsg. von Jacob Jacobson. Berlin 1928. Fritz Scherbel & Teilh. 320 i LXXXIV str. Vež. M. 4.50.

Münchener Israelitischer Kalender auf das Jahr 5688. München 1927. B. Heller, 118 str.

Führer durch die jüdische Wohlfahrtspflege in Deutschland. Hrsg. von der Zentralwohlfahrtsstelle der Deutschen Juden. Charlottenburg 1928. Dr. Fritz Scherbel. 288 str.

Iz velikog broja godišnjaka i kalendara navešćemo tek mali izbor. »Kunstkalender«, što su ga izdali profesor Max Eisler i glavni učitelj S. Müller, sastavljen je sa mnogo finoće i dobrog ukusa iz velikog materiala takvih pojedinačnih polja, koja su po najbolje podesna, da posmatraču omoguću stvaranje pojma o širini i dubljini Jevrejstva, kakvo je došlo do prečišćenog izražaja u umetnosti. Izneti predmeti uzeti su iz jevrejske istorije, iz jevrejskog bića i iz jevrejskog duševnog i misaonog sveta. Prikazivači-umetnici većinom su nejevreji, kao: Botticelli, Bosboom, Rembrandt, Hugo van der Goes, Raffael, Pieter Brueghel, Michelangelo, Dierik Bouts, Murillo, Gerbrandt van der Eeckhout, Palma Vecchio, Rubens, Nicolais Moeyaert, Giorgione, Frans Francken i još mnogi drugi; dalje, slavni Gobelini iz Beča, pa Max Liebermann i Josef Israels. Svaka slika stoji u najtešnjoj vezisa dotičnim danom biblijske sedmice. Svakom jevrejskom domu poslužio bi bi ovaj kalendar za pouku i ukras; zato bi želeli, da se što više raspobre. — Predstojnik bogoštovne općine u Zagrebu izdao je pod nazivom »Godišnjak« prvu godišnju knjigu, u kojoj podnosi izveštaj o svom delanju i o svim ustanovama općine. Tome je dodato još nekoliko popularno-naučnih radova; tako od G. Schwarz »Najstarije kalendarsko računanje kod Židova« (Ovde primećujemo, da je na str. 73. Schwarz zaboravio pomenuti staro ime prvog meseca Aviv i da je značenje imena Etanim, Bul i Ziv u Almanahu I. str. 191. tačno protumačeno.) — L. Šik opisuje Domus Judaorum u Srednjem Veku. M. Margel tumači istoriju

»Vjenčanog prstena«, pri čemu previda odnosni članak u Haeškoj VII. str. 212. Freiburger iznosi životopis »Ahad Haam«-a. Zagreb se, prema velikim jevrejskim općinama Zapada, može nazvati malom općinom; zato zaslužuje tim veću pohvalu njena požrtvovnost oko rasprostiranja jevrejske književnosti, koju je i ovim Godišnjakom unapredila. — »Jüdischer Almanach« na nemačkom jeziku i »Židovsky Kalendar« na češkom jeziku, oboje izdato u Pragu, odlikuju se obiljem priloga i raznolikošću sadržine. U Almanahu su šest članaka o Cionizmu, petnaest sastava o Jevrejima i Jevrejstvu i osam pripovedaka i pesama; zatim dolaze reprodukcije iz Rembrandta, biblijske slike i fotografije iz Palestine. Češki kalendar, manji od predašnjeg, ipak donosi sedamnaest različitih sastava jevrejske sadržine, tri o Palestini i 18 beletrističkih priloga. U obadvoma se napred nalazi jevrejski kalendar za 5688. godinu sa sinagogalnim običajima. Mnogostrana sadržina, znatni pisci Jevrejstva, koji su pridobiveni za saradnike oba kalendara, kao i lepa spoljašnost obezbeđuju im veliku rasprostranjenost. — »American Jewish Year Book 5687« izveštava, posle kalendarskog dela, vrlo tačno o svim događajima u životu Jevreja čitavog sveta, te je po tome važan izvor za jevrejsku istoriju. William G. Tachau daje vrlo zanimljiv rad o arhitekturi sinagoge sa mnogobrojnim slikama. Albert M. Friedenberg iznosi istoriju Jevreja u Americi od 1654—1787. Mi doznajemo, da je Jacob Barsimson iz Holandije kao prvi Jevrejin 22. avgusta 1654. došao u New Amsterdam (danas New York). Opširni nekrolozi o Kaufmannu Kohleru, Henry B. Malteru, Israel Abrahamsu i Ephraim Ledereru daju nam tačne životopise vodećih lica. Pouzdana i temeljna statistika sa 36 tablica praktičan je kažiput u jevrejskom životu Amerike. — Novoosnovano udruženje rabina u Texasu daje u prvom godišnjaku izveštaj o prvom konstitutivnom kongresu i donosi popularno-naučne rasprave o biblijskoj arheologiji od Barnstona, o istoriji Jevreja u Texasu od Cohena, o Spinozi od Lefkowitza, o bogosloviji Abrabanela od Machta, o sabatianskom molitveniku Simona Pechi od Rosingera, o sinagogalnim diferencama za gaonejsko vreme između Palestine, Italije i Babilona od Schechtera. Izgleda, da je udruženje rabina u Texasu najmanje u čitavom svetu, jer ima samo dvanaest članova. — Sadržaj ostala tri godišnjaka je u glavnom vrlo tačna i pregledna statistika. »Jewish Year Book« obuhvata London, sva mesta Velike Britanije, pa onda sve britanske dominije. Zbog toga je ova knjiga vrlo korisna ručna knjiga, koja pruža pregled nad Jevrejima različitih zemalja. Još ova knjiga sadrži spisak svih dela biblijske i jevrejske sadržine, napisan engleskim jezikom. Spisak lica na 125 strana daje obaveštenje o svim jevrejskim ličnostima Velike Britanije. U »Jüdisches Jahrbuch für Gross-Berlin« mi se divimo velikom broju jevrejskih društava, te se može reći, da Berlin ima u tom pogledu vodeću ulogu između svih jevrejskih opština. Izvanrednom temeljitošću i savesnošću sastavljena je ova velika statistika, koja nam daje besprekidni pregled nad bogato

razgranatim zadružnim životom među Jevrejima Berlina. O svim školama obrazovanosti, ritualnom uredenju i upravi najtačnije se izveštava. Nekoliko dragocenih rasprava o jevrejskom omladinskom pokretu, o jevrejskoj štampi, jevrejskom problemu, i o čuvanju starih jevrejskih kulturnih dobara znatno dižu vrednost ovom godišnjaku. »Münchener Israelitischer Kalender« također daje obaveštenje svim uredenjima unutar ove opštine i donosi nekoliko popularnih rasprava. — Ovde uvršćujemo i »Führer durch die jüdische Wohlfahrtsplege in Deutschland«. Dr. Belly Schlesinger, referentkinja statistike u centrali za dobrobit nemačkih Jevreja, stekla je obradom ove knjige većitu zahvalnost. Ova nani knjiga iznosi način i obim socialnog zbrinuća, te je pravi vod za socialan rad i organizaciju. Sadržaj joj je veoma trezven, te poučava, opominje i utiče. Ona pokazuje, gde je slabost i gde treba stvarati red. Ona pokazuje, da je svaki rad samo u saradnji od uticaja. Knjiga je podeljena na pet delova. Prvi deo izlaže centralno mesto dobrobiti i njegove filiale; drugi deo iznosi organizacije javne jevrejske dobrobiti; treći deo prikazuje zatvorena uredenja jevrejske dobrobiti; četvrti deo izlaže omladinski pokret i negovanje omladine; a peti deo iznosi vanteritorialne organizacije za dobrobit i socialnu politiku.

Meier-Graefe, Julius: Pyramide und Tempel. Notizen während einer Reise nach Aegypten, Palästina, Griechenland und Stambul. Berlin 1927. Ernst Rowohlt. 402 str. 64 tablice. M. 10·50, vez. M. 15.—.

Ludwig, Emil: Am Mittelmeer. Berlin 1927. Ernst Rowohlt. M. 6·50, vez. M. 10.—.

Ketter, Peter: Im Lande der Offenbarung. Reiseschilderungen aus dem Orient. Mit 50 Bildern nach Originalaufnahmen. Trier 1927. Paulinus-Druckerei. 250 str.

Schröder, J.: Mit dem Peer Gynt ins Heilige Land. Erlebnisse und Eindrücke einer Palästina-Pilgerfahrt. Köln 1926. Deutscher Verein vom Heiligen Lande. 184 str.

Nordau, Max: Erinnerungen. Erzählt von ihm selbst und von der Gefährtin seines Lebens. Wien 1928. Renaissance. 347 str. M. 5·50, vez. M. 7.—.

Misrachi. Festschrift hrsg. anlässlich des 25-jährigen Jubiläums der Misrachi-Weltorganisation vom Zentralbüro des Misrachi für Deutschland. Berlin 5687. 206 str.

Kohn, Hans und Weltsch, Robert: Zionistische Politik. Eine Aufsatzreihe. Mährisch-Ostrau 1927. Dr. R. Färber. 291 str. M. 3·80.

Keren Hajessod (Palästina-Gründungs-Fonds). Bericht an den XV. Zionistenkongress Basel 1927. Jerusalem 1927. 171 str.

25 Jahre Keren Kayemeth Leisrael (5662—5687). Bericht des Hauptbüros des KKL. Jerusalem 1927. 200 str.

Palästina. Monatsschrift für die Erschliessung Palästinas.
Wien, X. Jahrgang. 1927.

Ako bismo hteli izveštavati o cionističkoj literaturi, naša bi zadaća bila nepodpuna, kad ne bismo spomenuli ove godine izdate knjige o Palestini. Šta više, mi ćemo najpre o njima govoriti, jer očiglednim opisom manuelnog cionističkog rada dolazi se do boljeg razumevanja uspeha Cionizma. Meier—Graefe probavio je po godine u Egiptu, čiji opis zauzima polovinu ove knjige. Zemlja i ljudi, kultura i spomenici podrobno se izlažu u divnim snimcima dopunjuju. Iz Egipta je došao u Palestinu. Naravno da u pogledu prirodne lepote Palestina ne može dati ono, što pruža Egipat; otuda ima pisac pravo, kad tvrdi, da iz Evrope treba najpre ići u Palestinu, pa tek onda u Egipat, a ne putovati obratno. Ali naše interesovanje ide za nečim višim, te se tako i naša pažnja obraća današnjoj Palestini, t. j. zemlji, koja se izgrađuje, a ne starim spomenicima, kojih gotovo i nema, jer su ih uništili ratovi, koji su hiljadama godina besneli u ovoj zemlji. Meier—Graefe se trudi da razume novu jevrejsku generaciju i njeno delo, kao i cionističku politiku; on je o Palestini govorio sa najpozvanijim muževima cionističkog pokreta, ne bi li se tačno informisao, kao sa: kolonelom Kišom, profesorom Pickom, Hansom Kohnom, pa je zaista oduševljen jedinstvom hebrejskog jezika kod svih Jevreja Palestine bez razlike političkog ili religijskog pravca. On se divi novim naseobama i njihovim tvorcima, koje naziva »Brillenleute«, jer se njima ravni mogu svagda naći u biroima evropskih gradova. On je pun divljenja o uspesima jevrejskog pozorišta, iznašajući ujedno i nedostatke, kojih je ovde u izobilju. — Ludwig je proputovao zemlje Sredozemnog Mora; on je bio u Carpi, Palermu, Siciliji, Tunisu, Egiptu, Stambulu, Troji, Smirni, Damasku, pa onda u Palestini i Grčkoj. Njegovi putopisi kroz ove zemlje i gradove su privlačni i živopisni, a lepe i jasne fotografije, koje je snimio, daju napisanoj reči život i impuls. U Palestini su ga jevrejske naseobine najvećma zanimale. Ludwig je upravo ushićen od domajskog patosa, koji tamo ljude i stvari oživljava; Jevreji su tamo tako mirni, tako zadovoljni i čutljivi, da su izgubili poznate mane evropskih Jevreja. Ono što se posvud vidi, je samo rad, a što taj rad proizvodi, to je imanentni patos. Što se u zemlji zbiva, a to je tiho, neuzdržljivo prodiranje u staru zemlju, danas je lepše, no što može biti za deset godina. A to je odašiljanje pionira. — Ketter je preduzeo putovanje u Orient, a naročito u Palestinu. On je posetio Neapel, Maltu, Carigrad, Smirnu, Atinu, Beirut, Damask, zatim u Palestini: Karmel, Nazaret, Genezaretsko jezero, Tabor, Samarićane, Jerusolim, Emaus, Betlehem, Jeriho, reku Jordan, Mrtvo more, Jafu, Tel Aviv, pa onda carstvo Abdullaha i zemlju Faraona. Dve trećine knjige posvećeno je izlaganju Palestine. Njeno izlaganje nije nikakav prilog za istraživanje zemlje, pa ni vod na putu, koji pojedina mesta opisuje, nego su to neusiljena časkanja, opažanja i

kratke dnevničke pribeleške za vreme putovanja. Samo je šteta, što je gotovo sasvim zaboravio Jevrejstvo, njegovo delo izgradnje i kolonije. — Naprotiv, Schröder posvećuje u svojoj knjizi čitav odsek Cionizmu i s pohvalom ističe, kako je njegov uticaj doneo veliki razvoj u zemlju, jer su mnoge škole i sela osnovani. Schröder je sekretar »Deutschen Vereines vom Heiligen Lande«, koji je polazeći iz Kölna lađom »Peer Gynt,« posetio Lisabon, Gibraltar, Neapel, Kretu, a u Palestini: Nazaret, Genezaretsko jezero, Tiberias, Kapernaum, Sihem, Betlehem, Getsemane, Betaniu, Mrtvo more, reku Jordan, Jeriho, brdo Cion, Emaus, Jafu, Tel Aviv, Egipat i Rim. Članovi ovog katoličkog putničkog društva zapisali su svoje utiske u ovoj knjizi, svaki o drugom kraju. — Prelazeći na pravu cionističku literaturu najpre ćemo reći nekoliko reči o »Erinnerungen« Maxa Nordaua. Potonjih godina jedva da je izišla tako važna knjiga, u kojoj jedan od najoriginalnijih i najsmelijih mislilaca našega veka priča roman svoga života i svoga naroda. Jedna moćna epoha uskrsava pred našim očima. Jer ovo delo nije samo uzbudljivi roman jednog velikog života, nego i zanosljiva istorija patnje čovečanstva, a u prvom redu onog naroda, čiji je vođ bio Max Nordau. Najveći muževi dvadesetog stoleća, s kojima je Nordau u dodir dolazio, ovdje su okarakterisani. Ime Nordau postalo je poslanje. Buduća pokolenja crpsti će iz njegovog dela ideal lepote i čudorednosti. — »Misrahi-Festschrift« predočava duh, koji izbija iz misrahističkog rada za 25 godina njegova postojanja, i iznosi sam taj rad. On stvara uverenje, da sam Misrahi ima prava na život, jer je njegova deviza: »Jedan Bog, jedan zakon, jedan narod i jedna zemlja«. Ove četiri jedinice on pretapa u jednu harmoničnu celinu kao pogled na život. Priznanje našeg Boga, vladavina našeg zakona. pribiranje našeg naroda i izgradnja naše zemlje jeste životna zadaća Misrahi, koju shvaća jedinom, nedeljivom zadaćom; za nju se bori u svim logorima, nju objavljuje u jevrejskom i nejevrejskom svetu. Ovu borbu vodi, u 33 rada ove knjige iz pera prominentnih vođa, duhovnim oružjem, pa će svoje današnje protivnike žigosati kao ubedene pristalice jedine istine. Ovi radovi obaveštavaju nas o idejama, radu, cilju, težnji, istoriji, uplivu i dejstvu Misrahi. Neka bi ova knjiga imala mnogo čitalaca. — Hans Kohn i Robert Weltsch prikupili su na opštu želju u jednu knjigu gotovo sve sastave, koji su objavljeni za potonjih sedam godina. Iako su ovi sastavi pisani raznim povodima i u razna vremena, oni ipak čine organsku celinu, jer su potekli iz istog nazora. Predmet im je pokret za obnovu jevrejskog naroda, ili prosto rečeno: Cionizam. Baš danas, kad je, usled mnogog razočarenja od prevelike nade, nastupilo desorientovanje cionističke svesti, bilo je potrebno dati cionističkoj javnosti jednu knjigu, koja pokušava razbistriti pitanje jevrejskog nacionalizma. Mi naročito ističemo članke od H. Kohna: »Achad Haam«, »Zur künftigen Gestaltung Palästinas«, i od R. Weltscha: »Zu jüdischen Festen«, »Idee und Illusion«. Ovi će sastavi i mimo svoje aktualnosti uticati na cionističko mi-

šljenje. — Glavni biro Keren Hajesoda u Jerusolimu podneo je 15. cionističkom kongresu, koji se 30. avgusta 1927. sastao u Bazelu, izveštaj o svom radu od jula 1925. na hebrejskom, nemačkom i engleskom jeziku. Pred nama je nemačko izdanje. U ovoj izveštajnoj periodu je glavni biro premešten iz Londona u Jerusolim. Pri tome se vodilo računa o potrebi, da se uprava fonda dovede u neposrednu vezu sa samim delom. Sa zadovoljstvom se može utvrditi, da je rad glavnog biroa, usled unutaršnjeg kontakta sa svima zemljama diaspore i sa jevrejski u životom i radom u Erec Izraelu, daleko plodniji, te se s jedne strane od premeštanja centrale opaža stalno povišenje prihoda, a s druge strane je centrala Keren Hajesoda stupila u srećnu uzajamnost rada sa Erec Izraelom. Izveštaj obuhvata i veliki rad delegiraca, koji su u nekih 60 zemalja sveta obavili pridobijanje za dobro Erec Izraela. Finansijski izveštaj predočava u brojkama veliko delo glavnog biroa. — Glavni biro jevrejskog nacionalnog fonda pribrao je svoj rad za 25 godina svoga opstanka u jednoj povećoj knjizi, u kojoj se iznosi veliko polje rada, postignuti uspesi i predstojeće zadaće Keren Kajemeta u jasnom pregledu. Iz ovog se izveštaja vidi, kako je istinita ona reč, da je jevrejski nacionalni fond u pravom smislu reči merilo za narodnu volju, jer izvori prihoda nisu se smanjivali kraj sve užasne nužde jevrejskih masa, kraj sveg proganjanja i evakuisanja, kao i gubitka u životu i imetku, nego su, naprotiv, stalno rasli. Mnogobrojne tablice i fotografije olakšavaju pregled i podstrekavaju sve snage na saradnju oko razvoja ovog fonda. — Mesečni časopis, što ga odlično uređuje poznati cionistički nacionalni ekonom, Adolf Böhm, neka je preporučan svakome, ko se god želi stalno informisati pomoću stručnih studija o Palestini.

Lamparter, Eduard: Das Judentum in seiner kultur- und religionsgeschichtlichen Erscheinung. Gotha 1928. Leopold Klotz. VIII i 340 str. M. 8.—, vez. M. 10.—.

Brandt, Hans: Der Staat und die Juden. Königsberg 1928. Hartung'sche Zeitung. 46 str.

Altmann, Adolf: Jüdische Welt- und Lebensperspektiven. Abhandlungen über alte und neue Judentumsfragen. Pressburg 1927. Carl Angermayer. 239 str. M. 6.—, vez. M. 7.—.

Birnbaum, Nathan: Im Dienste der Verheissung. Frankfurt a. M. 1927. 82 str.

Pollak, Isidor: Von jüdischem Sein und Werden. Volkstümliche Aufsätze aus dem Nachlass. Prag 1928. Dr. Josef Flesch. 147 str. Vez. M. 3.50.

Posner, A.: Prophetisches und Rabbinisches Judentum. Ein Beitrag zur Einheit der jüdischen Lehre. Berlin. Schriften des Vereins zur Erhaltung des überlieferten Judentums. 66 str.

Pallière, Aimé: Das unbekannte Heiligtum. Berlin 1927. Der Heine-Bund. 288 str. Vez. M. 3.75.

Roth, Josef: Juden auf Wanderschaft. Berlin 1927. Die Schmiede. 104 str.

Belloc, Hilaire: Die Juden. Uebersetzung und Nachwort von Theodor Haecker. München 1927. Kösel & Pustet. XV i 232 str. M. 7·50.

Deutschländer, Leo: Bajs Jakob, sein Wesen und Werden. Wien 1928. Keren Hathora-Zentrale. 59 str.

Religijskim i etičkim pitanjima u njihovu odnosu prema Jevrejstvu ili unutar Jevrejstva bavi se čitav niz spisa, među koje bi se mogle podeliti sve školske ocene. Odlično je delo knjiga gradskog paroha u Štutgartu, Eduarda Lampartera. Sadržaj ove knjige nije istorija Jevrejstva. Ona daje odgovor na pitanje; Šta je predalo Jevrejstvo u toku od tri tisuće godina čovečanstvu u pogledu kulture i religije? Osnovica izlaganja je naučna, t. j. ona počiva na naučno ustaljenim činjenicama. Ali joj je cilj praktičan, t. j. moralan, apologetičan i prosvetan. Ona služi istini i pravdi u punom smislu reči. Pisac je uveren o tome, da hrišćanska nauka sadašnjosti u poredbi sa Jevrejstvom »pokazuje kobnu ravnodušnost i nedelatnost«; ona je time »bitno doprnela porastu antisemitizmu«. »Trebala je biti dužnost ljudi od nauke, da već od početka jednom svedočbom o istini stanu na put ovoj najezdi«. Bitni karakter ove knjige je prema tome stvarno izlaganje činjenica, koje u pravoj svetlosti iznose religijski i kulturni značaj Jevrejstva. Činjenice govore ovde same o sebi obaveštajno i poučno, a ta je istina najveći neprijatelj antisemitizma. Pisac je uveren, da što god se više istina i znanje o Jevrejstvu šire među nejevrejima, tim će im se više otvarati oči o prirodni antisemitizmu, koji je suprotan hrišćanskom načinu mišljenja. Pravedno ocenjivanje Jevrejstva i njegovih kulturnih dobara zaslužuje, da ova knjiga prodre u najšire slojeve naroda. Dužnost je Jevreja, da ovu knjigu svojim nejevrejskim sugrađanima najtoplije preporuče. — Druga knjiga, koja se prvoj radosno može pridružiti, jeste spis kenigsberškog policajnog prezidenta, Hansa Brandta. Na osnovu obimnog materijala pisac dokazuje, kakve su sve nepravde činjene Jevrejima u staroj pruskoj državi, i kako se sa zvaničnih mesta svagda pokušavalo, da se njihova državna ravnopravnost sputa. Odeljci o pravima državnih građana, o upravnoj, nastavnoj i vojnoj službi, kao i o pravosuđu i općim pravima Jevreja pružaju vrlo zanimljiv prilog za jevrejsko pitanje. Delo je napisano u svežoj, uglednoj formi i pokazuje vrlo interesantne paralele između postupanja sa Jevrejima od strane vrhovnih vlasti i od strane nemačke narodne države, koju su smišljali protivnici Jevreja. Spis zaslužuje tim veću pažnju, što njezin pisac navlastito zahteva, da se antisemitizam bezuslovno suzbija, jer je nedostojan jedne hrišćanske države. — Od jevrejskih autora bave se problemom Jevrejstva Adolf Altmann i Nathan Birnbaum. Altmann raspravlja jevrejske probleme, koji stoje u sredini jevrejskog

sveštenstva od danas, a to su kulturno-filozofska i jevrejsko-politička pitanja. Istaći valja naučnu temeljitost i hrabru doslednost mislioca u vezi sa jasnim i širokim pogledom. Čist, nepatvoren jevrejski način mišljenja daje naučnoj težnji stalan pravac. Kroz čitavo delo provlači se zbog toga linija duhovnog jedinstva. U ovom pogledu naročito uzdižemo ove sastave: »Elija«; »Gut und Böse«, »Zur Einführung«, »Traumwelt und Wirklichkeit«, »Energielehre und Judentum«, »Gestalten und Probleme einer jüdischen Weltbewegung«, »Majorität und Minorität in der Weltanschauung des Judentums«. Ukratko, knjiga odsudno spada među značajne pojave novije jevrejske literature. — Birnbaumovo delo je spis, koji jako šiba i morališe, a upućen je ponajpre religioznom Jevrejstvu. Ali to ne znači, da on neće i da nema i drugima što da kaže. Treba da samo čitati, pa ćemo se odmah o protivnom uveriti. Ko god lako čita fino kultivisani jezik Birnbauma, taj će razumeti visoki idealizam ovog pozivača, koji podseća na srednjevekovne jevrejske moraliste. Ovo je delo savremene kritike, koje se vrlo ozbiljno mora uzeti. — Bogobojažljivost i uzdanje u Boga uči delo, koje je iz zaostavštine pre deset godina umrlog univerzitetskog profesora, Isidora Pollaka, izdao Thieberger, a koje je sklopljeno iz sastava posve različitih polja. Tako je prvi sastav »Einleitung in die jüdische Geschichte«, pa onda »Die Propheten«, »Hiob«, »Über die Philosophie des Maimonides«, »Religion und Religionen«, »Die Frau im Judentum«, »Die Wege des modernen Judentums«. Iz ovih sastava saznaje se naročito shvaćanje Jevrejstva. Ono znači grupu ljudi sa blagoslovom i obavezom prema jednoj naročitoj istoriji, koja se ne može obeležiti ni kao nacija ni kao konfesija. Religiozni dokumenti ukazuju put ove istorije i jesu svedočanstvo svetog života. Iz toga razloga on se borio za jevrejsku Palestinu, od koje je očekivao kontinuitet jevrejske istorije. — Posneru je potpuno uspeo pokušaj, da nepristrasno ispita pravi sadržaj proročkog Jevrejstva, pa da njegovu nauku unese u veliku, jedinstvenu, jednostavnu i beskrajnu nauku jevrejske religije, u čijem se ogledalu jednostavnosti jevrejske nauke vidi rabinizam. On pouzdanim dokumentima dokazuje, da proroci nikad nisu bili prevratnici, nego se posvud vidi nastavak, dalje građenje na staroj utvrđenoj osnovi prošlosti. I kao što proročko Jevrejstvo nije ništa novo prema Jevrejstvu Tore, tako i rabinsko Jevrejstvo ne znači treću fazu jevrejsko-religijskog razvoja, nego se tesno pridružuje svojim prethodnicima: Tori i prorocima. — U starom katoličkom gradu Lyonu rodio se Aimé Pallière. Religijski se osećanje rano beše razvilo u dečaku, zato mati dade svoga sina u bogoslovski zavod. Sam Pallière osećao se pozvanim za sveštenički čin, pa se marljivo spremao zanj'. Ali kad mu je bilo šesnaest godina, baš na dan praznika izmirenja u Jevreja, Pallière slučajno prolazaše pokraj jedne sinagoge i, na navaljivanje svoga druga, uđe u nju. Prizor Jevreja, koji se mole Bogu, ogromno je uticao nanj'. On je osetio, da će ovaj jedini prizor biti odlučan za čitav njegov život. To još ne beše religiozni do-

življaj, nego živahan utisak, koji je nepotrven ostao u njegovoj duši. Tada otpoče njegovo unutarnje promjenjivanje. Idućeg dana je kupio jednu hebrejsku gramatiku i otpoče učiti hebrejski jezik. On učaše religijske obrede Jevreja iz dela Leona da Modena. Idućih godina mogaše se na Jom Kipuru u sinagozi u Lyonu među Jevrejima, koji se Bogu mole, videti jedan mladi katolik, zadubljen u svoj hebrejski molitvenik. Prilikom jednog letovanja u Nizzi on je u domu predmolioca Simona Levya mogao razumeti osobeni porodični karakter jevrejskog kulta. Docije je stupio u prepisku sa rabinom u Livornu, Eliom Benamozegom. Njemu je otvorio čitavo svoje srce, izneo mu svoju duševnu borbu, silnu religioznu krizu, koju je proživio. Njemu je prvi put iskazao misao, da želi biti Jevrej. Benamozeg ga je odvrćao, jer je mislio, da svako treba da ostane u veri, kojoj se rodio. Isti savet dao mu je docije i rabin dr. Jacob iz Dortmundunda. Istoriju svojih religioznih doživljaja Pallière je napisao u jednoj knjizi, koja je sada izišla u izvrsnom nemačkom prevodu pod nazivom: »Das unbekannte Heiligtum«. Iz jednog privatnog pisma, koje sam pre nekoliko sedmica dobio iz Lyona, prednjim rečima dodajem još i ovo: »U četvrtak beše ovde Pallière, koji zasad živi u Parisu. On je održao veliki govor, kojim je svoje slušaoce između ostaloga podstrekavao, da uče hebrejski jezik, jer je taj jezik duša bića. On moljaše, da se sveti Sabat ne obesvećuje radom, nego da se, kao i svi praznici, strogo po propisu svetkuje. Neka svoje Jevrejstvo nikad ne kriju, jer je divno biti Jevrej. On neizmerno žali što nije rođen Jevrej, jer se boji, da pri svem svom vatrenom oduševljenju ne oseća dovoljno »jevrejski«. — O životu istočnih Jevreja u Austriji, Nemačkoj i Francuskoj donosi Joseph Roth čitav niz značajnih momentnih snimaka i izveštaja. Ovde se prvi put pokušava stvoriti slika Ghettoa, koji postoje u Beču, Berlinu i Parizu. Ovo je, tako reći, biologija istočnog Jevrejina u tuđini, njegova borba sa novim uslovima eksistencije. Ovu biologiju Roth piše za ljude, koji poštuju ljudski bol i bedu, iako se često javljaju u prljavoj odeći; on pruža jevrejske sudbine u malome, koje su i velike i tragične. Neposrednost opaženoga daje knjižici najveću draž doživljaja. — Kad smo na početku ovog odeljka pomenuli razne školske ocene, koje bi se mogle dati ovde ocenjenim knjigama, onda bi se najgora ocena trebala dati knjizi Hilaire Belloc. Pisac, engleski katolik, pravedan je prema Jevrejima kao celini, ali mu njegova tobožnja objektivnost, njegova prividna blagonaklonost ni malo ne smetaju, da često davno oborene tvrdnje uzima za čvrste činjenice; iako već unapred odbija od sebe prigovor antisemite, slika, koja postaje iz njegovih mnogobrojnih izopačenja, podosta liči na atisemitizam. Ma da se ova knjiga javlja sa velikim pretenzijama, ona je najzad ipak beznačajna za stvaranje nepar-tičnog suda, a baš to je glavno. — Centrala Keren Hatora je shvatila, kako zavisi budućnost Jevrejstva od jevrejskog vaspiranja budućih jevrejskih žena i matera na Istoku. Deutschlände-

je u jednoj lepoj knjižici opisao dosadanji rad, te omogućio zagledati u razvoj, sadanje stanje i planove budućnosti Bajsa Jakoba, iznesene u informativnim sastavima i saopštenjima iz školske nastave, nastavnih časova u višim i nižim razredima, sve do učiteljskog seminara, u kom se obrazuju učiteljice. Ko god sa jevrejskog gledišta prati postajanje jedne velike stvari, neka ne propusti, da pročita ovaj spis:

Buber, Martin und **Rosenzweig, Franz**: Die Schrift zu verdeutschen unternommen. Das Buch: Reden. 145 str. M. 4.—. Das Buch: Jehoschua. 102 str. M. 3·50. Das Buch: Richter. 112 str. M. 3·50. Das Buch: Schmueel. 259 str. M. 5.—. Berlin, Lambert Schneider.

Pann, Abel: Die Bibel in Bildern. 24 Facsimiledrucke nach Pastellen. Wien. The Palestine Art Publishing Co., Julius Salzer. 30/36 cm.

Greiner, Daniel: Neue Bilderbibel. Zweiter Band: Die Erzväter. Jugenheim a. d. B. 1927. 64 str. M. 6.—, vez. M. 8.—.

Geismar, Otto: Bilderbibel für Kinder gezeichnet. Berlin 1928. R. Mass. M. 3.—.

Riessier, Paul: Altjüdisches Schrifttum ausserhalb der Bibel. Uebersetzt und erläutert. Augsburg 1928. Dr. Benno Filser. 1342 str. M. 30.—, vez. M. 32.—.

Prelazeći na realne nauke otpočecemo red sa prevodima Biblije. Pre svega pominjemo četiri dalja toma izvrsnog prevoda od Buber-Rosenzweiga. Mi smo u Jevrejskom Almanahu II. str. 147. i III. str. 141. već govorili opširno o ovom divnom prevodnom delu, a ovde ukazujemo na produženje, koje obuhvata knjige Deuteronomium, Josua, Sudije, i Samuel ističući našu želju, da ovaj prevod Biblije, koji svojom lakom jasnoćom zadivljuje sve na teške prevode navikle prijatelje Biblije, naide na onakav prijem, na kakav opravdano može da pretenduje. Karakteristični prevodi reči, koji se mahom prilagođuju duhu hebrejskog jezika i smislu reči, mogu se u izobilju naći i u ovim tomovima. — Istu, pa još i veću vrednost biblijskih prevoda imaju i biblijske slike, otuda donosimo u ovoj grupi tri izdanja Biblije u slikama. Abel Pann, jedan od najboljih slikara sadašnjosti, pruža u ovoj zbirci dvadesetčetiri slike, koje obuhvataju potop, gradnju babilonske kule i razorenje Sodome i Gomore. Na licu mesta većine biblijskih događaja ugledane, nacrtae i dovršene, ove slike pokazuju ne samo ljubav i vernost ka Bibliji, nego i ljude, koji izrazom, držanjem i nošnjom odgovaraju biblijskim figurama. Prožete biblijskom reči, vizije Abela Panna daju odblesak južnog neba, pod kojim su narodi onog vremena pred licem Božjim živeli i delali. Ovo delo slika je ujedno prvo, koji deli puteve sa Biblijom, te se o njemu može reći, da se čita kao neka produžna zbirka priča u umetničkom

smislu. Može se i to navesti, da je ovog puta Bibliju umetnik ilustrovao, kome je Biblija po poreklu, načinu i cilju prost doživljaj. Zasluga je ovog slikovnog dela, što je priče svete knjige iz njihove blede ukupnosti preneo usred njihove rođene zemlje, vrativši im umetničku toplinu pravog doživljaja. Monumentalnost umetnosti Abela Panna leži u dubljini shvaćanja, u lepoti gesta, u originalnosti divnih boja i u istinitosti biblijskog teksta, protumačenog slikama. Spoljašnost mape je otmena i dostojna dela, otuda je ovo delo jedna umetnička, grafička i etička dragocenost. — Druga originalna slikovna Biblija je ona od Daniela Greinera. Slike ovog drugog toma, koji je prvi dosad izdati tom dela, sračunjenog na dvanaest tomova, pripadaju povescima, koje se pričaju u prvoj Knjizi Mojsija u odeljcima 12—36. Ovo su drvorezi takvog savršenstva i preciznosti, kako ih samo ruka majstora može napraviti. Svaki drvorez je znamenito i dragoceno delo. Uz to dolazi i duboko razumevanje Biblije, prodiranje u njene priče, sretno svhatanje pojedinih događaja. Može se mirno utvrditi, da je retka prilika videti ovako proste, pa ipak odlične drvoreze. — Treća slikovna Biblija je ona, koju je za decu crtao Oto Geismar. Umetnost Geismarovu mi smo već ocenili u Jevrejskom Almanahu III. str. 159. Ovde samo napominjemo, da je ovom knjigom ispunjena jedna praznina na jevrejskom tržištu knjiga. Na žalost, vrlo je malo knjiga, koje bez zamerke mogu poslužiti kao poklon za mladež. Ova knjiga donosi umetnički savršene i dečjem razumevanju podešene crteže iz biblijske povesi. Sa nekoliko poteza daju slike bitno iz događaja živahnom i veselom obliku, te se mogu upotrebiti i kao pomoćno sredstvo za religijsku nastavu. — Smatrajući slikovne Biblije kao umetničke interprete biblijske reči, mi možemo naš izveštaj produžiti jednim prevodom u rečima, te navodimo opširan nemački prevod starojevrejskih apokrifnih i apokaliptičkih spisa od Pavla Riesslera. Ovi su spisi istorijski spomenik jevrejskog duhovnog života i izviruće narodne mašte u jednoj od najznatnijih perioda jevrejske istorije. Riessler nam pruža dobar, lako razumljiv prevod od 61 spisa. Sjajne spoljašnosti, ova knjiga počinje prevodom molitve osamnaest. Kao dokaz tome, da se po sebi razume, kako je u jevrejskim krugovima daleko pre pojave hrišćanstva »ljubav ka Bogu i ljubav ka bližnjemu« bilo geslo, osnova religioznog osećajnog života, mogu poslužiti mesta iz »Testamenata dvanaest patrijarha«, koja čine jedan od najlepših delova zbirke apokrifa.

Gressmann, Hugo: Altorientalische Texte zum Alten Testament. In Verbindung mit E. Ebeling, H. Ranke und N. Rhodokanakis hrsg. Berlin 1926. Walter de Gruyter & Co. X i 478 str. M. 30.—, vez. M. 32.—.

Gressmann, Hugo: Altorientalische Bilder zum Alten Testament. Gesammelt und beschrieben. Berlin 1927. Walter de Gruyter & Co. XII, 224 str. i 260 tablica. M. 38.—, vez. M. 40.—.

Hirschfeld, Hartwig: *Literary History of Hebrew Gram-
marians and Lexicographers accompanied by unpublished texts.*
London 1926. Jews College Publications. 109 str.

Rothmüller, Cvi: *Masoretische Eigentümlichkeiten der Schrift.
Ihre Bedeutung und Behandlung im talmudischen Schrifttum.*
Zagreb 1927. 96 str.

Među pomoćna dela za razumevanje Biblije ubra-
jaju se ne samo rečnici i gramatike, nego, možda u prvom redu,
uporedna kulturna istorija ostalim orientalnim narodima. Nauka
će biti većito zahvalna Hugu Gressmannu na njegovom delu od
dva toma: »Altorientalische Texte und Bilder zum Alten Testa-
ment«, koje je izišlo u drugom, prerađenom i znatno umnoženom
izdanju, te je sada pravo divovsko delo. Tako n. p. u prvom
izdanju je bilo samo 274 slike, a u drugom ih je već 678; u
istoj meri je i tekst narastao, jer su čak posve nove oblasti uzete.
Cilj je ovom delu, da nas uvede u uporednu kulturnu istoriju
starog Orienta, imajući pri tom u vidu naročito razumevanje Starog
Zaveta. U tu svrhu pruža nam se pregled raspoloživog materijala
u slikama i tekstu po karakterističnim pojavama im. Veštim iz-
borom označenog materijala čitalac se podjednako orijentiše o
raznim kulturama, pri čemu se, u interesu objektivnosti i pouz-
danosti, odreklo svih hipoteza i konstrukcija. Drugo izdanje ovog
jedinstvenog dela ne samo da se oslanja na današnje stanje nau-
čnog istraživanja, nego je bitno umnoženo i usavršeno. Ovo
je delo neophodno za istorijsko razumevanje Starog Zaveta;
svojim tekstom i slikama daje nam divnu ilustraciju raznih de-
lova i strana Starog Zaveta. Da je sve, što nam tekstovi sa
napomenama pružaju, naučno posve pouzdano, jamče nam imena
izdavaoca i saradnika. Egipatske tekstove je izradio Hermann
Ranke, babilonsko-asirske tekstove Erich Ebeling, severnosemitske
natpise i papiri Hugo Gressmann, a stare južno-arapske natpise
Nikola Rhodokanakis. Svaki deo sastoji se iz mitološkog, poetičkog
poučnog, proročkog, istorijskog, ritualnog i juridičkog teksta.
Ovo se delo samo preporučuje, pa bi ga trebala imati svaka bi-
blioteka. — Hirschfeldova knjiga ima u prvom redu čisto istorij-
ski značaj, jer hoće da dopuni Bacherovo delo: »Die Hebräische
Sprachwissenschaft vom X. bis zum XVI. Jahrhundert«. Ali zbog
eksegetskih saopštenja mi ga ovde uvršćujemo. U dvanaest pog-
lavlja grupišu se srednjevekovni gramatičari sa ogledima iz nji-
hovah dela. Prvi je gramatičar bio Kareac Nissi ben Noa u deve-
tom veku. Kao poslednjeg gramatičara navodi Hirschfeld Leo da
Modena. Kako je jako razvijeno bilo naučno istraživanje hebrej-
skog jezika u Srednjem Veku, pokazuje veliki broj gramatičara,
koji se svi ovde navode, značaj njihovih dela tumači i svi za razu-
mevanje, potrebni podaci njihova života pribiraju. — Održati verno
i tačno prvobitni tekst Svetoga Pisma beše zadaća takozvane
Masore. Ona beše najpotrebnije pomoćno sredstvo svih vremena

za razumevanje prateksta, otuda je strogo pazila, da se prvobitna čistota biblijskog teksta očuva u stoletnim borbama. Rothmüller je dao istorijski pregled Masore i njenih obrađivača, sadržaj masoretskog rada i oblike, po kojima se Masorom rukovalo. Pri tome se srećno koristio delima, koja su potonjih desetina godina izdata na tom polju.

Wolf, B.: דוקים על התורה Übersetzung und Bemerkungen zum Pentateuch. יורה ודעה i שמות. Köln 5688. Verein für die jüdischen Interessen Rheinlands. 116 str. Svaka sveska M. 1.—.

Schulz, Alfons: Das Buch der Richter und das Buch Ruth übersetzt und erklärt. Bonn 1926. Peter Hanstein. XII i 129 str. M. 4·20, vez. M. 5·80.

Landersdorfer, Simon: Die Bücher der Könige übersetzt und erklärt. Bonn 1927. Peter Hanstein. IX i 251 str. M. 7·50, vez. M. 9.—.

Miller, Athanasius: Das Hohe Lied übersetzt und erklärt. Bonn 1927. Peter Hanstein. VIII i 76 str. M. 2·70, vez. M. 4.—.

Kuhn, Gottfried: Erklärung des Hohen Liedes. Leipzig 1926. A. Deichert. 75 str. M. 3.—.

Baumgartner, Walter: Das Buch Daniel. Giessen 1926. Alfred Töpelmann. 40 str. M. 1.—.

Schmidt, Hans: Hiob. Das Buch vom Sinn des Leidens gekürzt und verdeutscht. Tübingen 1927. J. C. B. Mohr. 54 str. M. 3.—, vez. M. 5.—.

Wien 1927. Menorah. 108 str. פתח על ישעיהו.

Wutz, Franz: Die Psalmen des Breviers textkritisch untersucht. München 1927. Kösel & Pustet. LXXX i 563 str. M. 10.—, vez. M. 12.—.

Thiele, Wih.: Der Brief des Apostels Paulus an die Epheser. Berlin-Dahlem 1926. Burckhardthaus. 88 str. M. 1·50.

Riessler, P.: Gebete der Heiligen Schrift übersetzt und hrsg. M. Gladbach. Volksverein. 205 str. M. 0·40.

Biblijskoeksegetska literatura ima da pokaže nekoliko korisnih dela u ovoj godini. Rabin Wolf, po svršetku svoga komentara uz prvu knjigu Mojsijevu, pristupa drugoj knjizi, te izlaže svaki sedmični odsek u posebnoj svesci. Pred nama su prve dve sveske ove knjige. Lako shvatljiv prevod i popularno tumačenje opravdavaju nameru, da se običnom čoveku iz naroda dade u ruke poučno i temeljno delo. Želeti bi bilo, da ovaj komentar sa ostalim delima ovoga društva nađe što veće rasprostranjenje i u našim krugovima. — Bonsko biblijsko delo, o kom je bilo govora u Jevrejskom Almanahu II str. 148., izdalo je tri dalja toma u obradi knjiga Sudija i Rute od A. Schulza, knjiga Careva od S. Landersdorfera i Pesme nad Pesmama od A. Millera. Kao u prethodnim tomovima, tako pisci i ovde pokazuju, uz opravdan konzervativizam u uvodnim pitanjima, zdrav kritički sud u tekstovnim

i literarnim problemima. Vreme, kad je napisana knjiga Sudija i Rute, jeste prvo vreme kralja Davida, za knjige Careva vreme proroka Jeremije ili jednoga od njegovih učenika, a za Pesmu nad Pesmama vreme velikih proroka. U uvodu pojedinih knjiga iznose pisci sve znanja vredno o njima i tumače sadržaj, tendenciju, hronologiju, izgradnju, sudbinu, spisateljski oblik i vremenske odnose knjige. Svaki stih spisa svestrano se osvetljuje u opširnom komentaru, otuda je ovo biblijsko delo jedan koristan trebnik Biblije. — Tumačenje Pesme nad Pesmama od G. Kuhna ide stopama poznate biblijske kritike; zato ova knjiga, po mišljenju pisca, izražava triumf ljubavi nad carskim zavodljivim veštinama. »Sudbina, da bude od cara zavedena, važila je kao velika čast za Izraeljčanku«. Samo sa Sulamitom stvar stoji drukčije. Ona je jedinstvena pobednica. U ovoj knjizi su od vrednosti samo beleške uz grčki prevod, uz Vulgatu, uz Targum i uz Pešitu. — Baumgartner iznosi pred širi krug čitalaca kratku skicu naučnog posmatranja knjige Daniela. Lako napisano izlaganje reprodukuje danas gotovo opšte primljeno tumačenje, da knjiga potiče iz vremena Antonijeve; dopunjuju je literarno-istorijska posmatranja, ali se odustaje od pozitivne ocene hronologije Daniela. — Prevod knjige Hiob od H. Schmidta pokušava u vezanom govoru da nam besedi i skraćivanjem da dovede do izražaja najmoćnije delove. Ukupni organizam umetničkog dela ostaje ipak nedarnut. Neobična tvoračka snaga, slike koje se ne zaboravljaju, pun poleta jezik osećaju se u ovom prevodu. Pogovor obeležava postanak i način ovog pesništva i tumači njegov smisao. — Pinesu imamo da zahvalimo nov komentar na hebrejskom jeziku uz knjigu proroka Jesaja. U ovoj se knjizi ne može ništa naći, što je drugde već jednom štampano: potpuno novo shvaćanje i novo tumačenje. Pisac otvara nove staze za razumevanje proročke knjige, on ukazuje na vezu između pojedinih poglavlja i između stihova u poglavljima, baca novu svetlost na tamna, gotovo neobjašnjiva mesta. Opširan uvod daje objašnjenja o svim pitanjima, koja se ističu ispred svakoga, ko se god pobliže zanima prorokom. — Wutz u jednom lepom izdanju Brevierpsalmova pokušava čišćenje teksta Vulgate, unašajući svoje iz Septuaginte dobivene načine čitanja, dokle je uz to stavljani nemački tekst osnovan na današnjem broju hebrejskih suglasnika. — Thiele je pokušao, da prenese rezultate najnovijeg istraživanja na polju jelinskog sinkretizma u službu tumačenja Pavlova. Sve tumače Novog Žaveta zanimaće ovaj sa objašnjenjem protkani prevod poslanice Efesejima. — Riessler je izvadio sve molitvene delove iz Svetoga Pisma i izdao ih u vernom prevodu. Knjiga je podeljena na molitve za narod, na molitve za sopstvenu nuždu i krivicu, zahvalnost i slavoslovlje, na molitve za svakidanje potrebe i vrline, na odabrane psalmske molitve i na razne kraće molitve.

Häfker, Hermann: Biblische Geschichten aus dem Alten Testament. I. Väterzeiten. 112 str. II. Historia. 90 str. III. Aus

- den Propheten. 112 str. München 1926. Georg D. W. Callwey. Svaka sveska M. 1.—, vez. M. 1'50.
- Mc Fadyen, John Edgar**: Old Testament Scenes and Characters. London 1928. James Clarke & Co. Sh. 6.—.
- Daiches, Samuel**: The Old Testament. London 1927. 8 str.
- Frick, Heinrich**: Wissenschaftliches und pneumatisches Verständnis der Bibel. Tübingen 1927. J. C. B. Mohr. 36 str. M. 1'50.
- Heim, Karl**: Die Weltanschauung der Bibel. Leipzig. A. Deichert. 93 str. M. 2'20, vez. M. 3'20.
- Füllkrug, Gerhard**: Unsere Bibel und ihre Bedeutung im Volksleben. Hamburg, Agentur des Rauhen Hauses. 78 str. M. 1'50.
- Ziemer, E.** Die völkische, religiöse und pädagogische Bedeutung des Alten Testaments. Drei Vorlesungen. Dresden. Allgemeiner Evang.-Luth. Schulverein. 64 str. M. 1'50.
- Hoffmann, Herm.**: Am Anfang. Betrachtungen über die Bedeutung der ersten Geschichten der Bibel. Langensalza 1926. Hermann Beyer & Söhne. 84 str. M. 1'75.

Nekoliko se knjiga bave biblijskim povestima i značajem Biblije u životu čovečanstva. H. Häfker je u »Kunstwart-Bücherei« izdao tri sveske biblijskih povesti, dajući uvek reč prvobitnom tekstu Biblije, jer on je u izvodu sastavio kao lektiru lakog čitanja prvobitna mesta. Pri tom postupku rukovodila ga je misao, da ni jedno delo svetske literature ne potrebuje toliko razumnog tumačenja i istorijskog uvodenja, kao Biblija, ako se želi, da bespristrani današnji čitalac sazna njenu literarnu tvoračku vrednost. Prva sveska priča o stvorenju sveta, o patrijarsima i Mojsiju. Druga sveska izveštava o istoriji Izraela od Josue do Jerobeama, a treća sveska donosi najdivnije delove iz beseda proroka. Ni jedna kuća ne treba da bude bez ovih svezaka lepih sooljašnošću i jeftinih. — Mc Fayden je poznat ispitivač Starog Zaveta u Glasgovu, koji je već mnogo spisa o Bibliji napisao na engleskom jeziku. Ovim delom on u prvom redu daje učitelju u ruke knjigu, kako bi pomoću biblijskih pripovedaka mogao predavati deci pravu civilizaciju. On počinje Josifom, čiji život opisuje u osam poglavlja; zatim dolazi Mojsije, Josua i svi važniji momenti biblijskih povesti zaključno sa Nehemiom i Ezrom; dalje dolaze proroci i najzad psalmi. U naročitom odeljku raspravlja se pitanje, kako su napisane pojedine knjige Svetog Pisma. — Daiches ustaje protiv modernih pisaca, koji omalovažavaju značaj Biblije i dovode u pitanje njenu visoku moralnost te svojim jasnim tumačenjem postiže najbolji uspeh. — U svom predavanju Frick pokazuje, da volja za eksaktno interpretovanje Biblije sadrži obavezu na naučnu metodu i otkriva žile pravog naučnog smisla. Pnevmatičko razumevanje dolazi samo kao dar tvoračkog duha. — U nekoliko predavanja Karl Heim uzdiže centralne osnovne

misli pisma sa željom, da pobudi na izučavanje Biblije. U zbijenom obliku predavanja daju povezano izlaganje biblijskog pogleda na život. Između predavanja napominjemo: »Ich glaube, dass mich Gott geschaffen hat samt allen Kreaturen« i »Urfall und Erbsünde«. Nekim ideama pisca moglo bi se opravdano zameriti, ali ipak predavanja zaslužuju, da budu čitana. — Füllkrug je sastavio zgodnu knjižicu o značaju Biblije za školu, muziku, umetnost, literaturu, za pisanje istorije, za pravni život, filozofiju, a ne manje i za unutarnju i neznabožačku misiju, koja pruža obilato gradivo za predavanja. — Ziemer priznaje u svojim predavanjima pravo i dužnost za kritičko raspravljavanje Starog Zaveta, ali isto tako s naglaskom ističe njegov značaj kao svedočanstvo Božjeg otkriivenja, pa pokazuje u ovoj knjizi sredstvo, kako da se otkrije deci živom očiglednošću razumevanje za promisao Božji. — Hoffmann bi želeo svojim posmatranjima uspostaviti upliv prvih biblijskih pripovedaka na mišljenje čovečje; jer iskustvo o delanju Božjem, o kom čovek iz njih postaje svestan, vodi ka uzvišenom ispovedanju čiste duhovnosti i veličanstvene natprirodne veličine Boga, bez čega nema rešenja ni zagoneci života, ni sveta.

Duff, Archibald: History of the Religion of Judaism 500 to 200. London 1927. James Clarke & Co. 272 str. Sh. 7.6.

Dürr, Lorenz: Religiöse Lebenswerte des Alten Testaments. Freiburg i. Br. 1928. Herder. VIII i 156 str. M. 3.—, vez. M. 4.20.

Junker, Hubert: Prophet und Seher in Israel. Eine Untersuchung über die ältesten Erscheinungen des israelitischen Prophetentums, insbesondere der Prophetenvereine. Trier 1928. Paulinus-Verlag. 109 str. M. 5.—.

Schmidt, Hans: Gott und das Leid im Alten Testament. Giessen 1926. Alfred Töpelmann. 48 str. M. 2.—.

Hölscher, Gustav: Die Ursprünge der jüdischen Eschatologie. Giessen. Alfred Töpelmann. 16 str. M. 0.70.

Schmidt, Hans: Die Thronfahrt Jahves am Fest der Jahreswende im alten Israel. Tübingen 1927. J. C. B. Mohr. 55 str. M. 1.50.

Bentzen, Aage: Die Josianische Reform und ihre Voraussetzungen. Kobenhavn 1927. P. Haase & Sons. 121 str.

Mader, Evaristus: Die Menschenopfer der alten Hebräer und der benachbarten Völker. Freiburg i. Br. Herder. XIX i 188 str. M. 5.60.

פי פרלס: מיהו לנו מדע המקרא? הרצאת הפתיחה אגדת האינטימיזם העברית. Jerusalem 1927. 22 str.

U religijsku istoriju biblijskog vremena spada i istorija jevrejske religije u vremenu od 500—200 pre uobičajenog računanja vremena od Duffa. Da bi mogao potvrditi istine pripovedaka iz Novoga Zaveta pred modernim svetom, Duff po-

kušava da ih označi kao prirodnu posledicu jevrejske religijske istorije. Po sebi se razume, da se religijska istorija ne da podeliti na odsečene periode vremena, jer je ona od Mojsijeva vremena podležala razvoju; otuda pisac u kratko sabira u odeljcima bazu i detinjsko doba Jevrejstva, istoriju vremena do Ezre i Nehemije, da bi se onda ovim periodom vremena podrobnije pozabavio. — Dürr nam je poznat svojim spisima (Vidi n. p. Almanah III. str. 145.) kao fini interpret Biblije. I ovo mu je delo podesno, da i u laika izazove razumevanje. Prvi deo izveštava o religijsko-istorijskom značaju i o sadašnjoj vrednosti Starog Zaveta. Drugi nas deo uči, da tačno cenimo pojedine nadvremene životne vrednosti Starog Zaveta, kao svest o Bogu, uzdanje u Boga, pobožnost i praktičnu mudrost života. — Junkerova knjiga hoće da nam pokaže, kako se u modernom čoveku tako zagonetnim pojavama, u prorocima susreće božansko i čovečansko, kako se Bog kao vaspitač čovečanstva spustio u otkrivenju na stanovište svoga vaspitanika, govoreći s njim na njegovom jeziku i prema njegovu još nepotpunom shvatanju, ne bi li ga tako uzdigao na viši stupanj zrelijeg poznavanja Boga. Knjiga je ova važna za svakog bogoslova, kao i laika, koji se interesuje biblijskom naukom. — Duhovitim načinom i napetim izlaganjem raspravlja H. Schmidt razna stajališta prema bedi, koju su pobožnjaci Biblije zauzimali. Pored bezrečnog značaja, stoji ispod razorne demonske sile saznanje veze o krivici i nesreći i shvatanje višeg cilja u vaspitanju i prekaljivanju čovekovu. Ali ovo antropocentrično nacionalizovanje prenaša religiozna koncentracija, koja, kao herojsko posmatranje bede, ulazi u sastav Božjeg, nama nepoznatog, svetskog poretku, ili zaboravlja bedu usled blaženog iskustva o Božjoj prisutnosti, ili se teši samilošću Božjom. Dragocene eksegetske napomene daju stručnjaku dosta podstreka. — Dobar pregled o razvoju eshatološkog istraživanja daje predavanje Hölschera, odlučujući se za shvatanje, da je eshatologija postala iz kulta. Kao vreme, kad se iz kultskog života odvojila nada za budućnost, pisac označuje eksil. — Mnogi psalmi su pesme kulta nekog praznika, kad je u Izraelu svake godine svetkovano Božje zauzimanje prestola ili praznik novog leta. U ovom spisu Schmidt pokušava, da protumači i poveže pojedine događaje kod ovog praznika, pa dolazi do uverenja, da je kod ovog praznika obnošen presto, t. j. nošenje u hramu praznog, simboličkog prestola Božjeg beše glavni obred u ovom velikom prazniku. U vezi sa ovim bile su svečane igre, koje su iznosile pobedu Boga nad bogovima i narodima. — Bentzen objašnjava pitanje o piscu Deuteronomiuma. On odbija proročko i cadokitsko poreklo, kako bi učinio shvatljivim postanak ove knjige kao zakonika josijanske reforme u krugu Levita, pa u tu svrhu iznosi kratku istoriju levitskog pokreta, koji je doneo reformovanje kulta. Osnovna misao ove teorije, po kojoj izraelitska literatura nije slučajni proizvod nekolicine pisanju vičnih pripovedača, nego ogledalo velikog duhovnog pokreta, nesumnjivo je tačna. Suprot tome ne može

se održati konkretan odgovor na pitanje, iščupano iz deuteronomskog problema. — Mader uzima službu Molohu osnovom svoga religijsko-istorijskog istraživanja. Pošto se ista u Pentateuhu označuje kao neznabožački kult, pisac ispituje žrtvovanje ljudi u susednih naroda, kao: Egipćana, Babilonjana, Asiraca, Sabira, Arabljana, Moabićana, Amonita, Kananeja, Fenićana i Kartaginjana, pa dolazi do rezultata, da poreklo službe Molohu valja tražiti u Egiptu, a njeno docnije uspostavljanje ide na račun asirskog uticaja. Strogi zakoni Biblije i energičan stav proroka protiv žrtvovanja ljudi dokazuju, da je Izrael ove žrtve u sva vremena perhorescirao, smatrajući ih neznabožačkim idolopoklonstvom. — Svoje pristupno predavanje na hebrejskom universitetu u Jerusolimu Perles je objavio pod natpisom: šta znači za nas biblijska nauka, te nam daje mnogo uvaženja dostojne podsticaje.

א. פרוינדלין: המטורה עברית (ממי אברהם אבינו עד ימינו) עם ציורים, מפורטת אנדרתו מסורות והשקפות בלילות. לברו ספר ולמחלמים. Warszawa 1927. A. Gitlin. 160 str.

חיים ארמיתאי: (מקורות להיסטוריה ישראלית) מגלות בבל עד סוף תקופת החשמונאים. Warszawa 1928. Ewer 34 str.

Herford, R. Travers: Die Pharisäer. Autorisierte Übersetzung aus dem Englischen von Walter Fischer. Leipzig 1928. Gustav Engel. 300 str. M. 9.—, vez. M. 10.50.

Baeck, L.: Die Pharisäer. 44. Bericht der Hochschule für die Wissenschaft des Judentums in Berlin. Berlin 1927. 71 str.

Elbogen, J.: Gestalten und Momente aus der jüdischen Geschichte. Berlin 1927. Der Heine-Bund. 320 str. Vez. M. 3.75.

Morais, Sabato: Italian Hebrew Literature. Edited by Julius H. Greenstone with a foreword by Henry S. Morais. New York 1926. The Jewish Theological Seminary of America. VI i 244 str.

Jevrejska istorija ilineki njenj odseci obrađeni su ove izveštajne godine u sledećim delima: Čitavu jevrejsku istoriju, od Abrahama pa sve do današnjeg dana, obradio je na hebrejskom jeziku sa punktiranim tekstom Pružansky. Njegovo je delo svakako istorija u orahovoj ljusci, pa ipak nije ni jedan važniji moment izostavljen, koji je presudan bio u našoj istoriji. Ni jedna ličnost nije ostala nepomenuta, koja je imala budi kakav upliv na razvoj Jevrejstva. Stari i Srednji Vek obrađeni su na 97 strana, a nova i najnovija istorija zauzima drugi deo knjige. Uz to dolaze još i mnogobrojne slike, pa šta više i kratke priče iz Midraša i narodnog gatanja. — Ormian je sastavio knjigu izvora za istoriju počev od babilonskog ropstva pa sve do vremena Hasmonea na hebrejskom jeziku. Izvori, koji su ovde obrađeni u opšte dolaze u obzir za ovu periodu, jesu ovi: Biblija, Talmud, Flavius Josephus, Papyri od Elefantine, Apokryfi i Pseudoepigrafi. Veliki je

probitak, kad interesent sam crpe iz izvora, te stvara svoje mnjenje neodvisno od mišljenja modernih autora. Pri tom ne samo da temeljitije izučava istoriju, nego i oštri sposobnost svoga suda, a naučno intenzivno pamti. Iz tih razloga želeći je, da se ova obrada produži. — Farisei od Herforda je plod četrdesetgodišnjeg izučavanja izvora, a pre svega proizvod jednog zaista slobodnog, nepokolebivo pravednog duha. Peto i šesto poglavlje knjige, koje raspravlja nauku Farisea, a naročito halahu kao moralnu vaspitačicu, problem zasluge i nagrade, odnos Farisejstva prema prorocima, Toru i zakon pisma, molitvu, greh, kajanje, jesu prostom istinitošću jezika i poletom moralnog uverenja pravo sazidanje za jevrejskog čitaoca. U pogledu shvaćanja Saducejstva Herford se potpuno pridržava Geigerovih tradicija. Bezuslovno odobravanje zaslužuju završna poglavlja knjige, od kojih se jedno bavi svetsko-istorijskim sudarom Farisejstva sa osnivačem hrišćanstva i naročito opširno jednostranim odbleskom ovog sudara u Novom Zavetu. O plastičnoj jasnoći uskrsava pred nama nepremostiva suprotnost između Jevrejstva, orijentovanog mahom na jednoj ideji, koje u ostvarenju Božje volje gleda svoju večnu zadaću, i prvašnjeg hrišćanstva sa njegovom isključivom koncentracijom na apoteoziranje jednog lica, čoveka iz Nazareta, slavljenog kao mesije i izvora svega otkrivenja. Tako stupa na mesto halahe, koja život etizira, dogma, koja intelekt reglamaniše. Ali svekolike krivice nestaje pred razlozima, koji vladaju obema neprijateljskim silama. Kriva je po Herfordu docnija hrišćanska bogoslovija, koja je konstruisala ruglo Farisejstva iz Novog Zaveta, Josefusa i Apokalypse, pa je bez pravog znanja izvora farisejsko Jevrejstvo, t. j. Jevrejstvo uopšte iznela na rdav glas. — O značenju imena „Pharisäer“ mnogo je već pisano, ali se samo Geigerovo mišljenje održalo, koji drži, da ono znači »odvojeni« i da su ga protivnici dali. Naprotiv Baeck u izveštaju Hochschule-a dokazuje pomoću tako važnih tanaitskih Midraša, koji dosad nisu uzimani u obzir, da su Fariseji težili nekom visokom idealu; oni su učinili kolosalan pokušaj, da religija bude sasvim religija života, a ne samo da prelazi mimo čoveka, mimo državu, da država bude zemlja čistoće, »odvojenosti«. Oni su misao svetosti ozbiljno uzimali, njihov program sadržavao je zahtev »osvećujte se i budite sveti«, budite perušim. Oni su se poduhvatili pokušaja, da pripreve carstvo Božje. Ime pripada prošlosti, a sadržaj zahteva ostao je idealna stvarnost. — Tri tisuće godina jevrejske istorije ima čitalac da primi u sebe iz zbornika »Gestalten und Momente«, koji je izdao Elbogen. Prema ličnosti svakog pisca pojedine se epohe posmatraju sa raznih gledišta. Zbornik razlikuje tri odeljka: I. Staro vreme u sopstvenoj zemlji sve do rata Barkohba, II. Srednje vreme do francuske revolucije i III. Novo vreme sve do naših dana. Starija izlaganja i retki izvori ovde se ponovo štampaju iz knjiga, koje se jedva mogu dobiti. Na kraju Elbogen dodaje ovim dokumentima i izlaganjima jedan kratak osvrt, koji stvara jedinstvo dela. — 25 godina posle smrti Sabato Moraisa izlaze njegovi sastavi o he-

brejskim piscima u Italiji. U njima se raspravlja životopis Sabataia Donolo-a, Natana ben Jehiela, Immanuela od Rossia, Davida Nietoa, Samuela Davida Luzzatto-a, Filoksene Luzzatto, zatim kratke biografske skice petnaestorice poznatih lica. Sastavi su nepromenjeno odštampani, po tome oni se ne obziru na literaturu potonjih decenija. Istina, izdavalac je dodao tekstu kratke napomene, ali su one nedostatne. Pa ipak ovo delo znači dragoceno bogaćenje naše istorije književnosti.

Jerusalem 1927. 42 str. **ישׂראל רבין**: לקורות הרבנות (באשכנז, פולניה וליטא).

Rabin, Israel: Vom Rechtskampf der Juden in Schlesien (1582—1713). Bericht des jüdisch-theologischen Seminars Fraenckelscher Stiftung für das Jahr 1926. Breslau 1927. 84 i XX str.

Tänzer, A.: Die Geschichte der Juden in Jebenhausen und Göppingen. Stuttgart 1927. W. Kohlhammer. XXIV i 573 str. M. 15.—

Pollak, Max: Die Juden in Wiener-Neustadt. Ein Beitrag zur Geschichte der Juden in Oesterreich. Nach der von Maurus Mezei besorgten Übersetzung aus dem Ungarischen bearbeitet von L. Moses. Wien 1927. Jüdischer Verlag. 119 str.

Neufeld, Siegbert: Die Juden im thüringisch-sächsischen Gebiet während des Mittelalters. II. Vom »schwarzen Tod« (1348) bis zum Ausgang des Mittelalters. Halle a. d. S. 1927. 62 str.

Jerusalem 1928. 22 str. **ישׂמחה רבין**: לתולדות היהודים באי מלטה.

Levi, Sali: Beiträge zur Geschichte der ältesten jüdischen Grabsteine in Mainz. Mainz 1926. 48 str.

Potonje godine izišlo je nekoliko spisa, koji se mogu označiti stancem-kamenom moderne istorije jevrejskog naroda. Tako Assaf opisuje istorijski razvoj rabinata kao takvih u Nemačkoj, Poljskoj i Litaviji, kako su rabini birani ili smeli biti birani, postavljanje rabina od strane vlade, počasti, prava, dužnosti i moć rabina. — Sudbinom sleskih Jevreja bavi se Rabin u izveštaju Breslavskog seminara. Tu doznajemo za naredenja o progonstvu, koja su obično ostajala samo na papiru, ali su ipak doprinosila, da su Jevreji imali mnogo patiti od gonjenja, pa im je tek sa velikom mukom uspevalo, da u ovim vekovima ostanu u zemlji, u kojoj nikad ne bi mogli stanovati, da su dekreti o progonstvu ozbiljno uzimani. U dodatku Rabin je izneo vrlo dragocene dokumente. — Tipično za sve istorije opština u južnoj Nemačkoj od druge polovine 18. veka pa sve do današnjeg dana jeste delo Tänzera. U ovoj se knjizi nalazi izložen sav materijal u jurističkom, ekonomskom, istorijskom, političkom i sociološkom pogledu, u potpunosti od tada (1777.) pa sve do danas, prikupljen iz najrazličnijih arhiva. Spoljašnja istorija porodica obeju opština, zanimljivo i lepo izložena, upliv u dejstvo svetsko-isto-

rijskih događaja na opštine i njihove Jevreje u ovom kraju Švapske, istorija rabina, učitelja, škola, sinagoga i groblja, kao i natpisa u ovima: sve je to izloženo retkom potpunosti i najistoriskim poretkom i preglednošću, a uz to tečno i prijatno za čitanje. Ovo delo je majdan ne samo za istoričara i kulturnog istoričara, nego i za sociologa, nacionalnog ekonomu i statističara. Spoljašnji izgled ovog obimnog dela je besprekoran. — Istoriju Jevreja u Wiener Neustadtu obradio je 1892. Pollak na mađarskom jeziku. Sada imamo nemački prevod toga dela. Wiener Neustadt beše jedna od najznatnijih jevrejskih opština u Srednjem Veku, poznata dobro kao mesto delanja Izraela Isserleina. Opština imadaše još u 13. veku jednog duhovnog vođa, ona beše u idućim vekovima jedna od najznatnijih opština u Austriji. Teški porezni tereti sve su većma otežavali egzistenciju Jevreja ove opštine. Godine 1496. su prognani. Ali i kraj strogog naloga o izgnanstvu, ipak je ostalo Jevreja u Wiener Neustadtu. Pravni odnosi, unutarjni život i društveni položaj Jevreja u Wiener Neustadtu opširno su opisani. Ova je knjiga važan prilog istoriji Jevreja u Austriji. — Neufeld deli svoje delo na tri odseka. U prvom odseku je upliv crne smrti na saksonsko-tirinške Jevreje, u drugom je vreme naplaćivanja jevrejskih dugova u Sachsen-Thürinškoj, a u trećem je izgnanstvo Jevreja iz Saksonije i Thürinške. Neufeld nam daje jedan temeljit rad, koji zaslužuje mnogo pažnje. — Istoriju Jevreja na ostrvu Malti obradio je Assaf na osnovu četiri pisma, što se nalaze u jevrejskoj universitetskoj biblioteci u Jerusolimu, u kojima je izložena beda iz Španije izbeglih Jevreja, koji na putu za Palestinu padoše u ruke morskim razbojnicima, koji ih godinama zadržahu na ostrvu. — Levi opisuje veliki broj nadgrobnihih spomenika u Mainzu, koji dosad još nisu bili opisani, ili koji pružaju novo čitanje od značaja. Tako je novim čitanjem otkriven spomenik na Rabenu Geršom (960—1028) R. Jakara (XI. vek.), R. Jakoba ben Menahema (844) i još mnogi drugi iz IX. do XIII. veka. Pripremljen opširan rad o istoriji starog jevrejskog groblja u Mainzu, kao što se već iz ove sveske vidi, pravi je majdan za istoriju Jevreja u Evropi.

ראובן מרגוליות: יסוד המשנה ועריכתה. סקירה כללית על השתלשלותה וכדורה. Lwow. Margulies. 40 str.

צבי חיות: מבוא התלמוד. סקירה כללית על תכניו וכדורו, שרשו וענפיו כללי הלכה ואגדה, דרכי הבבלי והירושלמי והמדרשים, קורות התקנות והגזירות. Lwow. Margulies. 94 str.

יהואל מיכל הכהן גוטמן: בחינת רמציית לפי מניין, סדרן והתחל והן. Breslau 1928. M. & H. Marcus. 67 str.

Aibeck, Chanoch: Untersuchungen über die halakischen Midraschim. Berlin 1927. Akademie-Verlag. 163 str.

mit verbessertem מדרש תנחומים על המשנה חומשי תורה
hebräischen Text übersetzt und erläutert von **Felix Sin-**
germann. 3 Lieferungen. Berlin 1925—27. L. Lamm. 304 str.

אמונת זרעים. הוא ולקוט הגדול על כל סדר זרעים. בו מלוקט כל מאמר חו"ל מתנאים ואמיראים בעניני זרעים המפורשים וסביב שני פירושים. נקבין ונסדר ע"י יהודה לוי מענדלזאהן. Warszawa 1928, L. Mendel-son, Muranowska 15. 573 str. 2°. Dollar 3.

ישראל היום דויעים: מסכת בבא מציעא ובבא בתרא מן תלמוד ירושלמי עם פירוש נתיבות ירושלים. Leeds 1927. I. 112 str. i II. 100 str. 2°. שמואל יצחק הילמן: אור הישר לר' מסכתות כריתות מעילה קנים תמיד ומדות. London, Mulberry St. E. 1. 132 str. 2°.

אברהם שכטר: מחזה אברהם. מביל קל"ב תודת אגב הוציא בלונדון. Rabbi J. Schachter, Belfast, Ireland, 101, Clifton-park Avenue. 416 str.

שורת מן השמים סדר מרביותא קדמאי ר' יעקב ממרוזש וקורבל מבעלי התוספות. לט הגהות אור לשמים מאת ראובן מרגליות. Lwow. Margules. 38 str.

שלום יצחק לעוויתאן: קניטרים סוכת שלום יצחק. הכולל בדברו תורה בענינים שינוי. Oslo 1927. 15 str.

Talmudska literatura ima u ovoj godini da zabeleži nekoliko vrlo značajnih prinova. Margulies je napisao malu raspravu o biću Mišne, o njezinu razvoju i uređenju po čisto talmudskim izvorima, a naučna dela, koja sadrže obilnog obaveštaja o ovome, ostala su neopažena. — Naučno delo rabina u Brody (1806—1855) Zewi Hirsch Chajesa: Uvod u Talmud, dalo je zaslužno izdavaštvo u Lwowu iznova štampati. Knjiga je već danas, zbog u njoj pribranog znanja, vrlo dragocena. U svoje vreme Jost je ovo delo preveo na nemački u Literaturblatt des Orients VI. — U potonjem godišnjem izveštaju Breslavskog Seminara piše Guttmann temeljit pretres Mojsijevih zapovesti na hebrejskom jeziku. U prvom se odseku ispituje uvod u zapovesti. Utvrđivanje broja zapovesti sa 613 od R. Simlaia čini sadržaj drugog i trećeg poglavlja, gde se izriče slutnja, da je ovaj broj još pre Simlaia bio usvojen. Četvrti odsek govori o grupisanju 365 zabrana i 248 zapovesti u okviru deset zapovesti. — D. Hoffmannu pripada zasluga, da je neobrađeno polje halahijskih Midraša, u svom delu: »Zur Einleitung in die halachischen Midrašim«, prvi put izložio. U potonjih 40 godina objavljeno je više važnih halahijskih Midraša, koji nam iznose posve novu sliku o njihovoj suštini i karakteru. Albeck nije požalio truda, da podvrgne halahijske Midraše novom ispitivanju. Pošto je utvrdio razvoj halahijske eksegeze i njeno lučenje od talmudske, on prelazi na odvajanje terminologije. Odlučno se postavlja tvrdnja, da Talmudi nisu znali naše halahijske Midraše, ali se to samo za Sifra i Sifre dokazuje. Otuda izlazi zaključak, da su halahijski Midraši postali odnosno redigovani najranije u pozno talmudsko vreme. U dva potonja odseka raspravlja se pitanje o poreklu i lučenju izvora. Ovde dobiveni rezultati svakako da nisu konačni, ali oni baš ne govore premnogo: Mehilta i Sifre u Numerusu idu često zajedno, a isto

tako Sifra i Sifre u Deuteronomiumu. Albeck se neopravdano obara na istraživanja Hoffmanna, ali zaboravlja, da je ovo polje pre Hoffmanna bilo posve neobrađeno i da su Hoffmannovi radovi podloga njegovu delu. — Midraš Tanhuma je agadijsko tumačenje uz čitav Pentateuh i vanredno je podesno za omilitičke obrade. To su svakako omilitička predavanja, koja su u talmudsko vreme držana svakog Sabata, a to se vidi po podeli, izgradnji i želji za uticanjem na slušaoce. Ovaj Midraš preveo je Singermann, kako bi bio pristupačan i Jevrejima, koji nisu talmudski školovani. Dosad je u tri sveske izišao prevod uz prvu knjigu Mojsijevu. Uz to je štampan tačno korigovan hebrejski tekst. Prevod je tečan i privlačan, te će doprineti, da ovo čudesno duhovno delo bude poznato i najširim slojevima Izraela. — L. Mendelson je obogatio talmudsku literaturu velikih razmera Jalkutom uz Mišnu Seder Seraima. Delo izlaže neku vrstu Gemare uz 10 traktata reda Seraim, za koji mi imamo samo jerusolimski Talmud, jer on iz svih talmudskih i midraških izvora prikuplja samo mesta, koja pripadaju svakoj Mišni, a celinu snabdeva sa dva komentara, uzeta također iz izvora. — Ko se god zanima sa jerusolimskim Talmudom, sa kojim se svagda maćuhinski postupalo, saznaće, da je isti odveć siromašan u komentarima, otuda teška mesta ostaju često neprotumačena. Z. Frankel učinio je pun zasluge početak za izvrsno tumačenje ovog Talmuda, ali samo za tri traktata: Berahot, Pea i Demai. Daichesu pripada zasluga, da je uz najteže partije Jerušalmia dao iscrpan, ali ne baš preopširan komentar. Pre nekih 40 godina izišao je isti u Baba Kama, a produženje je izostalo sve do pre dve godine, kad je pisac opet došao u položaj, da idući tom štampa u Baba Mezia, a sada u Baba Batra. Dalja će produženja ubrzo odlaziti u štampu. Ovaj komentar za čudo lako privodi učenika razumevanju najtežih mesta i donosi mnogo uspeših rešenja uz njih. — Hillmann je sastavio nova izlaganja čitavog babilonskog Talmuda, od kojih su ona uz Behorot, Arhin i Temuru još ranije štampana. Sad su izišla izlaganja uz Keritut, Meila, Kinim, Tamid i Midot. Hillmann prodire svugde u dublinu i razvija oštrom i odveć jasnom logikom školovanog znalca i prekaljenim razborom iskusnog naučnika rešenja i probleme, koji nam otkrivaju posve nove strane proučenog gradiva. — Jakob Schachter, izvršujući njegovim ocem, Abrahamom Schachterom, na srce mu stavljenu poslednju želju, dao je u štampu preostala dela istoga. Delo donosi oštroumne odgovore na mnoga postavljena pitanja iz raznih oblasti religijske prakse. Ova pak pitanja jesu tek samo okvir za izvrsna izlaganja piščeva, koja daju svedočanstvo o njegovu ogromnom znanju i veoma oštrom umu. Mnogobrojne napomene izdavača prikazuju ovoga dostojnim sinom svoga oca. — Za vreme žestoke prepirke o halahijskoj razlici mišljenja vele da je R. Jakob Halevi, zet Mordehaia, prizvao Boga da reši spor, koji mu se u snu zaista javio. Njegove response, koje sadrže ova rešenja, Margules je sad iznova dao štampati. One ras-

pravljaju mnoga ritualna pitanja, a izdavač u dodatom komentaru objašnjava pojedine response i navodi mnogobrojne dokaze o istinitosti u njima sadržanih odluka. — Lewitan je izdao jednu svesku svojih responsa, koje dodiruju važna aktuelna pitanja i ukazuju na naročite štete našeg vremena. Od retkih Jevreja, koji jedu u nejevrejskim hotelima kuhane ribe, i žele znati smeju li benšen, pa do pitanja duhenena Kohanima, koji obesvećuje Sabat i ulažu kapital u trgovinu sa ritualno zabranjenim stvarima, sve su sami moderni problemi, koji se ovde jasno raspravljaju.

Ring, Emanuel: Israels Rechtsleben im Lichte der neuentdeckten assyrischen und hethitischen Gesetzesurkunden. Stockholm 1926. Victor Petterson. 205 str. M. 6:50.

מישה אבנודור עמיאל: דרבי מישה. ספר שני: דרכי הקטנים, חקר הלכה בעניני ממונות, אישות ועבודת-הלק ראשון. Anvers, Rue Van Ruus-broeck 14. 208 str.

Cohn, Marcus: Jüdisches Waisenrecht. Basel. 28 str.

Cohn, Marcus: Einerlei Mass. Basel. 14 str.

שמחה אסף: התקנות והמנהגים בירושת הבעל את אשתו. Jerusalem. 15 str.

Jerusalem. 8 str. שמחה אסף: מנוי נשים לאפטרופוסות.

London. 8 str. שמחה אסף: מקור דין רבני בהתלמוד.

Biblijski i talmudski pravni temati jesu predmet čitavog niza radova, među kojima su najznatnija istraživanja Ringa. Još 1922. Ring je napisao 500 strana debelo delo o pravnim odnosima Izraela na švedskom jeziku. Potonjih godina otkriveni staroasirski i hetitski zakoni izazvali su novu obradu ove oblasti, što je ovom knjigom i učinjeno. Knjiga je sastavljena od dva dela. Prvi deo raspravlja poređenje između asirskog i izraelskog prava u pogledu porodičnog prava, i to: sklapanje braka, razvod braka, moralne prestupe, leviratski brak i nasledno pravo; zatim stvarno pravo, obligaciono pravo, parničko pravo i kazneno pravo, pa dolazi do rezultata, da između oba ova pravna sistema nema većih jednakosti. Paralele i podudaranja ograničavaju se na malo pravnih slučajeva, ali i ovi pokazuju nejednakosti. Razlike obe pravne oblasti tako su velike, da je isključeno uticanje asirskog prava na izraelsko. Drugi se deo bavi poređenjem između hetitskog i izraelskog prava i raspravlja porodično pravo, pravo robova, državno pravo i ono, što je u prvom delu pomenuto. Kao rezultat ovog poređenja utvrđuje se, da kodifikovano pravo Izraela samo u čisto juridičko-tehničkom pogledu stoji iza drugih zakonskih zbiraka Starog Veka; ali zahvaljujući intimnom odnosu između religije i pravnog života, religiozno-etička veličina, koja se može dokazati u izraelskom zakonodavstvu, nema svoga premca u drugih naroda Staroga Veka. — Amiel je udario posebnim putem u halahijskoj oblasti, putem uopštavanja juridičkih pojmova i istraživanja, da bi se

pokazao izvor i postanak halahe kod različitih pravnih pojmova. On raspravlja slučajeve sudstva, svedočenja, parničnog prava, obligacionog prava, dohodarinskog prava, uslova i kaznenog prava. Ove u pet odeljaka grupisane oblasti nisu apsolutno svaka za se odeljene, nego zahvataju i druge oblasti, te se govori i o bračnom pravu, robovskom pravu i dr. Svaki se odsek deli na mnoga poglavlja, koja kao natpis nose razliku mišljenja, koje je postojalo kod srednjovekovnih kodifikatora. — Cohn i Assaf raspravljaju u natpisu svoga spisa uznačene specialne oblasti, koje se smatraju dragocenim priložima jevrejskom pravu. Njihovi radovi imaju strogo naučan karakter i osnivaju se na istraživanjima potonjih decenija. — Daiches nam daje mali dokaz za mnjenje, koje je pisac ovih redova postavio u svojoj knjizi: »Die Urkunden im Talmud« I. str. VIII. da rimsko pravo, nikad nije uticalo na talmudsko pravo, nego utvrđuje naprotiv, da se izvor jedne odredbe založnog prava u rimskom pravu nalazi i u Talmudu.

Haifa. מאסה מדעי לתקופת הגאונים ערך ע"י בנימין מנשה לוי. גנוזי קדם. I. 110 str. II. 50 str.

ב. מ. לוי: שיעור רב שמואל בן הפני א: שיעור ברבות: ב: שיעור בדוקת הבשר. Haifa 1927. 16 str.

שניחה אסא: דרכי התלמוד וכללי התורה בתשובות הגאונים. Jerusalem 1927. 24 str.

Jacobson, Bernhard S.; Die »Hilchoth Teschubah« und die »Hilchoth Deoth« des Maimonides ins Deutsche übertragen und mit kurzen Noten versehen. Frankfurt a. M. 5687. Hermon. 104 str.

Gaonejske tekstove, koji kao fragmenti leže neizdati u raznim bibliotekama, objavljuje Lewin u svom časopisu, koji je u tu svrhu osnovao. U prvom tomu su 21 komad, većinom iz komentara Gaonim Hai, Nissim, Šerira uz pojedine talmudske traktate i nekoliko responsa; u drugom tomu su 18 komada istog sadržaja objavljeni. Ovim izdanjima Lewin je stekao trajnu zaslugu. U naročitoj svesci Lewin je izdao dva fragmenta poslednjeg Gaona u Suri, Samuel ben Hofnia. — Talmudsku metodologiju Assaf je sastavio iz njenih responsa, pa i ovim spisom daje dokaz o svom velikom znanju. — Prevod Jacobsona mi također ubrajamo u ovu grupu spisa. On je izabrao propise Maimonida o kajanju i preokretu i moralku. Ova moralka je isto tako malo zastarela, kao i Tora, odakle ju je Maimonid crpeo, otuda ova knjiga nesumnjivo izvrsno služi pedagoškim svrhama, što su prevodilac i izdavač upravo i imali pred očima. Prevod je bez zamerke, a kratke napomene daju znativredna objašnjenja.

הגדה של פסח Die Pessach-Haggadah. Übersetzt und erklärt von Philipp Schlesinger und Josef Güns. Mit zahlreichen farbigen Bildern. Zweite verbesserte Auflage. Wien 1928. 65 str. 2°. Vez. öS. 10.—.

Hirsch, S. R.: Die jüdischen Ceremonialgesetze. M. GÜDEMANN: Jerusalem, die Opfer und die Orgel. Berlin. Schriften des Vereins zur Erhaltung des überlieferten Judentums. 27 str.

Arzneiverordnungsvorschläge für Pessach. Berlin 1928. Lebensmittel-Kommission der Vereinigung traditionell-gesetzestreuer Rabbiner Deutschlands. 45 str. M. 1.—

Levy, Jacob: Die Schächtfrage unter Berücksichtigung der neuen physiologischen Forschungen. Berlin 1927. 25 str.

Bongert, J.; Zur Schächtfrage. Berlin 1928. 8 i 8 str.

שמלה חדשה על הלכות שחיטה וטריפות הרוואה לרבנו אלכסנדר סגנר
Užhorod שירי והחונה עליו כמה משה מאת אשר אנשיל גרינוואלד
1927. 288 str. Kč 16.—, vez. Kč 20.—

Kultus i ceremonialni zakoni jesu sadržaj sledećih knjiga. Godine 1927. izdavaštvo Schlesingera u Beču izdalo je jednu Hagadu uz Seder-večeri. Sad je ista već u drugom izdanju pred nama. Divne nemačke i velike hebrejske tipske slike čine spoljašnost dopadljivom. Dobar prevod, napomene sa objašnjenjem, korisno grupisanje propisa za Pesah-praznik čine sadržinu dostojnu spoljašnosti. Slikovni ukras je savremen, posve nov i raznobojan. Ovo je jedna divna knjiga za poklon. — »Verein zur Erhaltung des überlieferten Judent. in Berlin« proširio je svoj rad i na izdavanje spisa, koji tumače religiozna pitanja. Niz ovih spisa otvara se u natpisu navedenim spisima, od kojih je prvi 1857., a drugi 1871. izišao. U njima se bistro suprotna pitanja u borbi između Jevrejstva po predanju i liberalizma. — Receptnu knjižicu, koju je izdao »Vereinigung traditionell-gesetzestreuer Rabbiner Deutschlands« za Pesah-praznik mora nabaviti sebi svaki rabin i jevrejski lekar, kao i svaki onaj, koji je voljan držati se naše svete religije. — Biro za koljačke poslove (Berlin, Artilleriestr. 31.) našao se u potonjim godinama usled spoljnih opasnosti, koje prete koljačkom postupku, pobuđenim, da izda u cilju odbrane čitav niz spisa. Levy, lekar u Berlinu, ispitao je sa naučnog gledišta, da li je priprema za klanje mučenje i da li životinja odmah izgubi svest, a osećanje bola ugasi li se trajno. Na osnovu potvrde mnogobrojnih hrišćanskih autora oba su pitanja odlučena u korist klanja po ritualnom postupku. Ovim pitanjem bave se tri druga spisa profesora Bongerta i Basela i osam potvrda prvoklasnih kapaciteta u svetu. — Poznatom delu A. Schora o koljačkim propisima i o ispitivanju pluća dodao je Grünwald koristan komentar, kojim tumači ona mesta, koja potrebuju objašnjenja, zatim nove propise, tumači zakone בדיקת הישט i objavljuje nekoliko rasprava, koje spadaju u ovu struku. Ovo je delo neophodno za svakog rabina, ali neka ga nabave i svi koljači, koji bi trebali hebrejski da razumu.

מישה קליינמאן: דימויות וקומיות. שיטות לתולדות והתפתחות הכפרות
London 1928. R. Mazin & Co. 334 str. Doll. 1.50. העברות החדשה

ש. א. הורודצמן: תורת הקבלה של רבי משה קורדובירו.
Berlin. Eschkol. 110 i 386 str.

Berlin 1926. שאל משרנהובסקי: עמנואל הרימי. מונוגרפיה.
Eschkol. 166 str.

אברהם רובינוון: משלים נבחרים. קבץ משלים מתרגמים מתוך ספרות
העולם. Berlin. Eschkol. 62 str.

Tel Awiw זכריה פיישמן: אגדות ארץ הקדושה. ציורים מאת ש. עובדיהו.
1927. 107 str. קפת הספר.

עמר, דברי ספרות ומדע. Tel Awiw 1927. קפת הספר, 80 str.,
חיבל מייבש: תלמודישע עלעמענטען אינם יודישען שפריכווארט מיט אן
אנהאנג תלמודישע געפליגעלמע ווערמער אין דער יודישער שפראך.
Wien 1928, IX. Liechtensteinstr. 60.

Ovde ćemo izneti mali izbor iz moderne jevrejske literature različitih oblasti. Tridesetogodišnji neumoran rad o razvoju novohebrejske literature objavio je Kleinmann u svojoj knjizi. Izlaganja i ličnosti glasi u prevodu natpis njegova dela, koje se sastoji iz tri glavna dela. Svaki deo sadrži nekoliko u razna vremena napisanih rasprava, koje, čineći jednu celinu u ovoj zbirci, pružaju pregledno i sistematsko izlaganje hebrejske literature, njenih nosilaca, razvojnih faza, pobuda i njihova značaja. Prvi deo u četiri poglavlja govori o Haskali, njenoj rasprostranjenosti, književnim proizvodima, njenim ljudima sve do Jehude Leb Gordona. Drugi deo, takoder podeljen na četiri poglavlja, ima za temu periode Pereca Smolenskina, Moše Leb Lilienbluma i Abramovicz-Mendele Moher Sefarima. U dvanaest poglavlja trećeg dela govori se o vremenu novijih, moglo bi se reći cionističkih duhovnih heroja, počev od časopisa Haasif, Kneset Izrael, Hakerem, pa onda Nahum Sokolow, David Fischmann, Isak Leb Perec, Leon Pinsker, Teodor Herzl, Ahad Haam, Lewinsky, Bialik, Josef Klausner. Najnoviji period sa Tschernichowskym, Berdiczewskym, Agnomom i dr. dolazi u idućem tomu. Duboko poniranje u predmet, kojim pisac izvrsno vlada, pruža nam neocenljivo znanje, koje može poslužiti ne samo građom za predavanje u ovoj literaturi, čije je rasprostiranje posve važno za Jevrejstvo, nego je podesno i kao štivo za sve one, koji znaju hebrejski. — Mojsije Cordovero živeo je u Safedu 1522—1570., bio je slavan kabalist i činio je vezu starije i novije kabale, koja je počinjala sa njegovim savremenikom Isakom Lurja. Horodecky je iz mnogobrojnih dela Cordovera sastavio sistematsku nauku kabale na pregledan način, snabdeo je svaki odsek sa tačnim navodom izvora i dao je delu veliki uvod, u kom se govori o svemu, što treba znati o Cordoveri, o njegovim delima i o kabali njegovog vremena. — Tschernichowsky je napisao sistematsku pripovetku pesnika Imanuela od Rima. Naročito oblikom i stilom ona može pobuditi hebrejsku publiku na čitanje rimskog pesnika. S radošću pozdravljamo pojavu ove knjige zbog njene literarne kakvoće i zbog koristi usled opšte razumljivog joj

izlaganja. — Jednim lepim pesničkim prevodom poznatih basana svetske književnosti Robinsohn je obogatio hebrejsku literaturu. Prvi je deo preveden u stihovima, a drugi u prozi. Izvori se nigde ne navode. Potonja tri dela izdalo je izdavaštvo Eškol u divnom ruhu. — Izdavaštvo »Kupat Hasefer« u Tel Avivu osnovali su hebrejski pisci u Erec Izraelu zajedno sa tamošnjim učiteljskim udruženjem u celji, da se deci dobra štiva dadu u ruke. Preko 120 svezaka je već ovde izdato. U ovoj svesci preporučuju se mladeži, koja čita hebrejski, pripovetke iz pera još u 35. godini života umrlog Seharja Fischmanna, a u drugoj svesci »Omer« priče i pesme 17 različitih pisaca u najlepšoj izradi. — Poslednje delo ove grupe pripada, istina, jidiškoj literaturi, ali zbog njegova odnosa prema hebrejskom mi ga ovde navodimo. Taubes donosi poslovice iz života istočnih Jevreja i stavlja uz njih one, koje im odgovaraju iz hebrejskog pisma. U uvodu Taubes daje instruktivan pregled jevrejskog upoređivanja, koje se tako često i rado uzima za ilustriranje apstraktnih stvari. Čitati ovu knjigu korisno je svakoga, ko se god rado bavi razlikama u jevrejskom biću, kao što najkarakterističnije dolaze do izraza u folkloru.

ישו אדלר ושמחה רבינשטון: ספר ראשון, ספר מקרא לשנת הלימוד הראשונה. מצורע"ה צירי. פולד. New York 1927. 112 str. 96 str. ספר שני. Hebrew Publishing Company.

יעקב פיכמן: לשון יספר. פרוווגר. ספר מקרא אחר האלה"בות. 128 str. ספר ראשון. 160 str. ספר שני. 208 str. ספר שלישי. 296 str. — ספר האדם. מבחר מחשבה ושירה לשעור"ערב ולגדולים. 400 str. — Warszawa 1927—28. Central, Nowolipki 7.

א. פרווונסקר: אוצר ילדים. ספר לימוד להתחלת הקריאה, הכתיבה הדבור העבר. Warszawa 1927. Ewer. 56 str. ל. שפר: למדו עברית. ספר לימוד השפה והקדקה על פי שיטה ברז'יץ, ומלון עבריהודי-פולני-אנגלי. קורס ראשון. קורס שני. 176 str. Warszawa 1927. E. Gitlin.

י. באקסמן, מ. בירנבוים: ילדות. ספר לימוד ומקרא עם באור המלים. Warszawa 1926. 185 str. E. Gitlin.

י. קצנלסון יי. ברקמן: צפרירים, ספר לימוד ומקרא עם מחלקה לעבודות בכתב. Warszawa 1927. Central. 176 str.

ה.א. קפלן: כתב כהלכה. ספר למעקנות ולחקריות סתמיות. 130 str. Warszawa 1926. E. Gitlin.

מ. מ. מנסוביץ: הקדוק קצר למתחילים. 104 str. Warszawa 1928. Central.

Za izučavanje hebrejskog jezika služi čitav niz knjiga, koje su potonjih godina izišle, a samo neke u popravljenom izdanju. Nesumnjivo pripada prvenstvo dvema američkim knjižicama, kojih izrada, štampa, hartija i uvez odgovaraju američkim prilikama. Ovako divno izradene udžbenike ne možemo u Evropi naći ni na drugim poljima, Adlerom i Rubinšteinom sastavljeni

tekst potpuno je dostojan spoljašnosti: sa nekoliko reči počinje da priča, ponavlja češće iste reči, da bi ih učenik dobro utubio, posle svakog štiva pročitano se na pitanja ponavlja i pismene se vežbe forsiraju. Od gramatičkog balasta nema ni traga u ovim knjigama; on je namenjen docnijim godištim. — Najveći udžbenik hebrejskog jezika zaista je delo od pet tomova Fichmanna »Lašon Vesefer«, uz koje dolazi još i šesti tom uvođenje premnogo sadrži, vrlo rapidno napreduje i do kraja knjige premnogo daje učeniku. Zbog toga učenik odveć sporo napreduje. Ostala tri toma zaslužuju svaku hvalu, oni su stručnjački sastavljeni, izvrsno obrađeni, zanimljivim štivom i nehotično odvođe učenika stalnom napredovanju, ukratko, to su prave pomoćne knjige, koje svom cilju potpuno odgovaraju; počinjući sa posve prostim čitanjem one postupno napreduju, tako da učenik za kratko vreme može vrlo dobro razumeti osrednje teško komade. Sa ovih odlika delo je za kratko vreme doživelo osmo izdanje. Obilate slike čine knjige deci privlačnima. Lake gramatičke vežbe i pismene zadaće najbolje doprinose cilju. U trećem tomu već ima nekoliko nepunktiranih tekstova, kao i štiva, pripovedaka i opisa od najboljih hebrejskih pisaca. Ovim se knjigama mogu i u našim školama postići najbolji uspesi. Za odrasle i za večernje kursove sastavio je ovaj pisac knjigu pod nazivom: »Sefer Haadam«, koja je izgrađena na istim načelima i ima iste vrline, kao i pomenuti udžbenik. Bogat izbor originalnih tekstova i prevoda prikupljen je na ovih 400 strana, te je zaista stvorena jedna praktična čitanka, koja je i tumačenjem reči podesna, da lako uputi učenika u hebrejsku književnost. Dobra izrada i jasna, čista štampa jesu dalje odlike svih Fichmannovih knjiga. — Pružansky je napisao bukvar sa lakim uvođenjem u hebrejski jezik. On upućuje učitelja u hebrejske razgovore sa decom, a na kraju knjige su kratka štiva. — Po poznatoj Berlitzovoj metodi za moderne jezike Schafer je u dva toma obradio hebrejski jezik. Delo ima sve vrline i nedostatke ove metode. Veoma je koristan na kraju svakog toma dodani spisak reči, radi čega se ovo delo kao najbolje jezikoslovlje preporučuje autodidaktima. — Udžbenik »Jaldut« od Birnbauma i Baksta izišao je u sedmom izdanju, te je svojim tekstovima iz religioznog života Jevreja podesan, da pruži detetu pravo jevrejsko vaspitanje. Za prilike u našoj zemlji ova knjiga je najpogodnija, jer pokazuje detetu lektirom pravi jevrejski život, koji mu često nedostaje u roditeljskom domu. — Kaznelsonom i Berkmannom napisani udžbenik »Cafririm« jako doblizuje na početku pomenutim američkim knjigama. Ova je knjiga možda bogatija sadržinom od američanske i ujedno donosi laka gramatička vežbanja. — Kaplanovo uvođenje u osnovna pravila hebrejskog jezika jeste lako shvatljiva gramatika o početnim osnovama, o imenicama i brojevima. Pravila su u štampanom pismu, a mnogobrojni primeri, koji zauzimaju dve trećine knjige, izloženi su pisanim slovima. Razgovetno razlikovanje elementarnih pojmova hebrejskog jezika učenik će sigrajući naučiti iz ove knjige. — Potpunu hebrejsku

gramatiku na hebrejskom jeziku daje Monossowitsch. Ali je ona također samo za početnike, koji ovde dobijaju dobar pregled građe i osobnosti hebrejskog jezika. Pravila su posve prostim jezikom napisana, a mnogobrojni primeri mnogo doprinose da se naučeno gradivo dobro utvrdi u dečje pamćenje.

Warszawa 1926. Ewer. א. פרוינסקי: תורה ואגדה למתחילים. 80 str.

ל. ברוד: ראשי פרקים בתלמוד. ספר ראשית למדני התלמוד. Berlin, Eschkol. 191 str. חברי הספר.

א. ש. קמנעקי: גאוגרפיה מצירת של ארץ ישראל. מנקדת עם צורות ומסות. Warszawa 1926. E. Gitlin. 111 str.

Busch, K. A.: Biblische Geschichten des Alten Testaments in einem anschaulichen und gegenwartsgemässen Religionsunterricht. Meissen 1926. Schlimpert & Püschel. XII i 195 str. M. 3'60.

Meltzer, Hermann: Religionsgeschichtlicher Unterricht mit besonderer Berücksichtigung der nichtchristlichen Religionen. Meissen. Schlimpert & Püschel 256 str. M. 4'80.

Busch, K. A.: Lebenskunde. Eine angewandte Ethik und allgemeine Grundlegung der Weltanschauung für den Jugendunterricht. Meissen. Schlimpert & Püschel. 127 str. M. 2'—.

Stiefel, E.: Warum und wie erzähle ich den Kleinen die biblischen Geschichten? Vortrag. Zürich. Glocken-Verlag. 45 str.

Bürckstümmer, Chr.: Die seelsorgliche Behandlung des Kindes. Hrsg. von H. Kressel. Langensalza. Hermann Beyer & Söhne. 51 str. M. 1'—.

Na pedagoškom polju zabeležićemo ove spise. Biblijske pripovetke na hebrejskom jeziku napisao je Pružansky. On je umeo jezikom, koji će razumeti i učenici sa malenim brojem hebrejskih reči, da izloži povesti Biblije, da ih ukratko sastavi i učini privlačnima. Hebrejski tekst je posvud punktirat. Posle svakog odseka dolaze vešto odabrane priče iz Midraša. — Baruh je hteo dati u ruke početniku pomoćnu knjigu za izučavanje Talmuda, ili upravo za uvođenje u njegov svet misli. Pve svega on navodi agadijska (etička i istorijska) mesta iz jerusolimskog Talmuda, pa onda takva mesta iz babilonskog Talmuda. Zatim dolaze tekstovi halahijskog sadržaja iz različitih traktata i to: najpre iz jerusolimskog pa onda iz babilonskog Talmuda. Svaki je tekst snabdeven obilnim tumačenjima. — U toku od 6 godina je Geografia Erez Izraela od Kameneczkia izišla u 6 izdanja. U svakom pogledu je ovaj hebrejski punktirani tekst koristan po učenike. Pored kakvoće, položaja, veličine, reka i stanovnika zemlje, i pored sveg ostalog za geografiju potrebnog, iznosi se još i botanika, zoologija zemlje i dr. Mnogobrojne slike, većinom fotografije, čine sadržinu deia očiglednom. — Busch, paroh u Drezdenu, u uvodu ka svojim »Biblische Geschichten« okomio se na div-

ljačke ispade antisemita protiv Biblije i Jevrejstva, ali pri tom pada sam u pogrešku, te pozaimlje od njih mnogi otrcan izraz. Inače je njegovo izlaganje biblijskih povesti dobro, knjiga pruža učitelju dragoceno gradivo za obradu Biblije na istorijsko-kritičkoj i psihološkoj osnovici. On uči providnim motivisanjem, spajanjem, i unutrašnjim obrazloženjem događaja i dela. — Meltzer nas odvođi na polja znanja, koje se u religijskoj nastavi jako zapostavljaju, ali se ipak moraju sada ozbiljno uzeti u obzir. On je postavio plan gradiva za jevrejsko-hrišćansku religiju sa egipćanskom, babilonskom i iranskom religijom, dalje za religije Zaratustra, Budhe, Laotse, Sokrata, Ēpikteta i Muhameda. — U »Lebenskunde« Busch nam daje izlaganje unutaršnjeg života na istorijsko-empiričkoj osnovici, ne bi li približio religijsku nastavu životu. Moralno-religijske teme ove knjige raspravljaju: ispunjavanje dužnosti, samovaspitanje za istinitost, slobodu, poštenje i ljubav ka bližnjemu, zatim religije čovečanstva i osnovne misli religije. — Stiefel obrazlaže u jednom iscrpnom predavanju, sa naukama uzetim iz hrišćanske religije, zašto i kako treba malo deci pričati biblijske pripovetke. — Bürckstümmer traži od porodice, da se ne zadovolji time, što se religijskom nastavom uči, nego da taj nauk upotrebi u svrhu izgradnje života. Roditeljski dom treba da uputi dete na stazu, gde će naći i ostvariti smisao života.

מישה פריידינגער דע אבודא: מישה ידבר על חמשה חומשי תורה.
Budapest 1927. XV i 509 str. חלק ראשון: ספר בראשית שמות.

Obudai Freudiger Abraham.

אהרן לעווין: הדרש והעיון על חמשה חומשי תורה. חלק ראשון: ספר
1928. Rabin Aron Lewin. Rzeszów. 378 str. Dollar 2. בראשית-

ש. י. לעוויתאן וא. ל. וויסבלום: ילקוט הדרוש. קובץ מבחר
הדרוש, נקבץ מכל הספרים שנדפסו עד הנה. ספר שני: חלק שני על ספר

יתרו-פירי. Oslo 1927. Rabb. Sch. J. Lewitan. 189—350 str.

י. הלוי ושי. י. לעוויתאן: ספר המגיד. מאסף דרשות לכל שבחות
השנה, למועדים, לנשואין ורספד. Oslo 1928. Rabb. Sch. J. Lewitan.

4 Hefte. 64 str.

ילקוט מרגליות. חומר דרושי לשבחות השנה ביעדים וחודמינות שונות.
Lwow. R. Margulies. 48 str.

שרגא פייש פאללאק: תשבתי על פרשנות התורה כולל דרשות ופרושים
Vác 1927. Oberrabb. Phil. Pollak. 232 str. 4°. על פסוקי תורה ונ"ד.

Pengő 6:50, vez. 8.—

שלמה זילבערשטיין: אהל שלמה על התורה. באורים וחדושים לכל
Oradea 1928. Dr. שמיאל פלדמאן. ע"י שמיאל פלדמאן.

Samuel Feldmann. 232 str. Doll. 1.—

ישעיה הורוויץ: ובא שילה. כולל שו"ת ודרושים שונים.
Winnipeg, Ca- nada 1927. Rabbi J. Horowitz, 525 Magnus Avenue. 283 str.

שמיאל יצחק הילמן: אור הישר דרושים לכל פרשיות של ספר בראשית.
London. Rabbi S. J. Hillman, Mulbrey St. E. 1. 160 str.

יצחק יהודה ספיר : שרני נהורא, דרושים וחיידושים לשבתות ולמיעדי השנה ולמקרים שונים. Petah-Tikvah. Rabbi J. J. Sapir. 106 str.

Masliansky, Zevi Hirsch: Sermons. Translated by Edward Herbert. New York 1927. Hebrew Publishing Co. X i 345 str. Doll. 3.—.

Langer, Bernhard: Jakob. Paderborn 1927. Ferd. Schöningh. 186 str. M. 4.—.

Nelz, Robert: Die Makkabäer. Paderborn 1927. Ferd. Schöningh. 142 str. M. 2'70.

Homilitička literatura je u prošloj godini jako obogaćena. Pre svega upozorićemo pažnju naših čitalaca na delo, koje su sada izdali iz zaostavštine mu sinovi pre 31 godinu umrlog slavnog predsednika Budimpeštanskog ortodoksne opštine, Mosesa Freudigera de Obude. Knjige, što je pred nama, sadrži samo prvi deo čitavog dela, a to su omilije uz prve dve knjige Mojsija. Ona je znatna zbog toga, što nam iz nje ne govori propovednik po pozivu, nego čovek, koji je ogromno znanje Tore spojio na najlepši način sa svetskim zanimanjem, pa se je osećao prinuđenim, da svoju bogatu žetvu na polju izučavanja Tore saopšti i svojim bližnjima. Delo sadrži, u većem vezivanju za svaki sedmični odsek, množinu duboko promišljenih i duhovitih tumačenja jasno izloženih. Svaka partija za sebe daje u svojoj preradi sadržine punu derašu, otuda će ova knjiga naročito stručnjacima pružiti pouke i podstreka. — Među najbolje proizvode ove literature može se bez dvojbe ubrojati baš sada izišlo delo poslanika Sejma, rabina Arona Lewina. U ovom tomu je objavljeno 300 rasprava uz prvu knjigu Pentateuhe. A kakvo ćemo tek ogromno delo imati, kad se budu objavile rasprave uz svih pet knjiga! Za čudo lak, moderan hebrejski jezik, kojim pisac umetnički vlada, sadržaj dubokog smisla o filozofskim, etičkim, halahijskim, gramatičkim i eksegetskim ispitivanjima, duhovita tumačenja i interpretacije Svetoga Pisma, bogato gradivo za dobre i pune misli govore, što svaka od ovih rasprava pruža, jesu takve odlike ovog dela, kojima se samo preporučuje, te će nesumnjivo dospeti u svaku biblioteku. Praktično i raznostrano udešeni registri olakšavaju rukovanje delom. — Od agadijskog zbornika »Jalkut Hadruš«, o čijem smo prvom delu uz drugu knjigu Mojsija govorili u prošlogodišnjem Almanahu str. 148—9., izišlo je sada produženje do kraja druge knjige. Istom obazrivošću izdavači su iz velikog bogatstva postojećeg štampanog i neštampanog gradiva odabrali najbolje i uredili ga praktično. — Časopis »Sefer Hamagid«, koji izdaju Lewitan i Klein, donosi o prazničnim danima, sedmičnim odeljcima i kasualijama odabrana duhovita tumačenja umrlih i živih velikana Tore, pa će zaceo brzo postati popularan, kao i predhodno delo. — Na istim načelima, kao i dva istom pomenuta dela, zasnovan je i »Jalkut Margulies«. On donosi kratke primedbe sa tumačenjem

za Sabate u godini, za praznične dane i za svekolike kasualije. — Produžne omilije za sve sedmične odeljke Biblije sadrže dela »Tišbi« i »Ohel Selomo«, prvo od rabina u Vacu, a drugo od rabinatskog asesora u Velikom Varadu, koji je umro pre 19 godina. Tišbi je vezan za pojedine stihove sedmičnog odeljka i donosi ne samo agadijska tumačenja, nego i govore uz sedmične odeljke u izvodu, kao i kasualne govore. U Ohel Selomo smatra se svaki sedmični odeljak kao jedinačka rasprava sa oštroumnim tumačenjima. Dokle se prvo delo u pogledu jasnoće i dubljine misli može nazvati biserom omilitičke književnosti, dotle je drugo delo majdan bogatih jevrejskih misli i podstreka. — Iduća tri objavljena dela sadrže derašot u modernom, lako razumljivom slogu. Horowitz je dodao svojoj knjizi nekoliko responsa, koje tumače pitanja iz svih oblasti halahijske literature, a kojih nabranje bi, zbog njihove raznolikosti, mnogo prostora zauzelo. Njegovi su derašot podeljeni u dve grupe. U prvom su delu odštampani oni, koje je pisac držao aktuelnom prilikom u Erec Izraelu, a drugi deo sadrži one, koje je držao u sadanjoj svojoj opštini. Talmudski visoko obrazovan, Horowitz misli moderno, a taj način mišljenja dolazi ovde obilato do izražaja. Sa Hillmannom smo se upoznali na str. 208. poput njegovog istoimenom halahijskog dela. Ovde nam pruža nekoliko časova uživanja u čitanju 27 deraša uz svekolike sedmične odeljke prve knjige Mojsija i uz Hanuka, pa onda nadgrobne govore. Radi prosuđivanja pitanja, koji se bave religioznim životom Jevreja, Hillmann je pribrao mnoštvo gradiva iz Talmuda i Midraša. Sa naročitom ljubavlju pisac se zadržava na pitanjima vaspitanja. Treće delo diše vazduhom svete zemlje. Njegov je pisac rabin Sapir u Petah-Tikvi. On objavljuje 40 govora, držanih u raznim prilikama. Duhoviti obrti i lep slog pribaviće ovoj knjizi mnogo čitalaca. — U New-Yorku obrazovan je odbor sa zadaćom, da na hebrejskom jeziku držane govore Maslianskya izda na engleskom jeziku, kako bi uticali svojom odličnom sadržinom, koja diše pravim jevrejskim duhom, i na one Jevreje u Americi, koji govore samo engleski. Ovi govori (51) hvale svog majstora kao savremenog besednika, daju publici pravo sazidanje i podstiču govornika po pozivu. Samo 9 govora je vezano za određene dane, ostali osvetljaju događaje u vremenu zracima Tore. Govori Maslianskya su u engleskom izdanju znatno skraćeni, jer izdavač napominje u predgovoru, da je M. obično kroz jedan čas vezivao pažnju svojih slušalaca. — Najzad ćemo ovde pomenuti dve značajne knjige propovedi katoličkih sveštenika, Langeri i Nelza, čiji se govori osnivaju posve na Starom Zavetu, i pokušavaju, da prirodnim načinom protumače biblijske događaje u životu praoca Jakoba. Klasičan primer dobrog govora sa odličnim tumačenjem Biblije jeste govor o blagoslovu Isaka. Život i borbu Makabea izabrao je Nelz za temu, a drži se istih načela kao i njegov drug. Oba su toma zanimljiva i uticajna, zato se preporučuju na čitanje.

Goldberg, Oskar: Die Wirklichkeit der Hebräer. Einleitung in das System des Pentateuch. I. Band. Berlin. Verlag David. 306 str. M. 7·50, vez. M. 10.—.

Unger, Erich: Das Problem der mythischen Realität. Eine Einleitung in die Goldbergsche Schrift: Die Wirklichkeit der Hebräer. Berlin 1926. Verlag David. 41 str. M. 2.—.

Heinemann, Isaak: Die Lehre von der Zweckbestimmung des Menschen im griechisch-römischen Altertum und im jüdischen Mittelalter. Im Bericht des jüdisch-theologischen Seminars Fränkelscher Stiftung. Breslau 1926. 104 str.

Hevesi, Simon: Dalalat Alhairin. Majmuni utmutatójának ismertetése. Budapest 1928. A pesti izr. hitközség. 189 str.

Hermann, Cohens Schriften zur Philosophie und Zeitgeschichte. Hrsg. von Albert Görland und Ernst Cassirer. 2 Bände. Berlin 1928. Akademie-Verlag. 588 i 516 str. M. 23.—, vez. M. 28.—.

Bolin, Wilhelm: Spinoza. Zeit-Leben-Werk. 2. Auflage von Carl Gebhardt. Wittenberg 1928. A. Ziemsen. VIII i 203 str. M. 3·60, vez. M. 5.25.

Gelber, Adolf: Josef Popper-Lynkeus. Sein Leben und sein Wirken. Wien. Renaissance. Vez. M. 4.—.

Warszawa 1927. בישראל שניאורסון: חבית אדם. יסודות ועקרונות כלליים. Ewer. 47 str.

U religijsku filozofiju ili filozofiju Jevreja spadaju nekoliko znatnih pojava, među kojima se najtoplije pozdravlja delo Goldberga, koje je pokušaj, da se sa novih gledišta dokaže integritet Pentateuhe i protumači njezin sadržaj poput unutarnjeg sklopa. Iz opširnog znanja hebrejskog jezika Goldberg crpi mogućnost etimološkog značenja reči u Bibliji i njihovog religijsko-filozofskog tumačenja. Religijski sistem Biblije odvojio je opšti pojam o Bogu kao personifikaciju narodnosti od neznabožackih početaka. Otuda je Biblija u svojim religijskim predanjima u svojim zakonima i ideama ono Božje uredenje, koje uči ljude, da savladaju prirodu u sebi, ne bi li došli u večnost. Pri tom Goldberg s pravom opominje, da se religiozna gledišta poštuju. Biblija kao uputstvo i božansko uredenje za večni život ljudi neka ih uči, da je narod, istina, prirodni stvor, ali da je na to određen, da savlada prirodni zakon. Tako će biti razumljivi smerovi, da se u jevrejskom narodu uredi sveti život, sveta država. Bog uči čovečanstvo poput Biblije i jevrejskog naroda novoj zakonitosti života. To je cilj i karakteristika hebrejske metafizike. Za propagisanje Goldbergovih ideja služi uvod od Ungera, koji je vrlo jasno napisan, te na dobro upućuje u tešku knjigu Goldberga. — Heinemannovo istraživanje osvetljuje pitanje daljeg uticaja grčkog mišljenja u jevrejskom Srednjem Veku. Ono raspravlja nauku o određenju cilja čovečjeg od njene prve pojave u grčkoj filozofiji pa do kraja jevrejske filozofije Srednjeg Veka. Poreklo ove nauke opaženo je kod mladog Aristotela. Po njemu mišljenje je

cilj čovečji, zbog čega su ga Bog i priroda stvorili. Ova misao, koju je Aristoteles docnije napustio, nalazi se u Stoe i novoplatonizmu. Ovi rezultati grčke filozofije osnovica su nauke o određenju jevrejske filozofije. Na utvrđivanje različitih izvora za jevrejske mislioce pisac polaže veliku važnost. Vladajuće shvatanje, po kom su Aristoteles i Plotin učitelji jevrejskog Srednjeg Veka, opravdano je po njegovom mišljenju samo za teoretsku filozofiju, dočim je pravi životni ideal ovih mislilaca relativno daleko od jevrejskog Srednjeg Veka i ustupa ispred jevrejske religioznosti. — Sretna je misao Hevešia, što je upoznao mađarsku čitalačku publiku sa nazorima našeg najvećeg religijskog filozofa, Maimonida. »Dalaat al Hairin« je prvobitno arapsko ime za »More Nebuhim« i ovaj naziv nosi i delo Hevešia. Uvod nas obaveštava o životu, delima, uplivu i filozofskoj nauci Maimonida. Samo delo nije prevod More Nebuhima, nego iznosi samostalno izučavanje osnovne nauke More, koja se može iskazati ovom jednom rečenicom: religija nije samoobmana neobrazovanih, nego ubedenje obrazovanih. Polazeći od ovog načela, Heveši u tri dela svoga dela, po obliku svršenim načinom, svojim poznatim majstorskim jezikom, koji i kod filozofskog sadržaja dolazi na najlepši način do izražaja, postavlja pojam o Bogu, nauku o atributima, opravdanje za alegorijsko tumačenje Biblije, nauku o stvaranju sveta, dokaze o tome da ima Boga, racionalnu teoriju o profetizmu, celishodnost, pravičnost božanskog providenja, slobodnu volju čovekovu, zakon i sociologiju, dejstvo religije, etički poziv čovekov i još mnogo drugo. Ova knjiga, koja je napisana za sve intelektualce, pozvana je, da raširi religiozno ubedenje na polju naučnih dokaza. — Čitavo biće dubokog mislioca otkriva se u »Schriften« od Hermanna Cohena. Ovo je delo po jeziku lepa i opšte razumljiva dopuna teškim knjigama Cohenove sistematike. Četiri dela: sistematski, politički i savremeno istorijski, lični i recenzije, sadrže neobično misaono i duševno bogatstvo. Uz pređe štampano dolazi neštampano i izgubljeno, tako da su ovde ponovo štampani odavno razgrabljeni i mnogo traženi sastavi. Filozofi, estetičari, kulturni istoričari i političari, kao i svi prijatelji dubokih misli, koje život uobličavaju, s radošću će čitati ove odabrane tomove. — Poznati izdavač sada jedino merodavnog izdanja Spinoze, Carl Gebhardt, sa velikom srećom, a pomoću novijih i najnovijih istraživanja, popravio je, dopunio i brižljivo doveo na sadašnji stupanj istraživanja skromno izlaganje od Bolina. Prostota i jasnost u toku misli i stilu, čime se ova knjiga odlikuje, i temeljna naučna obrada čine je kako za ozbiljnog ispitivača Spinoze, tako i za obrazovane, koji se žele orientisati o životu ovog najznatnijeg filozofa 17. veka, neophodnom ručnom knjigom. Delo nas uvodi u život i radnu atmosferu Spinoze, pokazuje nam istoriju ovog za rabina namenjenog mladića, istoriju njegovog doba, mi ga vidimo u njegovu shvaćanju države i saznanjemo u njemu kritičara Biblije, otuda je ova knjiga zasad i najpouzdanije, i najjeftinije uvođenje. — Jako se izdvaja iz Je-

vrejstva ličnost socialnog reformatora, etičara i pesnika, Popper-Lynkeusa, ovaj je muž, koji pokazuje put čovečanstvu. Kao uvodenje u saznanje suštine i delanja ovog muža služi opširno delo Gelbera, koji lepim rečima izlaže život i rad ovog retkog duha, koji je oborio staro, ne bi li sagradio budućnosti nove, zlatne kapije, ovog srca, koje toplo kuca za čitavo čovečanstvo, ovog velikog genija humanosti.

Titius, Arthur: Natur und Gott. Ein Versuch zur Verständigung zwischen Naturwissenschaft und Theologie. Göttingen 1926. Vandenhoeck & Ruprecht. X i 851 str. M. 24—, vez. M. 27—.

Duhm, Bernhard: Das Geheimnis in der Religion. Vortrag. Tübingen 1927. J. C. B. Mohr. 29. str. M. 1·20.

Preuss, K. Th.: Glauben und Mystik im Schatten des höchsten Wesens. Leipzig 1926. C. L. Hirschfeld. 61 str. M. 2·70.

Behrend, Felix: Die Stellung der Religion innerhalb der Kultur. Langensalza. Hermann Beyer & Söhne. 41 str. M. 1·50.

Eucken, R.: Der Kampf um die Religion in der Gegenwart. Langensalza. Hermann Beyer & Söhne. 67 str. M. 1—.

Boette, W.: Religiöse Volkskunde. Leipzig. Philipp Reclam jun. 167 str.

Singh, Sadhu Sundar: Gotteswirklichkeit. Gedanken über Gott, Mensch und Natur. Hamburg. Agentur des Rauhen Hauses. 123 str. M. 2·40, vez. M. 3—.

Wernle, Paul: Pestalozzi und die Religion. Tübingen 1927. J. C. B. Mohr. XII i 196 str. M. 7·50, vez. M. 10—.

Thrändorf-Meltzer: Kirchengeschichtliches Quellenlesebuch. Meissen 1928. Schlimpert & Pöschel. 176. str. M. 2·40.

Paret, R.: Die Geschichte des Islams in der arabischen Volksliteratur. Tübingen 1927. J. C. B. Mohr. 26 str. M. 1·20.

Hollnsteiner, Johannes: Die Union mit den Ostkirchen. Graz 1928. Ulr. Moser. VII i 91 str. M. 3·80.

Rolffs, Ernst: Die Alkoholfrage in den evangelischen Kirchen Deutschlands. Berlin 1927. Neuland-Verlag. 48 str. M. 1·50.

Niz spisa o opštoj nauci o veri počinjemo znamenitim delom od Titiusa. Ovo delo pokazuje, šta se sve veliko uradilo u prirodnim naukama i razbistrava stanje stvari između vere i nauke o prirodi. Zadirvljuje nas, kako se jedan bogoslov može duboko uposlovati u ukupni promet i sve njegove grane: u fiziku, hemiju, matematiku, mehaniku, kaloriju elektrona, kvantena i relativiteta, spektralnu analizu, zatim u biologiju, u život ćelija, u anatomiju, fiziologiju mozga i psihologiju, u probleme antropologije i t. d. Za čuđenje je i razumljivo izlaganje teškog gradiva. Uz sistematsko izlaganje nalaze se i pregledi o istoriji pogleda na svet, u njegovu svagdanjem odnosu ka religiji, trajne vred-

nosti. Izlaganje ide od slike sveta u Grka preko Biblije, sholastike, renesanse i reformacije ka Koperniku i Newtonu. Postanak novog pogleda na prirodu i svet od Descartesa do Lockeja, Leibniza i Goethea iznosi se sve do monizma i spiritualističkih tendencija sadašnjosti. Religija i prirodna nauka ranžiraju u vezi kulturne filozofije i teorije saznanja. Inspiracija i otkrivenje javljaju se kao izvori religijskog saznanja, a religijsko saznanje je karika svakog saznanja stvarnosti. Suprot nauci održava se i pretpostavlja autoritet Božjeg otkrivenja. Konkurencija religijske i naučne misli o svetu mora se izjednačiti. Vera u živog Boga slaže se sa prirodnom naukom kao i fiziološka osnova života sa religijom. Tečno napisano, ovo voluminozno delo je čitanka, na kojoj se rado zadržavamo, knjiga, koja obrazuje u najboljem smislu reči. — O tajanstvenosti u religiji objavljuje Duhm jedno zanimljivo predavanje, u kom utvrđuje, da u dušama živi tajanstvenost religije u moljenju, radu i patnji, a samo u veri je nema, jer tu nije više potrebna, pošto je prešla u večnu jasnu stvarnost. — Značaj vere izlaže Preuss u »Glauben und Mystik«, te izvodi, da upotreba od Boga primljenih sredstava kulta pobuđuje ushićenje u učesnicima praznika, daje im stalno uporište u životu, podstiče ih na rad i pruža im snagu u nesreći. Vera je i potonja instancija u pogledu morala i savesti. — U vezi sa tumačenjima Hermanna Cohena o religiji, raspravlja Behrend u jednoj popularno napisanoj svesci o položaju religije unutar kulture i o pojmu religije u sistemu filozofije. Njegovo izlaganje je jasno i razgovetno, ali je suprotno bogoslovskom tumačenju Cohena, jer Cohen nije dorastao biblijskim dokumentima. — Eucken, slavni filozof, govori o borbi za hrišćansku religiju u sadašnjosti protiv problema, koji spolja dolaze. Ali, nasuprot protivnostima, tumačenje etičkoga ostaje glavni cilj života kao osoban odnos čoveka i Boga, koji stvara nov život, ostaje zajedničko dejstvo borbene duhovnosti, koja temelj polaže i uzdiže nas iznad svih bura sadašnjosti. — Boette ocrtava u svojoj knjizi: »Religiöse Volkskunde« narodnu dušu i njenom religioznom životu. U prvoj polovini izlaže staru neznabožačku veru predaka u narodu, a u drugoj polovini izlaže narodni život u hrišćanstvu. On se orientisao na ličnom iskustvu sa narodom a istorijsko je ograničeno na najpotrebnije. — Singh u svom delu: »Gotteswirklichkeit« izrečno ističe, da je njegovo delo plod duboke meditacije. Ona tišina, koja vlada nad snežnjacima Himalaje, lebdi i nad svima odeljcima ove knjige. — Wernle iznosi celokupnu sliku o Pestalozziu i naglašava moćna kolebanja u razvoju Pestalozzi. On pokazuje, kroz kakve je metamorfoze prošao Pestalozzi. Najpre prosvetćenost, pa onda »Sturm und Drang«, zatim visoko uvažavanje starog hrišćanstva. Sada dolazi buđenje perioda prosvetćenosti i odlučno skretanje od starog hrišćanstva. Doživljaj Stansa znači najzad pobedu »da« nad »ne« u čitavom njegovom mišljenju, pa potom i u religiji. Kod sve težnje za religioznim poniranjem on ostaje u granicama idealizma i baš u tom leži njegov značaj za sadašnjost. — Thrändorf i

Meltzer daju istoriju Hrišćanstva od posleapostolskog vremena pa sve do danas. Starije doba je kraće, a o Luteru se opširno piše. Za novo doba težište se polaže na praktično hrišćanstvo uverenja. — Paret nam pruža pregled arapske narodne književnosti, u koliko se odnosi na istoriju islama. Kraj ove kratkoće, ova nam rasprava ipak daje opširno izlaganje gradiva. Istorijski romani, koji se odnose na islamsku istoriju, ovde su prvi put hronološki grupisani. — Hollnsteiner objavljuje predavanja od Tomaka, Lübecka, Baumstarka, Haasea, Kolpinskya, Turyna, barona Wrangela, Eibla i izdavača, koja su na bečkom zasedanju dvaju društava bila posvećena problemu unije katoličke crkve sa istočno-pravoslavnim crkvama. Na ovom zasedanju govorili su prvi stručnjaci, otuda su ovi govori od naročito značaja. — Rolffs raspravlja pitanje, kakvo stajalište zauzimaju evangeličke crkve prema pitanju alkohola, pa navodi rad crkve na suzbijanju alkoholizma. Naročito se cení učešće u borbi zapravo opštinsku opredeljenja.

Howald, Ernst: Ethik des Altertums. 64 str. M. 3.—

Dempf, Alois: Ethik des Mittelalters. 111 str. M. 5/25.

Litt, Theodor: Ethik der Neuzeit. 184 str. M. 8/70, München 1927. R. Oldenbourg.

Wust, Peter: Die Dialektik des Geistes. Augsburg 1928. Dr. Benno Filser. XV i 752 str. M. 25—, vez. M. 28.—

Bauer, Wilhelm: Einführung in das Studium der Geschichte. Tübingen 1928. J. C. B. Mohr. XV i 419 str. M. 15—, vez. M. 17.—

Villiers, E.: Amulette und Talismane und andere geheime Dinge. Eine volkstümliche Zusammenstellung von Glücksbringern, Sagen, Legenden und Aberglauben aus alter und neuer Zeit. Bearbeitet von A. M. Pachinger. München 1927. Drei Masken Verlag. M. 9/50, vez. M. 12.—

Engelhardt, Viktor: Weltbild und Weltanschauung vom Altertum bis zur Gegenwart. Eine kulturphilosophische Skizze. Leipzig. Philipp Reclam jun. 304 str.

Legarde, Paul de: Drei deutsche Schriften. Hrsg. von Franz Hahne. Leipzig. Philipp Reclam jun. 260 str.

Schoenichen, Walther: Tiere der Vorzeit. 157 str.

Heilborn, Adolf: Weib und Mann. 154 str.

Koerber, Heinrich: Die Psychoanalyse. 135 str.

Eucken, R.: Die Träger des deutschen Idealismus. 133 str.

Lessing, Theodor: Nietzsche. 119 str.

Hillebrandt, Alfred: Buddhas Leben und Lehre. 155 str.

Berndt, Wilhelm: Metamorphosen der Tiere. 152 str.

Klippel, E.: Unter Drusen, Kurden und Teufelsanbetern. 121 str. Wege zum Wissen. Berlin Ullstein. M. 0/85, vez. M. 1.35.

— Ovde ćemo pokloniti pažnju nekolikim delima o filozofiji i opštim naukama zbog njihovih odnosa ka jevrejskoj nauci.

U »Handbuch der Philosophie«, velikom delu, koje obuhvata čitav filozofski sistem, izišla je kao deo trećeg odeljka etika Starog Veka, Srednjeg Veka i Novog doba. Howald odbija od svog rada izlaganje spoljašnje etike kao iznošenje promenljivih nazora o međusobnim dužnostima ljudi, jer je to zadaća kulturne istorije. On se ograničava na etiku nagona, čiji je predmet izjednačenje ličnoduševnih nesaglasnosti. Ovakvo gledište ne dele Dempf i Litt. Dempf naglašava, da je ova ručna knjiga spoj sistematskog i istorijskog izlaganja. Litt ukazuje u svom uvodu na suprotnost ovih gledišta. Sve je ovo ilustrovanje teškoća, zato se ovaj pokušaj mora tim više priznati. Jasno delenje načelnoga od pojedinosti, navođenje izvora o najbitnijem, omogućavaju dobar pregled. Način izlaganja utiče prijatno. Pa ipak mi imamo da se potužimo, jer nas se tiče kao i svih čitalaca ovog dela. Ovaj priručnik etike izlazi, naime bez i najmanjeg uvažavanja Starog Zaveta. Ovo je pak ili previdanje u planu dela, ili prestup autora. Žalba postaje tim jasnija, kad saznamo iz izveštaja Dempfova, da se njega ovde tiče isključivo izlaganje religiozne etike, pa nam pred oči iznosi i evanđelija, i crkvene teoreme, samo ne Bibliju. Kako se ovo moglo dogoditi danas, pri težnji za naučnim saznanjem, posle kažiputa Moritzka Lazarusa, nama je nepojmljivo. — Delo Wusta »Die Dialektik des Geistes« znači pokušaj, da se nađe izlazak iz panteističke zbrke pojmova nemačke filozofije i da se suština duha i personalnosti iznova protumači na podlozi strogo teističke metafizike. Naročito pak raspravlja ovo delo metafizički nemir monističkih priroda u velikoj ukupnoj drami istorije sveta, pokušavajući da čovečjim bićem izrazi primer pokreta istorijskog razvoja u fenomenološkom obliku kao u jednom monogramu. Još se u ovom delu temeljito izlažu dva vrlo aktuelna problema opšte filozofije u metafizičkim ispitivanjima: prepirka o prvenstvu između objektivizma i subjektivizma i suprotnost intelektualizma i voluntarizma, dva unutarnje skopčana problema, koji čine pravi stožer svake metafizike duha. Sadržaj ovog rada tesno je vezan sa modernim filozofskim problemima. Značajno je, kako Wust protiv Comtea, pa i protiv Kanta, koji poriče mogućnost metafizike kao apriorističke nauke, iznosi argument prirodnog optimizma, koji je u neku ruku poluga za savlađivanje apriornosti teorije saznanja. — Zadaća koju je postavio sebi Bauer u svom delu, nalazi svoj vrhunac u pokušaju, da se u razgovetnom obliku pokaže kako generaciji istoričara, koji dolaze, tako i predstavnicima pravne, državne, umetne, literarne, jezikovne i dr. nauke, gde se imaju tražiti problemi istorijske nauke, i kojim se putevima dosad išlo, da bi se savladao ovaj problem. Pošto ovaj »Einführung« ujedno donosi i pregledno udešene izvore, u kojima se prvi put raspravljaју svi, pa i izvori istorije Novog Vremena, sa metodološki jedinstvenog gledišta, jer se ovde navode i bibliografska pomoćna sredstva, rad ovaj prevazilazi okvir običnog uvoda. On je trebnik i za istoričara, a prikupiće mnogo prijatelja istorijskoj nauci. — Knjiga Villiersova govori o talismanima svih

zemalja, o predskazivanju, o amuletima što donose sreću, o ljubavnim amuletima i čarolijama, o amuletima što leče bolesti i brane od opasnosti, o značaju mladeža, o tajanstvenoj moći boja, adidara i brojeva, i bavi se anegdotama Starog Veka, starim religijskim običajima, mitologijom, narodnim gatkama i istorijom. Izgleda nepojmljivo, da ovakvo jedno delo ignoriše skoro sve, što je jevrejsko, samo kod Abracadabra pominje se hebrejski način pisanja, pri čemu je učinjeno 6 pogrešaka, jedna Kameah je donesena u slici, ali je pogrešno protumačena, a o kabalah daju se netačni navodi. — Engelhardt pokušava da pronade snage, koje grade i uobličavaju sliku sveta. Polazeći od primitivnog čoveka on dolazi do staroorientalskih naroda, Egipćana, Babilonjana, Indana, pa Persianaca, Semicana, Grka, Rimljana, Arabljana i t. d. sve do Einsteina. Pisac je uspeo, da svojim duhovno-istorijskim delimičnim pojavama pobudi u čitaocu volju, da od pojedinoga ide ka celini. Nagoveštenim mislima on olakšava istraživaču put ka specialnom. — »Drei deutsche Schriften« od Paula de Legarde sadrže snažnu i prodirnu kritiku državnih i prosvetnih oblika narodnih. U drugom sastavu: »Die Religion der Zukunft«, opisuje se opširno religijska istorija Izraela, pa je i danas poučan i čitanja dostojan. — Neosporno je izdavaštvo Ullstein izdavanjem zbirke »Wege zum Wissen« učinilo beskrajnu uslugu nauci, jer se po malenoj ceni mogu dobiti dela puna sadržaja napisana od autoriteta iz njihove struke. Sledeće sveske ove zbirke su pred nama: Schoenichen odgovara na pitanje, kako je moguće, da se ostaci od životinja, koje su pre mnogo milijuna godina uginule, sve do danas održale, i kako je u ono drevno pradoba izgledalo na zen lji. Heilborn objašnjuje večitu borbu za život čoveka i žene prema razlici tela i karaktera rodova. Koerber nas obaveštava o tajanstvenoj podsvesti u nama, o tom nesvesnom izazivaču mučnih doživljaja i utisaka, koji nas, kad se naglo pojave u sećanju plaše i bolesnima čine, ali se psihoanalizom mogu ukloniti. Eucken nam iznosi svet misli Kanta, Fichtea, Schellinga, Schleiermachera i Hegela i pokazuje nam put za unutarnje obrazovanje. Lessing nam daje jasno uvođenje u život i svet misli velikog mislioca i umetnika Nietzschea. Hillebrandt posmatra potanko potpunu istoriju tajanstvenog spasitelja, Buddhe, njegovu nauku i pogled na svet. Berndt nas uči o metamorfozi životinja, o menjanju i preobražavanju njihova oblika, kako bismo životinjski svet bolje upoznali. Klippel nam priča o svom putovanju, doživljajima i utiscima, koje je odeven kao egipatski urođenik, dobio i na onim mestima, koja su inače pristupačna samo mohamedancima.

Sinclair, Upton: Das Buch des Lebens. 3 Bände. Berlin. Malik Verlag. 192, 150 i 182 str. Vez. M. 8.—, u koži M. 15.—

Toth, Tihamer: Bildung des jungen Menschen. 178 str. — —: Charakter des jungen Menschen. 172 str. Freiburg i Br. 1928. Herder. Svaka knjiga M. 3'40, vez. M. 4'20.

Worlitschek, Anton: Persönlichkeitspflege. Selbsterzieherische Ueberlegungen. Freiburg i Br. 1928. Herder. VI i 144 str. M. 3.—, vez. M. 3·80.

Schlunk: Die Weltanschauung im Wandel der Zeit. 303 str. Vez. M. 4.—.

Hamann, O: An den Grenzen des Wissens. 116 str. M. 3·50, vez. M. 4·50.

Remmy, R.: Rätsel des Ich. 178 str. M. 4·20, vez. M. 5.—
— —: Blicke ins Dunkel. 172 str. M. 4·20, vez. M. 5.—. Hamburg. Agentur des Rauhen Hauses.

Heilmann, Alfons: Vom kostbaren Leben. Freiburg i. Br. 1928. Herder. VIII i 192 str. Vez. M. 3.—.

Cohn, Jonas: Erziehung zu sozialer Gesinnung. Langensalza. Hermann Beyer & Söhne. 40 str. M. 1·25.

Schwab, Charles M.: Die zehn Gebote des Erfolges. Leipzig 1928. H. W. Carl Graef. 50 str. M. 1·50.

Knjige za opšte obrazovanje mogla bi se nazvati grupa, koja počinje dragocenim delom Upton Sinclaira. »Das Buch des Lebens« je, odgovarajući intencijama, savremena, mudra, poštena i dobra knjiga, jer u njoj nema tvrdnji, već samo striktno znanje, a govori o stvarima, koje mogu biti od koristi svakom čoveku. Delo se deli na knjigu duha, tela, ljubavi i društva. Bila bi opravdana želja, da ova knjiga života dospe u ruke svakog mladića, svake devojke, svakog čoveka, da je čitaju i uče iz nje, jer ova knjiga ima kvalitete ogromne važnosti. U njoj čovek sa duhom, koji vazda ispituje i sa srcem, koje saoseća sa svima događajima sveta, pokazuje, šta mu je hvale vredno u životu. — Prva knjiga Totha uči mladež dobrom načinu života, zdravom načinu života, pravoj obrazovanosti, pravom čitanju, pravom izboru poziva i mudrim i dobrim mislima o smislu života. Druga knjiga upućuje mladež, da savladuje čula i osećanja, da stvara red među mislima, da najpre misli pa onda govori, da uči od prošlosti, da misli na budućnost, a sadašnjost najbolje da iskoristi. Toth nikad ne zahteva, on dokazuje, a njegovi su dokazi ubedljivi. Toth je odličan vaspitač, jer upućuje volju ka uviđavnosti. Ove zanimljive knjige uskoro će postati pouzdani vodi mladeži. — Worlitscheck govori o nezi duha, volje, karaktera i savesti, srca, strasti, sećanja, govora, ćutanja i tela. Posvud se pazilo na savremene struje i svugde se naglašava samo opšte priznato, bitno. Knjiga se obraća najširim slojevima naroda, a kod mladeži će zacelo naći odziva. — Popularno-naučnim izlaganjem pokazuje nam Schlunk velike misaone zgrade iz različitih stoleća, počev od starih grčkih filozofa pa sve do najsavremenijih mislilaca naših dana, pa nam pomaže, da još jednom razmislimo o ovim velikim mislima. Vrednost knjige kao da je u tome, što joj se pri svem objektivnom razgledanju problema i sistema, jasno ispoljava osnovna misao, da nam pri istraživanju ne sme biti glavno, da dobijemo pogled na svet, nego da imamo religiju. — Hamann nam daje sjajan pregled o razvoju prirodne nauke u potonja dva stoleća,

pa nas uvodi u njeno današnje stanje. Finom ironijom upućuje nauku u njene granice i pokazuje, kako još od davnina počinje vjeronjaje i kod takozvanih stalnih rezultata nauke. Heim je dodao knjizi važno završno poglavlje »Glauben und Wissen«. — Remmy nam daje u knjizi »Rätsel des Ich« pregled o suštini sugestije, hipnotizma i o mnogim okultnim pojavama. Sve ove pojave iznete su u vezi sa žudnjom našeg vremena za unutrašnjim mirom, za duševnim i telesnim iscelenjem. Druga knjiga »Blicke ins Dunkel« iznosi nam oblast čitanja misli, telepatije, vidovitosti, proricanja u odnosu sa religijom i Biblijom. Knjiga ima mnogo dragocenog da kaže našem vremenu. — Heilmann u e da govori o stvarima duše. Njegovi, mislima bogati i duhoviti, eseji izgledaju kao monolozi jednog samca sa svojom dušom, čije je svekoliko mišljenje upravljeno na to, da mu donese malo sreće, tako potrebne za mukotrpní život. — Cohn se u svesci »Erziehung zur sozialen Gesinnung« obara na zaslepljenost roditelja o sposobnostina njihove dece i dokazuje, da je napredak moguć samo poput pravog socialnog mišljenja. — Amerikanski čelični kralj, Schwab, govori ubedljivim načinom o »Zehn Gebote des Erfolges«. Njegovo iskustvo uči, da novac nikako nije merilo ili uslov za čovečju sreću, nego misao, da smo svoju dužnost ispunili. Povećanje uspeha i prihoda sigurno je, kad se održavaju njegovih deset zapovesti.

Hoffmann, Paul Th.: Das Göttliche. Eine Sammlung religiöser Stimmen der Völker und Zeiten zusammengestellt und eingeleitet. München. Georg D. W. Callwey. 456 str. Vez. M. 8·50.

Patai Edith: Engem is hív a föld. Versek. Budapest 1928. Mult és Jövö. 62 str.

Eisler, Michael Josef: Juda Makkabi. Schauspiel in drei Aufzügen mit einem Prolog. Bratislava 1927. Sigmund Steiner. 61 str.

Jungmann, Max: Jochanan von Giskala. Ein Schauspiel. Berlin 1928. Horodisch & Marx. 86 str.

Blaustein, J. M.: Der Ostjude. Ein Spiel vom Leiden. Mit 4 Originalfederzeichnungen von Heinrich Tischler. Leipzig. M. W. Kaufmann. 41 str. M. 2.—.

Bloch, Berty: Ein Donnerstagmorgen vor der Metzg. In der Rasierstube. Zwei Deigeszersträuber und Grillenvertreiber. Dieseshofen 1928. Selbstverlag. 38 str. M. 1·60.

Jacoby, Alinda: Davids Königswahl. Zwei biblische Bilder. Limburg a. d. L. Limburger Vereinsdruckerei. 19 str.

Eckerskorn, Joseph: David. Biblisches Schauspiel in 4 Aufzügen. Limburg a. d. L. Limburger Vereinsdruckerei. 88 str. M. 1·25.

U beletrističkoj književnosti imamo da zabeležimo čitav niz pesama i gluma. U podebljem tomu Hoffmann je sabrao religioznu poeziju naroda, koja može dati mirne časove ljudima,

koji su umetnički i religiozno vaspitani. Prema uverenju izdavača haotična zbrka religioznosti naših dana odvešće nas novom religioznom držanju čovečanstva, otuda ova zbirka neka nagovesti onom, koji traži religiozno, kako će u budućnosti izgledati religiozno pesništvo. — Puna divote lirski priznanja pesnikinje po milosti Božjoj, Edit Pataieve, jesu nužna unutarnja otkrića njenog bića, koje je ispunjeno čudesnom ljubavlju prema Jevrejsstvu, prema Erec Izraelu i jevrejskom životu. Srce se uzdiže, čovek se umilostivi verovanjem, nadahnućem pesnikinja izlazi sama iz sebe u ovim pesama. Misaonost i duša jesu bitna potpora, a izraz čisto slikovnog je odlika ovih pesama. — U glumi od tri čina Eisler je napisao istoriju makabejskih junaka. Pisac ju je izradio za jednu izvesnu priliku, otuda one lepe scene, divne jevrejske melodije neće promašiti svoje dejstvo. Nesumnjivo je ovaj komad zadobio ljubav narodnu, pa će biti češće prikazivan. — Jungmann raspravlja na literarno važan način jednu znamenitu epizodu jevrejske istorije. Johanan, zapovednik poslednjeg otpornog zamka Galilæe, predaje ovaj Rimljanima, jer uviđa, da neće moći održati grad protiv nadmoćnog neprijatelja, a njegovi su ljudi potrebni u Jerusolimu. Ali i Jerusolim pada zbog nesloge Jevreja. Upletana je ljubavna istorija Johana i njegove neveste Tamare, koja neprestano propoveda mir i propada zbog svoje odvratnosti protiv rata i nasilja. Izvrsna izrada knjige čini je veoma podesnom za poklone. — Potresnu tragediju poljsko-ruskih Jevreja iznosi Blaustein u četiri radnje. Pogrom im je uništio u domovini sve, te postadoše najnesretnijim stvorovima sveta; da bi spasli goli život, prinuđeni su da beže u inozemstvo, gde su, zbog svog istočno-jevrejskog porekla, izloženi novim patnjama. Roditeljska ljubav ih spasava od nemilog krštenja. Pisac uspeva, da prikaže ove Jevreje sa najsimpatičnije strane. Ali njegovo suprotstavljanje nemačkih Jevreja istočnim Jevrejima posve je pogrešno, jer je preterano; oni još nikad nisu odrekli pomoć svojoj nesrećnoj braći. — Berthy Bloch zasmehaće u svoja dva komada sve, koji u dialektu južno-nemačkih Jevreja napisane pošalice budu gledali ili čitali. One su naročito podesne za Purim-predstave. — Biblijske slike o Davidovu izboru za cara od Alinda Jacobya i biblijska gluma iz Davidova života od Eckerskorna veoma su zgodne za školske prikaze i dečje predstave.

Poljakoff, S.: Sabbatai Zewi. Roman. Berlin 1927. Der Heine-Bund. 300 str. Vež. M. 3 75.

Siemer, Heinrich: Juda und die Andern. Roman. Mit einem Geleitwort von Max Brod. Berlin 1928. Gebrüder Paetel. 312 str. M. 5.—, vež. M. 7.—.

Zapletal, Vincenz: Mose, der Volksführer. Kulturgeschichtliche Erzählung aus biblischer Zeit. Paderborn. Ferd. Schöningh. 360 str. Vež. M. 6'60.

Jansen, Werner: Die Kinder Israel. Mose-Roman. Braunschweig 1927. Georg Westermann. 302 str. Vež. M. 6'50'

Kafka, Franz: Das Schloss. Roman. München. Kurt Wolff. 504 str. Vez. M. 8.—.

Patai József: A középső kapu. Egy kis gyermek és egy nagy könyv élete. Budapest 1928. Mult és jövő. 120 str.

• **Präger Max und Schmitz, S.:** Jüdische Schwänke. Wier. 1928. R. Löwit. 251 str. M. 6.—, vez. M. 8.—.

Bibliothek wertvoller Novellen. 324 str. M. 180, vez. M. 3.—.

Grumann, A.: Die Geschichte vom hölzernen Bengele lustig und lehrreich für Kinder. Nach C. Collodi bearbeitet. 270 str. Vez. M. 350.

Koch, L.: Max Butziwackel der Ameisenkaiser. Ein Buch für Kinder und grosse Leute. Nach L. Bertelli deutsch bearbeitet. 264 str. M. 320, vez. M. 480 Freiburg i. Br. Herder.

U drugoj grupi beletrističke literature navešćemo nekoliko romana i pripovedaka. Poljakoff-a Sabatai Zewi moglo bi se nazvati spasavanje časti ovog proslavljenog, ali lažnog Mesije. S. Z. nije u ovom romanu izdajnik, nego fanatik bolje nadežde, čija nepokolebiva vera vrši neizmerno dejstvo na pet učenika Talmuda, koji ga okružuju. Pre svega on se sam čudi znacima, koji su se zbili u vezi sa njegovom osobom; on polako dolazi do saznanja, a mnogo pre onih pet učenika Talmuda, da je on očekivani Mesija. Na dvoru sultana on pada, kad se sa poverenjem u svoju snagu, u turskom odelu pojavljuje svetini, koja ga čežnjivo očekuje i kliče mu, ali ubrzo uzvikuje, da jevrejski Mesija ne može biti Turčin, pa ga napušta. Oplakujući izgublenu nadu svetina posipa sebi glavu pepelom i razdire svoje odelo. — Roman od Siemera je prvo veliko delo savremene nemačke literature o ukupnom problemu jevrejskog čoveka sadašnjosti. Pisac, Nemač sa severa, nije Jevrejin i nema jevrejske krvi. Temeljne teorijske i praktične predstudije omogućavaju pesniku, da prodirno posmatra razne oblike života i pojava nemačkih Jevreja i da ih živo i plastično izlaže u njihovim vrlo kritičnim konfliktima, u njihovim suprotnim težnjama i nadama. Objektivnost i znanje, kojim se u ovom epohalnom romanu savremenog Jevrejstva prilazi raznovrsnim i teškim problemima, pobudili su Maxa Broda, da posveti ovom delu opširnu i kritičnu ocenu. — Zapletal je dovršio drugi deo svoje priče o Mojsiju (prvi je deo prikazan u Almanahu II. str. 178.). Ličnost Mojsija kao vođa u njegovoj osobenoj veličini, koja je u ovoj svesci trebala doći do izraza, Zapletal nije tačno shvatio, tako da Mojsije ove priče ima samo isto ime sa Mojsijem Biblije. Zanosna biblijska istorija izvrnuta je ovde u jedan izveštaj bez duše. Vrlo su dobre slike krajeva i života u njima. — Jansen je svojim romanom stekao nesumnjivo pravo, da ga egiptolozi ismevaju, biblijski eksegeti proglase nezalicom, a jevrejski i hrišćanski vernici izlože cenzuri, jer zapadnjački monoteizam ne izvodi iz genialnog mozga mislećeg Mojsija, nego dovodi ovog mladića iz jednog filmskog

brakoloma, iz koga se rada čisteća bolest i nova religija. U ovom romanu Jevreji su krivi štetnosti od velikog poseda zemlje, oni su uneli i socialističko ludilo među radenike, šta više, oni su finansirali i ustanak Amonovih sveštenika protiv jeretičkog cara Ēhnatona, oni iznudavaju sve građevinske naloge i razoravaju. Iepi stari porodični život robova sa svojim tavanicama, gde žive odvratne igračice umesto čednih domaćica. Jansenu se ne može odreći pesnička umetnost, roman je pun zapetosti, otuda je čist spev antisemitske vrste bez svake istorijske podloge. — Zaostalo delo Kafke: »Das Schloss« izdao je Max Brod u nesavršenom obliku pesnikovu. Brod nagoveštava svršetak, kako mu ga je pesnik ispričao. Ali spada u tajne velikog pesnika Kafke, da za pravog čitaoca spoljašni nastavak nesvršenih velikih romana gubi važnost, šta više, može se komotno biti i bez njega. Kafka, kog zovu majstorom i kraljem nemačkog jezika, imao je snage i velike sposobnosti, da drži otvorene oči sa naročitom energijom; otuda je video mnogo što šta, što se prede nije ni slutilo. — Patai opisuje zanimljivim načinom život jevrejskog deteta, koje se vaspitava u duhu i atmosferi Talmuda. Knjiga sadrži sećanje na njegovu vlastito detinstvo, kad je kao dečak od šest godina počeo učiti Talmud; ali to nije bilo samo učenje, nego ujedno rasonodna, zabavna lektira, koja budi i oštri duh, jedno carstvo višeg života sa istorijama, pričama i bajkama, jedno učenje, koje život reguliše. Sve opštinske prilike sela, čitav jevrejski život obuhvata ovo izlaganje i pokazuje atmosferu radosnog i zadovoljnog učenja, koje samo onaj zna i ume da ceni, koji ga je sam proživio. — Präger i Schmitz izdali su u ovoj zbirci izbor jevrejskog humora. Oni su crpeli iz dosetaka jevrejske mase, otuda ova zbirka u svom sadanjem sastavu utiče rasonodno i iveseljujući. Mi je najtoplije preporučujemo već i zato, da bi se pomoću ove knjige mogla videti razlika između pravog jevrejskog humora i onoga, koji se, ne baš na korist i slavu Jevrejstva, izdaje za takvog. — Izvrsna »Bibliothek wertvoller Novellen und Erzählungen« ima ovu sadržinu: Otto Ludwig: Zwischen Himmel und Erde; Adalbert Stifter: Das Heidedorf, und Jacob Frey: Das Vaterhaus. Neobično jeftina cena ovih dobrih novela pribavila je najveću rasprostranjenost ovoj knjizi. — Collodi priča deci o životu, drvenom čoveku. Glava mu je puna zlih umišljaja, koje privodi u delo bez mnogog premišljanja. Nesreća, koja ovog nevaljalca na svakom koraku prati, dovodi ga malo po malo do uvidavnosti. Srce mu je takvo, da nije isključena nada, da može iz njega još nešto čestito postati. — Bertelli priča o jednom lenom dečaku, koji se pretvorio u mrava, te je kao takav, na svojim pustolovnim putovanjima, doživio mnoge brige, patnje i borbe. Kad je opet postao čovekom, mladić se izvrgao u valjanog i čestitog momka.

Blätter des Heine Bundes. Eine jüdische Buchgemeinde. Berlin, Pallasstr. 10.

Central, Warszawa, Nowolipski Nr. 7. קטלוג מס׳ 38. Nr. 38.

- E. Gitlin, Warszawa, Kramy — Nalewkowskie 1. קטלוגי Nr. 14
 יידישע קטלוגי Nr. 15.
- H. Bergmann, Frankfurt a. M. Allerheiligenstr. 45. Katalog 45.
 Hebraica. 1928.
- J. Kaufmann, Frankfurt a. M. Schillerstr. 19. Katalog 80. Judaica.
 Herder, Freiburg i. Br. Aus allen Gebieten.

Navedeni katalogi mogu se na zahtev besplatno uz plaćenu poštarinu dobiti od dotičnih knjižara.

Ministarske naredbe.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S., Opšte Odelenje V. Br. 17701,
 12. Januara 1927. god. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština Beograd.

Povodom pojavljenog slučaja, da je jedan matričar izdao matrikularne dokumente na mađarskom jeziku, umoljava se to predsedništvo, da izvoli izdati naređenje svima područnim mu matrikularnim organima, da se svi izvodi iz matrikula imaju izdavati isključivo na državnom jeziku.

Po naredbi Ministra Vera, načelnik, Dr. Janjić, s. r.

Ministarstvo Vojske i Mornarice Kralj. S. H. S. Đeneralštabno Odelenje, Operativni Odsek, Đ. Br. 29564 26., 8. Februara 1927. g. u Beogradu.

Ministarstvu Vera.

Gospodin Ministar Vojske i Mornarice pod gornjim brojem od danas izvoleo je narediti:

»Po predstavci Gospodina Ministra Vera, i ukazanoj potrebi

Naređujem :

1. Da se u čl. 6. Pravila o rekrutovanju i prevodenju, posle stava prvog doda nov stav, koji da glasi :

»U oblastima, gde se evidencija o rođenim i umrlim vodi po naročitim matrikulama od strane naročitih državnih voditelja matrikula kao što je na primer slučaj u Vojvodini, ove spiskove sastavljaju i za njihovu tačnost odgovaraju voditelji matrikula, posto samo ove državne matrikule imaju punu zakonsku snagu javnih isprava u državnim poslovima. U oblastima gde se ova evidencija vodi dvojako: gde o građanima svoje konfesije vode matrikule dotični sveštenici, a o onim licima nepriznatih konfesija ove matrikule vode upravne ili samoupravne vlasti, kao na primer

u Dalmaciji i Slovenačkoj, ove spiskove sastavljace i za njihovu ispravnost snositi odgovornost i predavati ih nadležnim opštinama, a ove nadležnim komandama vojnih okruga, oni sveštenici odnosno lica kod upravnih odnosno samoupravnih vlasti, koja ih vode po svojim matrikulama.

U prvom, trećem i četvrtom stavu »napomene« ovoga člana svuda posle reči sveštenik, dodati: »odnosno voditelj matrikula«. A na kraju četvrtog stava posle »crkve«, dodati: »odnosno dotičnog nadležstva ureda.

2. U naređenju Đ. Br. 31743. od 19. septembra 1924. god. Službeni Vojni List str. 1931 posle svake reči »sveštenik ili župnik« »odnosno voditelj matrikula«.

Uneti ovu ispravku kako kod člana 6. Pravila o rekrutovanju, tako i kod naređenja Đ. Br. 31743 na odgovarajućim mestima.

Po zapovesti Ministra v. d. načelnika, pukovnik, potpis nečitak.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S., Opšte Odelenje V. Br. 1731-12. Februara 1927. god. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština Beograd.

Članom 16. Pravilnika o povlasticima u vožnji na željeznicama i brodovima u državnoj eksploataciji, publikovanog u Službenim Novinama Br. 15. od 22. januara 1927. god., odobrena je povlastica 50% u vožnji sveštenicima i njihovim porodicama, o čemu se izveštava to Predsedništvo radi znanja i dalje nadležnosti.

Analogno postupku propisanom čl. 86. »Propisa o besplatnoj i povlašćenoj vožnji i t. d., iz 1924. god. za državne činovnike i njihove porodice, sveštenici će se obraćati nadležnim crkvenim nadležstvima, a ova će uz akt, kojim traže legitimacije, dostaviti nadležnoj Oblasnoj Željezničkoj Direkciji, poimeničan spisak lica, sa tačnim naznačenjem imena i prezimena lica kao i njegovo zanimanje. Spiskovi će biti posebno za sveštenstvo a posebno za njihove porodice. Pored svakog člana porodice naznačiće se šta je svešteniku; koliko je star; i da li svešteniku pripada dodatak na skupoću za označenog člana porodice.

Po naredbi ministra Vera, načelnik, Dr. Janjič.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S., Opšte Odelenje V. Br. 2824. 28. Marta 1927. god. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština Beograd.

Prepis akta Hipotekarne Banke dostavlja se tome Savezu radi znanja i upravljanja.

Po naredbi Min. Vera za Načelnika Inspektor, St. Hranisavljević, s. r. Državna Hipotekarne Banka Kralj. S. H. S. Br. 6288. 9. Marta 1927. godine. Beograd.

Ministarstvu Vera.

Državna Hipotekarna Banka u Beogradu ima čast učiniti sledeću predstavku:

Član 117. Ž. Zakona o uredjenju ove Banke u I. Odeljku glasi:

»Zavodi i Ustanove u novim oblastima koji su do donošenja ovoga Zakona primali na uloge i čuvanje novac o kojem je reč u čl. 5 tač. 1. i 2. ovog Zakona dužni su u roku od najdalje 10 godina položiti ovaj novac Državnoj Hipotekarnoj Banci. Nove uloge ovoga novca pomenuti Zavodi mogu primati još u roku od 5. — pet godina — od tada se sav novac po čl. 5. tač. 1. i 2. mora slati Državnoj Hipotekarnoj Banci. Rok po gornjem članu zakona u pogledu primanja novih uloga pom. novca ističe 30. marta t. g., jer je zakon u kome je pomenut gornji član, donet 30. marta 1922. god. te prema tome od 1. aprila t. g. sve institucije pomenute u gornjem članu imaju slati nove uloge novca ovoj Banci.

Ulozi odnosno novac, koje zakonodavac navodi u predem članu, pomenuti su u tač. 1. i 2. člana 5. Zakona o uredjenju ove Banke, i oni su na ime:

a) Državni i drugi javni fondovi;
b) pupilni i depozitni kapitali;
v) opštinski, sreski, oblasni (okružni) kapitali;
g) kapitali i novac crkveni, manastirski, i drugih korporacija, koji se kupe u prirezima a ne upotrebe se u roku na šest meseci na ono čemu su namenjeni.

Pošto do 1. aprila t. g. ostao je mali protek vremena, a od tog dana mora se striktno izvršavati zakonsko naređenje, i svako drugo postupanje ma koje institucije bilo bi protivzakono i povlačilo odgovornost, to Državna Hipotekarna Banka, ima čast, moliti Ministarstvo za naređenje svojim institucijama na koje se gornje naređenje odnosi, da od 1. aprila t. g. strogo po izloženom zakonskom naređenju postupe i novac šalju ovoj Banci neposredno, ili za njen račun polažu Poštanskoj Štedionici ili filijalama Narodne Banke.

Državna Hipotekarna Banka Kralj. S. H. S.

Član uprave, Dr. M. Rosić, s. r. _____ Za upravnika, potpis nečitak.

Računovodstvo Ministarstva Vera Kralj. S. H. S., R. Br. 6086.
24. Oktobra 1927. god. Beograd.

Opštem Odeljenju.

Generalna Direkcija Državnog Računovodstva sa DR Br. 144009 od 17. ove godine dostavila je:

»Odsek Glavne Državne Blagajne referatom svojim Br. 141756, od danas stavio mi je do znanja da se mnoga Računovodstva, niti njene područne ustanove, ne pridržavaju striktno naređenja Gospodina Ministra Finansija DR Br. 82693. od 30. Juna ove god., te je isti Odsek primoran da vraća Računovodstvima te neuredne zahteve sa napomenom da ne odgovaraju pomenutom naređenju, čime se stvara samo izlišna prepiska a i korisnici se tuže da usled nepotpunosti ne mogu da dodu po svojim potraživanjima.

Isto tako mnoga Računovodstva, u duhu gornjeg naređenja, ne preduzimaju ništa, da se privremeni izdatci u zakonom odre-

denom roku od 30 dana opravdaju i likvidiraju a privremena priznanica povuče.

Da bi se to sve otklonilo ovim

Naređujem:

1. Da se sva Računovodstva strogo pridržavaju naređenja Gospodina Ministra Finansija DR Br. 85693, jer za svaki ponovljeni slučaj nehatnosti i nemarnosti u primeni pom. naređenja preduzeću korake za stroge kazne onih šefova Računovodstva, koji tu svoju nehatnost i dalje produže.

2. Naročito im skrećem pažnju za privremene izdatke da se najbrižljivije staraju o likvidaciji privremenih izdataka u ostavljenom roku od 30 dana, a Glavnoj Blagajni sam takode naredio, da čim taj rok od 30 dana istekne, ima od dotičnog Računovodstva tražiti pravdajuća dokumenta, koja je Računovodstvo dužno poslati u roku od 7 dana od ekspedicije te potražnice od strane Odseka Glavne Blagajne koja, ako u roku od 7 dana ne dobije nikakva odgovora od dotičnog Računovodstva, ima preduzeti naplatu te privremene priznanice preko drž. pravobranioca, a mene osobenim referatom o toj neurednosti šefa dotičnog Računovodstva izvestiti naspram koga ću preduzeti najstrožije mere za izvršenje naredaba ove Direkcije.

Prednje se dostavlja s molbom za naređenje svima područnim ustanovama da se u svemu predržavaju prednjeg raspisa.

Šef Odseka Računovodstva, Bor. Petrović, s. r.
Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S., Opšte Odeljenje V. Br. 13878.
29. Oktobra 1927. god. Beograd.

Predsedništvu Saveza Jevr. Ver. Opština, Beograd.

U vezi akta ovog Ministarstva V. Br. 8417. od 11. Jula 1927. R. Br. 6086 27. god., s molbom na znanje.

Po naredbi Ministra Vera načelnik, Dr. Janjić, s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S., Opšte Odeljenje V. Br. 15283.
7. Decembra 1927. god. Beograd.

Savezu Jevrejskih Veroispovednih Opština Beograd.

Ministarstvo Prosvete dostavilo je ovom Ministarstvu, da jevrejske crkvene opštine a Južnoj Srbiji, nadležne za vođenje matičnih knjiga, ne vode ove u opšte ili ih ne vode ispravno, usled čega nastupaju smetnje prilikom upisa i školovanja dece.

Da bi se ove smetnje uklonile, Ministarstvu Vera je čast umoliti Savez, da izvoli izdati naređenje Crkvenim Opštinama, da sve matične knjige vode potpuno i ispravno, u protivnome podvrgnuće se odgovornosti, a knjige će im se uzeti i predati na vođenje političkim vlastima.

Po naredbi Ministra Vera načelnik, Dr. Janjić, s. r.

Ministarstvo Prosvete Kralj. S. H. S., Odeljenje za srednju nastavu
SNBr, 10.447. 31. Marta 1928. god. Beograd.

Ministarstvu Vera Beograd.

U vezi Pravila o udžbenicima i pomoćnim nastavnim sred-

stvima Gospodin Ministar Prosvete pod SNBr. 10.447. od 19. Marta 1928. odlučio je: »da pisci udžbenika za veronauku, bez obzira na veroispovest, imaju pri podnošenju rukopisa na ocenu i odobrenje Glavnom Prosvetnom Savetu ujedno podneti i odobrenje svoje duhovne vlasti, da se taj rukopis može preporučiti za veronauku«.

O prednjem ni je čast izvestiti Ministarstvo Vera s molbom, da to Ministarstvo izvoli o tom obavestiti predstavnike svih veroispovesti, priznatih u našoj Kraljevini.

Po naredbi Ministra Prosvete, šef nastavnog odeljenja
potpis nečitak

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S., Opšte odeljenje V. Br. 5147., 18.
Aprila 1928. god. Beograd.

Overeni prepis akta Ministarstva Prosvete SNBr. 10.447 od 31. Marta 1928. god., dostavlja se tom predsedništvu s molbom, na znanje i dalji postupak.

Po naredbi Ministra Vera načelnik, Drag. Janjić, s. r.

Ministarstvo Vera Kralj. S. H. S., Opšte Odeljenje V. Br. 5413.
21. Aprila 1928. god.

Predsedništvu Saveza Jevrejskih Veroispovednih Opština Beograd.

Prepis akta Glavne Kontrole Br. 11626 28. god., dostavlja se tom Predsedništvu radi znanja.

Po naredbi Ministra Vera. Načelnik Dr. Janjić s. r.

Glavna Kontrola Br. 11626 7. Aprila 1928. god. Beograd.

Ministarstvu Vera.

Glavna Kontrola uzela je u ocenu pitanje o učestvovanju njenih organa a radu komisije pri nabavkama i prijemu materijala po Zakonu o Državnom Računovodstvu, pa je odlučila:

Da šefovi odnosno računospitači Mesnih Kontrola ne mogu biti određivani u komisije za nabavke i prijem materijala, niti imaju pravo prisustvovati radu ovih komisija s pravom na kakvu naknadu.

Da pravilnost rada pri nabavkama imaju ceniti prilikom davanja svoje vize.

Ovim se zamenjuju sve ranije odluke.

O ovome se izveštava Ministarstvo radi znanja.

Iz opšte sednice Glavne Kontrole od 30. Marta 1928. god.

Za Predsednika Glavne Kontrole, Član, M. J. Vasović s. r.

Udruženje Jevrejskog Milosrđa „Dr. Bernard Singer“ u Subotici.

Izveštaj ovog Udruženja važi za vreme od 1. avgusta 1926. do 31. decembra 1927. god., prema tome pokazuje rezultat delatnosti od sedamnaest meseci. Zbog teških privrednih prilika, koje su vladale za vreme prošlih 17 meseci Udruženje je težilo samo da postigne dosadašnje prihode

Prihod Udruženja za pomenutih sedamnaest meseci iznaša:

1. članarine	Din. 417,515·80
2. darovanje	„ 197,907—
3. zaklade	„ 21,840—

svoga: Din. 637,262·80

Prihodi i rashodi bolnice:

I. Čist prihod Udruženja	Din. 530,312·10
II. Plaćeni iznosi za negovanje . .	„ 383,547·25
Celokupan prihod bolnice	Din. 913,859·35

Od ovoga ukupnog iznosa upotrebijeno je za izdržavanje bolnice: Din. 885,546—

Broj negovanih 757

Broj dana negovanja . . 13136

Broj negovanih Jevreja 440, i to: besplatno 287, povlast. 23, o svom trošku 130. Broj negovanih nejevreja 317, i to: besplatno 41, povlast. 29, o svom trošku 241. Ukupno 757. Besplatno 334, povlast. 52, o svom trošku 371. Broj dana negovanja za Jevreje 8717 (t. j. 66·36%), besplatno 6970 (t. j. 79·96%), povlast. 242 (t. j. 2·78%), o svom trošku 1505 (t. j. 17·26%). Broj dana negovanja za nejevreje 4419 (t. j. 33·64%), besplatno 1072, povlast. 669, o svom trošku 2678. Svega: 13136. Besplatno 8042, povlast. 911, o svom trošku 4183.

Od ovih se podataka može konstatovati, da je gotovo 80% bolesnika Jevreja obskrbljeno potpuno besplatno.

Vreme posvećeno negovanju pojedinih vrsta bolesti podelilo se ovako:

za unutrašnje bolesti	6.639 dana
za ranarstvo	3.895 „
za ginekologiju, porodaje	2.231 „
za bolesti nosa, grla itd.	371 „

svoga: 13.136 dana

p Dr. Izidor Milko, posl. p ud. Lajča Pollaka, t Imre Rado.
Nadzorni Odbor: p Henrik Löwenthal, pp Samu Kertész, članovi:
Lavoslav Hesser, Beno Heuduška i Dr. Elemer Kalmar.

Statistika Jevrejstva Kraljevine S. H. S.

SKRAĆIVANJA:

- b — blagajnik,
- Cu — Cionističko udruženje,
- č — čitaonica,
- d — društvo,
- f — filijalna opština,
- g — gabaj,
- Gd — Gospojinsko društvo,
- gš — gombalaško i športsko društvo,
- Hk — Hevra kadiša,
- k — kantor,
- k1 — natkantor,
- k2 — drugi kantor,
- kn — knjižnica,
- kr — כשר restauracija,
- n — namještenik,
- Ou — Omladinsko udruženje,
- p — predsednik ili predsednica,
- pp — potpredsednik ili potpredsednica,
- ph — pročelnik hrama,
- pr — predavanje je držao,
- pv — povjerenik za Narodni Fond,
- r — rabin ili nadržabin,
- s — svrha,
- sg — sinagogalno udruženje,
- sv — sveštenik,
- š — šames ili šohet,
- t — tajnik (sekretar)
- tj — tečaj za učenje jevr. jezika,
- Tt — Talmud tora,
- u — učitelj,
- U — Udruženje,
- vu — veroučitelj.

Broj organizovanih opština: 110

Broj jevrejskih duša u Kraljevini S. H. S. 73.267

Broj duša u pojedinim krajevima:

Bačka:	16.320.	Hrvatska:	21.810.
Banat:	5029.	Međumurje:	921.
Bosna:	13.701.	Slovenija:	1038.
Crna Gora:	17.	Srbija (stara granica):	7800.
Dalmacija:	413.	Srbija (južna):	6218.

Savez Rabina Kraljevine S. H. S. u Beogradu.

p. Dr. Isak Alcalay, vrhovni rabin-Beograd, pp. Dr. Simon Ungar-Osijek, Hermann Schweiger-Senta, b Dr. Leopold Fischer-Vršac, t Dr. Hinko Urbach-Zemun, Ignjat Schlang-Beograd, članovi odbora: Dr. E. H. Kaufmann-Virovitica, Dr. Mavro Frankfurter-Vinkovci.

Savez Jevrejskih Veroispovednih Opština Kraljevine S. H. S. u Beogradu.

p Dr. Hugo Spitzer, pp Dr. Fridrik Pops, Šemajo de Majo. Dr. Hugo Kon. Generalni sekretar: Direktor prof. Ivan Kohn, Članovi Glavnog Odbora: Rabini: Dr. Isak Alcalay, vrhovni rabin, Dr. Simon Ungar, Hermann Schweiger, Dr. Hinko Urbach, Ignjat Schlang, Dr. Leopold Fischer. Zamenici rabina: Dr. Mavro Frankfurter. Dr. E. H. Kaufmann. Svetovnjaci: Dr. Hugo Spitzer, Dr. Fridrik Pops, Dr. Bukić Pijade, Rafailo Finzi advokat. Šemajo de Majo advokat, David Hochner direktor, Lazar Avramović, Dr. Hugo Horowiz, Dr. Hugo Kon, Dr. Lavoslav Šik, Šime Špitzer, Dr. Samojlo Pinto, Jakov Kajon, ing. Oskar Grof, Dr. Mirko Vidor, Dr. Adolf Klein, Dr. Ferdo Lustig, Dr. Sigmund Hubert, Dr. Aleksander Herzl, Dr. Ignjat Lang, Dr. Lavoslav Brandeis, David Beraha, Dr. Oskar Spiegler, Avram D. Levi. Zamenici svetovnjaka: Josif Mandl, Dr. Aleksander Möri, Lav Stern, Bela Friedmann, B. Kašorla, Dr. Matija Sattler.

Udruženje Ortodoksnih Jevrejskih Veroispovednih Opština Kraljevine S. H. S. u Sentu.

p: r Moses Deutsch-Subotica, Hermann Deutsch-Subotica, Šandor Pollak-Senta. Odbornici: Mavro Fried-Ilok, Wilhelm Glied-Subotica, Wolf Glauber-Senta, M. Fischer-Petrovoselo, Elias Lipković-Ada, Kalman Schlesinger-Zagreb.

Savez Cijonista u Kraljevini S. H. S. Zagreb, Ilica 38.

Članovi Saveznog Odbora:

Počasni p Dr Hugo Spitzer-Osijek, p Dr. David Alcalay-Beograd, pp nadrabin dr. Moric Levi-Sarajevo, dr. Fridrik Pops-Beograd, dr. Julije Dohany-Novisad. Članovi: Dr. Marko Bauer, Dr. Marko Horn, Dr. Beno Stein, Dr. Šalom Freiberger, Drago Steiner, Hans Hochsinger, Jula Weiner, Diana Romano, Egon Pollak, Moše Schweiger, iz Zagreba; Laza Avramović, Dr. David Albala, Dr. S. A. Alcalay, Avram Koen, iz Beograda, Dr. Nikola Tolnauer i ing. Ljudevit Freundlich iz Osijeka, Dr. Matija Sattler i Vilim Locker-Novi Sad, nadrabin Hermann Schweiger-Senta, Dr. Borivoje Beraha-Niš, Dr. Moše Gjerasi-Bitolj, Dr. Samu Bošan-Subotica, nadrabin Dr. E. H. Kaufmann-Virovitica, Vilko Ornstein Vinkovci, Rudolf Fuchs-Brod na Savi, Dr. Vita Kajon i Dr. Žiga Bauer-Sarajevo. Zamjenici: Aleksa Steiner-Vukovar, David

Alkalay ml.-Beograd, Mile Demajo-Beograd, Moše Beraha-Bitolj, Filip Reiner-Karlovac, Samuel Trinki-Zenica, Otto Jungwirth-Čakovac, ing. Filip Rosenzweig-Bjelovar, Hugo Adler-Požega, Moše Mašijah-Skoplje, Baruh Feld, Dr. Mirko Rechnitzer, Dr. Pavao Neuberger iz Zagreba, Iso Hermann, Jakob Maestro, Dr. Kalmi Baruch iz Sarajeva. Nadzorni Odbor: Izrael Mevorah, Dr. Žiga Neumann, Ferdo Schwarz, Lav Stern iz Zagreba i Oskar Meró-Noví Sad. Savezni sud: Dr. Hugo Kohn, Dr. Hugo Bauer i Dr. Drago Rosenberg iz Zagreba, Dr. Isak Eškenazy-Beograd, Dr. Franjo Hirth-Subotica. Keren Hajesod Komisija: Laza Avramović, Dr. Fridrik Pops, dr. David Albala, Dr. David Alkalay, Geca Kohn, Dr. Bukić Pijade, David A. Alkalay ml. Nahman Levi svi iz Beograda. Keren Kayemeth Komisija: Dr. Marko Bauer, Dr. Alfred Singer, Diana Romano, Izrael Mevorah, Hans Hochsinger, Dr. Oto Pollak, Dr. Hugo Bauer, Dr. Oskar Spiegler, Rikard Herzer svi iz Zagreba.

Hapoel Hacair Jugoslavije u Zagrebu.

p Čiča Gross, Hans Hochsinger, Joža Milhofer, ing. Oto Rechnitzer, Filip Reiner, Joel Rosenberger, Dr. Cvi Rothmüller, Drago Steiner.

Savez Židovskih Omladinskih Udruženja Kraljevine S. H. S. u Zagrebu.

Savezom upravlja Radni Odbor, u kojem su: Dr. Moše Schweiger. Dr. Salom Freiburger, Joško Rosenberg, Joška Albala Lajoš Fischer i Maks Krautblatt, Hans Fürst i Milan Geršković, b Šmule Engelman, referenti Dr. Cvi Rothmüller, Joel Rosenberger, Milan Goldner, Slavko Weiss, Riki Kohn i Gjula Schein. Revizioalni odbor: Egon Goldner, Albert Weiss i Franjo Zentner.

Od sleta u Osijeku 1925. naglašena je u Savezu volja, da čitav rad bude diktiran delovanjem za pomaganje hebrejske radne Palestine. O uskršu 1927. održan je kurs saveznih vođa na kojem su udareni temelji šomrijutu u Savezu, koji se od onda vrlo lijepo razvija i ima danas već kojih 16 grupa. Šomeri održali su o uskršu 1928. svoj prvi Vaad.

Od aprila 1928. okuplja se opet u Savezu skoro sva cionistička omladina Jugoslavije, jer su se u to vreme fusijonirali Savez i Ahdut Hacofim, koji je bio početkom 1927. iz Saveza istupio.

Okrug Svjetskoga Saveza Židovskih Gombalačkih i Športskih Društva »Makabi« za Kraljevnu S. H. S. u Zagrebu.

p Dr. Dragutin Zwieback, pp ing. Đuka Kon, t I. Josip Pribram, t II. Arpad Haim, b Žiga Strauss i Vlatko Hirschl.

Jevrejska
bogoštovna opština

	Broj članova	Broj duša	Hram je bio sagraden u godini	Groblje je bilo utemeljeno u godini	Broj dječaka židovske škole	Broj djevojčica	Broj prolaznika »Talmud Tore«	Broj židovskih dječaka u pučkim školama	Broj židovskih učenika u gradskim školama	Broj židovskih učenika u realnoj gimnaziji	Broj židovskih učenika u gimnaziji	Broj židovskih učenika u učiteljskim školama	Broj židov. učenika u trgovačkim školama	Broj svih židov. učenika u svim srednjim školama	Broj židovskih liječnika u opštini	Broj židovskih liječnika u kotaru	Broj židovskih advokata u opštini	Broj židovskih advokata u kotaru	Broj židov. gradskih i državnih činovnika	Broj židov. mandataru u grads. zastupstvu	Broj poroda u godini 1927.	Broj vjenčanja u godini 1927.	Broj smrtnih slučajeva u godini 1927.
Ada	95	446	1896	pre 1800 g.			30	12	16	10			3	6	3	2	3	4	3	3	3	8	
Bajmok	49	131	pre 20 g.	pre 100 g.			5	3	2		13			8	1	2	1	1	1	2	2	2	
Banja Luka aškenaskog obreda	60	240	1902	1883				0	4					5	3	4	1	4	1	3	2	2	
Banja Luka sefardskog obreda	31																						
Bečej, Novi	80	200	1865	1825				3	7	4	12		1	9	8	1	1	1	6	6	5	4	
Bečej, Stari	152	500	1883	pre 1848g. krajin				2	4	17	4		1	13	9	2	2	2	2	3	15	20	
Bečkerrek, Veliki	460	967	1895	XVIII. vek	24	26			12	12	50		12	45	29	14	2	9	33	3	15	13	
Bela Crkva	32	74	1898	pre 100 g.				3	1	4				1	3	2	2	3	1	1	1	4	
Beograd aškenaskog obreda	510	1430	1924/26	1900				32	28					26	25	5	3	3	3	28	24	19	
			Bet Israel 1908. g.	stare pre 300 g.										104	100	19	17			102	43	55	
Beograd sefardskog obreda	1240	7000	Stara Sinagoga pre 80 g.	stare pre 300 g. nove pre 38 g.	6		167	87	84														
Bezdan	30	116	pre 110 g.	pre 150 g.				2	6										1	1	1	1	
Bihać	31	168	1906	1875				16	30						2	1		3	3	1	2	2	
Bijeljina	80	338	1895					11	8		31				1	1		2	1	2	2	2	
Bitolj	292																						
Bjelovar	220	700	1917	1870				7	8										5	2	2	6	
Brčko	24	118	1881	1870				3	5	2	7		8	16	18	6	3	6	6	2	2	13	
Brod na Savi	177	418	1896	1880				11	20	60				32	40	2	4	1	7	7	5	10	

	27					32	22	10	3		5	1	2	2						
	1	2		4		1	4		2				1	1				1		3
14	2	2		9			5	4	3					1	3	2		2		2
			3		3		12	5	2	2	1		3	3	8	6		5		
	8	8			9		9	9	3	1			1	1	4			1		4
18	11	7	24				15		1	1			3	3	4		1		4	
																2				2
	3	1	2		5	2	5	4												
	9	5		15			10	5			1				3					2
	1	4							3	4			1		6					2
20																				
	2	3	7				2	5	3	4	1	1	3	5	3	1		2		4
	7	3		36			18	18	3	2	4		3	1	11					6
32	8	4		19			15	4	2	5	5	3	6	3	3	2				6
	9	10		38			26	12	2		2		1		3	10				8
	5	5		21			12	9	1		2		1	1	3	3				6
	3		5				3	2	1	4				1	1	1				2
	6	9	6				2	4	2	1	2				6					2
	5	7		6			5	1	2	2			1		3	1				2
	8	6							1		2				4					8
	7	5	8				3	5	1	1			2	1						
	5	5	3	11			7	7					1		3					2
	4			6						3	2		3		1					2
10	4	6	13			2	4	9	1		1		2		2					3
		4							2						2					
	10			7		9	10	6	1	1		1	2		3	1				2
	14						10				2									
	8	7					14	11	1	1	1	1	1	2	1	5				8
				15			14	1	3				1		8	1				5
								15		16					32	10				32
	15	10	25	147	13	74	144	91	14	9	15	8	24	3	15	13				27
	6	5							2						5	2				0
	3	5	10			1	5	6	2				1		4	1				11

Čakovec	211	800	1836	1794		
Čantavir	30	65	1860	1860		
Čurug	25	75				
Daruvar	106	239	1860	1860		
Debeljača	70	225	1885	1886	9	5
Derventa	29	200	1911	1884		
Djakovo	100	548	1880	1879		
Doboj	15	108	zgrada nije vlasn. opć. U XV. stoleću	pre 50 g.		
Dubrovnik	45	101		Nepoznatoj		
Erdevik	7					
Gradiška, Nova-Cernik	67	223	1925	pre 1800g.		
Gradište Bačko	21					
Idjoš, Mali	27	67	pre nekoliko god.	pre nekoliko god.		
Ilok	50	320	pre 60 g.	pre 60 g.		
Kanjiža, Stara	23	285	1861	oko 1800		
Karlovac	137	400	pre 80 g.	pre 100 g.		
Kikinda, Velika	132	415	1880	pre 100 g.		
Koprivnica	148		1875	1842		
Kragujevac	70					
Križevci	62	210	1894	1840		
Kula	40	112	1861	1840		
Kutina	75	200	1914	pre 300 g.		
Lendava, Dolnja	55	248	1865	1830		
Leskovac	20	90	1803	1896		
Ludbreg	42	74	1895	1890		
Miholjac, Dolnji	100	224	oko 1860	oko 1860		
Mitrovica, kosov.	20	93	Zagradanije vlasn. opć.	1910		
Mitrovica, srem.	43	134	1904	1874		
Mol	39		1872	1840		
Moravica, Stara	21	56	1850			
Mostar	20	310	1889	pre 100 g.		
Murska Sobota,	72	146				
Našice	60	399	1898	1865		
Niš	94	430	1924	pre 170 g.	40	25
Novisad	800		1907	oko 1800 g.		
Orahovica	20	53	1911			
Osijek	702	3020	1860	1850	39	41
Osijek doljni grad	86	160	1903	1860		
Pakrac	63	209	1875	1875		

Slatina, Podravska	80	262	1896—7	1858	6	4	9	4	5	1	1	1	1	1	1	2	5	3
Smederevo	17	78	1907	1874	1	4		4	3	1						1	1	1
Sombor	250	1150		1820	14	5	8	19	1	1	10	1				3	8	12
Srbobran	15			1571				3								3		3
Split	50	210	4. 1950. ova zgrada sada samostan Sv Klare iz 1500															
Stanišić	12	52	pre 150 g.	pre 150 g.					2	1	1					1	1	
Subotica	1223	6000	1902	1795	600	82	77	51	186		11	6	12	29	50	17	49	19
Subotica, orthodoxna opš.	100	500	1817	1795	50	5	3		3		2	1			1	1	2	
Sabac	21	68	1895	1825	2	2		2	2		1					2	2	
Samac, Bosanski	20	52	nema	1906												10	3	4
Sid	15																	
Štip	4	500	nema	pre 500 g.							2	2	2					
Temerin	27																	
Topola, Bačka	108	572	u XVIII.st.		35	27			24		34	35	23		1	9	1	4
Travnik	80	372	1769	1762														
Tuzla	79																	
Valpovo	85	157	1898	1860	3	5			10		5	5			1	3	1	2
Varaždin	262	1400	1862	1810	12	18	13	27	23		40	23		7	1	6	1	27
Vinkovci	227	995	1922—3	oko 1870	5	30	20	15	60		48	27	4	3	1	3	18	8
Virovitica	102	643	1863	1830	1	3	24				5	28	1	2	2	2	1	6
Visoko	22	70	pre 10 g.	pre 40 g.	12	12	8		5		5	5		1	1	1	1	1
Višegrad	50	107	1905	1889	13	6	7		7		3	7	3		1	4	4	
Vlasenica	22	51	nema	1875	4	3	3											
Vrbas, Novi	79	209	1901		1	4			21		11	10	3		1	1	3	1
Vršac	160	600	pre 100 g.	1798	31	16	2	3	23	2	24	13	3	2	4	5	1	7
Vukovar	134	600	stari 1857 novi 1888	1850 ured. 1850	22	7	11				14	16	3		2	3	1	5
Zagreb	2622	12000	1867	1878	69	7	1	36	54	61	87	365	47	2	75	324	186	13
Zagreb sefardskog obreda	121																	
Zavišć	20																	
Zemun	132	200	1863	Najstariji spomenik iz god 1747	18	14	18	17	12	6	26	5	5	3	1	2	9	9
Zemun sefardskog odreda	90																	
Zenica	50	270	1903		15	12	8		3		3	2		1	4	1	5	2
Zvornik	26	75	1902	od turskog vremena	10	15					5	3	2		2	1	4	2
Zabljaja	20																	
Žepče	18																	

Jevrejske opštine u Kraljevini S. H. S.

Ada: r David Hofmann,^a p Isidor Rosenbaum, pp Mavro Miller, ph I. Fränkel, F. Hubert, t Mavro Fischer, k1 Jakob Lupu, k2 Herman Friedmann. Hk, p Eugen Fischer. Gd. Julia Kaufmann, Paula Fischer, Margit Bálint. Tt, p Martin Kohn.

Bajmok: p Ignjat Weisz, pp Josip König, ph Jakob Reich, t Šandor Licht. Hk. pp Franjo Robicsek, t Bertalan Balassa, b Šandor Licht. Gd. t Šandor Schwarz, b sup. Šandora Lichta. Cu.

Banja Luka ašk. obreda: p Moritz Grünwald, pp Moritz Herzog, ph Karlo Riemer i Ignac Laszlo, b Georg Kohn, k i vu Sigmund Kohn, š Josef Montiljo. Hk, p Julius Schnitzler, Gd: »Beruria«, p Erna Poljokan. Cu p Rafael Lewy. Ou: »Ezra«, p David Sarafić, č (opštini). f. Prijedor, Bos. Novi, Prnjavor, Bosn. Gradiška, Ljubija, Gor. Podgraci.

Banja Luka sef. obreda: p S. Poljokan, pp Isidor Sarafić, sv Avram Montiljo.

Bečej Novi: r Emanuel Pollak, p Dr. Dezső Kanicz, pp Géza Weisz. ph Bernat Ney i Andor König. t Arthur Schlesinger. Hk, p Isidor Schlesinger, b Samu Krausz, t Emanuel Pollak. Gd, p Katarina Schlesinger, pp Ilona Richter, b Risa Schlesinger, t Ella Schlesinger. Cu, p Géza Weisz, b Žiga Fleischmann, b Ernő Krausz. Ou f: Beodra, Dragutinovo, Taraš, Kuman, Melence, Torda, tj. pr.

Bečej Stari: p Dr. Aleksander Nagy, pp Sam. Bloch. ph Josef Schönaug, t Samuel Berko, k1 S. M. Rafael, k2 D. Schönfeld. Hk, p Rudolf Spitzer. Gd, p supr. Josipa Waldnera. Ou, p Maca Herzog.

Bečkerek Veliki: r Dr. Mavro Niedermann, p Dr. Sigmund Hubert, pp Dr. Julije Neumann i Isa Fenyves, ph Mavro Eckfeld, Nikola Fischer, t Hugo Büchler, Margit Havas, k1 Ljudovit Salzmann, k2 Farkaš Mendel, š Arnold Schechtmann. Hk, p Dr. Armin Julius, g Ignjat Müller, Mavro Pilisch i Martin Gross. Gd, p ud. Dr-a Samuela Mangolda, pp ud. Julija Kurländer, gosp. Irma Temmer. Cu, p Dr. Armin Julius, pp Jakob Fischl, b Mavro Eckfeld. U: »Maskil el dol« bolničko potporno d, p Dr. Sigmund Hubert, pp David Heller, b Martin Deutsch. Mesni odbor U Jevr. Bolnice u Subotici, p Dr. Franjo Iványi, pp gosp. supr. Viktora Elek i gosp. Irma Temmer kn (Opštini). Opština je bila utemeljena 1760. god.

Bela Crkva: p Iso Grünwald, pp Josef Gross, b Aleksander Schlesinger, ph Mor Weisz, t Julius Tiegermann, k i vu Alex. Birnbaum.

Beograd ašk. obreda: r Ignjat Šlang, p Dr. Fridrik Pops, pp Bernard Robiček, ph Ignjat Šlanger i Aleksandar Goldmann, t Pavle Winterstein, k1 Arnold Grussmann, k2 Samuel Grossmann, š Moša Bulz, Bern Freudenfeld. Hk, p Kalman Löbl. Gd, p Eliza Feldmann. Cu, p Dr. Fridrik Pops. Ou: Muzički klub »Lira«, p Benjamin Fleischer i Nandor Guttmann. U: Sirotinski

fond, p Dr. Fridrik Pops. Loža »Srbija« ordena »Bne Berit« pr. gš sa Sefardim. Jevrejska Akademska Mensa, građanski odbor: p Geza Kohn, ekonom: r J. Šlang. Sirotinski fond: p Aleksandar Goldmann.

Beograd sef. obreda: r Dr. Isak Alcalay, vrhovni rabin Kraljevine S. H. S., p Dr. Solomon J. Alcalay, pp Šemajo de Majo, ph u sinagozi »Bet Izrael« Marko Baruh, Avram D. Farhi, Šalom Rusa i Isak J. Farhi. ph u Staroj Sinagozi: Hajim Medina i Binja Nahum, t Elijac Isak Levi, sv Moša Kalef. Mezamerim: Sabitaj Ruben i Rafailo B. Majir, b Isak Alcalay i David Menada, š Jakov Šimon, Jakov D. Alkalay, Avram Almuzlino, Jakov D. Majo, David de Majo, Jakov Hazan, David Eškenazi, Rubin Puči, Hajim Pijade, Moreno Eškenazi, čuvari kasapnice Isak Koen, David Pijade, Solomon Šimon, Šalom Arueti, vu Dr. Hinko Urbach. Čl. Uprave Opštinske: Rafailo Finc, Dr. Bukić Pijade, Šalom Ruso, Avram B. Hajim, Mihajlo S. Levi, Josif Pinto, Solomon A. Koen, Menahem M. Koen, Dr. Rafailo Margulis, Hk, p Nisim Benarojo, t Sima Saso. Gd, p Jelena Demajo, t Sofija Almuly. Cu, p Dr. Fridrik Pops, t David A. Alcalay, Povereništvo Jevr. Narod. Fonda p Dr. David Alkalay, t Avram M. Koen. Ou, p David Rubinović, t Moša Pardo i Berta Trajer, s: Razvijanje druželjublja, upoznavanjem sa jevr. pokretom i rad na cionističkom polju. U: 1. Loža »Srbija« Orden Bene Berit, p Dr. Bukić Pijade. 2. Srpsko-Jevrejsko Pevačko Društvo, p Šemajo de Majo, pp Solomon Mošić, t Dr. Mika Mevorah i Elijas Levi. 3. d »Potpora«, p Dr. Bukić Pijade, pp Leon de Leon, t Moric de Majo, b Majer Pinkas. 4. Jevrejski Muzički Klub »Lira«, t Hugo Darsa. 5. »Oneg Šabat i Gemilut Hasadim«, s: versko-humana, p Hajim Medina, t Samuilo Mašijah, b Hajim Medina. 6. »Hesed šel Emet, s: podizanje spomenika umrlim siromašnim građanima, p David Cevi Koen, t Isak M. Albahari. 7. d »Ezrat Ahim-Bratska Pomoć«, s: potpomaganje svojih članova u slučaju bolesti, p Jakov Benvenisti, t Avram Baruh, b Jakov Kalef. 8. d »Milosrde«, s: da potpomaže svoje članove i bedne jevr., p Menahem M. Koen, pp Leon B. Josif, t Avram J. Bencion, b Jovan Alkalay. 9. Jevrejski Prosvetni Klub »Maks Nordau«, s: da podiže nar. prosvetu, neguje književnost a naročito jevrejsku, p H. Hazanović, t Ž. Kazes i N. Baruh, b H. Benzion. 10. »Dom Staraca i Starica« s: potpomaganje iznemoglih staraca i starica, i podizanje Doma za smeštaj njihov, p Marjana Levi i Neti Kabilo. Odbor »Anije Air« Šalom Ruso, Josif Pinto i Menahem M. Koen, -tj.- gš Jevrejsko Gimnastičko đ, p Jakov Davičo. č. »Tikun Hacot« sa verskim ciljem.

Bezdan: p Aladar Loschitz, pp Nikolaus Bolgar, ph Wilhelm Fischhof, b Jakob Schwarz, t i vu Josip Nagy, k H. Grünberger. Hk, p Karl Loschitz, b i t Herman Grünberger. f: Monostorszeg, Stanišić, Breg, Kolut Krusevlja.

Bihac: sv Avram Juda Atias, p Rudolf Rechnitzer, pp

Juda Maestro, t Soimael Atias, š Somto Alhalel. Gd, p Rehela Atias. Cu, p Jakob Paps. č (Cu).

Bijeljina: p Baruch Zadikul (ml), pp Leo Nussbaum, ph Jakob Perera, t Moško Papo, k Aron Altarac, š Salamon A. Levi. Hk, p Mair A. Baruch. Cu, p Moško Papo, t Moric Finci, b Buki Perera. U: Ezrat Holim, p Mair A. Baruch, č (Cu).

Bitolj: glavni sv Šabetaj Džajen, p Jakov Izrael, sv B. Kasorla, Z. Sami J. Rahamil.

Bjelovar: r Dr. Lazar Margulies, p Dr. Jašo Hržić, pp Makso Stern, ph Herman Epstein, Bernhard Kraus, Vilim Lauš i Mijo Wolkenfeld, t Prof. Rudolf Schej, k1 Isidor Dorf, š Moj-sija Brudner. Hk, p Emil Kraut, Samojlo Lauš, t Proj. R. Schej, b Gustav Hirschl, g Bernh. Mandl i Mijo Wolkenfeld. Gd, p Šarlota Ebenspanger. Cu, p Ing. Filip Rosenzweig. U: Podružnica »Ferijalne Kolonije«, p Helena Berkeš, s: Skrb za bolesnu, sirom. decu. kn.

Brčko: p Santo S Alkalay, pp Moric Levi, t Jakob Finci, b Haim Salom, k Leon Kattan, š Rafael Almozlino.

Brod, Bos.: p Alfred Goldberger.

Brod n. S.: r Dr. L. Weissberger, p Dr. Josip Abramović, pp Šandor Krausz, ph Ignjat Sidon, t Rudolf Fuchs, k Isak Hendel, š Michael Kahan. Hk, p Šandor Krausz. Gd, p Lina Jel-linek. Cu, p Rudolf Fuchs, t Dr. Fromer. Ou: »Maks Nordau«, p Nelly Kohn i Slavko Weiss, s: zajednička svrhom SŽOU. kn (Ou).

Čakovec: r Dr. Ilija Grünwald, p Dr. Ljudevit Schwarz. pp Dr. Bela Wolf, ph Ilija Langer i N. Sugár, t Marko Leitner, b Samuel Baumsteiger, k1 Leopold Katz, k2 Marko Wollner, š Ignjat Glesinger, Ivan Mihalković i E. Schmidt. Hk, p Dr. Vilim Viola, g Bela Benedikt i Ljudevit Schlesinger. Gd, p gđa Dr. Selin Viola, pp gđa Dr. Ričica Grünwald, b Linka Benedikt, t gđa Dr. Ilus Schwarz. U: Židovsko Devojačko Društvo, p Jeli-saveta Hoffmann, počasni p Dr. Ljudevit Schwarz, s: prosvetna i dobrotvorna, ima kn. Židovsko Omladinsko d: p Eugen Hoffmann, pp Ana Katz, t Klara Hidvégi i Laci Nyiri, b Đuro Fischer, knjižničar pavao Weiss, kulturni referent: r Dr. Ilija Grünwald, pv Eugen Hoffmann, počasni p Oto Jungwirth, s: cijonistička, ima kn, č, tj, gš sekciju. pr r Dr. Grünwald: Sistematska predavanja iz povjesti Židovstva (svaka 2 tjedna), r Dr. Grünwald: Sistematska predavanja iz židovske literature, O. Jungwirth: Predavanja iz povjesti cijonizma, Ladislav Nyiri: Predavanje iz palestinografije, Pavao Kovač: O Majmonidu, L. Nyiri: Kakav je uticaj imao M. Mendelssohn na svoje savremenike, L. Nyiri: Židovski tečaj — Josef Trumpeldor.

Čantavir: p Rezső Löwy, pp Markus Braun, t Vilim Kollin, b Miksa Fischer, k Samuel Rosenberg. Hk, p Ignac Weiner, pp Rezső Löwy, t Vilim Kolln, b Salamon Weiner.

Čonoplja: p M. Goldberger.

Čurug: p H. Kemény, pp Šandor Lampel, t Mark Serlegi, k M. Heršković.

Darugar: p Josip Holzer, pp i ph Makso Pfeiffer, b Josip Epstein, t Dušan Holzer, k Josip Gillmann, š Ilija Handler. Hk, p Makso Pfeiffer, pp Mavro Mermelstein, b Ljudevit Frank. Gd, p Justina Weiss, pp Fančika Epstein, b Jenny Pfeiffer, t Štefa Kohn. Cu, p Dr. Arnold Katz, pp ing. Gustav Gross, b Erna Gross, t i pv Olga Pfeiffer. kn (Cu).

Debeljača: p Arpad Krauss, pp J. Gutmann, ph Adolf Stein i Mór Feuerwerk, b Adolf Kolb, t Mavro Sachs. Hk, p Karlo Spitzer, b Béla Šugar, g Mavro Eibenschütz, g Marko Geduldig. Gd, p gosp. Arpada Krausza, pp gosp. Vilima Gutmanna.

Derventa: sv Haim Alkalay, p David L. Pesah, ph Aron Hajon, b Isidor L. Pesah, t Salamon Baruh. Cu, p Levy D. Pesah. Ou, p Fina Kohn. č (Cu).

Dakovo: p Mr. Hugo Fuchs, pp Dr. Žiga Spitzer, ph Mayer Frank, t Aleksander Friedrich, k Josip Herzler. Hk, p Mayer Frank. Gd, p Paula Spitzer, pp Žela Karić, b Fani Bruck, t Antonija Spitzer. Ou, Židovsko kulturno i športsko d, p Aleksander Friedrich, pp Anna Fuchs, t Oskar Mahler, b Josip Frank. kn i č (Žid. kult. d.)

Doboj: sv Avram Romano, p Isak Levi, pp i ph Josef D. Pesach, t Daniel D. Pesach, š David Pinto.

Dubrovnik: sv Avram Romano, p, Josip Mandl, pp Moši Tolentino, t i b Albert Finci, ph Mento Tolentino. U: »Židovsko Kulturno Društvo«, p Moritz Ferera, pp Julius Amselberg, t Jakob Pardo, b Dany Kajon. f: Kotor, Ercegnovi i Korcula. č (Žid. Kult. d.)

Erdevik: p Dr. S. Bjelić.

Gradiška, Nova-Cernik: r Juda Margel, p Emanuel Wachslar, pp Žiga Reihert, ph Armin Kohn, t Mavro Bauer.

Gradište, Bačko: p A. Pilischer, pp Alex. Klein.

Idoš, Mali: t Frankl.

Ilok: r Mozes Majer Steiner, p Filip Lang, pp M. Hermann Stern, ph Izrael Stern, k Emanuel Weiss. Hk, p Gerson Stern. Ou: »Hevrat Bahurim«, p Emanuel Stern. f: Šid sg. č (Šas Hevra«)

Kanjža, Stara: p Sigmund Krahl, pp Moritz Berczi, ph Šandor Förster, b Alfred Lendvai, t Marko Blauhorn, k Jakob Glück. Hk, p Simon Schiller. Gd, p ud. Ignatz Weisbergera, b supr. Armin Grünera, f: Martanoš, sg sefardske, p Bernat Mentzer.

Karlovac: r Dr. Bernhard Sik, p Dr. Vatroslav Reiner, pp i ph Romeo Fischl, t i k1 David Meisl, k2 Isidor Gross, š Otto Zucker. Hk, p Romeo Fischl. Gd, p Dragica Weiss. Cu, p Samuel Weinberger. Ou, p Đuro Reiner. U: »Židovsko Sinagogalno Pjev. d.«, p Josip Rendeli, kn (Ou).

Kikinda, Velika: r Dr. Vilim Steiner, p Max Guttmann, pp Vilim Reich, ph Simon Nafusi i Karl Kaufmann, b Josip Hirschenhauser, t Armin Erős, k1 Markus Wolkenfeld, k2 Emanuel Löw, š Oskar Adlerstein. Hk, p Jakob Frankl, pp Moše Goldstein,

b Leopold Fischer, g Emanuel Révész. Gd, p supr. Jakob Frankl, pp ud. Sigmund Messinger, t supr. Max Guttmann, b ud. Gustav Feigl. U: d za potp. siromaha, p Max Guttmann. Talmud Tora, p Vilim Reich, pp Martin Berger, Vilim Vázsonyi, Karl Kaufman, Leopold Merkler, f: Mokrin, Banatsko Arandelovo, Nova Kanjiža, Potiski Sveti Nikola.

Koprivnica: r Dr. Israel Kohn, p Dr. Arnold Pulgram, pp Vilim Grünwald, t Josip Spiegler, k1 Leon Wolfensohn, k2 Josip Spiegler. Hk, p Adolf Scheyer. Gd, p Adele Scheyer. Cu: »Hatehijah«. p Šandor Singer, t Milan Reich, b Milan Scheyer. Ou: »Cherut«, p B. Heinrich, t Isolde Singer, b E. Salamon.

Kragujevac: p Miša Judić.

Križevci: r Dr. Makso Engel, p Alexandar Goldschmidt, pp Robert Pscherhof, ph Jakob Hirschl, t Ladislav Hirschberger, k Leopold Buchsbaum. Hk, p Jakob Hirschl, pp Vilko Schwarz, b Žiga Klarić, t David Weinberger. Gd, p Debora Hirschl, pp Charlotte Goldschmidt. Cu, p Robert Pscherhof, t Ljudevit Strauss. Ou: »Bne Jisroel«, p Zdenko Hirschl, pp Olga Buchsbaum, t Lavoslav Schwarz, b Vilma Weinberger, s: upoznavanje židovske literature i glazbe.

Kula: p Dr. David Holländer, pp Mošes Heinrich Deutsch, ph Ignaz Deutsch i Aladar Ceisel, t Bernat Čajagi, k Jakob Blau. Hk, p Albert Magrisso, t Bernat Čajagi. Gd, p supr. Jakob Pollak, f Novi-Vrbas, Stari-Vrbas, Torža, Kucora, Crvenka, Novišovo, Rusikrestur.

Kutina: p Albert Singer, pp Marko Spiegler, ph Makso Pollak. Hk, p Makso Pollak.

Lendava, Dolnja: r Dr. Anton Rudolfer, p Dr. Josip Brunner, pp Dr. Armin Štrasser, ph Aleksander Blau, b Heinrich Maschanzker, t i k Max Adler. Hk, p Moritz Schwarcz, pp Heinrich Teichman, počasni p Herman Gross, b Ludvig Revesz. Gd, p supr. Bela Brünner, pp supr. Moric Schwarzza, p ud. Risa Szanto, t supr. Max Adlera.

Leskovac: sv. Avram M. Alhalel, p Buhor Konfino, t Ješa A. Kovo, b Isak A. Kovo, ph Sima Judić.

Ludbreg: r Josip Leopold Deutsch, p Ignaz Gross, pp Ljudevit Lauš, ph Makso Scheyer, t Rudolf Appler. Hk, p Makso Scheyer, Cu t Rudolf Appler.

Miholjac, Donji: r Dr. Simon Ungar iz Osijeka, p Ulrik Liebling, pp i ph E. Keršner, t I. Freundlich, k Majer Silberberg.

Mitrovica, Kosov.: sv. Josef J. Ruben, p Hajim I. Bibas, pp i t Mois Adičes. Cu: »Bene Cion«, p Mois Adičes, pp Josef Ruben, t Buki Ruben, gš: »Cion«, p Gavriel J. Koen.

Mitrovica, Sremska: p Samuel Steiner, pp Arnold Rosenberg; t ing. Oskar Lederer, b Josip Klein, ph Josip Fleischmann, k i vu Hermann Weissberg, odbornici: Salamon Buhwald i Vilim Weiss. Odbor za šumu Kralja Petra: p gđa Tinka Baum. Ou cionističko: p Šandor Fleischmann.

Mol: r Josif Grün, p Ignatz Schwartz, pp Jene Wolff, ph Filip Blau, k Izrael Braun. Hk p Dr. L. Balint.

Moravica, Stara: p Imre Ungar, pp Ede Krausz, t Dr. M. Hirsch, k S. Schwarz.

Mostar: sv Josif Fischbein, p David Koen, ph Zadik Danon.

Murska Sobota: r Dr. L. Roth, p A. Fürst, pp Dr. A. Geiger, t Armin Hirschl, k1 Mor Darvaš, k2 Aleksandar Rosenfeld. Hk, p Odön Fürst, b Samu Kohn. Gd, p ud. Heinrich Arvai. Ou, p Dr. Aleksandar Valyi.

Našice: p Hinko Wollner, pp Dr. Dane Morgan, ph Julio Reich, k Jakob Schmelzer. Hk, p Miska Weisz, Cu, p Hermann Salzberger, kn (opštini).

Niš: sv. Isak Kabiljo, p Geršon S. Bukiš, pp Isak H. Mandil, ph Nisim B. Avram i Nahum Gedalja. Hk, p sv Isak J. Levi i Isak M. Mandil, Nahum Gedalja. Gd, p B. Celobonoviti, M. L. Moše i Rebeka I. Mandil. Cu, p Dr. Bor Beraha. Ou, Pevačko d »David«, p Isak M. Mandil, kn (Jevrejskoj opštini).

Novisad: r Dr. Hinko Kiss, p Dr. Ferdinand Lustig, pp Julio Frank, ph Wilim Locker, Josip Virag, Dr. Franz Nagy, Viktor Gross, Hinko Schönberger, Matija Löwy, Dr. Janos Schwartz, Max Bader, Mihael Krauss, i Adolf Zwibach, t i zr Armin Klein, k1 Leopold Weissberg, k2 Bernat Weitzenfeld, š Simon Fleischmann, Julius Kalef, Geza Kaufmann. Hk, p Dr. Ferdinand Lustig, pp Julius Frank. Gd, p supr. Adolfa Hahna, pp supr. Dr. Ferdinanda Lustiga. Cu, p Dr. Matijas Sattler, poslovnj p Vilim Locker, pp Matijas Löwy, Robert Rado, Josef Bröder. Ou: »Juda Makabi sportski klub«, p Dr. Peter Schwarz. »Jonija« Jevr. Ou, p Lajoš Fischer. U: »Pro Palestina »Ženska Zadruga«, p supr. Emila Viga, f: Žabalj, Titel, tj. kn (Ou »Jonija«).

Orahovica: p Jakob Kohn, pp inž. J. Bruckner, t Julius Brückner, k Abraham Kamenar.

Osijek: r Dr. Simon Ungar, p Dr. Hugo Spitzer, pp inž. Ljudevit Freundlich i Dr. Srećko Milić, ph Ljudevit Sekler, t Natan Schwarz, k1 Jakob Schechter, k2 Aron Kišicky, u Žiga Sonnenschein, Anka Stern, Ema Rothbard, š David Indig. Hk, p Dr. Josip Horn, pp Emanuel Hermann, b Marko Berger, t N. Schwarz. Gd, p Josefina Kolar, pp Fanny Ungar i Livija Kaiser, b Pepica Papai, t N. Schwarz. Cu, p Dr. Nikola Tolnauer, pv Berthold Žarkower, Keren Hajesod: p Artur Spingarn. »Žid. Opskrbilište«, p Dr. Josip Horn, pp Bela Hermann i Emanuel Hermann, Josefina Kolar, t N. Schwarz, upr. Otto Grünfeld, b Ljudevit Sekler. »Makabi« gš, p Josip Rosenberg direktor. U: »Žid. Ferijalna Kolonija«, p Frida Herzer, pp Mary Horn, b Piroška Schein Vizo: p Melanija Spingarn. kn (d »Makabi-u«).

Osijek doljni grad: r Dr. Simon Ungar, p Bela Hermann, pp Hermann Mauthner, ph Felix Katz, t Marko Grabarić, k i vu Isidrc Grün. Gd, p Camilla Kohlbach i Eug. Hirschfeld.

Pačir: p Filip Weiszberger, pp Aladar Vajda.

Pakrac: p Dr. Julio Neumann, pp Josip Mautner, ph Ignac Adler, Muki Klein, Jakob Strausz, t Alfred König, k Isak Freudes. Hk, p I. Adier. Gd, p Fanika Mautner, pp Aurelija Drucker.

Palanka, Bačka: p Emil Kirschner, pp Max Horovic, rh Wilhelm Rosenberg, Wilhelm Löwy, t Mavro Taussig, k Josif Herschković. Hk, p Leopold Rosenstock i Ludvig Hauser. Gd, p Amalija Löbl i Etel Wetzlberg.

Pančevo: p Heinrich Haim, pp Oskar Fischgrund, ph Julius Rosenstock i Adolf Szügyi, b Izor Ferencz, t Izidor Löwy, k1 Menyhert Klein, k2 Adolf Winkler, š Josef Rosenberg. Hk, p Ignatz Fischer, g Armin Freudenfeld i Karl Šoltesz, b Franz Öner, t Izidor Lövy. Gd, p Laura Fischer, pp Marta Freund. U: »Talmud Thora d«, p Max Rosenstock, pp Aleksander Schwarz. »Sinagogalno pevačko d«, p Dr. Ludwig Perlesz.

Parabuć: r Armin Fleischmann, p Alfred Büchler, pp Oskar Gerö, ph A. Abraham, š M. Fleischmann, f: Bač i Karavukov.

Pazar, Novi: p Leon Bahor, sv J. Konforti.

Petrovac: p Makso König, ph Desider Werber, t Samuel Silber jun., b Šandor Spitzer, k Samuel Silber sen. Hk, p Julijo Glied, g Vilim Berger, f: Kulpin.

Pirot: p Leon N. Abravanel, sv Nisim Adižes.

Požarevac: p Isak Karijo, t Avram R. Amar. Gd, p Rahila Morijo.

Požega: p Dr. Oskar Brichta, pp Samuel Weisz, ph Josip Adler, k Jizhok Rykow. Hk, p Adolf Schorsch. Cu, p Julije Frim. Ou: »Hagibor«, p Zdenko Haas, Slava Stark.

Priština: p Ašer Davidović, pp Isak Koen, t Avram B. Haim, š Zaharije Levi i Avram Kalderon. Cu, p Binja Mandin, pp Ašer B. Juse.

Ruma: r Vilim Goldstein, p Max Heitler, pp Filip Skopal, ph i t Adolf Sommer, k1 Isak Weiss, k2 Julius Heršković, f: Indija. kn (omladini) č (omladini).

Sanski-Most: p Isak Atijas.

Sarajevo aškenaskog obreda: p Dr. Moric Rotkopf, pp Bernardo Klein i ing. Oskar Grof, ph Jakob Engel, t Herman David, k Leopold Pollak, vu Jakob Weiss, š Šmul Šenker. Hk, p Dr. Makso Feldbauer. Gd, p Henrieta Horovitz, počasna p supr. Dr. Weszela, supr. Dr. Rotkopfa, Milka Hirschl, pp Vilma Bauer. Cu, Ou. U: »Bikur Holim«, sekcija Hk za potpomaganje bolesnika, p Jakov Engel. »Ahdus«, Jevrejsko humanitarno i potporno d, p Michael Ast. »Hahnusas Kalo«, p Samuel Kapp »Jevrejski klub«, p Dr. Žiga Bauer, t ing. Julijo Hahamović, tj: Safa-Berura, p Dr. Kalmi Baruch. gš: »Bar-Kohba«, p Alfred Demajo.

Sarajevo sefardskog obreda: r Dr. M. Levi, p Abraham M. Altarac, pp I. Dr. Jakob Kajon i II. Mordehaj R. Atijas, ph Abraham M. Altarac, g stari hram: Hajim Š. Daniti, Daniel S. H. Šalom, novi hram Moric E. Kabiljo, Albert M. Atijas,

t Dr. Isak Israel, k1 Isak Altarac, k2 Juda Alkalaj, vu Haham Moše N. Papo, Jakob Maestro, Ham Moše Perera, Isak H. Maestro, š Benjamin Abinun, Mojše R. Finci. Hk, p Bencion Maestro, Albert H. M. Altarac, Isak H. Gaon. Gd: »La Humanidad«, p Ilka Böhm. Cu, p Dr. Vita Kajon, pv Jakob Maestro. Ou, p Ješua Kajon. »Bar Kohba«, p Dr. I. Maestro Perić. U: Sociedad de vižitar doljentas« (d za pohadanje bolesnika), p Flora Salom, Rahela Altarac. »La Lyra«, p Leon Finci. »La Benevolencia«, p Dr. Jakob Kajon. »Ezrat Jetomim«, p Haham Moše Nisim Papo. »Kanfe Jona«, p Jošua Israel. »La Gloria«, p Dr. S. Pinto. »Misgav Ladah«, p Benjamin Kabiljo. »Poale Zion«, p Isidor Altarac. sg: »Bet Tefila«, p Dr. S. Atijas. »Olat Aboker«, p Elias J. Salom. tj: »Safa Berura« p Dr. K. Baruh. Škola: »Degel Atora« za usavršavanje Hazanima i Šohetima, p r Dr. M. Levi. kr: Isak Atijas.

Senta: r Hermann Schweiger, p Dr. A. Glückstal, pp Dr. Karlo Vig, ph Soma M. Schlesinger, Ignatz Deutsch, t Emil Rosenberg, k Salamon Fein. Hk, p Dr. Aleksander Meri, pp Dr. Koloman Hacker. Gd, p gđa Dr. Nandor Löbl. Cu, p Armin Fischer. Ou, p Stjepan Brichta, »Hagibor«, p Imre Wolf s: šport. U: »Devojačko d«, p Rozsi Fischer. kn. kr.

Senta sefardskog obreda: r Moses Lebović, p Salamon Pollak, pp Natan Krojnik, ph Gottlieb Kohn, Leopold Fischer, t Moses Stern, k1 Abraham Heilbrun, k2 Pinhas Trebić, vu Israel Apfel, Adolf Rooz, Leopold Munzer, š David Gross, Israel Lebović. Hk, p Salamon Pollak, Ignac N. Klein, Salamon Braun. U: »Talmud Tora«, p Filip Stern, Israel Silberstein.

Sisak: r Dr. B. Heiss, p Mavro Flesch.

Sivac, Stari: p Vilim Lederer, k Josef Knacker.

Skoplje: Glavni sv Moša Adroki, p Josif H. Arije, pp Eliezer Navaro, b Tihomir Zoković, t Josif I. Rubenović, ph Solomon I. Koen, Benko Konforti, Solomon S. Hazan, Jakov Elazar i Ješaja Elazar, sv Moša Behar, Josif S. Hajim, Levi Menahem, vu Josif Bitran i Moša Behar. Hk, p Merkado Saporta, Jakov Benadon, Nisim Biti, Jakov M. Saporta. Gd, p Leja Mizrahi, Roza Koen. Ou: »Bene Izrael«, p Isak S. Koen, Pepo Serero, Aron Koen, Ašer I. Koen i Mois K. Sason, s: Cijonizam. U: »Klub Skopljanih Jevreja«, Leon Lević, pp Ezra Tovi. »Matanot Laevjanim«, p Josif Navaro, Menahem A. Ruben. Direktor jevr. škole: Josif Behar, n Naftali Alhasid i Regina Aladjem. gš: »Makabi« p Adolf Baruh. kn (Opštini), kn i č (Ou: »Bene Izrael«). kr: Hotel »Karaso«.

Slatina, Podravska: r Hinko Grünwald, p Artur Bauer, pp Izidor Kohn, ph Ilija Weiser, b Lavoslav Fuchs, t H. Grünwald, š Simon Rosenberger. Ou: »Maks Nordau«, p Aleks. Beck, pp Iso Altheim.

Smederevo: p Moša Heskija, pp Josip Levi, ph Avram

Avramović, b Leon Farhy, t Jakov Avramović, g1 Samuilo Bdanja, g2 Biti Mandil, pv Bojana J. Avramović, sv J. Levi.

Sombor: r Dr. Mihajlo Fischer i Dr. S. Guttmann, p Andrija Wamoscher, pp Dr. Armin Scheer, ph Jenő Vámosi, b Arnold Bondi, t Samuilo Török, k1 Ernest Goldstein, k2 Moses Birnbau i Jenő Grosz. Hk, pp Ludwig Breuer, g Jakob Korn, Leo Lifschitz. Gabor Wamoscher. U: »Bikur Holim«, p Frigyes Weidinger. »Talmud Thora«, p Dr. Hinko Oblath. Ou, p Dr. Žiga Turányi, Dr. Béla Nagy. Gd, p gospođa Dr. Martina Kaboša, pp Dr. Isidora Gábora. f: 8.

Split: p Ing. Viktor Morpurgo, pp Isidor Stern, ph Izak Hajon, b David Papo, t Jahiel Kamhi, k Izak Daniti. š Hajim Kabiljo. Hk: »Kupa Gemilut Hasadim«. p Izak Daniti. Cu: »Jarden«, p Ing. V. Morpurgo, pp Isidor Stern, b Lelio Hajon. Ou: Omladinska sekcija d Jardena, p Josip Finzi, s: podučavanje, gojenje društvenosti, podizanje nacionalnoga duha, šport i gimnastika, zabava, tj. kn i č u d »Jardena«.

Srbobran: p Sima Wolf, pp Andor Müller, k A. Friedmann.

Stanišić: p Benő Licht. ph Marso Broder, k Marton Weiss. Hk. p Mor Ehrenfreund.

Subotica: r Dr. Josip Gerson, p Dr. Adolf Klein, pp Dr. Bela Török i Josip Hartmann, ph Adolf Glied, Samojlo Buchwald, Josip Grad, Samojlo Holländer, Mavro Schlesinger, t Dr. Mirko Vidor, k1 Josip Basser, k2 Deže Berger i Leopold Berger, vu Avram Vadnai, kontr. Ženi Löbl, b Roza Friedenstein, š Moric Weiss, David Klein. Hk, p Franjo Löwy. Gd: počasní p ud. Rafajla Hartmana, p supr. Pavla Ungara. Ou: »Reuss« kulturno Ou, Gjorgje Klein. »Hakoali« kulturno i športsko Ou, p Avram Vadnai. U: »Pučka kuhinja«, p supr. Mavra Šporera. »Patronaž«, p supr. Salamona Löbl i Pavle Ungar. »Udruženje milosrdne kuće Dr. Bernharda Singer«, jevrejska bolnica, upravnik višilekar Dr. Béla Török, viši lekari Dr. Mirko Wilhelm, Dr. Mirko Szekelj, lekar Dr. Ibolya Vogl. Udruženje Tt. kr ud. Mikloša Schlesingera.

Subotica orthodoxna o: r Moses Deutsch, p Hermann Deutsch, pp Wilhelm Glied, Ignatz Grossberger, ph Hugo Weiss, Moritz Palocz, t Moritz Silber, k Zoltan Szabo, š Hermann Berger. Hk i Gd sa velikom opštinom. Cu: »Moriah« d za naselje u Palestini, p Wilhelm Glied i Samuel Deutsch. Ou: »Menorah« kulturno d, p Franz Glied. ש"ם חברה za učenj. talmuda, p H. Schlesinger i W. Klein. »Bikur Cholim« p M. Klein i Bernat Glied. »Chewra Mesonoth« za obskrbu učenika Ješive i Tt, p Eugen Guttmann, f: Šoupljak, k Leopold Rosenberg. Tt i Ješiva u Michael Adler i Heinrich Moses, tj. pr. kn i č (Menorah). kr Adolf Krauss.

Šabac: p Zdravko Baruh, ph Nachman Avramović, t Josif Finzi, sv Šabetaj Levi. Gd, p Regina Albala t Luna Koen. Cu, p Josif Finci.

Šamac, Bosanski: sv Juda Močoru, p Abraham Kabiljo, ph Albert Romano, t Isidor Fridrich, š Moša A. Pijade.

Šid: p Julie Löbl.

Štip: sv David Nathan, p David Mušon Cion, pp Juse David Levi, ph Hadji David Cion, k1 Mušon Isak Levi, k2 Jako Baruh Levi. Gd, p Ruža P. Levi. Cu, p Menahem J. Levi, Pinhas B. Levi. Ou: »Ješua Ferahalil« za pomaganje sirotinje.

Titel: p Dr. L. Abonyi.

Topola, Bačka: p Jenő Havaš, pp A. Blau, ph Mor Fischer i Samuel Beer, t Dr. Komlos, k1 Julius Goldstein, k2 Kamiel Herzog, vu D. Hajnal. Hk, p Ignac Lustig. Gd. p supr. Ignaca Szekeľja. Ou: »Esrak«, p Ernő Kaufmann. f: Čantavir, kA. Brandeiss, Mali Idjoš, k Bokor; Stara Moravica, k S. Kohn; Feketić, Bajša, Pačir. tj. kn (Ezri).

Travnik: sv Daniel Danon, p Moric Montilja, pp Dr. I. Konforti, ph Isak Salom t Haim Papo, š Albert Altarac i Isak Maeštro. Hk, p Leon J. Konforti, g Moise H. Pinto, b Solomon D. Atijas. Cu: »Degel Jehuda« za podizanje nac. svijesti među omladinom, p Salamon Abinum, Mordo Salom i Danko Salom. U: »Bikur Holim«, dobrotvorno, p Josef J. Pinto i Leon J. Konforti, pr svake subote Peraša, Neviim i Ketuvim kr: Majer Schnetreppl.

Tuzla: p Moric Lisska, pp Juso M. Finci, b Artur Krauss, t ing. J. Berger. ph Mordehaj Finci, sv S. Abinun. Hk, p Moric Lisska, pp Leo Halberstam, g I. Moric Krönberger, II. Moša Danon, t Mavro Fürth, p groblja Aron Goldstein, upravnik fonda Franz Blatt. Gd, p Henriette Thau, pp Mirta Pesach, b Biserka Hajon, t Gisela Wiesler.

Valpovo: r Dr. Simon Ungar, p Makso Garai, pp Norbert Schwarz, ph M. Garai, t i b A. Krausz, Josip Münz. Hk, p Marko Engl.

Varaždin: r Dr. Rudolf Glück, p Dr. Hinko Blau, pp Dr. Vilim Taussig. ph Otto Weinberger, Herman Hönigsberg, Mavro Moses, k1 Žiga Vilković, k2 Jakob Kohn, š Šandor Graner i Max Glesinger. Hk, p Hermann Hönigsberg, t Julio Cegledi, b Artur Deutsch, odbornici: Rudolf Blühweiss, Josip Rosenfeld, Jakob Stern, Dr. Vilim Taussig, Makso Weiss, Koloman Sparing. Gd, p Zora Blau, pp Zora Schlenger, b Friedr. Brosch, t Paula Pollak. Cu, p Herman Herzer. U: Dobrotvorno d, p Dr. Rudolf Glück, pp Sara Berger. f: Krapina. tj. kr: Leopold Freiberger.

Vinkovci: r Dr. Mavro Frankfurter, p Dr. Ignjat Lang, pp Alfred Mogan, ph Aleksa Pollak i Josip Zilzer, t Margolius Pollak, b Mavro Augenfeld, k1 Mijo Propper, k2 I. Heršković. Hk, p Aleksa Pollak, pp Vilim Schlesinger, b Abraham Hirschfeld. Gd. p Tera Lang, pp Fina Preiss. b Ella Schön. Cu, p Adolf Beck, t Vilim Ornstein, b Hugo Deitelbaum. Ou i gš: »Heruth«, p Adolf Preiss, kn i č (Ou).

Virovitica : r Dr. Hermann Ezechiel Kaufmann, p Alfred Rotter, pp Josip Schwartz, ph Josif Benedek, b Josip Lichtner, t Srećko Weissmann, k Adolf Springer. Hk, p Adolf Bing, pp i b Donald Böhm, t Bratoljub Bauer. Gd: »Mirjam«, p Jelisava Rotter, pp Rosa Löwy, t Josipa Weinberger, b Jolan Strassberger udata Schwartz. Ou: »Bar Kochba«. p I. Goldberger, pp Selina Bing. U: Židovski književni klub »Zerubabel«, p Dr. H. E. Kaufmann, pp Julije Reich.

Visoko : sv. Abraham Romano, p Jakov Montiljo, pp Josif Ar. Danon, ph Albert Ar. Danon. Gd, p Hana H. Danon, pp i b Berta M. Danon. Cu, p Zadik H. Danon, pp Moritz Ar. Danon, gš, p Joži Ar. Kabiljo, pp Isidor Romano.

Višegrad : sv Maestro Jakob, p Abraham Ziller, pp Leopold Sprung, t i b Elijas Kajon. Cu, p Gavriel Papo, Altaras Aron, Elias Kajon.

Vlasenica : sv Salamon Pargo, p Aron S. Altarac, ph Haim A. Altarac, t Adolf Aksen.

Vrbas, Novi : p Adolf Lönyi, pp Aurel Reich, t Leopold Klein, k Mor Jakobović. Hk, p Aleksandar Friedmann. Gd, p Berta Lönyi. Ou, p Leopold Klein.

Vršac : r Dr. Leopold Fischer, p Samuel Berg, pp Rudolf Taus, ph Tobias Wiltenberg i Herman Barkan, b Bernhard Klein, kontr. Dr. Aladar Menczer, k1 i t Moritz Salzmann, k2 Bernat Schwartz. Hk, p Mor Györi, pp Tobias Wittenberg, g Ferdinand Treuer i Herman Barkan, b Geza Balog. Gd, p Hera Szücs, pp Elsa Berg, b Zelma Holländer, kontr. Berta Auspitz, t Stefan Schönheim. Cu, p Dr. Makso Rosenberg, pp Dr. Makso Zinner i Simon Steiner, b Sam. Bruckner. Gospojnska sekcija, p supr. Mavra Györia, pp sup. S. Viga. tj. kn i č (Cu).

Vukovar : r Dr. Julije Diamant, p Dr. Daniel Klein, i Mavro Ofner, ph Samuel F Klein, t Alfred Eschenazi, b Samuel Obersohn, k2 Izidor Lazar. Hk, p Sigmund Frank, pp Samuel F. Klein, b Vilim Engl. Gd, p Rosa Obersohn, b Mina Schwarz. Cu, p Dr. Josip Herzl, t Eugen Rosenzweig, b Oton Guttmann. Ou, začasni p Aleksa Steiner, p Karlo Engl, Alica Engl i S. Bader, s: gajenje ž'd. duha kod omladine. U: Kuratorij za otkup vijenaca, p: p općine, p Hk, p Gd i r, tj. kn i č (Ou).

Zagreb : r Dr. Gavro Schwarz i Dr. Mojsije Margel, p Dr. Hugo Kon, pp I. Dr. Lavoslav Šik, II. Lav Stern, ph Dr. Leo Plachte i Jos. Hofmann, pročelnici odbora: 1) za školu Dr. Marko Horn, zamj. prof. Semnic, 2) za upravu Eugen Berl, 3) za socijalno-dobrotvorne ustanove Dr. Drag. Zweiback i Jakob Lachmann, vu Dr. Miroslav Frenberger, k Ferdinand Jura, Josip Weissmann, Isak Hendel i Samojlo Singer, kancelarijski službenici: Lavoslav Hamburger, Ela Ehrenfreund, š Anton Freiberger. Hk, p Sandor A. pl. Aleksander, predstojnik Makso Hirschler, g David Goldberger, Adolf Haas, Lav. Schulman i Ignjat Weiser. Gd, p Ruža Deutsch, pp Frida Hertmann i Helena Lederer, t Flory Rottmann, b Paula Hirschler. Cu, p Eugen Berl. Ou: 1) »Judeja«

(žid nar. akad. d), p F. Reiner, 2) Žid. oml. kolo, p Joel Rosenberger. U: 1) Cerkle »Hatarbut« (udruženje Židova gradskog dijela Peščenice), p Hermann Adler, 2) »Ferijalna Kolonija«, p Tilda pl. Deutsch, pp Pavica Liepermann i Frida Schwarz, b Lona Marić, t Ela Plachte i Ela Šik. 3) »Hevra Gemilut Hasadim« (nadrabinat), 4) Žid. akad. potporno društvo i žid. dačka menza«, 5) »Dom zaklade Lavoslava Schwarza za žid. nemoćnike«, uprava: r Dr. Schwarz, Oto Stern, Matija Freund, Jakov Reiss, Teodor Grünfeld, Jakov Lachmann, Dr. Scholler i Dr. Robert Farkaš, 6) »Makabi« gš, p Julije König. f: Ortodoksna općina, p Lavosl. Rothstein, k i š Mozes. »Izrael. konf. škola s pravom javnosti«, obospolna sa 4 razreda, ravnatelj r Dr. Mojsije Margel, u Šarloti Schwarz, Gizela Fusch-Kohn, Julia Weiner i Mira Schreibstein, u pjevanja Josip Weissmann. Tt (r Dr. Gavro Schwarz) za učenike srednjih škola). tj (u Š. Goldberg). »Hug ivri« kn (1 Izr. lit. d. 2. Žid. oml. kola). kr. Kohn (Jelačićev trg) i ortodoksna rest. »Karmel« (Petrinjska ul. 26).

Zagreb sef. obreda: p Avram Romano, pp Salamon Papo, sv Menahem Romano.

Zavidović: p. J. Sonnenfeld, k Isak J. Kabiljo

Zemun: r Dr. Hinko Urbach, p Dr. Leopold Brandeis, pp Dir. Ivan Kohn, ph Bela Sonnenberg i Josip Kornstein, t Isidor Grünfeld, k Gerson Kačka, š Čelibi Jakob, Hk, p Moritz Sasson, g Salamon Scheer, Vilim Adler. Gd, p Justina Schreiber. Cu, p Moritz Sasson, t i pv Dr. Hinko Urbach. U: »Jevrejska Čitaonica«. f: Stara Pazova, k Vilim Atlasz. u Isidor Grünfeld, Edita Zentner. gš »Hakoah«. kr Pepi Fischer. kn. (općini).

Zemun sef. obreda: p Jakov Lönji.

Zenica: sv Leon Juda Finci, p Juda Montilja, pp Hermann Liebling, ph Benjamin Pinto, t Sami Papo, Salomon Levi. Gd, p Aola Papo, pp Victoria Trinki, t Otto Weiss, b Sara Pinto. Cu, p Otto Weiss, pp SalamonTrinki, t Sami Papo, b Rafael J. Trinki. Ou, p Hany Salom, t Šandor Trinki, b Jakob Ozmo kn. č (Cu).

Zvornik: p Herman Günsberger, b Mošina Levi, t Juda Altarac, ph Juda S. Levi, k Mihael Atijas.

Žablja: p Jakob Fischer, k Mor Kohn.

Žepče: p Elijas Kabiljo.

Pomažući Članovi Saveza Rabina Kraljevine S. H. S. *)

Savez Jevrejskih Veroispovednih Opština u Beogradu

Ada.

Hevra Kadiša
Jevrejska bog. opština

Jevr. ženska zadruga

Banja Luka.

Izr. bog. opština ašk. obreda

Bečkerek, Veliki.

Hubert, Dr. Sigmund

Jevrejska bog. opština

Bela Crkva.

Gross, Josef
Jevrejska bog. opština
Kugel, Dr. Julius
Reiner, Bernhard

Schlesinger, Aleksander
Spitzer, Franz
Steiner, Max
Temmer, Eugen

Beograd.

Adanja, Jakob — Uzun Mirkova 3.
Adanja, Mika — Kralja Petra 19.
Adanja, Dr. Sima — Cara Uroša 6a.
Albahari, Jakob S. — Vasina 5.
Alfandari, Avram — Kralja Petra 6.
Alfandari, Moša — Kraljev trg 21.
Alkalay, Dr. David — Trgovačka 3.
Alkalay, David A. — Kralja Petra 49.
Alkalay, Jakov M. — Kraljev trg.
Alkalay, Josif M. — Kralja Petra 30-32.
Alkalay, Makso, direktor — Kralja
Petra 57.
Alkalay, Marko — Knez Mihajlov
Venac 23a.
Alkalay, Moša — Cara Uroša 6a.
Alkalay, Dr. Nisim — Knjeginje
Ljubice 9.
Alkalay, Dr. Salamon — Pozorišna 9.
Alkalay, Samuel, direktor Banke Me-
tropol — Kralja Petra 28.
Almoslino, Mr. Nisim — Kralja
Petra 91.
Almuly, Braća & Demajo — Kralja
Petra 52.
Almuly, Josif — Cara Uroša 6a.
Altarac, C. i A. — Riga od Fere 2.
Altarac, Dr. Majer — Kn. Mihajlova 17.

Altarac, Majer — Uzun Mirkova 3.
Amar, Dr. Isak — Knez Mihajlova 47.
Amar, Moša — Kralja Petra 26.
Amar i Piade — Kralja Petra 52.
Armidi, Isak (Harmonija) — Kralja
Milana 43.
Aron, Nisim B. — Knez Mihajlova 48.
Arueti, Josif i Izrailo — Knez Mi-
hajlova 45.
Azriel, Avram (Davidović i Ko.) —
Kralja Petra 30-32.
Bach, Franja — Knez Mihajlova 8.
Baruh, Marko — Kralja Milana 17.
Bejosif, Lazar — Vasina 21.
Bejosif, Moša — Vuka Karadžića 3.
Belić, Dr. Aleksander — Knez Mihaj-
lova 7.
Belić, Mihajlo, inž. — Kn. Mihajlova 50.
Benarajo, Avrami — Vasina 9.
Benavram, Jakob — Kralja Petra 45.
Benavram, Sam — Kraljev trg 9.
Bencion, Bencion — Kn. Mihajlova 37.
Benvenisti, M. — Kralja Milana 83.
Benvenisti i Pinkas — Kralja Milana 83.
Beogradska Trg. Štedionica — Kralja
Petra 57.

*) Ovaj spisak sadržava samo jedan deo naših članova, jer u raznim mestima još nije rad dovršen.

- Blühweiss, Hinko, Jugosl. Kreditni Zavod — Knez Mihajlova 17.
 Bokroš, Filip — Strahinića Bana 80.
 Braun, Zoltan, direktor — Pozorišna 67.
 Celebonović, Dr. Jakob — Knez Mihajlova 33.
 Demajorović, S. D. — Kr. Milana 14.
 Djerasi, A. — Višnjičeva
 Deutsch, David — Pošt. fah 312.
 Dietrichstein, Dr. Franjo — Knez Mihajlova 16.
 Efraim, Menahem »Anilin« — Knez Mihajlova 48.
 Ehrenfeld, Marcel (Schenker i Co.) — Kralja Petra 13.
 Ejduš, S., dentist — Kralja Petra 64.
 Elias, H. i Komp. — Knez Mihajlova 33.
 Farhi, Marcel — Pošt. fah 378.
 Farkaš, direktor Agrarne Komercijalne Banke
 Feldmann Eliza — Jovanova 15.
 Finci, Aron — Terazije 7.
 Finci, Dr. Josif — Jakšičeva 5.
 Finci, Dr. Leon — Kneginje Ljubice
 Fischer, Salamon, direktor — Obiličeva Venac 27.
 Freudenfeld, Braća — Kralja Petra 20.
 Freudmann, Simon — Carigradska 23.
 Fried, Josif — Knez Mihajlova 33.
 Füchsl, Makso — Pošt. fah 260.
 Goldmann, Šandor (Harmonija) — Kralja Milana 43.
 Goldstein, Miša — Čika Ljubina 18.
 Guttmann, Leo — Čika Ljubina 18.
 Hason, Simon — Knez Mihajlova 5.
 Herzl, Bertold — Zmaj od Nočaja 14.
 Hochner, David, direktor — Čika Ljubina 18.
 Holländer, Dr. Josip — Vasina 13.
 Horovic, Dr. Hugo — Knez Milana 9.
 Hönigsberger, Bertold — Knez Mihajlova 50.
 Jevr. žensko društvo sef.
 Josif, Leon — Umetnička Galerija
 Josif, Leon — Čika Ljubina 18.
 Kabiljo, Leon — Knez Mihajlova 48.
 Kajon, Dr. Cesar — Knez Mih. Venac 13.
 Kapon, Samuilo — Solunska 4.
 Kalderon, Aron Buki — Vasina 8.
 Kalderon, Moric i drug — Kralja Petra 65.
 Kastner, Anton — Kralja Milana 56.
 Katarivas, Vinko Bubi — Kralja Milana 9.
 Koen, Avram S. — Kralja Petra 29.
 Koen, David Sabitaj — Kr. Milana 83.
 Koen, Isak i brat — Kralja Petra 40.
 Koen, Makso — Kralja Petra 65.
 Koen, Menahem i brat — Kralja Petra 46.
 Koen, Solomon J. — Knez Mihajlova 24.
 Kohn, Geza — Knez Mihajlova 1.
 Kolonialna Banka
 Konforti, Jakob — Kralja Petra
 Krohstein, Josif — Koloseum
 Levi, A. H. — Kralja Petra 30—32.
 Levi, Avram J. — Vasina 13.
 Levi, Gavrilo D — Kralja Petra 52.
 Levi, Jakob — Vasina 5.
 Levi, Naftali M. — Uzun Mirkova 8.
 Levi, Salamon Moni-Višnjičeva 3.
 Löbl, R. R. — Višnjičeva 3.
 de Majo, Jakov Avram — Kralja Petra 30—32.
 de Majo, Makso — Knez Mih. Venac 23-a
 de Majo, Šemaja — Kralja Milana 9.
 Mandel, Ignjat — Poenkarejeva 10.
 Mandil, David N. — Braća Nedića
 Mandil, Marko — Kralja Petra 11.
 Mandilović, Avram — Braća Nedića 4.
 Mašiah, Isak — Zmaj od Nočaja 13.
 Mayer, Ferdinand — Kralja Milana 15.
 Mayer Dr. Oskar — Višnjičeva 3.
 Medina, Hajim (Stara Sinagoga) — Knez Mihajlova 8.
 Medina, Isak I. — Knez Mihajlova 8.
 Melamed, Jakob — Knez Mihajlova 53.
 Melamed, Moša A. — Jakšičeva 5.
 Menahem, Laki — Knez Mihajlova 25-a
 Mešulam, B. R. — Kralja Milana 93
 Mevorah, Moša A. — Strahinića Bana 49.
 Mevorah, Rahanim — Kralja Milana 9.
 Molho i Mandilović — Trgovačka 3.
 Mošić, Moša »Anilin« — Knez Mihajlova 48.
 Nachman, Aleksander — Kr. Petra 56.
 Nahmas, Marko — Knez Mihajlova 46
 Nahun, Binja i brat — Kralja Petra 34.
 Neuländer, Oskar — Knjeginje Ljubice 28.
 Neumann, Braća — Kralja Petra 26.
 Neumann, Isidor (M. Tiller) — Mišketina 9.
 Piade, Dr. Bukić Kolarčeva 11.
 Pijade, Samuilo — Vasina 11.
 Pinto, Leon M. — Kraljev trg 5.
 Pollak, Feliks — Kn. Mihajlov Venac 25.
 Pollak, Josif — Poenkarejeva 10.
 Popper, Makso, Praška Banka — Kralja Milana
 Pops, Dr. Friedrich — Knez Mihajlov Venac 13.
 Rafailović i Co. — Kralja Milana 37.
 Rechnitzer, Stevan — Čika Ljubina 7.
 Reitzer, S. i Co. — Knez Mihajlova 8.
 Ruben, Nisim M. — Trgovačka 3.
 Rubenović, Ruben (Banka Metropol) — Kralja Petra 18.

- Ruso, David »Merkur« — Knez Mihajlova 48.
 Ruso, Nisim D. — Trgovačka 4.
 Salamon, Isak — Kralja Petra 49.
 Šajnesonov, Feliks — Terazija 32.
 Schallinger, Julius, inž. — Vojvode Dobrnjca 50.
 Schwarz, Hugo, direktor (Rud. Mosse) Kralja Milana 25.
 Šlomović, Bernat — Kn. Mihajlova 16.
 Singer Makso — Pozorišna 49.
 Spitzer, Sime — Poenkareova 30.
 Steiner, Arnold — Kn. Mihajlova 17.
 Suzin, Josip — Kralja Petra 22.
 Tajtacak, Isak — Jevremova 7.
 Talvi, Moša — Jakšičeva 5.
 Testa, Dr. Nisim — Kralja Petra 89.
 Tuvi, Isak, menjač — Kr. Milana 23.
 Vermeš, Ervin, direktor — Strahinića Bana 80.
 Vig, Adam — Kralja Petra 60.
 Weiler, Josif — Knez Mihajlova 8.
 Weiss, Teodor — Vlajkovičeva 17-II.
 Weiss, Žiga — Čika Ljubina 7.
 Werber, Avram, inž. — Knez. Mili. Venac 13.
 Zunana, Braća — Kralja Petra 67.

Bjelovar.

- Berger, Emil i sin
 Breuer, d. d.
 Breger, Braća
 Deutsch, David
 Fischer, Dr.
 Fuhrmann, Žiga
 Fürst, Jakob i sin
 Gottlieb, Dr. Hinko
 Herrnstein, Robert
 Hrižić, Dr.
 »Hygiea«
 Jevrejska bog. opština
 Lauš, Vilim
 Pollak, Ernst
 Pollak, Žiga
 Rosenzweig, Filip, inž.
 Svrnjuga, Ferdo
 Steiner, Antun
 Stern, Makso
 Stern Samuel
 Stern i Fürst
 Taussig, Ignac
 Wolf, Drag. sinovi

Brod na Savi.

- Abramović, Dr. Josip p bog. općine
 Adler, Šandor, direktor Slaveksa
 Cionistička Organizacija, Mjesna
 Fuchs, Rudolf
 Glückmann, Gerson
 Hevra Kadiša
 Izr. bogoštovna općina
 Kern, Dr. Julian
 König, Vilko i drug
 Krauss, Šandor, pp bog. općine
 Lang, Leo, direktor Slavonije
 Mayer, Lav
 Petrić, Dr. Ivan
 Polak, Dr. Milan
 Rein, Marko
 Sidon, Ignjat
 židovsko dobrotvorno društvo

Čakovec.

- Baumsteiger, Samuel
 Benedikt, E. i sin
 Berger, Šimon
 Bolgar, Benő
 Fischer, Braća
 Fischer, Rosa ud.
 Deutsch, Lora
 Graner, Braća
 Kohn, Adolf
 Mayer, Hermann
 Mayer, Karlo
 Neumanna, S. naslj.
 Rosenfeld, Jakob
 Scheier, Dragutin
 Steinitz, Mavro
 Stern, Max
 Székely, Vilim
 Švarc, Mavro
 Vajda, Flemer
 Weiss, Šandor
 Wolf, Dr. Bela
 Židovsko Omladinsko Društvo

Dubrovnik.

Izr. bog. općina

Durdevac.

Braun, Šandor.

Gradiška, Nova.

Bauer, Mavro	Rittmann, Adela
Izr. bogoštovna općina	Roth, Arnold
Kohn, Jakob jun.	Sommer i Deutsch
Konn, Jakob sen.	Waehsler, Emanuel

Kikinda, Velika.

Frankl, Jakab, p	Hevre kadiše	Guttmann, Mikša, p	jevr. b. opštine
	Reich, Vilim, pp	jevr. b. opštine	

Koprivnica.

B'auhorn, Mavro	Reich, Milan
Fischer, udov. Judita	Salamon, Alfred
Fuchs, Josip	Scheyer, Adolf
Grünwald, Vilim	Scheyer, Josip
Handler, Gerson	Scheyer, Dr. Julio
Heinrich, Hugo	Scheyer, Milan
Hirschl, Emanuel	Steiner, Dr. Rikard
Hiršl, Geza	Sternfeld, Vitomir
Hirschl, Mavro	Zohr, Rosaliya
Pulgram, Dr. Arnold	

Koška (kod Osijeka)

Kohn, Bernat

Križevci.

Berkeš i Pollak	Hoffmann, Arnold
Brenner, Josip	Jevrejska bog. opština
Goldberger, Josip	Schwarz, H.
Goldschmidt, Aleksander	Strausz, Ljudevit
Grossmann, Samuel	Weinberger, Feliks
Hirschl, Ignac, nasljed.	Weisz, Dr. Dragutin
Hirschl, Jakob	

Lendava, Dolnja

Arnstein, Benö	Panaba, Jos p
Blau i Bartos	Schwarcz, Arnold
Brunner, Dr. Josef	Schwarcz, Moritz
Brünner, Bela	Weisz, Žiga
Eppiuger, Samuel	Weissenstein, S. J.
Jadran, industrija dežnikov d. d.	Wortmann, Armin

Leskovac

Jevrejska bog. opština

Ludbreg

Appler, Rudolf	Scheyer, Makso
Deutsch, Gizella	Schlesinger, J.
Gross, Ig.	Schlesinger, Dr. Leon
Hevra Kadiša	Sobr, Dr. Milan
Jevrejska bog. opština	Spiegler, Dr. Oton
Lausch, Ljudevit	Weinrebe, Ignac
Satler,	Weiss, Samuel
Scheyer, Artur	

Mariolana

Siller, Mg. Ph. Al.

Singer, Dr. Ignjat

Mitrovica, Kosovska.

Jevrejska bog. opština

Mitrovica, Sremska.

Baum, Dr. Žiga
 Fischer, Oskar
 Frankfurter, Dr. Ignjat
 Gross, Sigmund
 Jevrejska bog. opština
 Klein, Josip

Kohn, Julius, direktor
 Kova, Julijo
 Pesing, Hermann
 Rosenberg, Arnald
 Spitz, Dr. Ljudevit
 Steiner, Samuel,

Novisad.

Spiegel, Edgar — Trg. kuća Minerva

Osijek.

- Abrahamsohn Mavro, knjigov. kod J. Frank i Co. — Kolodvorska 20.
 Baneth, Josip, trgov. — Kolodvorska 50.
 Bosković, Hugo, trgovac — Županijska 7.
 Büchler, Mirko — Desatičina 4.
 Fein, Dr. Gejza, zubar — Aleksandrova 17.
 Finzi, David — Desatičina 30.
 Goldstein, Ernest i drug, gvozdjar — Desatičina 39.
 Görög, Vilim, posj. Grand Hotela — Županijska 9.
 Heller, Aron, tvorničar sirčeta — Desatičina 7.
 Herlinger, Dr. Ivo, liječnik — Desatičina 30.
 Herman, Emanuel — Kapucinska 1.
 Herzl, Julijo, veletrac
 Horn, Dr. Josip, adv. — Aleksandrova 22.
 Jurković, Dragutin, dir. Jugosl. Banke — Aleksandrova
 Kabiljo, Cezar, pomodna radnja Desatičina 7.
 Kaiser, Dr. Makso, zubar — Kolodvorska 16.
 Kraus, Emil, posj. Diana kupatila
 Krausz, Emil, tvorn. Macesa — Desatičina 24.
 Krauss, Dr. Lavoslav, zubar — Kapucinska 8.
 Leitner, Dr. Marko, adv. — Kapucinska 12.
 Schein, Herman i drug, žitari — Županijska 19.
 Singer, Lavoslav, dir. »Jugoslavije« — Kolodvorska 20.
 Spitzer, Dr. Hugo, adv. preds. S. J. V. O. — Aleksandrova 16.
 Szekler, Josip, gvozdjar — Desatičina 19.
 Szekler, Ljudevit, knjižar Desatičina 7.
 Stein, Filip, trg. za opremu nevjesti — Kapucinska 1.
 Tolnauer, Dr. Nikola adv. — Kolodvorska 16.
 Vogel, Vilim, trg. odjela — Županijska 13.
 Weissmann, Dr. Hermann, adv. — Kolodvorska 16.
 Weissmann, Dr. K., liječnik — Desatičina 24.
 Zimmermann, Josip, žitar — Desatičina 19.

Pančevo.

Adler, Karl
 Darvas Vilim, prof.
 Deutsch, Emil
 Deutsh, Markus
 Feuer, Dr. Emmerich
 Fischer, Ignjat
 Fischgrund, Oskar
 Freund, Markus
 Frisch, Samuel
 Gonda, Dr. Mavro
 Graber, Dr. Ladislav
 Haiduska, Bernard
 Haim, Heinrich. p jevr. op tine

Herzl, Dr. Aleksandar.
 Iritz, Dr. Bela
 Jevrejska bog. opština,
 Käufer, Aleksander
 Kraus, Bela
 Krausz, Emil
 Marer, Julius
 May, Marcus
 Mezei, Imre, direktor
 Ofner, Franz
 Paparo, Abraham
 Perles, Dr. Ljudevit
 Pollak, Dr. Aladar

Porter, Wilhelm
 Rosenstock, Julius
 Rosenstock, Makso
 Schulz & Wolf

Talmud, Tora. društvo
 Ulmer, Josif
 Ungar, Makso

Petrovac.

Aut. ort. jevr. bog. opština

Ruma

Cionistička Organizacija, Mjesna
 pl. Fischer, Dr Aleksandar
 Hauser, Bela
 Heitler, Makso, p jevr opštine.
 Helinger, Simon
 Müller, Sigmund
 Polacek, Samuel.
 Popper, Jakob.
 Reich, Sigmund.

Rosenbaum, Ljudevit
 Schlesinger, Dezider
 Skopal, Filip
 Timar, Artur, ing. Gradjev. ured
 Wachsberger, Filip
 Weisz, Braća
 Weisz, Natan
 Wessel, Karlo

Sarajevo.

Alkalay, Albert I.
 Altarac, Abraham Majer, p šef opštine
 Ast, Mihael.
 Atijas, Mordehaj R.
 A. k. Hevra Kadiša.
 Atijas, Dr. Sumbul, advokat
 Atijas, Albert
 Daniti, Hajim
 Engel, Jakob
 Grof, Oskar, ing., pp jevr. b. opštine

Jevr. a'ken, gospojinsko dru tvo
 Jevr. bog. opština ašk. obreda
 Jevr. potporno društvo „Hachnusas Kalo“
 Jevr. potporno društvo „Misgav Ladah“
 Kabiljo, Moric E.
 Kajor, Dr. Jakob
 Klein, Bernardo, p jev. bp. opštine
 Maestro, Jakob.
 Pinto, Dr. J.
 Salom, Daniel S. H.

Slatina, Podravska.

Izraelska bog. općina

Split.

Daniti, Izak
 Hajon, Izak
 Izraelska bog. općina

Kamhi, Jahiel
 Papo, David
 Stern, J.

Subotica.

Jevrejska bolnica

Šušak.

Mautner, Salamon

Sv. Ivan Zelina.

Sorger, Albrecht, veterinar

Varaždin.

Adler, Mavro
 Berger, Sarah
 Blau, Dr. Hinko
 Blühweiss, Albert
 Brod, Lavoslav
 Daji, Viktor
 Glasgal, Dr. zubar
 Hauser, Hani

Herzer, Hermann
 Hevra Kadiša
 Jevrejska bog. op tina
 Konrad, Dr. Martin
 Kraus, M. J.
 Langenstein. ravn. marib. textil
 tvornice
 Lapter, Žiga

Leitner i Schönwald
Mitzky, Arnold
Moses, Hinko
Pollak, Bernard
Pollak, Isidor
Pollak, Jakob
Požgaj, Eugen

Schreiber, Mavro
Sparing, Koloman
Stern, Hinko
Stern, Jakob
Takač, Emil uprav. munjare
Zipper, Sigmund ravn. munjare

Vinkovci.

Augenfeld, Moric
Bernat, M. ing.
Borowitz, Armin
Bresslauer, Hinko
Brichta, Žiga
Deutsch, Dr. Aleksa
Epstein, Mavro
Fleischhacker, Samuel
Flesch, Bernhard
Friedländer, Adolf
Gross, Rudolf
Hecht, Mr. Adolf
Hirschfeld, Abraham

Hirtweil, Adolf
Jaffe, Josef
Kaiser, Ljudevit
Lang, Dr. Ignjat
Marton, Braća
Ornstein, Vilko
Rosenberg, Regine
Schlesinger, Natan
Schlesinger, Vilim
Stanić, Dr. Jakob
Stark, Dr. A.
Zilser, Josef

Vrbas, Novi.

Berger, Iso
Berger, Oskar
Fürst, Dr. Šandor
Fürst, Vilma

Lönyi, Adolf
Reich, Aurel
Singer, Markus
Schossberger, Natan

Vršac.

Balog Geza
Barkan, Hermann
Berg, Samu
Bruckner, Samu
Chevra-Kadisha,
Dietrichstein, Bernhardt
Engländer, Sándor
Friedmann, Vladimir
Fruchter, Desider

Glückmann, David
Isr. Frauenverein,
Kultusgemeinde,
Menzer, Dr. Aladar
Schönheim, Stefan
Tausz, Rudolf
Treuer, Ferdinand
Wassermann, Hugo
Zinner, Dr. Makso

Vukovar.

Fischhof, Rudolf
Fischhof, Salamon
Frank, Sigm.
Goldschmidt, Dr. Sig.
Gottlieb, Dr.
Gross, Leopold
Herzog, Adolf
Hevra Kadiša
Hirth, Levoslav

Izr. gospojinsko društvo
Klein, Sam. F.
Landesmann, Otto
Obersohn, S.
Ofner, Mavro
Pfeffermann, J.
Stein, Milan i drug
Steiner, Mirko i sinovi

Zagreb.

Alexander, S. D., predseđn. — Ilica 31.
Altschul, H. „Planinar“ — Ilica 5.
Altstädter, Bela — Ilica 221.
Altstädter, Dr. Žiga, zubar — Ilica 54.

Amoday, Alfred — Pošt. pretinac 125.
Amper, Heinrich, — Ilica 13.
Anglo Jugosl. Petrolejski Društvo —
Strossmajerova 6.

- Arnstein, Lavoslav — Ilica 26.
 Balaš, Aleksander, dir. — Trg N. 4a.
 Bauer, M. — Boškovičeva 40.
 Bauer, Dr. Marko — Ilica 13.
 Bauer, Dr. Richard — Jelačićev
 trg 20.
 Benedik, Marko — Jurišićeva 25.
 Benvenisti, Josef — Kraljica Marije 15.
 Bischitz, Mavro — Račkoga 10.
 Blau, Adolf — Strossmajerova 6.
 Blau Artur — Ilica 21.
 Borović, Makso — Sajmište 10a.
 Braun, Dr. Oton — Sajmište 1.
 Büchler, Feliks — Ilica 28.
 Cohen, Iso — Martićeva 37/II, I. za
 g. Levi.
 Daniti, Šalom — Gjorgjevičeva 13.
 Deutsch, Braća — Martićeva 10.
 Deutsch, Isidor — Martićeva 10.
 Deutsch, Dr. Pavao — Ilica 53.
 Deutsch, Slavko, dir. — Jelačićev
 trg 26.
 Dorner, Djuro, dir. Tunggram — Trg
 N. 4a.
 Drach, Industrija drva d. d. — Ga-
 jeva 35.
 Ebenspanger, Lavoslav — Ilica 15/II.
 Ebenspanger, Šandor — Ilica 2.
 Ehrentfreund, Gustav, dir. — Ilica 48.
 Engel, Adolf, štampar — Sajmište 6.
 Engel, Dr. Srećko — Hacova 10.
 Engelsrath, Vilim Vuk — Ilica 5.
 Erenyi, Ljudevit, inž. — Gunduličeva
 26—30.
 Feldmann, Ignac — Ilica 36.
 Fischer, Dragutin — Ilica 3.
 Fischer, Josip — Jurišićeva 25.
 Fischer, Dr. Oskar.
 Fleischhacker, Vatroslav — Ilica 11.
 Flesch, Hugo — Ilica 49.
 Frank Braća — Trg N. 2.
 Fuhrmann, Dr. David — Martićeva 10.
 Fuhrmann, Natan — Gunduličeva 53.
 Fuhrmann, Žiga, dir. — Boskovičeva
 26.
 Fussmann, Braća — Ilica 31.
 Grossmann, Edmund — Račkoga 8.
 Grünwald, Ernest — Boškovičeva 36.
 Gyeneš, Hugo, dir. Jugosl. Sparklet
 — Martićeva 35.
 Hajon, Albert — Nova Ves 49.
 Heim, Adolf — Gajeva 20.
 Heimbach, Lavoslav, dir. — Zrinjski
 trg 9.
 Herlinger i Stern — Jurišićeva 12.
 Hertmann, Albert — Hlačičev trg 26.
 Herzl, Julius, — Trg N. 4a Tunggram.
 Herzog, Dr. Žiga — Jelačićev trg 6.
 Hevra Kadiša
 Hirschl, Dr. Bogomir — Jelačićev
 trg 4.
- Hirschl, Dr. Ivan — Ilica 26.
 Hirschl, Dr. i drug — Ilica 13.
 Hochsinger, L. — Jurišićeva 28.
 Hofmann, Josip — Boškovičeva 31.
 Horowitz, Dr. Franjo — Strossma-
 jerova
 Jellinek, Dr. Gjuro — Jelačićev trg 4.
 Jungwirth, Mirko — Ilica 34.
 Justitz, Ignjat, rezbar — Strossma-
 jerova 8.
 Izrailska bog. općina.
 Kandel, Mavro, dir. — Boškovi-
 čeva 32.
 Kardoš, Braća — Ilica 73.
 Karfunkel, Josip, dir. Adria Osig.
 dr. — Hacova 10.
 Katz, Bernat — Sajmište 54.
 Kaufmann, Emil, dir. — Račkoga 9.
 Kestler, Adolf, dir. — Treća Pčšče-
 nica 28.
 Klein, Braća, — Jelačićev trg 3.
 Kleiner, Marko Vilim — Ilica 24.
 Kohn, Jenő, dir.
 Kolmar, Mavro — Ilica 13.
 Kornhauser, Dr. — Medveščak 102.
 Korvin, Leopold — Ilica 42.
 Kramer, Dr. Gustav — Jelačićev
 trg 23.
 Kraus, Herman, dir. »Granum« —
 Strossmajerova 3.
 Ländler, Albert — Palmotičeva 55.
 Lederer, Makso, dir. — Sajmište 10a.
 Lieht, Dr. Aleksander — Zrinjevac 14.
 Loschutz, Dr. Aleksander — Stross-
 majerova 6.
 Löwenstein, Armin — Jurišićeva 26.
 Löwy, Josip — Palmotičeva 32.
 Mahler, Hugo — Nikočičeva 7.
 Mayer, Jakob — Jurišićeva 24.
 Mayer, Makso — Račkoga 9.
 Meov, Gabriel — Petrova 132a.
 Mevorah, Avram — Sajmište 57.
 Müller, Leopold — Ilica 226.
 Münzer, Josip — Gjorgjevičeva 23.
 Nafusi i Halpern — Draškovičeva 33.
 Neumann, Adolf — Martićeva 21.
 Neumann, Josip, inž. — Ilica 11.
 Oehler, Eduard — Ilica 4.
 Ornstein i Spitzer — Gajeva 10.
 Pavlinović, Hugo — Boškovičeva 3.
 Pesing i Pollak — Boškovičeva 42.
 Pfeffermann, Ljudevit, »Granum d.d.«
 — Strossmajerova 3.
 Pick, Adolf — Draškovičeva 24.
 Pollak, Josip — Ilica 47.
 Pollak, Samuilo — Račkoga 9.
 Pordes, Dr. Sigmund — Boškovi-
 čeva 33.
 Raić, Dr. Artur — Ilica 10.
 Raić, Milan, »Granum d. d.« —
 Strossmajerova 3.

- Rein, Adolf, dir. — Trg Kralja Tomislava 17.
- Reisner, Eugen — Račkoga 15.
- Rendi, Feliks — Boškovičeva 29.
- Robiček, Ljudevit — Tuškanac 15c.
- Rosenberg, Dr. Robert — Trg N. 4.
- Rosenfeld, Braća — Ilica 36.
- Rosenfeld, Mgr. Oskar — Strossmajerova 4.
- Rottmann, Dr. Arpad — Jelačićev trg 2.
- Rottmann, Makso, »Tungstram« — Trg N. 4a.
- Rottstein, Eugen — Ilica 48.
- Sasson, Enil — Palmotičeva 32.
- Schenker i Co. — Palmotičeva 64a.
- Schillinger, Teodor — Akademički trg 2.
- Schlesinger, Aleksander — Ilica 54.
- Schlesinger, Dr. Miroslav B. — Ilica 87l.
- Schneller, Šandor, — Strossmajerova 6.
- Schnittlinger, Hugo — Ilica 184.
- Schön, Teodor, dir. »Feniks« — Jelačićev trg 4.
- Schreiber, Bernat — Jurišičeva 24.
- Schrenger i drug — Draškovičeva 35.
- Schulhof, Žiga — Jelačićev trg 6.
- Schwarz, Ferdo i drug — Ilica 45.
- Schwarz, Dr. L. — Gjorgjevičeva 7.
- Schwarz, Dr. Miroslav — Jelačićev trg 3.
- Schwarzkopf, Richard, »Anglo Petrol« — Strossmajerova 6.
- Selinger, Viktor — Ilica 26.
- Semo, Isak — Jurišičeva 5.
- Sigmund, Aleksander — Kumičičeva 10.
- Silberstein, Dr. Aleksander — Jelačićev trg 5.
- Ringer, Dežō — Martičeva 10 (Braća Deutsch).
- Singer, Ign. »Dugme« — Boškovičeva 42.
- Skopal, Slavoljub — Trenkova 5.
- Spiegler, Dr. Oskar, adv. — Sajmište 11.
- Spitzer, David — Sudnička 11.
- Spitzer, Julio — Račkoga 7a.
- Stein, Armin — Draškovičeva 46.
- Stein, Liebmann — Boškovičeva 29a.
- Steiner, Hinko — Ilica 61.
- Susmann, Dr. Lav — Berislavičeva 9.
- Szabo, Geza, dir. — Jelačićev trg 26.
- Šik, Dr. Lavoslav — Sudnička 7.
- Trebitsch, Mirko, »Anglo Petrol« — Strossmajerova 6.
- Ullmann, Dragutin — Boškovičeva 44.
- Vary, Bela — Račkoga 7a.
- Vilhelm, Gustav, »Tungstram« — Trg N. 4a.
- Vilković, Branko — Ilica 13.
- Waldmann, Albert, generaldir. — Strossmajerova 6.
- Walder, Milan — Ilica 24.
- Weinberger, Hugo, dir. — Jurišičeva 5.
- Weinbergerova drogerija, Mgr. Ph. — Ilica 6.
- Weiss, Dr. Aleksander — Ilica 122.
- Weiss, Emanuel — Ilica 122.
- Weisz, Eugen, zubar — Boškovičeva.
- Weiss, Iso — Ilica 31.
- Weissmann, Dr. Lujo — Ilica 3.
- Wiener, Julius — Martičeva 21.
- Wiesner, Paul, zubar — Gjorgjevičeva 20.
- Wohlmuth, Sigfrid — Boškovičeva 29.
- Wolfner i drug — Nikoičeva 14.
- Zipser, Adolf — Ilica 73.
- Zwieback, Dr. Dragutin, adv. — Zrinjski trg 10.

Inozemstvo:

Gablonz Č. S. R.

Amoday, Elias

New-York.

The New York Publik Library

Warszawa.

Halbmiljan, A. journal'ist — Chmielna 27.

Die Vršacer Teppichknüpferei

Braća Berg, Vršac (BANAT)

erzeugt handgeknüpfte **Perserteppiche** wie auch **Bettvorleger, Ottomanüberwürfe und Verbindungsstücke** in verschiedenen Grössen nach Zeichnungen und Muster von Original-Perserteppichen, aus bestem Material, garantiert echtfärbig, dauerhaft, ausschliesslich Handarbeit in kunstvoller Ausführung.

Ständiges Lager in verschiedenen Grössen. Bestellungen werden auch nach vorgelegten Zeichnungen übernommen und bestens ausgeführt.

Dieser echte Handknüpf-Teppich ist verhältnismässig der billigste Teppich, weil dauerhaft, im Gebrauch immer schöner und daher seinen Wert behält.

Vereinigte Hut- u. Kappenfabriken
Berg, Hirsch & Comp.
 VRŠAC (BANAT).

»Zenith« Schuhleisten-Fabrik
Berg, Mertes & Tausz
 Telefon 100 Vršac Telefon 100

BRÜDER BERG, VRŠAC, Manufaktur u. Kurzwaren
 EN GROS Telefon 85 EN DETAIL
 empfehlen ihr erstklassiges und reichsortiertes Lager in
Damenkleiderstoffen, Seidenstoffen, Herrenkleiderstoffen

„**HARMONIJA**“
 odeljenje klavira
 Najveće preduzeće u zemlji
 Beograd, Kralja Milana 43.

Prodaje po najpovoljnijim pla-
 težnim uslovima Katalog besplatno.

Vilim Wolfner

vinarska radnja na veliko,
 pecara rakije i konjaka

VRŠAC (BANAT).

Telefon br. 155.

Brzjavni : Wolfner Vršac.

SCHÖNE, GUTE MÖBEL

in geschmackvoller,
 gediegener Ausfüh-
 rung bietet Ihnen
 das große **Möbel-**
versandthaus

J. BOŽIĆ.

Inhaber: Dr. Heinrich STEIN,

Osijek, I. Župa-
 nijska ul. 2. Verlan-
 gen Sie noch heute
 schriftlich den Illus-
 trierten Katalog A2

JÜDISCHES FAMILIENBLATT

BRATISLAVA. Einziges unabhängiges und neutrales jüdisches Blatt auf streng religiöser Basis in der Csl. Republik. **Jahresabonnement für S. H. S. KČ 80** — **Heiratsanzeiger** von grossem Erfolge. Für Verlautbarungen, wie Konkursausschreibungen, **Stellengesuche** etc. sehr geeignet. — **Geschäftsinserrate** werden zu billigen Preisen plaziert.

„FENIKS“ društvo za osiguranje
života u Beču,
filijalne direkcije:

Beograd, Zagreb, Ljubljana, Osijek, Sarajevo.

Grane osiguranja: **život, nezgoda, dužnost jamstva, automobile, požar i. t. d.**

Pogodovni ugovor sa Keren Kajemetom.

ВЕЛИКО СТОВАРИШТЕ

ГАЛАТЕРИЈСКЕ И НИРНБЕРШКЕ РОБЕ

SAM BENAVRAM

Телефон 48-17 БЕОГРАД краљев трг 9.

Чек Поштанске Штедионице 50154

Добро сортирајте радњу са најновонијим ценама и то:

ЗА МАНУФАКТУРИСТЕ: чарапе све сорте, копац »ланац«, марамница, хозентрегера, подвеза, седевска дугмета, пастиша разног, и т. д.

ЗА КОЛОНИЈАЛИСТЕ: фарбе аналнске за памук и вуну, четке све сорте, хартије за полише, феџери, пергле за ципеле, кашике и виљушке, разне шле и, т. д.

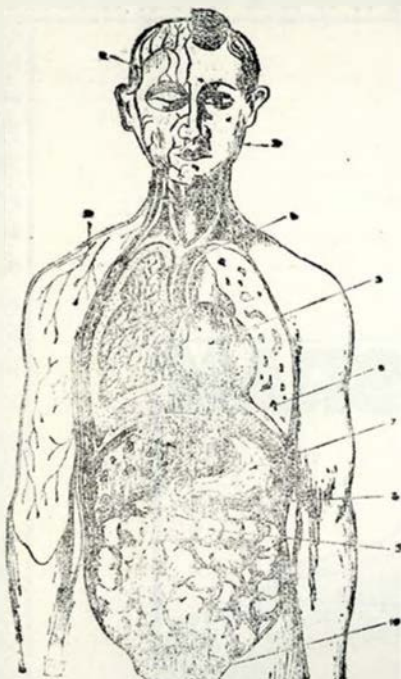
ЗА СИТНИЧАРЕ: огледала, чешљева све сорте, перореза, маказе, пишаће машине, бријача, катанци, разне перлице, прстева, дугмета, пампуре пиштољ и тд.

ЗА БАЗАРЕ: играчке, лопте све величине, хармонике, жиче за виолине, плехане играчке, аутомобили, колица и друго, звечке, бројсва, звезднице, наочари и т. д.

ЗА ТРАФИКЕ: плајвале, табакере све сорте — упаљача, фитиља, кремена, коверти и хартије, муштикне галалит, вишњеве и трскане, дуле и т. д.

Сваки трговац који воли свој цен, треба да види моје цене.

ČOVJEČJE TIJELO

treba od vremena do vremena očistiti od nata-
loženih suvišnih i tijelu škodljivih tvari. Treba
mu dovažavati **nove i oživljujuće** so-
kove, da ga u inimo **otpornim** i zdravim. U tu
svrhu najbolje je **prirodno** liječenje sa »PLA-
NINKA« ljekovitim čajem, koji je pripremljen iz
najboljeg **planinskog** ljekovitog bilja. Jedno
dugo godišnje iskustvo nam potvrđuje, da je
»PLANINKA« ljekoviti čaj, koji sadržava prois-
kušane i dobre ljekovite sastavine **najbolji i**
jedini regulator za čišćenje i **obnavljanje**
krvi. »PLANINKA« ljekoviti čaj **uništuje** klice
bolesti. **filtrira krv** i čini, da ona lako i pra-
vilno cirkulira, te uslijed toga **popravlja či-
ta vi** organizam. Jedno liječenje od 6—12
tjedana sa »PLANINKA« ljekovitim čajem je van-
rednog djelovanja i to **bez otrova** kod svih
slijedećih bolesti: Kod slabe probave želuca i
zatvorenosti tijela, mlitavog djelovanja crijeva
i napetosti tijela, omotice i žgaravice obolenja

mokraćne kiseline i he-
meroida (šuljeva), stabo-
če i odebjenja srca, bo-
lesti jetra, nervoze i živ-
čanih bolesti. »PLANIN-
KA« ljekoviti čaj pospje-
šuje apetit i vanrednog
je djelovanja kod arte-
rioskleroze i osluzjenja
pluća. — Tražite u lje-
karnama samo **pravi**
»PLANINKA« ljekoviti čaj,
koji se ne prodaje ot-
voreno nego samo u ori-
ginalnim i plombiranim

paketima po Din. 20— sa tu označenim zaštitnim znakom i imenom proizvođača:

LJEKARNA MR. PH. L. BAHOVEC — LJUBLJANA.

Svakom paketu priložen je op-
širan naputak i poučna knjižica.

Verlässlich כשר »koscher« Restaurant in
CRIKVENICA bei

M. JOS. ENGEL.

Nicht vernachlässigen Sie Ihre Atmungsorgane! Befragen Sie
Ihren Arzt! — Kathare, Asthma etc. heilt das klimatische Kurort
Crikvenica. — Ganzes Jahr im Betrieb. Verlangen Sie Prospekt!

**ARTISTIČKI ZAVOD
UDOVE J. E. KIRCHNER**

VLASNIK FIRME: ERNST KIRCHNER
VRŠAC, RAJAČIČEVA ULICA

— preporučuje svoju —

štampariju, kamenotiskaru i knjigoveznicu.

TUNGSRAM

